

Krejčí, Pavel

Toponyma v české, chorvatské a bulharské frazeologii

Toponyma v české, chorvatské a bulharské frazeologii Vydání první Brno:
Masarykova univerzita, 2022

ISBN 978-80-280-0133-9; ISBN 978-80-280-0134-6 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0134-2022>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77584>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20230227

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.



520

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS



Toponyma v české, chorvatské a bulharské frazeologii

Pavel Krejčí

MASARYKOVA
UNIVERZITA

BRNO 2022

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Krejčí, Pavel, 1971-

Toponyma v české, chorvatské a bulharské frazeologii / Pavel Krejčí. – Vydání první. – Brno : Masarykova univerzita, 2022. – 253 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 520)

Částečně bulharský a chorvatský text, anglické resumé

Obsahuje bibliografie a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-280-0133-9 (brožováno)

* 81'373.7 * 81'373.21 * 811.162.3 * 811.163.42 * 811.163.2 * (4=16) * (048.8)

– frazeologie – slovanské země

– geografická jména

– čeština

– chorvatština

– bulharština

– monografie

81 - Lingvistika. Jazyky [11]

Recenzovali: prof. PhDr. Mária Dobříková, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave)
doc. PhDr. Irena Bogoczová, CSc. (Ostravská univerzita)

© 2022 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-280-0133-9

ISBN 978-80-280-0134-6 (online ; pdf)

ISSN 1211-3034 (print)

ISSN 2787-9291 (online)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0134-2022>

Obsah

1 ÚVOD	9
2 TEORIE FRAZEOLOGIE	13
2.1 Vývoj frazeologického bádání v jihoslovanských zemích a bývalém Československu	13
2.1.1 Frazeologie v Bulharsku	14
2.1.2 Frazeologie v Chorvatsku	15
2.1.3 Frazeologie v Srbsku a v Černé Hoře	17
2.1.4 Frazeologie v Bosně a Hercegovině	18
2.1.5 Frazeologie v Severní Makedonii	19
2.1.6 Frazeologie ve Slovinsku	20
2.1.7 Frazeologie na Slovensku	20
2.1.8 Frazeologie v Česku	21
2.1.9 Shrnutí	22
2.2 Česká, slovenská a jihoslovanská frazeologie od svých moderních počátků až do konce druhé dekády nového století (přehled publikačních výstupů)	24
2.2.1 Monografie	25
2.2.2 Výkladové frazeologické slovníky	28
2.2.3 Překladové frazeologické slovníky	30
2.2.4 Frazeologické slovníky na cestě od starého k modernímu chápání frazeologie	32
2.2.5 Další publikace	33
2.2.6 Shrnutí	39
2.2.7 Abecední seznam zmiňované frazeologické a frazeografické literatury v rámci jednotlivých národních frazeologií	43
2.2.8 Chronologický seznam zmiňované frazeologické a frazeografické literatury	47
2.3 Kontrastivní analýza české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy	54
2.3.1 Česká frazeologická škola	54
2.3.2 Slovenská frazeologická škola	58
2.3.3 Chorvatská frazeologická škola	61
2.3.4 Srbská frazeologie	65
2.3.5 Bulharská frazeologická škola	66
2.3.6 Kontrastivní shrnutí teoretických přístupů jednotlivých frazeologických škol	74

3	VLASTNÍ JMÉNA (ONYMA, PROPRIA)	80
3.1	Vlastní jméno – charakteristika, definice, klasifikace, problematika	80
3.1.1	Onyma z pohledu translatické	81
3.1.2	Slovnědruhá charakteristika onym	84
3.1.3	Moderní odborná vs. tradiční domácí terminologie	84
3.1.4	Několik poznámek ke třem typům bionym a jejich pojetí	85
3.1.5	Toponyma	96
3.1.6	Mytonyma	98
3.2	Toponyma ve frazeologii	99
4	ANALÝZA ČESKÝCH, CHORVATSKÝCH A BULHARSKÝCH FRAZÉMŮ S TOPONYMICKÝMI KOMPONENTY	103
4.1	Formální aspekt	103
4.1.1	Frazémy s toponymickým komponentem a se strukturou přirovnání	103
4.1.2	Frazémy s toponymickým komponentem a se strukturou kolokace nominální	106
4.1.3	Frazémy s toponymickým komponentem a se strukturou kolokace verbální	109
4.1.4	Frazémy s toponymickým komponentem a se strukturou (poly)propoziční	113
4.2	Sémantický aspekt	115
4.2.1	Onomaziologické kategorie s pozitivní nebo potenciálně pozitivní evaluací	119
4.2.2	Onomaziologické kategorie s neutrální až pozitivní evaluací	122
4.2.3	Onomaziologické kategorie s neutrální evaluací	123
4.2.4	Onomaziologické kategorie s negativní evaluací	125
4.3	Motivační aspekt	136
4.3.1	Motivační báze	136
4.3.2	Motivační modely	139
4.3.3	Asociativní motivace zásadní	139
4.3.4	Asociativní motivace slabá	144
4.3.5	Asociativní motivace nulová	146
4.4	Typologický aspekt	149
4.4.1	Typy toponymických komponentů	150
4.4.2	Choronyma	153
4.4.3	Oikonyma	155
4.4.4	Urbonyma	158
4.4.5	Hydronyma	160
4.4.6	Oronyma	162
4.4.7	Toponymické komponenty v komparaci	163

4.4.8 Toponymické komponenty v celkovém srovnání	167
4.4.9 Toponyma a kvazitoponyma	168
4.4.10 Frazémy s (kvazi)toponymickým komponentem a jejich klasifikace na základě motivačního vztahu	170
4.5 Aspekt původu	176
4.5.1 Druhy toponym podle původu	177
4.5.2 Toponyma spjatá s mytologií nebo biblí	180
4.5.3 Toponyma spjatá s literaturou, filmem apod.	183
4.5.4 Toponyma spjatá s historickými reáliemi	189
4.5.5 Ostatní toponyma	197
4.5.6 Toponymické komponenty ve frazémech z hlediska původu v komparaci	208
5 ZÁVĚR	210
SUMMARY	212
BIBLIOGRAFIE	221
SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK	245
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	250

*„Jistál pravda, že vŕŕecko není posud sesbíráno;
ale kdybychom se úplnosti domáhali, kniha by nikdy světla neuzřela.“*

Adolf Peter Záturecký, z úvodu ke sbírce
Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví (1896, s. II)

1 ÚVOD

Rozvoj frazeologického bádání v moderním smyslu nastal teprve po druhé světové válce a nejčastěji bývá spojován s ruským lingvistou V. V. Vinogradovem. Frazeologii lze velmi zjednodušeně popsat jako lingvistickou disciplínu, jež je příbuzná s lexikologií (jazykové jednotky označované jako frazeologismy, frazémy nebo idiomy a frazémy mají převážně pojmenovací funkci), ale současně i se syntaxí (jejich forma je především syntagmatická, ale může být i propoziční). Frazeologické jednotky jsou specifické mj. tím, že mají ucelený význam (podobně jako lexémy), avšak složeny jsou ze slov, která ovšem ve struktuře frazému ztrácejí svůj lexikální význam – nejsou to tedy už lexémy, nýbrž mění se na „pouhé“ komponenty frazému. Zůstává jen jejich slovní forma, stávají se slovními „těly bez duše“. Komponenty frazémů mají přirozeně apelativní charakter, ale ve struktuře mnohých frazémů se též vyskytují propriální výrazy, které si svou propriálností zachovávají (stále se píší s velkým počátečním písmenem), anebo o ni přicházejí (deproprializují se, píší se s malým počátečním písmenem). U některých propriálních komponentů dochází v tomto smyslu ke kolísání (*Tramtárie* i *tramtárie*, *Lazar* i *lazar...*). A právě frazémy, v jejichž struktuře se nachází propriální komponent, jsou předmětem našeho zkoumání.

Z řady možných typů proprií (nebo také onym) se zaměříme na toponyma. Tato volba má několik příčin: objektivní příčina je ta, že toponymy jako frazeologickými komponenty se dosud v námi sledovaných jazycích (češtině, slovenštině a jihoslovanském prostoru, především pak v chorvatštině, srbštině a bulharštině) zabývalo poměrně málo frazeologů – když už byla předmětem jejich zájmu propria (onyma), pak se jednalo především o analýzu výskytu antroponym, kterých je ve frazeologii nepochybně více (podrobněji viz teoretická část práce); subjektivní příčina je pak ta, že ke geografii má autor těchto řádků už od mládí velice vřelý

vztah, a proto jej pozadí výskytu pojmenování geografických prvků ve frazeologii, jejich charakter, typologie, motivace, zajímalo o to více. S ohledem na náš odborný zájem se budeme věnovat frazémům s toponymickými komponenty v češtině, chorvatštině a bulharštině. V českém prostředí se frazeologií v tomto objemu a takto zaměřeném kontrastu nikdo nezabývá (převažuje zájem o výzkum domácí frazeologie nebo kontrastivní výzkum české a nějaké další frazeologie – především ruské, polské, německé nebo anglické).¹ Cílem této práce je proto zmapovat kontrastivním způsobem frazeologii obsahující toponymické komponenty tak, jak je prezentována především, nikoliv však výhradně ve stávajících frazeologických slovnících výše uvedených jazyků. V teoretické rovině budeme ovšem přihlížet i k výsledkům bádání slovenských frazeologů – to je dáno jednak historickou blízkostí až provázaností moderní české a slovenské lingvistiky, jednak snahou konfrontovat slovenskou frazeologii s českou (obě jsou totiž vysoce teoreticky rozvinuté, ale přesto jde každá svou vlastní cestou) a konečně konfrontovat nejen českou, ale i slovenskou teorii s přístupy především chorvatských a bulharských frazeologů coby zástupců nejvíce rozpracovaných jihoslovanských národních podob frazeologie. Do přehledové části o historii moderního frazeologického bádání a také o publikačních výstupech jednotlivých národních frazeologií jsme pak kromě české, chorvatské a bulharské zařadili i frazeologii slovenskou, slovinskou, srbskou, bosenskohercegovskou a (severo)makedonskou. Vedlo nás k tomu především to, abychom svým přehledem, který v daných jazykových kombinacích a v uvedeném rozsahu dosud – pokud je nám známo – nikdo nezpracoval, a tudíž ani nezveřejnil, zachytili a popsali ucelený prostor česko-slovenský a jihoslovanský, tedy území, na nichž se do zásadních státně-politických proměn let 1991 až 1992 vyskytovaly tři státní jednotky: Bulharsko, Jugoslávie (do června 1991)² a Československo (do konce roku 1992)³.

Práce je rozdělena na tři velké části, každá je dále dělena do několika kapitol a podkapitol.

První teoretická část má tři velké kapitoly. Začíná stručným přehledem frazeologického bádání v zemích, kde se hovoří jazyky, které jsou předmětem této práce, ale také na Slovensku a v těch jihoslovanských zemích, jejichž frazémy nebudou předmětem naší analýzy. Druhou kapitolu tvoří na to navazující podrobný a sys-

1 Geograficky nejbližším badatelem, který se dlouhodobě zabývá jihoslovanskou frazeologií, je prof. Mária Dobríková z bratislavské Univerzity Komenského. Ta se ovšem přirozeně věnuje kontrastivnímu bádání slovensko-jihoslovanskému.

2 Poté nastal postupný rozpad nejprve na pět států (1992 až 2006: Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, srbsko-černohorská Jugoslávie [2003 až 2006 pod novým geografickým jménem Srbsko a Černá Hora] a Makedonie), od 2006 na šest států (rozpad srbsko-černohorského soustátí – vyhlášení nezávislosti Černé Hory, a tudíž i samostatnost Srbska), od 2008 na sedm států (vyhlášení nezávislosti Kosova a jeho oddělení od Srbska); od února 2019 změnou geografického jména makedonského státu se z Makedonie stává Severní Makedonie.

3 Poté – od 1. ledna 1993 – došlo k rozpadu na dva státy: Česko a Slovensko.

tematizovaný přehled publikačních výstupů o frazeologii v česko-slovenském a jiho-slovenském prostoru. Poté se ve třetí kapitole zabýváme teorií frazeologie s důrazem na kontrastivní analýzu zásadních teoretických přístupů v české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologii. Zde je nutno zdůraznit, že nám nejde o popis vývoje frazeologického bádání v širším evropském, nebo dokonce světovém kontextu – zkoumání frazeologie vlastního jazyka v kontrastu s nějakým jiným, často světovým, bývá hojným předmětem jiných frazeologických prací; cílem naší práce je zaměřit pozornost na výše popsané jazykové oblasti, a to i z toho důvodu, že jejich jazyky nebývají tak často na výsluní vědeckého zájmu jiných než jen domácích frazeologů; o zahraničních vzorech a inspiracích (především z ruskojazyčného, německojazyčného nebo anglojazyčného prostředí) jednotlivých badatelů, kterým věnujeme pozornost, se zájemce může dočíst přímo v samotných zde citovaných publikacích české, slovenské, chorvatské, srbské nebo bulharské provenience.

Druhá teoretická část práce je věnovaná problematice vlastních jmen (onym, proprií – první kapitola) a zapojení toponym do frazeologie (druhá kapitola).

Třetí, analytická část práce je opět rozdělená do kapitol a podkapitol. Jejím obsahem je vlastní analýza shromážděného frazeologického materiálu. Samotný materiál je excerpován především ze stávajících frazeologických slovníků češtiny, (srbo)chorvatštiny a bulharštiny. Tento materiál je v určitých případech doplněn příklady z jiných fyzických zdrojů (především dílčích studií obsahujících též přínosný frazeologický materiál) a korpusů (Český národní korpus, Hrvatski jezični korpus, Hrvatski nacionalni korpus, Български национален корпус). Smyslem a cílem tohoto přístupu je především zmapovat kompletní materiál shromážděný a popsáný v prvé řadě v příslušných slovnících a porovnat výkladové údaje, které jej doprovázejí. Teprve po analýze tohoto frazeografického fundamentu bude v dalších fázích výzkumu toponym ve frazeologii možné nahlédnout důsledněji do korpusů, výkladových slovníků, popř. dalších zdrojů a verifikovat, popř. aktualizovat stávající frazeografické údaje.

Na základě takto shromážděného frazeologického materiálu poté provádíme analýzu formální, sémantické, motivační a typologické stránky frazémů (první čtyři kapitoly analytické části práce), v jejímž centru budou pokaždé toponymické komponenty. Poslední, pátá kapitola představuje rozbor původu shromážděných frazémů, přičemž podrobnější analýzu relace příslušného frazému s toponymickým komponentem a nějaké reálné situace, která posloužila buď jako zdroj pro frazeologizaci určitého slovního spojení, nebo vytvoření nějakého ustáleného výroku, jenž se později frazeologizoval, podnítila, provedeme pouze u vybraných frazeologických jednotek, u kterých je tato spojitost zachytitelná a zajímavá.

Frazeologický materiál, který se v této práci podařilo shromáždit a který se vyznačuje přítomností toponymického komponentu ve struktuře frazeologických jednotek, samozřejmě nemůže být kompletní – frazeologie vykazuje jistou dynamiku, takže řada nových jednotek dosud nemusela být podchycena a lexikograficky

1 Úvod

zpracována a mnoho dalšího materiálu se skrývá kupříkladu v nářečném bohatství inkriminovaných jazyků. Za prozkoumání by jistě stály i starší lexikony nejrozličnější povahy, a to především různé sbírky paremiologického fondu, ale také výkladové nebo významné překladové slovníky.

2 TEORIE FRAZEOLOGIE

2.1 Vývoj frazeologického bádání v jihoslovanských zemích a bývalém Československu

Frazeologie se v novém pojetí, zaměřeném především na ustálená obrazná slovní spojení, nikoliv na parémie nebo ustálené fráze či formule, jak tomu bylo mnohdy ještě v první polovině 20. století,⁴ začala prosazovat po druhé světové válce především v tehdejší sovětské jazykovědě. Nesčetněkrát se v této souvislosti v pojednáních o frazeologii opakuje průkopnická úloha Viktora V. Vinogradova (za všechny viz např. Tanović 2000: 12). Stejně často se ale upozorňuje, že Vinogradov „nestavěl na zelené louce“, ale že již před ním si frazeologizovaných slovních spojení jako zvláštních lexikálně-sémantických jednotek všimli Nizozemec Jacobus J. A. van Ginneken a Švýcar Charles Bally (navazující svou metodologickou orientací na de Saussurův strukturalismus) nebo že Brit Logan P. Smith vydal v roce 1923 první samostatnou monografii pojednávající o idiomatice (srov. Čermák 1982: 14). Nesporné ovšem je, že se frazeologie v jazykových prostředích, která nás v této práci zajímají (v bulharském, srbochorvatském a slovenském, v českém již méně), ve svých počátcích nutně opírala právě o frazeologii sovětskou.⁵ Sami frazeologové při ohlédnutí do minulosti této jazykovědné disciplíny mnohdy zdůrazňují, že zlomovou pro jejich bádání byla frazeologická konference konaná v roce 1971 v Samarkandu (Uzbekistán, tehdy v rámci SSSR – srov. Dobříková 2014: 8 nebo Svítková 2015: 15). Spolu s V. Vinogradovem patří k nejvýznamnějším a nejcitovanějším sovětským

4 Viz např. Peter TVRDÝ a jeho *Slovenský frazeologický slovník* – srov. dále komentář k němu u J. Mlacka (1984).

5 Řečené platí i pro makedonskou a slovinskou frazeologii, které jsme sice zařadili do úvodních srovnávacích přehledů, avšak nadále s nimi ani v teoretické, ani v praktické části pracovat nebudeme.

2 Teorie frazeologie

badatelům v této oblasti mj. Natalija Amosovová, Alexandr Babkin, Moisej Kopylenko, Alexandr Kunin, Boris Larin, Igor Meščuk, Valerij Mokijenko, Alexandr Molotkov, Leonid Rojzenzon, Nikolaj Šanskij či Veronika Telijová (Telija). Ruské podhoubí je proto zřetelné v počátcích bulharské, srbské i chorvatské, slovinské, makedonské, ale též slovenské frazeologie. Rozvoj moderní české frazeologie, spojený především se jménem Františka Čermáka, se ve výrazně vyšší míře opírá o západoevropskou a americkou jazykovědu.⁶

2.1.1 Frazeologie v Bulharsku

Počátky moderního frazeologického bádání v Bulharsku můžeme spatřovat už v padesátých letech minulého století, kdy se kapitoly o frazeologii objevují v učebnicích bulharštiny pro střední školy (Stojko Stojkov, 1952)⁷ a pedagogické instituty (Ljubomir Andrejčin, 1953)⁸ nebo v úvodu do jazykovědy (Vladimir Georgiev, 1958)⁹. Frazeologie se tehdy ještě vnímá jako součást lexikologie a lexikografie a rozvoj jejího odborného zkoumání v Bulharsku je úzce provázán s vývojem frazeologického bádání v tehdejších Sovětském svazu (více viz Ničeva 1987: 5).¹⁰ Z konce padesátých let také pochází jedna z prvních rozsáhlých studií o bulharské frazeologii, jejíž autorkou je Zara Genadievová-Mutafčievová (1959).¹¹ Rozvoj teoretického bádání nastává především s rozhodnutím vytvořit frazeologický slovník bulharského jazyka, na němž se začíná pracovat od konce padesátých let. V té době se také jeho autorky Ketí Ničevová, Kristalina Čolakovová a Sijka Spasovová-Michajlovová rozhodly upřednostnit tzv. užší (sémantické) pojetí frazeologie (bulh. *тясно схващане*), které zastávali např. S. Stojkov nebo V. Georgiev, oproti pojetí širšímu (bulh. *широко схващане*), preferovanému třeba Lj. Andrejčinem (tamtéž: 6), ale také Z. Genadievovou-Mutafčievovou, Rusy N. Šanským a L. Rojzenzonem nebo Polákem S. Skorupkou (Kjuvlieva-Mišajkova 1986: 10, Ničeva 1987: 11).¹² V polovině sedmdesátých let byl vydán dvousvazkový frazeologický slovník

6 O dějinách frazeologického bádání ve slovanském jazykovém prostoru srov. např. Kržišnik (2013: 20–22).

7 СТОЙКОВ С. – АНДРЕЙЧИН Л. – ПОПОВ К. *Български език за X и XI клас на средните общообразователни училища*. София: Народна просвета 1952, 78–84.

8 АНДРЕЙЧИН Л. – ПОПОВ К. – ИВАНОВ М. *Съвременен български език*. Учебник за I курс на учителските институти. София: Народна просвета 1953, 72–78.

9 ГЕОРГИЕВ В. – ДУРИДАНОВ И. *Увод в езикознанието*. Учебник за учителските институти. София: Народна просвета 1958.

10 Podrobně počáteční fázi bulharského frazeologického bádání mapuje S. Kaldievová-Zacharievová (2013: 20–25).

11 ГЕНАДИЕВА-МУТАФЧИЕВА З. Към въпроса за фразеологичните словосъчетания в българския език. *Известия на Института за български език*, кн. VI (1959), 129–163.

12 Podle B. Barčotové uvedl už v padesátých letech toto dělení do frazeologie ruský lexikograf Ser-

bulharského jazyka, jehož rozsáhlý úvod se dá de facto považovat za první obšírné teoretické pojednání o frazeologii bulharštiny, jejím vymezení a předmětu zkoumání. Tento úvod je přirozeně podřízen konkrétním lexikografickým potřebám.¹³ Jedna z autorek zmíněného slovníku K. Ničevová pak v osmdesátých letech vydala komplexně pojatou monografii *Българска фразеология*. Určitým specifikem bulharské frazeologie (jedním z více v rámci námi srovnávaných jazyků) je skutečnost, že ve stejné době vycházejí ještě další dvě práce komplexního charakteru o bulharské frazeologii – obě vytvořila Vesa Kjuvlievová-Mišajkovová; v první z nich se soustředila na ustálená přirovnání, ta druhá je pak věnovaná frazémům se syntagmatickou strukturou, tedy jednotkám, které představují jádro frazeologie v moderním pojetí. Na konci předposlední dekády minulého století se objevuje ještě jedna knížka o bulharské frazeologii, vydaná ovšem v tehdejší Německé demokratické republice – autory této německy psané příručky jsou Marta Kostovová a Veselin Vapordžiev. Čtvrtou monografií o bulharské frazeologii sepsala přibližně čtvrtstoletí po prvních zmíněných Stefana Kaldieová-Zacharieová. Třebaže se v dílčích pohledech na předmět frazeologie jednotlivé autorky bulharsky psaných monografií liší, všechny tři spojuje explicitně deklarovaná preference úzkého chápání frazeologie (či měkčeji řečeno: užšího, bulh. по-тясно схващане – srov. Ničeva 1987: 6, Kjuvlieva-Mišajkova 1986: 10, Kaldieva-Zacharieva 2013: 20) a rovněž určitý terminologický konzervatismus (více viz dále v podkapitole 2.3.5 Bulharská frazeologická škola). Bulharskou frazeologií se kromě výše jmenovaných rovněž zabývají např. Mira Ničevová nebo Vārban Vätov (Veliko Trnovo), v polovině devadesátých let začíná publikovat Emilija Nedkovová (Ruse), o něco později Michaela Kuzmovová (Blagoevgrad, Sofie) nebo Daniela Konstantinovová (Veliko Trnovo).

2.1.2 Frazeologie v Chorvatsku

Počátky moderního frazeologického bádání v Chorvatsku můžeme spatřovat teprve na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století (srov. např. Fink Arsovski 2002: 6, Barčot 2017: 21 nebo Svítková 2015: 15, 17), k systematickému zkoumání

gej Ožegov, jenž použil označení *фразеология в узком понимани* a *фразеология в широком понимани* (Barčot 2017: 16, 27–28).

13 O tom, že praktické potřeby spojené s vytvořením nejen frazeologických slovníků katalyzují a tříbí i teoretická bádání o frazeologii, se ostatně zmiňuje už K. Ničevová: „Интересът към фразеологията се заражда първоначално у лексикографите – автори на първия тритомен академичен речник на българския език (З. Генадиева, С. Спасова)“ (Ničeva 1987: 5), a dále: „Теоретичните изследвания по фразеология добиват размах, когато започва работа върху фразеологични речници у нас, а именно върху «Българско-руски фразеологичен речник» с автори А. Кошелев и М. Леонидова и особено върху «Фразеологичен речник на българския език» с авторки К. Ницева, С. Спасова-Михайлова и Кр. Чолакова, започнат през 1958 г. по предложение на К. Ницева“ (tamtéž: 6).

však dochází především po samarkandské konferenci 1971 (Svítková 2013: 197). Chorvatské „frazeologické počátky“ vykazují tři vzájemně propojené elementy, které lze chápat jako analogické bulharské situaci: osobnost Antice Menacové¹⁴ (analogie K. Ničevové), příprava frazeologického slovníku (v daném případě rusko-srbochorvatského)¹⁵ a teoretická východiska čerpající z ruského (sovětského) frazeologického bádání (srov. Menac 2007: 5). M. Svítková počátky záhřebské frazeologické školy popisuje takto: „Na Filozofickej fakulte Univerzity v Záhrebe sa začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia okolo osobnosti A. Menacovej sústredila skupina lingvistov, prevažne rusistov, ktorí stáli pri zrode chorvátskej frazeologickej teórie a praktického výskumu frazeológie“ (Svítková 2015: 18). Na rozdíl od bulharské frazeologie začala ta chorvatská produkovat výsledky své činnosti až v osmdesátých letech – po rusko-srbochorvatském frazeologickém slovníku z počátku této dekády se od její poloviny rozběhla bohatá frazeografická produkce zastřešená edicí *Mali frazeološki rječnici* (1985–1998)¹⁶ a zaštiťovaná osobností Antice Menacové, jejíž jméno je přítomno u většiny v této edici vydaných brožovaných dvou- i vícejazyčných lexikonů. Zakladatelem (srbo)chorvatského frazeologického bádání mimo Jugoslávii, v jejímž celku tehdy Chorvatsko bylo, je bezesporu Josip Matešić působící v německém Mannheimu (srov. též „Koncom sedemdesiatych rokov sa problematike vymedzenia predmetu a hraníc frazeológie začal venovať aj Josip Matešić, zakladateľ *mannheimskej frazeologickej školy*“ – Svítková 2015: 18, viz rovněž Golubović 2009: 9; o mannheimské frazeologické škole hovoří v souvislosti s Matešićem i D. Sesarová [Sesar – Grčević 2014: 1] nebo autorky Matešićova medailonu u příležitosti jeho osmdesátin [Fink Arsovski – Hrnjak 2007: 18]). J. Matešić ovšem těžil především z poznatků západoevropské frazeologie (Svítková 2013: 197). Nejvýraznějším plodem jeho zahraniční odnože chorvatské frazeologické školy je nepochybně slovník chorvatské a srbské frazeologie vydaný v Záhřebu už na počátku osmdesátých let. Třebaže frazeografická potence postupně se formující chorvatské frazeologické školy byla ohromující, na rozdíl od té bulharské v chorvatském prostředí v daném období nevznikla žádná syntetizující monografie, byť především v devadesátých letech okruh lingvistů zabývajících se frazeologií i počet příslušných odborných studií oproti předchozí dekádě výrazně narostl. Syntetizující monografií při nejlepší

14 Všeobecně se má za to, že zájem o chorvatskou frazeologii odstartovala její stať *O strukturi frazeologizma* (MENAC A. O strukturi frazeologizma. *Jezik*, 18/1 (1970), 1–4).

15 V bulharském případě šlo kromě výkladového slovníku též o *Българско-руски фразеологичен речник* (Кошелев А., Леонидова М. София – Москва: Наука и изкуство – Русский язык 1974), v chorvatském případě se jednalo o *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* (Korać T., Menac A., Popović M., Skljavar M., Venturin R., Volos R. Zagreb: Školska knjiga 1979 [knj. A–N]; 1980 [knj. O–Ja]).

16 V uvedené edici vyšlo v tomto časovém rozmezí celkem 14 slovníků, z nichž některé i ve druhém, aktualizovaném vydání, které bylo ovšem pokaždé číslováno nově. Posledním slovníkem této jedinečné řady s označením 14 je aktualizovaný slovníček chorvatsko-česko-slovenský (Menac A., Sesar D., Kuchar R. *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. Zagreb 1998). Přesné bibliografické údaje viz *Bibliografija hrvatske frazeologije* (Bibliografija 2010: 80–88).

vůli není ani *Hrvatska frazeologija* Antice Menacové z roku 2007, neboť tato kniha představuje soubor autorčiných samostatných studií, mnohdy kontrastivně nebo úzce tematicky zaměřených. Přes analogický titul do stejné kategorie průkopnických monografií, jako jsou Mlackova *Slovenská frazeológia* nebo Ničevové *Българска фразеологија*, nepatří. Z dalších předních chorvatských frazeologů bychom uvedli ještě kupříkladu Josipa Jerneje, Stefana Rittgassera, Radomira Venturina nebo Miru Menac-Mihaličovou, od druhé poloviny osmdesátých let publikují své frazeologické práce mj. Željka Fink Arsovska a Neda Pintaričová, především v novém století se k nim přidávají Anita Hrnjaková, Barbara Kovačevićová, Slavomira Ribarová nebo Ivana Vidović Boltová. V Osijeku se touto disciplínou zabývá Ljiljana Koleničová, ve Rijece pak Marija Turková a o něco později Maja Opašićová. Z nejmladší generace badatelů bychom do výčtu zařadili např. Branku Barčotovou (frazeologii zkoumá v kontrastivním chorvatsko-rusko-německém aspektu) nebo Anu Vasungovou.

2.1.3 Frazeologie v Srbsku a v Černé Hoře

Moderní frazeologické bádání v Srbsku (vč. Černé Hory) přineslo první výraznější výsledky teprve v osmdesátých letech (specializované monografie nebo řada překladových slovníků programově zohledňujících jazykovou strukturu obyvatel Vojvodiny), třebaže o teoretických aspektech srbské, resp. srbochorvatské frazeologie psal už v polovině sedmdesátých letch Berislav Nikolić (1975), opíraje se přitom o teoretické postuláty N. M. Šanského.¹⁷ Koncem sedmdesátých let začíná první studie o frazeologii publikovat Dragana Mršević-Radovićová (*1948), která se postupně stává vůdčí osobností této disciplíny v Srbsku, ačkoliv míra personifikace srbské frazeologie s jejím jménem nedosahuje takové intenzity, s jakou jsou se svou národní frazeologií spojeni K. Ničevová (1923–2000) v Bulharsku, A. Menacová (1922–2020) a později Ž. Fink Arsovska (*1952) v Chorvatsku, J. Mlacek (*1937) na Slovensku nebo F. Čermák (*1940) v Česku. Její koncepci popisuje N. Vulovićová takto: „Домаћој фразеологији недостаје већи број посебних докторских дисертација и магистарских радова, али је у првим таквим радовима Драгана Мршевић-Радовић теоријска утемељења засновала на схватањима руске петроградске фразеолошке школе, поставивши основне теоријско-методолошке основе за проучавање фразеолошког фонда српског језика. Поједини истраживачи одлучили су се за коришћење термина »фразаема« или »фразем«“ (Vulović 2015: 22). V Srbsku se také nikde nevytvořilo žádné výrazné frazeologické centrum nebo dokonce názorová konkurence pro teoretická východiska této lingvistické disciplíny, které by kontinuálně a aktivně

17 НИКОЛИЋ Б. Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику. *Наш језик*, XXI/1–2 (1975), 7–13.

2 Teorie frazeologie

na tomto poli bádalo, publikovalo a připravovalo další vědecké generace. Proto ani nelze hovořit o nějaké srbské frazeologické škole. Proč tomu tak bylo/je – na to není snadná odpověď. Domníváme se, že jedním z důvodů by mohl být právě rozmach frazeologického výzkumu okolo záhřebské rusistiky, resp. slavistiky spojený jednak s osobou jeho zakladatelky Antice Menacové v dobách SFRJ, ale též – což je v dané otázce neméně důležité – s její obdobně aktivní pokračovatelkou Željkou Finkovou (Arsovskou). Silné záhřebské centrum frazeologického bádání se mohlo v dobách sdílení společného státu (Jugoslávie) a jazyka (srbochorvatštiny) chápat jako dostatečné, čili nebyl tu pravděpodobně žádný impulz pro vznik a rozvoj analogického badatelského centra v Bělehradu nebo Novém Sadu. Jiného aspektu jisté nedostatečnosti srbské frazeologie (který ovšem s naší domněnkou úzce souvisí) si všímá S. Popovićová, když tvrdí: „(...) domníváme se, že zvláště v srbské jazykovědě nebyly doposud srozumitelné a jasně formulovány všechny formální vlastnosti frazémů. Většinou se totiž jedná o sondy do určitých částí frazeologie anebo o frazeografické práce frazémy pojmenovávající, převážně ty kolokační. (...) jasná klasifikace a přehled typů frazémů na základě nejnovějších výzkumů, především těch opírajících se o doménu korpusové lingvistiky a z ní vycházejících poznatků, zatím na srbské straně zcela chybí“ (Popovićová 2020: 10). K dalším badatelům, kteří se srbské frazeologii pravidelně věnovali nebo věnují, patří kromě výše uvedených především Jelena Jovanovićová, Jovan Kašić, Đorđe Otašević, Ana Pejanovićová (působící v Černé Hoře), Vladislava Ružićová (roz. Petrovićová), Nataša Vulovićová nebo z mladší vědecké generace již citovaná Snežana Popovićová (viz též Vulović 2015: 19).

2.1.4 Frazeologie v Bosně a Hercegovině

Situace v Bosně a Hercegovině je dosti specifická jak z historicko-politického, tak i z lingvistického hlediska. Bosenský jazyk dosáhl své oficializace v polovině devadesátých let 20. století, takže i frazeologická bádání na materiálu bosensštiny (tedy jazyka takto nazývaného) se mohla rozvinout teprve v posledních dvaceti letech¹⁸ a všechny monografie o bosenské frazeologii také mají rok vydání začínající číslicí 2. První monografii o bosenské frazeologii (*Frazeologija bosanskoga jezika*, 2000) vytvořil Ilijas Tanović (1942–2010), sarajevský rusista, kterého bychom mohli chápat jako průkopníka výzkumu v oblasti frazeologie bosenského jazyka. Ve své koncepci Tanović zastával neutrální, tj. jakousi centristickou pozici mezi tzv. užším a širším pojetím frazeologie (Tanović 2000: 73). Pozoruhodnou a do jisté míry ojedinělou konfrontační monografií srovnávající frazeologii některého jihoslo-

18 Frazeologie bosenskohercegovačské podoby srbochorvatštiny (tzv. „bosanskohercegovački jezički izraz“) ovšem mohla být zkoumána i dříve, v dobách Jugoslávie.

vanského jazyka s turečtinou je práce *Nad turskim i bosanskim frazikonom* Aminy Šiljak-Jesenkovićové (2003). Prvním dvojjazyčným frazeografickým počinem byl bosensko-německý frazeologický slovník (Zrinka Ćoralíćová, 2013) a úspěchem bosenských frazeologů je i fakt, že ve stejné, navíc relativně krátké době dokázali připravit hned tři různě zaměřené výkladové frazeologické slovníky (Zrinka Ćoralíćová a Senija Midžićová, 2012; Alisa Mahmutovićová, 2012 a v srbském Sandžaku působící Abdulah Mušović, 2016). Z nastupující generace frazeologů bychom mohli jmenovat např. Mersinu Mujagićovou, roz. Šehićovou působící v Bihaći.

2.1.5 Frazeologie v Severní Makedonii¹⁹

V absolutních číslech skromný, ale s ohledem na dosažené výsledky v poměru k rozšíření jazyka a počtu jeho mluvčích vcelku úspěšný je stav frazeologického bádání v Severní Makedonii. Ačkoliv se v této nejjihnější postjugoslávské zemi objevily první ojedinělé úvahy o tamní národní frazeologii už v šedesátých letech minulého století a počátkem následující dekády (Trajko Stamatovski, 1965, 1969, Kosta Peev, 1968, 1972),²⁰ detailnější popis makedonské frazeologie přináší až Ruža Panoská v příručce *Современ македонски јазик I* (1974), vycházející ovšem standardně ze sémantické klasifikace V. V. Vinogradova (Veljanovska 2006: 10–12). Z frazeografické produkce se do konce 20. století objevily jen tři překladové slovníky: malý rusko-makedonský (L. Ermakovová – B. Markov, 1981), makedonsko-anglický a anglicko-makedonský (oba Z. Murgoski, 1993). Výrazněji se makedonská frazeologie prezentovala až v novém století: v jeho první dekádě byly vydány tři monografie (Snežana Velkovská [*1954], 2002, 2008, Katerina Veljanovská [*1962], 2006) a plnohodnotný frazeologický slovník ve třech svazcích (Todor Dimitrovski a Taško Širilov, 2003–2009). Spolu s oběma jmenovanými „prvními dámami“ makedonské frazeologie na tomto poli pracují též mj. Jasminka Delovová-Siljanovová, Radica Nikodinovská (srovnávací makedonsko-italská frazeologie) nebo v Záhřebu působící Slavomira Ribarová (srovnávací makedonsko-chorvatsko-česká frazeologie).

19 Od února 2019 se tento postjugoslávský stát (*Makedonie*, úřední název: *Republika Makedonie*, úřední název, pod nímž byla tato země přijata v roce 1993 do OSN: *Bývalá jugoslávská republika Makedonie*) oficiálně jmenuje *Severní Makedonie* (úřední název: *Republika Severní Makedonie*). Jazyk ovšem zůstává makedonský, národnost rovněž makedonská a tento přívlastek nese i veškerá lingvistická produkce.

20 СТАМАТОСКИ Т. Белешки за фразеологијата на нашиот јазик. *Литературен зборник*, XII/6 (1965), 18–20; СТАМАТОСКИ Т. Прашања на фразеологијата за нашиот јазик. *Литературен зборник*, XVI/3 (1969), 1–7; ПЕЕВ К. Белешки за лексиката и фразеологијата од Струмичко. *Македонски јазик*, XIX (1968), 201–227; ПЕЕВ К. Фразеолошките изрази во македонскиот јазик. *Македонски јазик*, XXIII (1972), 225–236.

2.1.6 Frazeologie ve Slovinsku

Frazeologická bádání ve Slovinsku jsou rovněž publikačně poměrně skromná, jejich počátky můžeme spatřovat podobně jako v Chorvatsku na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století, třebaže už v roce 1960 vytvořil Josip Pavlica pozoruhodný šestijazyčný frazeologický slovník (obsaženými jazyky jsou slovinština, srbochorvatština, ruština, latina, němčina a angličtina), který ovšem trpěl značnou nesystematičností (srov. Suhadolnik 1960–61). Detailnější popis slovinské frazeologie a teoretická východiska publikovali až Viktor Majdič (1970)²¹ v souvislosti se zpracováním frazémů ve Slovníku slovinského spisovného jazyka (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970–1991) a především Jože Toporišič (1974),²² který se – stejně jako v Srbsku B. Nikolić – opíral o teorii širšího pojmání frazeologie Rusa N. M. Šanského (srov. Kržišnik 2013: 18–19). V druhé polovině osmdesátých let 20. století začíná své první frazeologické práce publikovat Erika Kržišniková (*1953), která se svým odborným dílem dostala přirozenou cestou do pozice představitelky moderní současné slovinské frazeologie. Od poloviny devadesátých let se této oblasti (ovšem často v kontrastivním slovinsko-anglickém aspektu) věnuje Marjeta Vrbinčová nebo Vida Jesenšeková (v kontrastivním slovinsko-německém aspektu) a v novém století nastupuje další generace lingvistek-frazeoložek – např. Apolonija (Polona) Gantarová (korpusový aspekt) nebo Nataša Jakopová (pragmatický aspekt). O frazeologický slovník slovinštiny (2011) se zasloužil dlouholetý badatel v této oblasti Janez Keber.

2.1.7 Frazeologie na Slovensku

Počátky moderního frazeologického bádání na Slovensku můžeme spatřovat – podobně jako tomu bylo v Bulharsku – už v padesátých letech 20. století (Đurčo 2007: 728, Svítková 2015: 15). Stejně jako v bulharském prostředí i na Slovensku byla podstatnou příčinou praktická potřeba řešení lexikografických otázek – svědčí o tom studie Viktórie Lapárové, Viery Budovičové nebo Eleny Smieškové. Koncem šedesátých let 20. století publikuje své první studie na frazeologická témata Jozef Mlacek, který pak v dalším desetiletí přispěl k rozvoji slovenského frazeologického výzkumu hned dvěma monografiemi, z nichž jedna – *Slovenská frazeológia* – měla pro další rozvoj této disciplíny u našich východních sousedů mimořádný význam (srov. též Svítková 2015: 16). V té době rovněž vyšel první moderní slovenský „frazikon“ – *Malý frazeologický slovník* E. Smieškové. Jestliže jsme uvedli, že rozmach

21 MAJDIČ V. Frazeologija. *Naši razgledi*, 5 (1970), 138–139.

22 TOPORIŠIČ J. K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo*, 19/8 (1973–74), 295–305.

chorvatského frazeologického bádání ve smyslu zvyšování počtu jazykovědců, kteří se touto oblastí zabývají, nastal až v devadesátých letech, tak na Slovensku tomu bylo už o jedno desetiletí dříve. Své práce vedle J. Mlacka publikují i Peter Ďurčo, Katarína Habovštiaková, Ema Krošláková, Jana Skladaná, v Nitře působící František Miko a mnozí další, později se přidávají Ferdinand Buffa, Mária Dobříková, Milada Jankovičová, Mária Košková (roz. Andreevová), Dana Baláková (v Ružomberku), Gabriela Magalová (v Trnavě), Juraj Glovňa aj. (viz tamtéž). V devadesátých letech slovenští frazeologové zpracovali jednak bibliografickou, ale především jedinečnou terminologickou příručku frazeologie (dostupnou dnes i online). První dekáda nového století se ve slovenské frazeologii dá označit jako období určitých revizí nebo aktualizací, doplnění, rozšíření a prohloubení původních teoretických postulátů – nepřekvapí, že autorem takto koncipovaných monografií je J. Mlacek (*Tvary a tváre frazém v slovenčine, Štúdie a state o frazeológii*).

2.1.8 Frazeologie v Česku

Na rozdíl od předchozích národních frazeologií ta česká vykazuje bohatou tradici slovníkového zpracování přísloví, pořekadel, úsloví, rčení, přirovnání, citátů, okřídlených slov apod. (více viz Čermák 2007: 483–484, zde uveďme např. Čelakovského, 1852, Flajšhanse, 1911, 1913, Mašina 1916, 1924 nebo Zaorálka, 1947). Počátky moderního frazeologického bádání v Česku můžeme spatřovat nejprve v ojedinelých studiích (Josef Václav Bečka, 1934, J. V. Bečka – Vladimír Šmilauer, 1943, Miluše Hančilová, 1963),²³ v řadě jiných byla frazeologie s ohledem na téma často jen okrajově zmíněna (Jaroslav Kuchař, 1963, Jaroslav Machač, 1967, Miloslava Knappová, 1974, František Čermák, 1974, Josef Filipec, 1979).²⁴ Do vyšších obrátek se česká frazeologie dostává na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století v souvislosti s přípravou *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* – F. Čermák nejprve podrobně a kriticky zmapoval evropskou frazeografickou produkci ve studii *Idiomatika, frazeologie a lexikografie* (1978),²⁵ své důkladné teoretické

23 BEČKA J. V. Slovesná rčení a sousloví I. *Naše řeč*, 18 (1934), 8–17; BEČKA J. V. – ŠMILAUER V. Druhy a názvy rozličných spojení slov. *Naše řeč*, 27 (1943), 197–206; HANČILOVÁ M. Příspěvek k analýze víceslovných pojmenování, zvláště frazeologických. Na materiále pro rusko-český a česko-ruský frazeologický slovník. *Československá rusistika*, 8 (1963), 71–74.

24 KUČAŘ J. Základní rysy struktur pojmenování. *Slovo a slovesnost*, 24/2 (1963), 105–114; MACHAČ J. K lexikologické problematice slovních spojení. *Slovo a slovesnost*, 28/2 (1967), 137–149; KNAPPOVÁ M. O vzniku přísloví z frazeologických spojení. *Slovo a slovesnost*, 35/1 (1974), 15–20; ČERMÁK F. Víceslovná pojmenování typu verbum – substantivum v češtině (Příspěvek k syntagmatice tzv. abstrakt). *Slovo a slovesnost*, 35/4 (1974), 287–306; FILIPEC J. K výstavbě lexikologie jako lingvistického úseku. E. Пернишка, К. Чолакова (ред.): *Съпоставително изучаване на частните лексикални системи на славянските езици в синхрония и диахрония*. София 1979, 7–22.

25 ČERMÁK F. *Idiomatika, frazeologie a lexikografie*. *Slovo a slovesnost*, 39/1 (1978), 40–54.

2 Teorie frazeologie

rozpracování publikoval později v učební příručce *Idiomatika a frazeologie češtiny* (1982) a jeho výzkum nakonec dosáhl vrcholu v *České lexikologii* (1985 – napsané spolu s Josefem Filipcem), která obsahuje rozsáhlý oddíl *Frazeologie a idiomatika*. V té době byly během přibližně jedné dekády vydány tři svazky výše jmenovaného slovníku v hlavní redakci F. Čermáka, J. Machače a Jiřího Hronka (*Přirovnání*, 1983, *Výrazy neslovesné*, 1988 a *Výrazy slovesné*, 1994). Na přelomu století publikovala své dvě monografie věnované konkrétním sférám české frazeologie (názvy zvířat a názvy částí lidského těla) ostravská lingvistka Eva Mrhačová. O něco bohatší produkce se ale objevuje až po roce 2005 – s třetí knížkou o konkrétní vybrané oblasti české frazeologie přichází opětovně E. Mrhačová (příroda), českou a bulharskou publicistickou frazeologii analyzoval v samostatné publikaci v Brně působící autor této práce (jenž o deset let později vydal svou druhou monografii, tentokrát zaměřenou translátologicky na frazeologii ve vybraných srbských literárních dílech a jejich českých a bulharských překladech), ale nejhodnotnější a zdaleka nejrozsáhlejší monografií z té doby je bezesporu *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* F. Čermáka. Koncem první dekády vycházejí souhrnně aktualizované *Slovníky české frazeologie a idiomatiky* doplněné o nový, čtvrtý díl obsahující výrazy propozičního a polypropozičního charakteru a nedávno vydaný pátý díl – onomaziologický slovník. Frazeologii češtiny se kromě výše jmenovaných věnovali nebo věnují též např. Jarmila Bachmannová (mj. nářeční frazeologie), Marie Čechová (mj. didaktika frazeologie) nebo v Olomouci působící Ludmila Štěpanovová (mj. srovnávací česko-ruská frazeologie).

2.1.9 Shrnutí

Svou základní publikaci pojednávající o teorii frazeologie a idiomatiky vycházející z daného jazyka mají čeština (Čermák 1982, 1985, 2007) a slovenština (Mlacek 1977 [podruhé 1984], 2001 [podruhé 2007], 2007), ale rovněž bulharština (Ničeva 1982 [podruhé 1987], Kaldieva-Zacharieva 2013) a s výhradami i chorvatština (Menac 2007). Jen čeština, bulharština a chorvatština se však mohou pochlubit svými komplexně pojatými frazeologickými slovníky. Slovenština musí dodnes čerpat ze sice kvalitní, ale přece jen již zastaralé příručky A. P. Záturského *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*, jež se poprvé objevila už v roce 1896 a od šedesátých let minulého století dosud byla vydána ještě několikrát, v různých podobách a s různě upravenými názvy.²⁶ V první polovině třicátých let vyšel *Slovenský frazeologický slovník* P. Tvrďého (1931¹, 1933²), který však „nie je ešte frazeologickým slovníkom v dnešnom zmysle“

26 ZÁTURSKEKÝ A. P. *Slovenská prísloví, pořekadla a úsloví*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1896. ZÁTURSKEKÝ A. P. *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965; Bratislava: Tatran 1975. ZÁTURSKEKÝ A. P. *Slovenské príslovia a porekadlá 1–2*. Jozef Mlacek a Zuzana Profantová (eds.). Bratislava: Nestor

(Mlacek 1984: 148). Přes tyto dílčí úspěchy slovenské frazeologie však stále platí Mlackovo konstatování staré už více než třicet let, že slovenština dosud „nemá větší moderný frazeologický slovník, ako ho už majú niektoré iné slovanské jazyky“ a že „vypracovanie slovníka i naďalej ostáva ako jedna zo základných úloh vo výskume slovenskej frazeológie“ (tamtéž: 149). Nic na něm nemění ani několikrát vydaný *Malý frazeologický slovník* E. Smieškové (poprvé 1974), který svým charakterem a rozsahem náleží k frazeologickým slovníkům „třetího sledu“, tedy do stejné kategorie, kam bychom zařadili např. *Malý srbský frazeologický slovník* (MSFR, 2007) nebo některé bulharské frazeologické slovníky (MFRBE, 1999; FRBE14, 2014). K dílu Zátureckého bychom mohli co do významu pro danou národní frazeologii i co do frekvence vydávání přirovnat nejcennější lexikon český z doby před „érou SČFI“ – totiž *Lidová řeční* J. Zaorálka (poprvé 1947). Obsahově, ale především způsobem zpracování shromážděných jednotek jsou však tato díla nesrovnatelná.

V bulharském, srbském ani chorvatském prostředí žádné takové „přechodné“ dílo (tj. dílo z období mezi spíše folkloristickými sbírkami přísloví a pořekadel z 19. století a moderními frazeologickými slovníky) nevzniklo. Velmi cenné jsou ovšem sbírky přísloví a pořekadel (dnes bychom řekli slovníky parémií), z nichž čerpají moderní frazeologická i paremiologická (ale také etnografická nebo folkloristická) bádání v příslušných zemích dosud (třebaže tato starší díla postrádají vědeckou systematickostí zpracování shromážděných jednotek) – jde především o sbírky *Poslovice* (Gjura Daničić, 1871, reprint 1996),²⁷ *Српске народне пословице* (Vuk Stefanović Karadžić, poprvé 1836, podruhé 1849, dále např. 1933, v rámci sebraných spisů 1965, ed. M. Šćepanović 2015 aj.)²⁸ a *Български притчи или пословици и характерни думи* (Petko Račev Slavejkov, díl 1. 1889, díl 2. 1897, podruhé a potřetí komplet 1954 a 1972, v rámci sebraných spisů 1982, ve zkrácené podobě 1998 a zatím naposledy 2003).²⁹ Z českého prostředí bychom v tomto smyslu

1996. ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenské přísloví, porekadlá, úsloví a hádanky*. Bratislava: Tatran 2005, 2018. Sběratelské předchůdce A. P. Zátureckého zmiňuje ve své monografii M. Dobriková (2014: 10).

27 DANIČIĆ Gj. *Poslovice*. Zagreb: U štampariji Drag. Albrechta 1871. Reprint: DANIČIĆ Gj. *Poslovice*. Beograd: Međunarodni slavistički centar 1996.

28 КАРАЏИЋ В. С. *Народне српске пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Це-тиње: Народна Штампарија 1836. КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира 1849. КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи и загонетке*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије 1933. КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице*. Сабрана дела Вука Караџића, књига девета. Београд: Просвета 1965. *Вукове Српске народне пословице с реџистром кључних речи*. Прир. Михаило Шћепановић. Београд: Јасен 2015. На základě zpracování a analýz Vukovy sbírky vznikly též práce Jeleny Jovanovićové – ЈОВАНОВИЋ Ј. *Књига српских народних пословица I–II*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика 2006 a *Синтакса и стилистика српских народних пословица I–II*. Београд: Јасен 2004, 2006.

29 СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Пловдив: Единство 1889 (част 1.); София: Иван П. Даскалов и сие 1897 (част 2.). СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Михаил Арнаудов. София: Български писател

připomněli především nedokončené dílo *Česká přísloví* (Václav Flajšhans, díl 1. 1911, díl 2. 1913, podruhé ve dvou svazcích 2013)³⁰ a nakonec i všeslovansky zaměřené *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích* (František Ladislav Čelakovský, poprvé 1852, podruhé 1893, potřetí 1949, dále ještě 1978 a 1999).³¹ Z novějších paremiologických lexikonů v námi sledovaném prostředí stojí za připomenutí jednak sbírky pořekadel a přísloví *Na nebu paučina. Bosanske izreke* (Vehid Gunić, 2002) a *Bosanska sehara. Poslovice, izreke i fraze u BiH* (Zlatko Lukić, 2006)³² vzniklé v Bosně a Hercegovině a zaměřené speciálně na toto území a dále vícejazyčná příručka Jarmily Bachmannové a Valentiny Suksovy *Jak se to řekne jinde. Česká přísloví a jejich jinojazyčné protějšky* (2007), která vedle očekávatelných ekvivalentů ze světových nebo jinak historicky významných jazyků (němčiny, angličtiny, francouzštiny, latiny a ruštiny) obsahuje i příklady z jediného „malého“ jazyka – bulharštiny.³³

2.2 Česká, slovenská a jihoslovanská frazeologie od svých moderních počátků až do konce druhé dekady nového století (přehled publikačních výstupů)

Frazeologie jako vědecká disciplína se ve své moderní podobě dostává trvale do centra pozornosti vlastně až po druhé světové válce. V jednotlivých národních lingvistických bádáních začíná rozpracování frazeologické problematiky o něco

1954, 1972. СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Михаил Арнаудов. Състав. Иван Гранитски. София: Захарий Стоянов 2003. СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Съчинения: пълно събрание, том 6: Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Цветана Унджиева и др. Състав. Цветана Македонска. София: Издателство на БАН 1982. СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български пословици*. Подб. Игор Шметов. София: Фама 1998. Sběratelské předchůdce P. R. Slavejkova zmiňuje ve své monografii opět M. Dobříková (2014: 11).

30 FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Přísloví staročeská*. Praha: Nakladatelství F. Šimáčka 1911 (sv. 1: A–N), 1913 (sv. 2: O–Ž). FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Přísloví staročeská, sv. 1: A–N; sv. 2: O–Ž*. Valerij Mokijenko a Ludmila Stěpanova (eds.). Olomouc: Univerzita Palackého 2013.

31 ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Praha: V kommissi u Františka Řivnáče 1852. ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Uspořádal Jan V. Novák. Praha: Alois Hynek 1893. ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Díla F. L. Čelakovského, 2. svazek. Uspořádal Karel Dvořák. Praha: Nakladatelství Vyšehrad 1949. ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Výbor. Edice Slunovrat. Praha: Československý spisovatel 1978. ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Praha: Lika Klub 1999 (reprint vydání z r. 1949).

32 GUNIĆ V. *Na nebu paučina. Bosanske izreke*. Sarajevo: BosniaArs 2002; LUKIĆ Z. *Bosanska sehara. Poslovice, izreke i fraze u BiH*. Sarajevo: Šahinpašić 2006.

33 BACHMANNOVÁ J. – SUKSOV V. *Jak se to řekne jinde. Česká přísloví a jejich jinojazyčné protějšky*. Praha: Universum 2007.

později, v řadě případů právě pod přímým vlivem bohatých výsledků sovětského frazeologického zkoumání. Cílem této kapitoly je shrnout a porovnat publikační výsledky frazeologického výzkumu v česko-slovenském a jihoslovanském prostředí. O podobné shrnutí jsme se sice pokusili již dříve (viz Krejčí 2016a), pro účely této práce jsme ovšem náš starší text aktualizovali, doplnili o nově zjištěné práce, ale především zásadním způsobem rozšířili o výsledky slovinské, bosenské a makedonské frazeologie. Přes veškerou snahu postihnout co nejúplnější obraz frazeologické produkce mohla nějaká publikace uniknout naší pozornosti, snažili jsme se však toto riziko minimalizovat. Časově se budeme pohybovat převážně v posledních padesáti letech. V centru našeho zájmu budou především:

1) monografie, ve kterých jejich autoři poprvé zevrubně popisují frazeologii svého jazyka jako relativně samostatnou jazykovědnou disciplínu a jež představují jak teoretické uchopení samotné disciplíny, tak i pokus o komplexní výzkum zvláštností příslušné národní frazeologie;

2) výkladové frazeologické slovníky, v nichž je shromážděno bohatství určité národní frazeologie a které tímto způsobem mj. dokazují způsobnost příslušných jazykovědců-lexikografů takový slovník vytvořit;

3) překladové frazeologické slovníky, ovšem pouze ty, které obsahují frazeologický materiál alespoň dvou z jazyků, kterým se v teoretických kapitolách naší práce věnujeme (čeština, slovenština, slovinština, chorvatština, bosensština, srbsština, makedonština, bulharština – řazeno dle geografického klíče);

4) frazeologické slovníky nacházející se svou koncepcí na cestě mezi starým a moderním chápáním frazeologie, tj. takové, které se už odpoutaly od staršího pojetí (kdy převažovalo především zpracovávání parémii), kterým však ještě chybí moderní přístup ke shromážděnému jazykovému materiálu, terminologii apod.;

5) další frazeologické publikace, jako např. bibliografie, terminologické příručky, specializované frazeologické monografie nebo slovníky, dále monografie, které se zabývají analýzou konkrétních frazeologických jednotek námi vybraných jazyků apod.

2.2.1 Monografie

Prvním ze zkoumaných jazyků, v němž se objevuje monografie napsaná s vysokou odbornou erudicí, je slovenština. Jozef MLACEK³⁴ poté, co publikoval svou doktorskou disertaci *Zo syntaxe frazeologických jednotiek* (1972 – s ohledem na její zaměření jsme ji však zařadili do jiné skupiny), vydal knihu *Slovenská frazeológia* (1977), v níž rozpracoval frazeologii především z teoretického hlediska. Popsal a okomentoval v ní začátky moderního frazeologického bádání a současný stav této vědecké

³⁴ Jelikož se jedná o přehledovou kapitolu, příjmení uváděných osob budeme kvůli snadnější orientaci v textu psát – až na výjimky plynoucí z kontextu – velkými písmeny.

disciplíny na Slovensku. Ještě před Mlackem se však objevuje samostatná kapitola *Frazeológia* v učebnici Pavla ONDRUSE *Slovenská lexikológia II* (1972)³⁵ a podobně je tomu i s makedonskou frazeologií, o níž se v kapitole *Фразеологија* rozepsala Ruža PANOSKÁ v příručce *Современ македонски јазик I* (1974). Nejplodnějším obdobím pro tento typ odborného zkoumání je ovšem až předposlední dekáda 20. století. V roce 1982 vycházejí dva učební texty o frazeologii – v Česku *Idiomatika a frazeologie češtiny* Františka ČERMÁKA, v Bulharsku *Българска фразеологија* Keti NIČEVOVÉ.³⁶ V roce 1984 vychází už druhé, přepracované a doplněné vydání *Slovenské frazeologie* Jozefa MLACKA a také skriptum *Leksikologija* chorvatské lingvistky Jasny MELVINGEROVÉ, v níž tvoří samostatnou a relativně rozsáhlou část oddíl *Frazeologija*.³⁷ V Česku se v roce 1985 objevuje publikace *Česká lexikologie*, jejímiž autory jsou Josef FILIPEC a František ČERMÁK. Významné místo v ní zaujímá oddíl *Frazeologie a idiomatika*, jehož autorem je druhý jmenovaný. Na Čermákův podrobný popis české frazeologie podaný v *České lexikologii* lze bez výhrad nahlížet jako na českou frazeologickou „monografii“. O rok později vycházejí v Bulharsku hned dvě práce spojené s bulharskou frazeologií. Jejich autorkou je Vesa KJUVLIEVOVÁ-MIŠAJKOVÁ. Jedna nese název *Фразеологизмите в българския език*, ta druhá je s ohledem na svůj obsah uvedená dále. S ohledem na teorii autorka představuje poněkud odlišné chápání frazeologie než K. Ničevová, což je patrné mj. z řady polemických statí v časopise *Български език* (Dobříková 2008: 18). Teprve následující rok (1987) vydala svou plnohodnotnou monografii *Българска фразеологија* Keti NIČEVOVÁ, když přepracovala a rozšířila její starší verzi. Bohatě množství knižních publikací o frazeologii (nebo s kapitolou o ní) vyšlých v této dekádě završuje v roce 1989 opětovně vydaná učební příručka *Leksikologija* chorvatské lingvistky Jasny MELVINGEROVÉ. Toto publikačně plodné období do jisté míry prodloužily dvě knihy vydané v Německu a související se systematickým zpracováváním slovanských frazeologií pod vedením prof. R. Eckerta (Čermák 1994b: 233). První, *Die Phraseologie der bulgarischen Sprache*, je příručka z roku 1990, kterou připravili Marta KOSTOVÁ a Veselin VAPORDŽIEV, druhá, *Die Phraseologie der tschechischen Sprache*, vyšla v roce 1993 a její autorkou je německá bohemistka Helgunde HENSCHÉLOVÁ.³⁸ Obě publikace jsou určeny především

35 Viz recenze Jiřího Damborského (1974).

36 Rok vydání této vysokoškolské příručky není uváděn vždy jednoznačně – sama autorka uvádí rok 1983 (Ankova-Ničeva 1993: 458, 461) a též rok citují i J. Bachmannová (1986: 5) nebo D. Mršević-Radovićová (2008: 238), kdežto J. Lichtenbergová rok 1982 (Lichtenberg 2001: 8) a tutéž dataci potvrzují např. i V. Kjuvlievová-Mišajková v seznamu literatury (Kjuvlieva-Mišajkova 1986: 91), S. Kaldievová-Zacharievová (2013: 24, 235) a v neposlední řadě i nejnovější bibliografická příručka (Bibliografija 2011: 320), proto se i my přikláníme k roku 1982.

37 Danko Šipka jí ve své lexikologické příručce velký prostor, který Melvingerová frazeologii věnovala, do jisté míry vytyká s ohledem na vzniklou „disproporci informací z jednotlivých oblastí“ (Kordić 2003: 248–249).

38 Recenzi na ni viz Čermák (1994b).

pro německojazyčný okruh a v Bulharsku, resp. v Česku dostupné nejsou, což je pravděpodobně i důvod jejich mizivé reflexe v bulharském, resp. českém prostředí. Z uvedených údajů je patrné, že osmdesátá léta 20. století mají v námi sledovaných jazykových prostředích pro rozvoj frazeologie jakožto moderní vědecké disciplíny značný význam. Tato skutečnost bude dále podpořena ještě jedním druhem odborných příruček (především slovníkového charakteru – viz dále).

Po publikačním „boomu“ teoreticky zaměřených prací v osmdesátých letech následovala téměř dvacetiletá vydavatelská pauza přerušena pouze v Bosně vydanou stopadesátistránkovou monografií Ilijase TANOVIĆE *Frazeologija bosanskoga jezika* (2000), novou, subtilnější příručkou (170 stran) Jozefa MLACKA nazvanou *Tvary a tváre frazém v slovenčine* (2001) a první ucelenou prací o makedonských frazémeh Snežany VELKOVSKÉ *Белешки за македонска фразеологија* (2002) o rozsahu 180 stran. Vydavatelskou pauzu ukončilo jednak druhé vydání zmíněné nové Mlackovy práce (2007), ale především tři nové publikace, které shodou okolností představovaly souborná vydání plodů bohaté badatelské činnosti pionýrů české, slovenské a chorvatské frazeologie: sedmisetstránková *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* (2007) Františka ČERMÁKA, téměř třísetstránková *Hrvatska frazeologija* (2007) Antice MENACOVÉ a téměř čtyřsetstránkové *Štúdie a state o frazeológii* (2007) Jozefa MLACKA. Ve stejné době vychází druhá kniha makedonské frazeoložky Snežany VELKOVSKÉ s názvem *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник* (2008). Její specifikum spočívá v tom, že představuje syntézu teoretických statí (cca 70 stran, tj. necelá pětina rozsahu knihy) shrnutých do oddílu *Студиум за македонската фразеологија*, kterými autorka navazuje na svou předchozí publikaci, a poměrně rozsáhlé slovníkové části, jež si zaslouží být vnímaná jako plnohodnotný malý frazeologický slovník makedonského jazyka. Čtveřici, resp. pětici nových publikací doplňují stručná, přibližně devadesátistránková *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov* (2008), kterou jako vysokoškolskou příručku připravila Gabriela MAGALOVÁ, a přibližně dvousetstránkový *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia* (2009), jehož autory jsou Jozef MLACEK, Dana BALÁKOVÁ a Viera KOVÁČOVÁ. Kniha ovšem přesahuje slovenský jazykový rámeček. Za nejnovějším bulharským monografickým počinem (*Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология* [2013]) o rozsahu 360 stran stojí Stefana KALDIEVOVÁ-ZACHARIEVOVÁ. Její práce je ovšem – jak napovídá titul – součástí širšího (třísvalkového) projektu Ústavu pro jazyk bulharský Bulharské akademie věd zachycujícího zevrubně bulharskou lexikologii a frazeologii.³⁹ Zatím poslední monografickou publikací v námi sledovaném geograficko-lingvistickém prostoru je vysokoškolská příručka *Frazeológia* (2015), jejímž autorem je slovenský badatel působící na univerzitě v Nitře Juraj GLOVŇA.

39 Další svazky projektu *Българска лексикология и фразеология* jsou: *Том 1: Българска лексикология* autorem L. Krutnové-Cvetkovové, D. Blagoevové, S. Kolkovské, E. Pernišké a M. Božilovové (2013) a *Том 3: Проблеми на общата лексикология* autora I. Kasabova (2013).

2.2.2 Výkladové frazeologické slovníky

2.2.2.1 Primární výkladové frazeologické slovníky

Tato podskupina prací je spojená s českou, slovinskou, (srbo)chorvatskou, makedonskou a bulharskou frazeologií. Publikace se od sebe odlišují jak množstvím sebraného materiálu, tak i metodologií a dobou vydání. Už v sedmdesátých letech vyšel dvousvazkový *Фразеологичен речник на българския език* (sv. I: 1974, sv. II: 1975; autorky: Keti NIČEVOVÁ, Sijka SPASOVOVÁ-MICHAJLOVOVÁ, Kristalina ČOLAKOVOVÁ). Frazeologické jednotky v něm zachycené jsou uspořádány abecedně podle prvního slova jednotky; na konci druhého svazku je rejstřík auto-sémantických lexikálních jednotek, které se ve shromážděných frazeologických jednotkách nacházejí (jsou jejich komponenty). U každého komponentu je uveden přehled frazémů, v nichž se vyskytuje. Oba svazky obsahují více než 13 000 hesel (viz Čermák 1978).⁴⁰ V roce 1982 vychází jednosvazkový *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa MATEŠIĆE, který se může pyšnit cca 12 000 zpracovanými hesly s příklady (viz Vidović Bolt 2008 nebo FRHSJ: VI). Od roku 1983 začíná vycházet *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, který nakonec dosáhne čtyř samostatných svazků (sv. I: *Přirovnání*, 1983; sv. II: *Výrazy neslovesné*, 1988; sv. III: *Výrazy slovesné A–P, R–Ž*, 1994; sv. IV: *Výrazy větné*, 2009; autorský kolektiv vedli coby hlavní redaktoři František ČERMÁK, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ, práce na sv. IV pak v této funkci řídil už jen František ČERMÁK). V první dekádě nového století postupně vyšly i tři svazky makedonského frazeologického slovníku (*Фразеолошки речник на македонскиот јазик* – sv. I: 2003, sv. II: 2008, sv. III: 2009). Pod prvním svazkem jsou ještě podepsáni Todor DIMITROVSKI (+2000) a Taško ŠIRILOV, o zbylé dva svazky se postaral už jen druhý jmenovaný. Posledním slovníkem této řekněme nejvyšší kategorie je *Slovar slovenskih frazemov* (2011) Janeze KEBERA vydaný ve Slovinsku a obsahující asi 5 000 heslových jednotek. Z uvedených pěti „vlajkových“ slovníků se pouze ten český dočkal druhého vydání – první tři svazky byly po revizi a doplnění znovu publikovány v roce 2009 – spolu se IV. svazkem; původní dva díly *Výrazů slovesných* byly sjednoceny do jedné knihy. Frazémy v SČFI jsou seřazeny abecedně podle sémanticky klíčového komponentu (stejný systém pro svůj slovník ostatně zvolili i J. Matešić, J. Keber a T. Dimitrovski s T. Širilovem). Ve srovnání s bulharským a (srbo)chorvatským slovníkem ale jen SČFI obsahuje důsledně cizojazyčné ekvivalenty českých frazémů (anglický,

40 Počet heslových jednotek za účelem představy o rozsahu slovníku zmiňujeme pouze pokud jej lze opřít o nějaký zdroj (ten poté uvádíme) nebo pokud je možné k přibližnému údaji dojít alespoň trochu důvěryhodným matematickým propočtem. Dále je nutno mít na zřeteli, že fyzická velikost slovníku nemusí být přímo úměrná počtu frazémů v něm obsažených – hesla mají velmi variabilní způsob zpracování, liší se i ve velikosti použitého písma, v tom, zda má stránka jeden nebo dva sloupce, některé slovníky obsahují jeden frazém vícekrát, neboť jej uvádějí pod všemi autosémantickými komponenty apod.

německý, francouzský a ruský) a samotné heslo je obecně informačně zpracováno výrazně podrobněji a komplexněji. Celkový počet frazémů a idiomů ve všech čtyřech svazcích SČFI činí něco přes 11 000 (viz SČFI-OS: 9). SSF má rovněž – byť v menší míře a nedůsledně – cizojazyčné ekvivalenty, možná až zbytečně velký prostor u řady frazémů se věnuje příkladům užití a rovněž výkladu původu.

2.2.2.2 Výkladové frazeologické slovníky s nižším počtem frazémů

2.2.2.2.1 Významnější slovníky „druhého sledu“ byly vydávány od Chorvatska až po Bulharsko. Nejstarším slovníkem v této kategorii je v našem přehledu *Нов фразеологичен речник на българския език* (1993) Keti ANKOVÉ-NIČEVOVÉ, který ale spíše jen doplňuje a rozšiřuje materiál zachycený ve dvousvazkovém bulharském frazeologickém slovníku z poloviny sedmdesátých let. Autonomní frazeografické příručky spadající do této kategorie začaly vycházet především v první dekádě nového století: v Chorvatsku je to *Hrvatski frazeološki rječnik* (2003, 2014) Antice MENACOVÉ, Željky FINK ARSOVSKÉ a Radomira VENTURINA (asi 2300 heslových jednotek – viz Vidović Bolt 2008), v Srbsku nejprve *Мали српски фразеолошки речник* (2007) Đorđe OTAŠEVIĆE (asi 3000 heslových jednotek – viz Weinberger 2009, cit. dle Mörtl 2015: 20) po pěti letech rozšířený na *Фразеолошки речник српског језика* (2012) a v Makedonii *Мал фразеолошки речник* tvořící stěžejní část publikace Snežany VELKOVSKÉ *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник* (2008). Posledním slovníkem této subkategorie je *Bosanski frazeološki rječnik* (2012) Zrinky ĆORALIĆOVÉ a Senije MIDŽIĆOVÉ vydaný v Bosně a Hercegovině a obsahující podobně jako HFR asi 2300 heslových jednotek (viz Šehić 2014).

HFR, BFR i srbské slovníky jsou první, které ve svém názvu nesou atribut *chorvatský*, *bosenský*, resp. *srbský*. Objemy HFR, BFR i FR SJ (nemluvě o MSFR) jsou však ve srovnání s Matešičovým FRHSJ výrazně skromnější. Některé slovníky v této podskupině mají společně to, že v současné době ve svých zemích fungují jako fakticky nejrozsáhlejší dostupné všeobecné frazeologické slovníky (srbský FR SJ, bosenský BFR, chorvatský HFR). HFR a FR SJ také spojuje to, že byly vydány více než jednou; jejich autoři se ovšem ke starším podobám svých prací explicitně v předmluvách z různých, nejspíše pragmatických a extralingvistických důvodů, nehlásí – HFR z roku 2014 má svého předchůdce z roku 2003 uvedeného jen v bohatém seznamu svých lexikografických zdrojů (kde lze mj. najít i Otaševićův MSFR), autor FR SJ se však v analogickém seznamu o jeho předchůdci – MSFR – nezmiňuje.

2.2.2.2.2 Do této podskupiny můžeme zařadit ještě další frazeologické slovníky, ty se však od předchozích liší především výrazněji omezeným počtem frazémů, což bývá mnohdy dáno jejich předurčením (pro širokou veřejnost, pro studenty filologických zaměření, pro novináře atd.). V příslušném jazykovém prostoru jim

co do významu až na jednu výjimku patří nejvýše druhá, spíše však třetí pozice, řada z nich už také není dostupná v běžné obchodní síti. Chronologicky prvním slovníkem, který jsme s ohledem na objem zařadili do této podskupiny, je *Malý frazeologický slovník* (1974, 1977, 1983, 1988, 1989) Eleny SMIEŠKOVÉ určený studentům a taktéž široké veřejnosti. Obsahuje asi 1200 hesel (viz Čermák 1978) a v rámci celé podskupiny 2.2 je to jednoznačně nejčastěji vydávaný frazeologický slovník, který je ve svém jazykovém prostředí současně slovníkem primárním, tj. nic obsáhlejšího zatím slovenská frazeografie nemá. Nejvíce slovníků této podskupiny vzniklo opět v bulharském prostředí: slovníkem určeným pro širší veřejnost s řadou nových nebo dosud ve starších slovnících nezaznamenaných frazémů je *Фразеологичен речник на българския език* (2002) Míry NIČEVOVÉ (cca 1 700 heslových jednotek), různým kategoriím studentů a posluchačů vysokých škol byly či jsou explicitně věnovány *Кратък български фразеологичен речник* (1981) Zdravky ALEKSANDROVOVÉ a Palmy BOGDANOVOVÉ (cca 800 heslových jednotek), *Малък фразеологичен речник на българския език* (1999) Věrbara VÁTOVA (necelých 1 000 heslových jednotek), jenž vyšel v edici Учебен полилексикон, *Фразеологичен речник на българския език А–Я* (2014) Marie BANOVOVÉ a Stameny DIMOVOVÉ (cca 1 500 heslových jednotek) a nejnovější *Фразеологичен речник на българския език за ученици* (2019) opět Věrbara VÁTOVA (obsahující již ale výrazně více heslových jednotek – přes 2 500). Na srbské straně předchází dva slovníky časově „předběhl“ jeden menší a výrazně skromnější lexikografický projekt – brožovaná školská příručka *Идиому у српском језику* (2006), jejíž autorkou je Tanja MILENKOVIĆOVÁ a která obsahuje cca 1 300 heslových jednotek (viz Mörtl 2015: 19); příručka zaujme na první pohled pro slovanský svět neobvyklým způsobem označování frazeologických jednotek jako *idiomy* (tento termín chápaný v širším smyslu používá ve své teorii František Čermák). Posledním slovníkem zařazeným do této subkategorie je český *Slovník synonym a frazeologismů* (1977, 1979, 1982) Josefa Václava BEČKY, určený především žurnalistům, který za tímto účelem zahrnuje poněkud neobvykle dva lexikálně-sémanticky různé typy jazykových jednotek. Slovníky, které v této podskupině ve svých zemích fungují v současnosti jako fakticky nejrozsáhlejší dostupné všeobecné frazeologické slovníky, jsou bulharské FRBE02, FRBE14 a FRBEU.

2.2.3 Překladové frazeologické slovníky

Překladové frazeologické slovníky obsahující dvojici některých ze sledovaných jazyků, tj. češtinu, slovenštinu, slovinštinu, chorvatštinu, srbštinu, makedonštinu nebo bulharštinu, byly vydány výhradně v bývalé Jugoslávii. Hned dva vyšly v osmdesátých letech, což dokazuje, jak mimořádně plodné desetiletí to pro frazeologii námi sledovaných jazyků bylo. Nic na tom nemění fakt, že oba byly určeny přede-

vším pro výukové účely. Novosadským slovakistům byl určen *Фразеолошки речник српскохрватског језика; српскохрватско-словачки* (1984), připravili ho Jovan KAŠIĆ, Vladislava PETROVIĆOVÁ a slovenskou část Želmira SPASIĆOVÁ. Slovník byl součástí minisérie překladových frazeologických slovníků zaměřených na jazyky obyvatel Vojvodiny (kromě slovenštiny byly takto zpracovány ještě základní frazeologické překladové ekvivalenty maďarské [1983], rumunské [1985] a rusínské [1989]), na všech čtyřech slovnících se přitom podíleli Jovan Kašić a Vladislava Petrovićová (dnes Ružićová). Záhřebským slovakistům a bohemistům byl určen *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik* (1986), který vytvořily Antica MENACOVÁ, Dubravka SESAROVÁ a Renata KUCHAROVÁ. Ani tento chorvatský slovník není solitérním počinem – objevil se totiž v edici Mali frazeološki rječnici, kterou řídila A. Menacová a v níž vyšla řada překladových slovníků jak s jazyky světovými, tak i tzv. malými. Tentýž slovník byl opětovně vydán v roce 1998, už však pod modifikovaným názvem *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik (s indeksom čeških i slovačkih frazema)*. Tento aktualizovaný slovník (nesoucí pořadové číslo 14) nakonec celou edici uzavřel. Ještě předtím byl však v roce 1992 vytvořen mj. *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Podílela se na něm tradičně Antica MENACOVÁ a slovinskou část zpracoval Jurij ROJS. Byl to jediný slovník jmenované edice, který obsahoval frazeologický materiál dvou jihoslovanských jazyků.⁴¹ Čtvrtý překladový lexikografický počín – *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006, kolektivní dílo pod hlavní redakcí Željky FINK ARSOVSKÉ) – představuje pokus o vícejazyčný frazeologický slovník obsahující určitý typ frazeologických jednotek, v daném případě se strukturou přirovnání. Vícejazyčnost vykazuje též příručka *Slovenské frazémy v piatich jazykoch* (1994), jejímž autorem je Ladislav TRUP. Zaměřuje se především na neslovanské jazyky (angličtinu, němčinu, francouzštinu a španělštinu), jedinou výjimkou mezi nimi je čeština, proto zmíněnou práci do našeho výčtu zařazujeme též. Poslední slovník této kategorie je do značné míry raritní – jedná se o albánský *Fjalor frazeologjik ballkanik* (Slovník balkánské frazeologie, 1999), který kromě výchozí albánštiny obsahuje ještě bulharštinu, novořečtinu, rumunštinu a srbochorvatštinu (v tomto pořadí; s ohledem na přítomnost dvou jihoslovanských jazyků je také součástí našeho přehledu). Jeho autory jsou Jani THOMAI, Xhevat LLOSHI, Kosta QIRIAZATI, Rusana HRISTOVOVÁ, a Ana MELONASHIOVÁ.

Výše uvedené frazeologické slovníky můžeme chápat jako sympatický pokus o účelovou mnohojazyčnost v překladové frazeografii, na druhou stranu se však tento přístup nevyhnul některým negativním aspektům: tak např. srbsko-slovenský, chorvatsko-češko-slovenský ani chorvatsko-slovinský slovník neuvádějí žádné lingvistické charakteristiky, k srbským, resp. chorvatským frazémům jen mechanicky

41 S ohledem na šíři frazeologického bádání je určitě s podivem, že ve zmíněné edici nebyl vytvořen (srbo)chorvatsko-bulharský slovník.

přiřazují jejich slovinské, slovenské, resp. české a slovenské ekvivalenty (pravdou ovšem je, že charakter obou edicí důslednějším zpracování bránil). Tutéž koncepci prostého přiřazování ekvivalentů bez jakéhokoliv komentáře nebo objasnění významu mají i pětijazyčný albánský slovník balkánské frazeologie a šestijazyčný slovenský slovník. U poslední chorvatské frazeografické publikace (HSRPF) zase může zarazit, že z celkových 440 stran je téměř 240 věnovaných předmluvě, základním informacím o slovníku, rejstříku a seznamu zdrojů – to vše v devíti jazycích. V žádném případě ovšem nechceme těmito kritickými poznámkami kvalitu zmíněných slovníků snižovat, spíše poukazujeme na jisté „vady na kráse“ jinak velice užitečných příruček. Zejména poslední uvedený chorvatský případ ale ukazuje, že tvorbu takového vícejazyčného slovníku přirozeně doprovází řada obtíží a výzev a že nutnost činit kompromisy nemusí být vždy ve prospěch daného díla.

2.2.4 Frazeologické slovníky na cestě od starého k modernímu chápání frazeologie

Takový typ slovníků jsme identifikovali v Česku, na Slovensku a ve Slovinsku. Můžeme v nich narazit např. na nedostatečné vymezení pojmů frazeologismus a fráze, nedůsledné rozlišování idiomatizovaných a neidiomatizovaných ustálených slovních spojení, zastaralou a z dnešního hlediska již nevhodnou terminologií apod.⁴² Slovníky patřící do této kategorie jsme zaznamenali čtyři: na české straně *Slovník českých vazeb a rčení* (1916, 1924, sestavil Jan MAŠÍN) a *Lidová rčení* (1947, 1963, 1996, 2000, 2009, sestavil Jaroslav ZAORÁLEK), na slovenské straně pak *Slovenský frazeologický slovník* (1931 a 1934–37, Peter TVRDÝ). V Jugoslávii (ve Slovinsku) vyšel v roce 1960 pozoruhodný vícejazyčný *Frazeološki slovar v petih jezikih: rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*, který připravil Josip PAVLICA. V této kategorii je to jediný překladový frazeologický slovník, ovšem trpící metodologickou nevyrovnaností a terminologickou archaičností příznačnou pro starší frazeografické tituly. Obsahuje především světové jazyky, ale s ohledem na přítomnost výchozí slovinštiny a také srbochorvatštiny jsme jej zařadili do našeho výčtu. Jak je patrné z poměrně častého vydávání, značné popularity se dodnes těší příručka J. Zaorálka.

42 Více např. o dějinách české frazeologie viz Čermák (2007: 482–487).

2.2.5 Další publikace⁴³

V posledním bodu našeho přehledu se budeme zabývat publikacemi, které zpracovávají nějaký dílčí aspekt frazeologie – buď v rámci jednoho jazyka, nebo ve srovnávacím plánu.

2.2.5.1 Specializované monografie a slovníky

Tento typ publikací mívá velmi podobnou strukturu – jejich první část představuje obvykle teoretickou analýzu nějakého konkrétního typu frazémů (ať už z hlediska formálního, sémantického nebo obou). Za teoretickou částí většinou následuje více či méně rozsáhlý slovník zpracovávaného typu frazémů, přičemž obě části jsou co do rozsahu přibližně srovnatelné. Proto je poměrně obtížné takové hybridní publikace chápat výhradně jako monografie nebo pouze jako slovníky.

2.2.5.1.1 Formální aspekt byl hlavním tématem osmi monografií a jednoho slovníku – syntax frazémů analyzovala vůbec nejstarší práce, která se v našem přehledu nachází, a to *Zo syntaxe frazeologických jednotiek* (1972) Jozefa MLACKA. Frazeologizovanými verbonominálními syntagmaty se zabývala první monografie srbské lingvistky Dragany MRŠEVIĆ-RADOVIĆOVÉ (*Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, 1987), české frazémy nepropozičního typu obsahující ve své struktuře sloveso *být* (*ESSE-Verbalphraseme: am Material des Tschechischen*, 1991) jsou tématem práce německé bohemistky Annette MUSCHNEROVÉ, ustálená přirovnání zas byla předmětem analýzy bulharské frazeoložky Vesy KJUVLIEVOVÉ-MIŠAJKOVOVÉ (*Устойчивите сравнения в българския език*, 1986), její chorvatské kolegyně Željky FINK ARSOVSKÉ (*Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, 2002) a rovněž jejich bosenské kolegyně Alisy MAHMUTOVIĆOVÉ, jež je autorkou jediného „pravého“ slovníku této subkategorie (*Kao frazeološki rječnik. Rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“*, 2012). Vlastní jména v makedonské frazeologii analyzovaly Katerina VELJANOVSKÁ a Biljana MIRČEVSKÁ-BOŠEVOVÁ (*Имињата во македонската фразеологија*, 2021), výzkum pragmatické frazeologie ve slovinštině, teoreticky se opírající především o německé lingvisty, je předmětem monografie Nataši JAKOPOVÉ (*Pragmatična frazeologija*, 2006) a problematikou korpusového zpracování frazémů a jiných ustálených slovních spojení ve slovinštině se zabývala další Slovinka – Polona GANTAROVÁ (*Statne besedne zveze v slovenščini. Korpusni pristop*, 2007).

43 Sem řadíme specializované frazeologické monografie nebo slovníky (nářeční nebo diachronní frazeologie aj.), monografie kontrastivního charakteru, které se zabývají analýzou frazeologie češtiny, slovenštiny nebo jihoslovanských jazyků v nejrůznějších kombinacích, terminologické příručky, bibliografické souhrny apod.

2 Teorie frazeologie

2.2.5.1.2 Tematický aspekt byl nosným principem sedmnácti monografií.

2.2.5.1.2.1 Z jednotlivých témat se autoři velice často zaměřují na oblast živé přírody v nejširším smyslu tohoto sousloví – sem patří dvě publikace slovenských autorek Emy KROŠLÁKOVÉ a Kataríny HABOVŠTIAKOVÉ (*Človek v zrkadle frazeológie*, 1990; *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*, 1996), frazeologická „trilogie“ Češky Evy MRHAČOVÉ (*Názvy zvierat v české frazeológii a idiomatice*, 1999; *Názvy částí lidského těla v české frazeológii a idiomatice*, 2000; *Příroda v české frazeológii a idiomatice (Země – Vesmír – Život – Smrt – Barvy – Prostor – Čas)*, 2006), monografie Makedonky Kateriny VELJANOVSKÉ (*Фраzeолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на соматската фразеологија*, 2006), monografie další Slovenky Dany BALÁKOVÉ (*Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie: fond somatických frazém*, 2011) a tematicky spřízněná práce Chorvatky Barbary KOVAČEVIČOVÉ (*Hrvatski frazemi od glave do pete*, 2012). Nejnovější publikace z této oblasti se zabývají animalistickými komponenty ve frazeologii (jedná se o práci *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*, 2017, chorvatské autorky Branky BARČOTOVÉ a specializovaný *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*, 2017, kolektivu chorvatských frazeoložek vedeného Ivanou VIDOVIĆ BOLTOVOU) a obrazem člověka ve frazeologii (ten je ústředním tématem knihy Srbky Gordany ŠTRBACOVÉ *Фраzeологија о човеку и човек у фразеологији*, 2018).

2.2.5.1.2.2 Druhou výraznou oblast tematicky zaměřených prací tvoří náboženství, kultura (především lidová) a média. Bibli jako zdroji frazeologie se věnuje slovník Bulhara Váršana VÁTOVA *Библијата в езика ни. Речник на фразеологизмите с библијски проишход* (2002), kniha Srbky Nataši VULOVIČOVÉ a nejnověji srovnávací slovensko-česká monografie již zmíněné Dany BALÁKOVÉ a Viery KOVÁČOVÉ *K výskumu biblickej frazeológie* (2017). K těmto třem explicitně tematizovaným počínům řadíme – s ohledem na převažující tematiku – též výbor studií Emy KROŠLÁKOVÉ *Kapitoly z frazeológie a veľkomoravskej problematiky* (2003) vydaný posmrtně a obsahující i příspěvky teoretického rázu a autorskou frazeologii. Na sepětí frazeologie a lidové kultury cílí monografie už zmíněné srbské autorky Dragany MRŠEVIĆ-RADOVIČOVÉ *Фраzeологија и национална култура* (2008). Frazeologii v mediální sféře se věnují jednak práce další Srbky – Vladislavy PETROVIČOVÉ (*Новинска фразеологија*, 1989) – a zatím poslední položkou tohoto typu jsou *Фраzeологичните единици в медијната реч: лингвистичен прочит на спортната журналистика* (2016) bulharské autorky Slavky PETROVOVÉ.

České, chorvatské, s dvěma výjimkami též slovenské a jediná makedonská práce se tak soustředí hlavně na člověka a somatickou frazeologii, resp. na blízkou sféru živé, popř. i neživé přírody, dva výstupy srbské, dva slovenské a jeden bulharský jsou zaměřeny na kulturní kontext – na oblast lidové, resp. biblické frazeologie. Pouze jeden srbský a jeden bulharský výstup pak zpracovávají frazeologii z oblasti žurnalistiky.

2.2.5.1.3 Diachronní aspekt pohledu na frazeologii je jádrem tří monografií – publikace Slovenky Jany SKLADANÉ (*Frazeologický fond slovenčiny v predpisovnom období*, 1993) a knih chorvatské autorky Ljiljany KOLENIĆOVÉ (*Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, 1998; *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*, 2006).

2.2.5.1.4 Sběr a analýza nářeční frazeologie je pak doménou dalších chorvatských frazeologů: Dinka MATKOVIĆE (*Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*, 2004), Miry MENAC-MIHALIĆOVÉ (*Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*, 2005) a autorských dvojic Jela MARESIĆOVÁ – Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ (*Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*, 2008), Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ – Antica MENACOVÁ (*Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*, 2011) a Antica MENACOVÁ – Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ (*Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*, 2014). Bohatá frazeografická produkce vázaná na chorvatské dialekty vznikla díky dlouhodobému výzkumnému projektu M. Menac-Mihalićové Istraživanje hrvatske dijalektne frazeologije (Frančić – Menac-Mihalić 2014: 1). Regionální frazeologii srbsko-černohorského Sandžaku shromáždil na více než sedmi stech stránek svého slovníku Abdulah MUŠOVIĆ (*Sandžački frazeološki rječnik*, 2016). Dílo se sociolingvisticky řadí k bosenskému jazyku, resp. jeho sandžacké variantě, a obsahuje cca 7 000 heslových jednotek (viz Krcić 2016), což ho v naší klasifikaci řadí po bok primárních frazeologických slovníků. Specifickým způsobem přispěl výzkumu nářeční frazeologie srbský dialektolog a folklorista Dragoljub ZLATKOVIĆ, který už koncem osmdesátých let shromáždil množství přísloví, pořekadel, přirovnání, výroků, rčení, kleteb, hrozeb a dalších krátkých slovesných útvarů z oblasti Pirotka (jihovýchodní Srbsko). Svůj materiál, jehož způsob zpracování i selekce bohužel neodpovídají současným nárokům na podobný frazikon, soustředil do tří slovníků: *Пословице и поређења у пиротском говору* (1988), *Фраzeологија страха и наде у пиротском говору* (1989) a *Фраzeологија оmlоважавања у пиротском говору* (1990). Jedinými nesrbochorvatskými zástupci v této subkategorii jsou Slovák Ferdinand BUFFA, jenž je autorem publikace *Zo severošariškeje frazeologije* (1994), která pojednává o nářeční frazeologii autorova rodného kraje, a Bulhar Blagoj ŠKLIFOV, jehož *Фраzeологичен речник на говора на село Черешница, Костурско* (2016) o bulharských nářečních frazémeh v jeho rodné obci Čerešnica v egejské Makedonii (v dnešním Řecku) připravila k vydání po autorově smrti (autor zemřel v r. 2003 v důsledku automobilové nehody) jeho žena Ekaterina Šklifovová. V této subkategorii je tedy celkem osm publikací.

2.2.5.1.5 Monografie o frazeologii konkrétních literárních tvůrců nebývají obvyklé; frazeologie bývá většinou součástí analýzy lexikální stránky jazyka díla. Subkategorie tzv. autorské frazeologie přesto obsahuje čtyři zjištěné položky: frazeologii

2 Teorie frazeologie

v tvorbě Petka Račeva Slavejkova (1827–1895) dal v rámci výzkumu spisovatelova jazyka výraznější prostor Konstantin POPOV (*Езикът на Петко Славейков: лексика и фразеология*, 1983). Frazeologii v tvorbě Aleka Ivanicova Konstantinova (1863–1897) se ve své publikované disertaci, navíc v kontrastivním bulharsko-srbsko-ruském aspektu, věnovala Emilija NEDKOVOVÁ (*Фразеологично богатство в творчеството на Алеко Константинов*, 2003). Nejrozsáhlejší monografii představuje kniha o frazeologii v díle *Gorski vijenac* Petra II. Petroviče Njegoše (1811/1813–1851) – její autorkou je srbská frazeoložka Ana PEJANOVIĆOVÁ (*Фразеологија Горског вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи*, 2010). Pejanovićová porovnává Njegošovu frazeologii s jejími ruskými ekvivalenty použitými v překladech. Zatím poslední položkou této subkategorie je společný počín Zrinky ČORALIĆOVÉ a Mersiny MUJAGIĆOVÉ o frazeologii v dílech Branka Ćopiće (1915–1984) (*O frazeologiji odabranih Ćopićevih djela*, 2017).

2.2.5.1.6 Didaktikou frazeologie se zabývali především slovenští autoři. Asi nejznámější publikací v tomto ohledu je *Frazeológia v škole* (1985, podruhé 1989), netradičně pojatá metodická příručka Františka MIKA a jeho čtyř spolupracovníků.⁴⁴ Tato příručka byla na dlouhou dobu poslední – až asi o třicet let později se k ní připojila *Frazeológia pre pedagogickú prax* (2016) Gabriely MAGALOVÉ (vydala Trnavská univerzita). V Bulharsku bychom za analogii posledně jmenované mohli chápat útlou příručku *Помагало по фразеология на българския език* (2009) Emilije NEDKOVOVÉ (vydala Univerzita v Ruse).

2.2.5.1.7 Zvláštní postavení mají v této skupině jednak obsahově dosti rozsáhlý bulharský slovník zaměřený na frazeologickou synonymii, jehož autorkou je Ani NANOVOVÁ (*Фразеологичен синонимен речник на българския език*, 2005), jednak pátý svazek *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* s podtitulem *Onomaziologický slovník* (2016). Hlavním redaktorem a zároveň jedním ze dvou autorů je tradičně František ČERMÁK a podle anotace slovník představuje jakýsi tezaurus české frazeologie a idiomatiky.

Z uvedených roků vydání je zřejmé, že frazeologické publikace kategorie 2.5.1 vycházejí průběžně ve všech sledovaných jazycích od první poloviny osmdesátých let nepřetržitě prakticky dosud. Určitě zaujme nebývale bohatá chorvatská produkce (jedenáct titulů) obohacovaná především systematickým publikováním výsledků bádání v oblasti nářeční frazeologie (pět titulů), které tematicky doplňuje dalších šest publikací (dvakrát historická frazeologie, dvakrát animalistická frazeologie, jednou somatická frazeologie a monografie o přírovnáních). Tři tematicky velice blízké tituly vyšly na Slovensku (příroda ve frazeologii, člověk ve frazeolo-

⁴⁴ Autorem stěžejní teoreticko-metodické části je ovšem F. Miko.

gii, somatická frazeologie) a spolu s dalšími sedmi publikacemi (syntax frazeologických jednotek, historická frazeologie, nářeční frazeologie, dvakrát biblická frazeologie a dvakrát didaktika frazeologie) tak Slováci v této kategorii dosáhli úctyhodného počtu desíti titulů. Nejvýraznější produkci z jazykové oblasti, která nepatří mezi tradiční frazeologické „bašty“, vykazuje v této kategorii srbská frazeologie, a to v podobě devíti tematicky různorodých titulů (verbonominální frazémy, publicistická frazeologie, religionistická frazeologie, lidová frazeologie, autorská frazeologie, člověk ve frazeologii a tři slovníky nářeční frazeologie). Osm tematicky a typologicky různorodých publikací postupně nabídla bulharská frazeologie (velký slovník frazeologických synonym, slovník nářeční frazeologie, slovník biblické frazeologie, monografie o přirovnáních, publicistická frazeologie, didaktika frazeologie a dvě analýzy autorské frazeologie). Výrazně nižší produkce je patrná u češtiny, bosensštiny, slovinštiny a makedonštiny: pět položek vykazuje česká frazeologie (slovesné frazémy s komponentem být, příroda živá i neživá, živočišná říše, somatická frazeologie a onomaziologický slovník z řady SČFI), tři publikace tu předkládá bosenská frazeologie (slovník přirovnání, regionální frazémy, autorská frazeologie), dvě pak slovinská frazeologie (pragmatické frazémy, korpusový přístup ve frazeologii) a také frazeologie makedonská (somatické frazémy a frazémy s onymickým komponentem).

2.2.5.2 Srovnávací monografie

Tento druh publikací obsahuje teoretické zpracování určité otázky nebo jistého typu frazémů, na rozdíl od předchozích však ve srovnávacím aspektu, na který je kladen primární důraz. Pokud jde o kontrastivní výzkumy týkající se našich jazyků navzájem, takto zaměřený druh publikací se vyskytuje poměrně zřídka. Do této chvíle bylo vydáno osm takových monografií – dvě na Slovensku, dvě v Česku, dvě v Bulharsku, jedna v Srbsku a jedna v Polsku. Hned tři z nich obsahují bulharsko-slovenskou srovnávací frazeologii (Mária KOŠKOVÁ: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*, 1998, Mária DOBRÍKOVÁ: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*, 2008, 2014 a Daniela KONSTANTINOVÁ: *Иронията като начин за възприемане на света: върху материал от българската и словашката фразеология*, 2011), jedna bulharsko-makedonskou (Robert SENDEK: *Studia z frazeologii bulgarskiej i macedoňskej*, 2007), jedna bulharsko-českou (Pavel KREJČÍ: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*, 2006), jedna srbsko-bulharsko-českou (Pavel KREJČÍ: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu: kontrastivní analýza*, 2015), jedna srbsko-českou (Snežana POPOVIČOVÁ: *Česká a srbská frazeologie: na cestě ke dvojjazyčnému frazeologickému slovníku*, 2020), jedna srbsko-slovenskou (Jasna UHLÁRIKOVÁ: *Somatická frazeológia v slovenčine a srbcine*, 2021) a jedna bulharsko-srbsko-ruskou (Emilija NEDKOVOVÁ: *Фразеологизмите като знаци*

2 Teorie frazeologie

в езика на културата: върху материал от български, сръбски и руски език, 2011). Na první pohled tedy zaujme (nebo možná překvapí) skutečnost, že až na dvě výjimky (Popovićová, Uhláriková) všechny uvedené publikace obsahují jako jeden z jazyků komparace bulharštinu.

2.2.5.3 Terminologický slovník

Slovníků, v nichž je zpracována lingvistická terminologie, je relativně mnoho. Zahrnují přirozeně též frazeologickou terminologii. Ne vždy se ovšem můžeme plně spolehnout na výklad, který tyto slovníky nabízejí, neboť informace v nich uvedené nemusí být dostatečně aktuální, úplné, přesné. A pokud si uvědomíme, že terminologický aparát frazeologie a idiomaticy stále není dostatečně stabilizovaný, a to ani v rámci jedné národní jazykovědy, nepřekvapuje poptávka po nějakém vyčerpávajícím a kvalitně zpracovaném slovníku frazeologické terminologie. Takový slovník se v inkriminovaných jazykových prostředích podařilo vydat zatím jen kolektivu slovenských frazeologů pod vedením Jozefa MLACKA a Petera ĎURČA (*Frazeologická terminológia*, 1995). Slovník rokem svého vydání fakticky uzavírá první velkou etapu frazeologického bádání v námi sledovaných zemích a jeho značný význam tkví mj. v tom, že jednotlivé termíny vykládá nejen ze slovenského pohledu, ale též z hlediska jiných frazeologických teorií.

2.2.5.4 Bibliografické souhrny

Abychom si mohli představit šíři té které národní frazeologie (ve smyslu lingvistické disciplíny) a zhodnotit její konkrétní vědecké úspěchy, ideální je nahlédnout do příslušné bibliografické příručky, pokud ovšem taková existuje. Zatím poslední bibliografie určité národní frazeologie byly vydány v Bulharsku (tam ovšem jako součást širěji pojatého lexikologicko-frazeologického soupisu prací – *Библиография на българска лексикология, фразеология и лексикография (1950–2010)*, 2011, hl. red. Lilija KRUMOVÁ-CVETKOVÁ a Diana BLAGOJEVOVÁ) a v Chorvatsku (*Bibliografija hrvatske frazeologije*, 2010 a 2017, autorky Željka FINK ARSOVSKÁ, Barbara KOVAČEVIČOVÁ a Anita HRNJAKOVÁ). Přibližně o jedno desetiletí dříve vyšla obdobná příručka v Německu, jenže o bulharské frazeologii (*Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*, 2001, autorka Julija LICHTENBERGOVÁ). O dalších deset let dříve svou bibliografii získala slovenská frazeologie (*Bibliografija slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*, 1992, autoři Peter ĎURČO, Jozef MLACEK, Jana SKLADANÁ a Zuzana PROFANTOVÁ). Analogické publikace zatím absentují v české, srbské, bosenské, slovinské a makedonské frazeologii, což překvapuje především u prvně jmenované s ohledem na hloubku

teoretického popisu české frazeologie a idiomatiky a skvělé výsledky české frazeografie. Slovenské frazeologii by naopak prospěla důkladná aktualizace její bibliografie, neboť za poslední čtvrtstoletí vzniklo množství nových, mnohdy zásadních článků, studií a monografií, které by si své systematické bibliografické zpracování jistě zasloužily.

2.2.6 Shrnutí

Porovnáme-li dosažené úspěchy české, slovenské, slovinské, chorvatské, bosenské, srbské, makedonské a bulharské frazeologie od sedmdesátých let 20. století do této chvíle, v každém z uvedených jazykových prostředí vzniklo větší nebo menší množství úspěšných a široce užívaných publikací, třebaže rozdíly v dílčích typech výstupů jsou někdy značné. Za připomenutí jistě stojí český pětisvazkový slovník, slovenská terminologická příručka, chorvatské systematické zachycování nářeční frazeologie nebo bohatá a různorodá nabídka bulharských frazeografických počínů. Poněkud méně plodů lze vysledovat na srbské straně, tam bychom mohli vzpomenout chválný projekt malých překladových slovníků zaměřených na jazyky Vojvodiny. Stále však existují i „bílá místa“, která dosud čekají na zaplnění – tady bychom chtěli zmínit především neexistenci plnohodnotného slovenského frazeologického slovníku, dále zjišťujeme, že zatím nebyla vytvořena zásadní syntetizující monografie o slovinské, ale ani o srbské frazeologii a v neposlední řadě stále existuje určitá disonance mezi převládající bulharskou frazeologickou koncepcí a ostatními sledovanými (především však českou, slovenskou a chorvatskou, protože jen u těchto můžeme nepochybně hovořit o tzv. národních frazeologických školách). Tento nesoulad spíše konzervativního bulharského přístupu (tzv. užší pojetí frazeologie) ve srovnání např. s progresivním českým a slovenským (tzv. širší pojetí frazeologie) byl utvrzen v nejnovější bulharské frazeologické monografii (Kaldieva-Zacharieva 2013). Kromě samotného pojetí frazeologie se nejednotnost projevuje mj. i v základní terminologii – z různých jazykových podob termínu frazém (slov. frazéma, chorv. frazem, srb. фразем(a) a bulh. фразема) má jen ten bulharský tradičně jinou definici (viz dále).

V níže připojených tabulkách jsou dobře porovnatelné jak úspěchy, tak i nedostatky jednotlivých národních frazeologií, na které jsme se zaměřili. Do počtu monografií jsou kvůli zjednodušení rovněž zahrnuty komplexní teoretické texty, které ale nevyšly samostatně, nýbrž jsou součástí české, slovenské, chorvatské, resp. makedonské lexikologické příručky (F. Čermák, P. Ondrus, J. Melvingerová, R. Panoská – v tabulce zapsány kurzívou). Znakem [*] zde označujeme publikaci, která vyšla mimo příslušné jazykové území. Publikace Makedonky S. Velkovské byla v rámci makedonštiny zařazena do dvou kategorií (2.1 a 2.2.2.1), publikace R. Sendeka a albánský slovník současně do dvou národních frazeologií

2 Teorie frazeologie

(bulharské a makedonské, resp. bulharské a srbské). Slovensky psanou monografií o slovenské a srbské frazeologii srbské (vojvodinské) Slovenky J. Uhlárikové, jež vyšla v Novém Sadu, jsme s ohledem na místo vydání, státní příslušnost autorky, místo jejího působení (Filozofická fakulta Univerzity v Novém Sadu) i přítomnost srbské složky ve zkoumaném materiálu přiřadili k produktům srbské frazeologie. Specifický je případ publikace srbské lingvistky S. Popovićové působící na Filologické fakultě Univerzity v Bělehradu, jejíž srovnávací monografie o české a srbské frazeologii vyšla česky a v Česku. Z toho důvodu jsme se rozhodli pro její zařazení k českým výstupům. Analogicky jsme ostatně přistoupili i k posouzení slovensky psané slovensko-bulharské srovnávací monografie M. Koškové, autorky bulharského původu působící na Slovensku.

Tabulka 1: Národní frazeologie s bohatou publikační činností

	čeština	slovenština	chorvatština	bulharština
2.2.1 monografie a učebnice	4 2-F.Čermák 1-F.Čermák 1-H. Henschel*	7 3-J. Mlacek 1-J. Glovňa 1-G. Magalová 1-P. Ondrus 1-J. Mlacek/D. Baláková/M. Kováčová	2 1-J. Melvinger 1-A. Menac	5 2-K. Ničeva 1-V. Ključeva-Mišajkova 1-S. Kaliterna-Zacharičeva 1-M. Kostova/V. Vaporičiev*
2.2.2.1 primární slovníky	4 SČFI-P SČFI-VN SČFI-VS SČFI-VW		1 FRHSJ	1 FRBE1-2
2.2.2.2.1 sekundární slovníky větší			1 HFR	1 NFRBE
2.2.2.2.2 sekundární slovníky menší	1 J.V. Bečka	1 MFS		5 KBFR MFRBE FRBEU FRBE02 FRBE14
2.2.3 překladové slovníky		1 SFPJ	3 HIS ČSFR HSRF HSRPF	1 FFB*
2.2.4 slovníky staršího typu	2 J. Mašín J. Zaorálek	1 P. Tvrđý		
2.2.5.1 specializované monografie a slovníky	5 1-verbóty* 1-člov. 1-natur. 1-anim. 1-SČFI-OS	10 1-synt. 2-díl. 1-hist. 1-díl. 2-bibl. 1-člov. 1-somat. * 1-natur.	11 1-kompar. 1-somat. 2-anim. 2-hist. 5-díl.	8 1-kompar. 1-žurn. 1-díl. 1-bibl. 1-díl. 2-aut. 1-FSRBE
2.2.5.2 srovnávací monografie	3 2-P. Krejčí 1-S. Popovićová	2 1-M. Košková 1-M. Dobričková		3 1-E. Nedkova 1-D. Konstantinova 1-R. Sendek*
2.2.5.3 terminologické příručky		1 FT		
2.2.5.4 bibliografické příručky		1 BSIFP	1 BHF	2 BPh:Ab* BBLFL
Celkem:	19	24	19	26

Tabulka 2: Národní frazeologie se skromnější publikační činností

****	slovinština	bosenština	srbština	makedonština
2.2.1 monografie a učebnice	1 1-I. Tanović			3 1-R.Panoska 2-S.Velkovska
2.2.2.1 primární slovníky	1 SSF			1 FRMJ1-3
2.2.2.2.1 sekundární slovníky větší	1 BFR	2 MSFR FR SJ		1 MFR
2.2.2.2.2 sekundární slovníky menší			1 ISJ	
2.2.3 překladové slovníky			2 FRSHJ:SHS FFB*	
2.2.4 slovníky staršího typu	1 FSPJ			
2.2.5.1 specializované monografie a slovníky	2 1-pragm. 1-korp.	3 1-kompar. 1-region. 1-aut.	9 1-verbonom. 1-žurn. 1-aut. 3-dial. 1-relig. 1-lid. 1-čov.	2 1-somat. 1-onym.
2.2.5.2 srovnávací monografie			1 1-J.Uhláriková	1 1-R.SendeK*
2.2.5.3 terminologické příručky				
2.2.5.4 bibliografické příručky				
Celkem:	4	5	15	8

2.2.7 Abecední seznam zmiňované frazeologické a frazeografické literatury v rámci jednotlivých národních frazeologií

2.2.7.1 Česká frazeologická a frazeografická literatura

- BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha 1977, 1979, 1982.
- ČERMÁK František: *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha 1982.
- ČERMÁK František: Frazeologie a idiomatika. In: Josef Filipec, František Čermák: *Česká lexikologie*. Praha 1985.
- ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha 2007.
- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. Praha 1983, 2009.
- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha 1988, 2009.
- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*. Praha 1994 (sv. 1: A–P, sv. 2: R–Ž), 2009.
- ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha 2009.
- ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Praha 2016.
- KREJČÍ Pavel: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*. Brno 2006.
- KREJČÍ Pavel: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*. Brno 2015.
- MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady z novějších spisovatelů, z přísloví a z mluvy lidové*. Praha 1916.
- MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady ze spisovatelů novějších i starších a z řeči lidové*. Vydání druhé, opravené a rozmnožené. Praha 1924.
- MRHAČOVÁ Eva: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava 1999.
- MRHAČOVÁ Eva: *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava 2000.
- MRHAČOVÁ Eva: *Příroda v české frazeologii a idiomatice (Země – Vesmír – Život – Smrt – Barvy – Prostor – Čas)*. Ostrava 2006.
- POPOVIČOVÁ Snežana: *Česká a srbská frazeologie. Na cestě ke dvojjazyčnému frazeologickému slovníku*. Praha 2020.
- ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. Praha 1947, 1963, 1996, 2000, 2009.

2.2.7.2 Slovenská frazeologická a frazeografická literatura

- BALÁKOVÁ Dana: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald 2011.
- BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *K výskumu biblickej frazeológie*. Ružomberok 2017.
- BUFFA Ferdinand: *Zo severošarišskej frazeológie*. Bratislava 1994.
- DOBRÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. Bratislava 2008, 2014.
- ĐURČO Peter, MLACEK Jozef, SKLADANÁ Jana a PROFANTOVÁ Zuzana: *Bibliografia slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*. Bratislava 1992.
- GLOVNÁ Juraj: *Frazeológia*. Nitra 2015.
- KOŠKOVÁ Mária: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*. Bratislava 1998.

2 Teorie frazeologie

- KROŠLÁKOVÁ Ema: *Kapitoly z frazeológie a veľkomoravskej problematiky*. Nitra 2003.
- KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Človek v zrkadle frazeológie*. Bratislava 1990.
- KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava 1996.
- MAGALOVÁ Gabriela: *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov*. Nitra 2008.
- MAGALOVÁ Gabriela: *Frazeológia pre pedagogickú prax*. Trnava 2016.
- MIKO František, HABOVŠTIAKOVÁ Katarína, KABABÍKOVÁ Jana, KROŠLÁKOVÁ Ema a ZELINKOVÁ Kristína: *Frazeológia v škole*. Nitra 1985, Bratislava 1989.
- MLACEK Jozef: *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Bratislava 1972.
- MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava 1977, 1984.
- MLACEK Jozef: *Tváry a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava 2001, 2007.
- MLACEK Jozef: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok 2007.
- MLACEK Jozef, ĎURČO Peter et al.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava 1995.
- MLACEK Jozef, BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ružomberok 2009.
- ONDRUS Pavol: *Frazeológia*. In: Pavol Ondrus: *Slovenská lexikológia II*. Bratislava 1972.
- SKLADANÁ Jana: *Frazeologický fond slovenčiny v predpisovnom období*. Bratislava 1993.
- SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava 1974, 1977, 1983, 1988, 1989.
- TRUP Ladislav: *Slovenské frazémy v piatich jazykoch: čeština, angličtina, nemčina, francúzština, španielčina*. Bratislava 1994.
- TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. Trnava 1931, Prešov – Praha 1934–1937.

2.2.7.3 Slovinská frazeologická a frazeografická literatúra

- GANTAR Polona: *Stalne besedne zveze v slovenščini. Korpusni pristop*. Ljubljana 2007.
- JAKOP Nataša: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana 2006.
- KEBER Janez: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana 2011.
- PAVLICA Josip: *Frazeološki slovar v petih jezikih: rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*. Ljubljana 1960.

2.2.7.4 Chorvátská frazeologická a frazeografická literatúra

- BARČOT Branka: *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb 2017.
- FINK ARSOVSKI Željka: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb 2002.
- FINK ARSOVSKI Željka et al.: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb 2006.
- FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb 2010.
- FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb 2017.
- KOLENIĆ Ljiljana: *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek 1998.
- KOLENIĆ Ljiljana: *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*. Osijek 2006.
- KOVAČEVIĆ Barbara: *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb 2012.
- MAREŠIĆ Jela i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb 2008.
- MATEŠIĆ Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb 1982.

- MATKOVIĆ Dinko: *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboške na otoku Hvaru*. Jelsa 2004.
- MELVINGER Jasna: Frazeologija. In: Jasna Melvinger: *Leksikologija*. Osijek 1984, 1989.
- MENAC Antica: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb 2007.
- MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb 2003, 2014.
- MENAC Antica i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*. Zagreb 2014.
- MENAC Antica i ROJS Jurij: *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Zagreb 1992.
- MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Zagreb 1986.
- MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. Zagreb 1998.
- MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija novoštokavskih ikauskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb 2005.
- MENAC-MIHALIĆ Mira i MENAC Antica: *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb 2011.
- VIDOVIĆ BOLT Ivana, BARČOT Branka, FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara, PINTARIĆ Neda i VASUNG Ana: *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb 2017.

2.2.7.5 Bosenská frazeologická a frazeografská literatura

- ĆORALIĆ Zrinka i MIDŽIĆ Senija: *Bosanski frazeološki rječnik*. Bihać 2012.
- ĆORALIĆ Zrinka i MUJAGIĆ Mersina: *O frazeologiji odabranih Ćopićevih djela*. Bihać 2017.
- MAHMUTOVIĆ Alisa: *Kao frazeološki rječnik. Rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“*. Sarajevo – Zagreb 2012.
- MUŠOVIĆ Abdulah: *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar 2016.
- TANOVIĆ Pijjas: *Frazeologija bosanskoga jezika*. Sarajevo 2000.

2.2.7.6 Srpská frazeologická a frazeografská literatura

- ВУЛОВИЋ Наташа: *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања*. Београд 2015.
- ЗЛАТКОВИЋ Драгољуб: *Пословице и поређења у пиротском говору*. Београд 1988.
- ЗЛАТКОВИЋ Драгољуб: *Фразеологија страха и наде у пиротском говору*. Београд 1989.
- ЗЛАТКОВИЋ Драгољуб: *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору*. Београд 1990.
- КАШИЋ Јован, ПЕТРОВИЋ Владислава и СПАСИЋ Желмира: *Фразеолошки речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки*. Нови Сад 1984.
- МИЛЕНКОВИЋ Тања: *Идиоме у српском језику*. Алексинац 2006.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд 1987.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеологија и национална култура*. Београд 2008.
- ОТАШЕВИЋ Борђе: *Мали српски фразеолошки речник*. Београд 2007.
- ОТАШЕВИЋ Борђе: *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад 2012.
- ПЕЈАНОВИЋ Ана: *Фразеологија Горског вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи*. Подгорица 2010.

2 Teorie frazeologie

- ПЕТРОВИЋ Владислава: *Новинска фразеологија*. Нови Сад 1989.
ШТРБАЦ Гордана: *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад 2018.
UHLÁRIKOVÁ Jasná: *Somatická frazeológia v slovenčine a srbcine*. Nový Sad 2021.

2.2.7.7 Makedonská frazeologická a frazeografická literatura

- ВЕЛЈАНОВСКА Катерина: *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на соматската фразеологија*. Куманово 2006.
ВЕЛЈАНОВСКА Катерина и МИРЧЕВСКА-БОШЕВА Биљана: *Имињата во македонската фразеологија*. Скопје 2021.
ВЕЛКОВСКА Снежана: *Белешки за македонска фразеологија*. Скопје 2002.
ВЕЛКОВСКА Снежана: *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје 2008.
ПАНОСКА Ружа: *Фразеологија*. In: Ружа Паноска: *Современ македонски јазик I*. Скопје 1974.
ДИМИТРОВСКИ Тодор и ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Скопје 2003 (том 1: А–Ј).
ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Скопје 2008 (том 2: К–П); 2009 (том 3: Р–Ш).

2.2.7.8 Bulharská frazeologická a frazeografická literatura

- АЛЕКСАНДРОВА Здравка и БОГДАНОВА Палма: *Кратък български фразеологичен речник*. София 1981.
АНКОВА-НИЧЕВА Кети: *Нов фразеологичен речник на българският език*. София 1993.
БАНОВА Мария и ДИМОВА Стамена: *Фразеологичен речник на българският език А–Я*. София 2014.
ВЪТОВ Върбан: *Малък фразеологичен речник на българският език*. Велико Търново 1999.
ВЪТОВ Върбан: *Библијата в езика ни. Речник на фразеологизмите с библејски произход*. Велико Търново 2002.
ВЪТОВ Върбан: *Фразеологичен речник на българският език за ученици*. София 2019.
КАЛДИЕВА-ЗАХАРИЕВА Стефана: *Българска лексикологија и фразеологија. Том 2: Българска фразеологија*. София 2013.
КОНСТАНТИНОВА Даниела: *Иронията како начин за възприемане на света (вврху материјал од българската и словашката фразеологија)*. Велико Търново 2011.
КРУМОВА-ЦВЕТКОВА Лилија (науч. ред.) и БЛАГОЕВА Диана (отг. ред.): *Библиографија на българска лексикологија, фразеологија и лексикографија (1950–2010)*. София 2011.
КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Устойчивите сравнения в българският език*. София 1986.
КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Фразеологизмите в българският език*. София 1986.
НАНОВА Ани: *Фразеологичен синонимен речник на българският език*. София 2005.
НЕДКОВА Емилия: *Фразеологично богатство в творчеството на Алеко Константинов (с приложеније Речник на фразеологизмите в творчеството на Алеко Константинов и техните съответствия на сръбски и руски език)*. Русе 2003.
НЕДКОВА Емилия: *Помагало по фразеологија на българският език*. Русе 2009.
НЕДКОВА Емилия: *Фразеологизмите како знаци в езика на културата: врху материјал од български, сръбски и руски език*. Русе 2011.

- НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология* [учебник]. София 1982.
 НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология*. София 1987.
 НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фразеологичен речник на българския език*. София 1974 (том 1: А–Н); 1975 (том 2: О–Я).
 НИЧЕВА Мира: *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив 2002.
 ПЕТРОВА Славка: *Фразеологичните единици в медийната реч: лингвистичен прочит на спортната журналистика*. София 2016.
 ПОПОВ Константин: *Езикът на Петко Славейков: лексика и фразеология*. София 1983.
 ШКЛИФОВ Благой: *Фразеологичен речник на говора на село Черешница, Костурско*. София 2016.

2.2.7.9 Další frazeologická a frazeografická literatura

O české frazeologii (z Německa):

HENSCHHEL Helgunde: *Die Phraseologie der tschechischen Sprache. Ein Handbuch*. Frankfurt/Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1993.

MUSCHNER Annette: *ESSE-Verbalphraseme (am Material des Tschechischen)*. Berlin 1991.

O bulharské, resp. bulharské a makedonské frazeologii (z Německa, z Polska):

KOSTOV Marta und VAPORDŽIEV Veselin: *Die Phraseologie der bulgarischen Sprache. Ein Handbuch*. Leipzig 1990.

LICHTENBERG Julia: *Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*. Frankfurt/Main 2001.

SENDEK Robert: *Studia z frazeologii bulgarskiej i macedońskiej*. Kraków 2007.

O balkánské frazeologii (z Albánie; mj. bulharština a srbochorvatština):

THOMAI Jani, LLOSHI Xhevat, HRISTOVA Rusana, QIRIAZATI Kosta, MELONASHI Ana: *Fjalor frazeologjik ballkanik*. Tiranë 1999.

2.2.8 Chronologický seznam zmiňované frazeologické a frazeografické literatury

1916:

MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady z novějších spisovatelů, z přísloví a z mluvy lidové*. Praha.

1924:

MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady ze spisovatelů novějších i starších a z řeči lidové*. 2. vyd. Praha.

1931:

TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. Trnava.

1937:

TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. 2. vyd. Prešov – Praha.

1947:

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. Praha.

2 Teorie frazeologie

1960:

PAVLICA Josip: *Frazeološki slovar v petih jezikih: rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*. Ljubljana.

1963:

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 2. vyd. Praha.

Hranice mezi starým a novým přístupem k frazeologii ve sledovaných jazycích

1971:

–

1972:

MLACEK Jozef: *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Bratislava.

ONDRUS Pavol: Frazeológia. In: Pavol Ondrus: *Slovenská lexikológia II*. Bratislava.

1973:

–

1974:

НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фраzeo-логичен речник на българския език, том 1: А–Н*. София.

ПАНОСКА Ружа: Фраzeологија. In: Ружа Паноска: *Современ македонски јазик I*. Скопје.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava.

1975:

НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фраzeo-логичен речник на българския език, том 2: О–Я*. София.

1976:

–

1977:

BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha.

MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 2. vyd. Bratislava.

1978:

–

1979:

BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha.

1980:

–

1981:

АЛЕКСАНДРОВА Здравка и БОГДАНОВА Палма: *Кратък български фразеологичен речник*. София.

1982:

BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. 3. vyd. Praha.

ČERMÁK František: *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha.

МАТЕŠIĆ Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb.

НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология* [учебник]. София.

1983:

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha.

ПОПОВ Константин: *Езикът на Петко Славейков: лексика и фразеология*. София.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 3. vyd. Bratislava.

1984:

КАШИЋ Јован, ПЕТРОВИЋ Владислава и СПАСИЋ Желмира: *Фразеолошки речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки*. Нови Сад.

MELVINGER Jasna: *Frazeologija*. In: Jasna Melvinger: *Leksikologija*. Osijek.

MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. 2. vyd. Bratislava.

1985:

ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika*. Josef Filipec a František Čermák: *Česká leksikologie*. Praha.

MIKO František a kol.: *Frazeológia v škole*. Nitra.

1986:

КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Устойчивите сравнения в българския език*. София.

КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Фразеологизмите в българския език*. София.

MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Zagreb.

1987:

МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд.

НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология*. София.

1988:

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 4. vyd. Bratislava.

1989:

MELVINGER Jasna: *Frazeologija*. In: Jasna Melvinger: *Leksikologija*. 2. izd. Osijek.

MIKO František a kol.: *Frazeológia v škole*. Bratislava.

ПЕТРОВИЋ Владислава: *Новинска фразеологија*. Нови Сад.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 5. vyd. Bratislava.

2 Teorie frazeologie

1990:

KOSTOV Marta und VAPORDŽIEV Veselin: *Die Phraseologie der bulgarischen Sprache. Ein Handbuch*. Leipzig.

KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Človek v zrkadle frazeológie*. Bratislava.

1991:

MUSCHNER Annette: *ESSE-Verbalphraseme (am Material des Tschechischen)*. Berlin.

1992:

ĐURČO Peter, MLACEK Jozef, SKLADANÁ Jana a PROFANTOVÁ Zuzana: *Bibliografija slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*. Bratislava.

MENAC Antica i ROJS Jurij: *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Zagreb.

1993:

АНКОВА-НИЧЕВА Кети: *Нов фразеологичен речник на българския език*. София.

HENSCHHEL Helgunde: *Die Phraseologie der tschechischen Sprache. Ein Handbuch*. Frankfurt/Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien.

SKLADANÁ Jana: *Frazeologický fond slovenčiny v predpisovnom období*. Bratislava.

1994:

BUFFA Ferdinand: *Zo severošarišskej frazeológie*. Bratislava.

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné, sv. 1: A–P; sv. 2: R–Ž*. Praha.

TRUP Ladislav: *Slovenské frazémy v piatich jazykoch: čeština, angličtina, nemčina, francúzština, španielčina*. Bratislava.

1995:

MLACEK Jozef, ĐURČO Peter et al.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava.

1996:

KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava.

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 3. vyd. Praha.

1997:

–

1998:

KOLENIĆ Ljiljana: *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek.

KOŠKOVÁ Mária: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*. Bratislava.

MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. 2. izd. Zagreb.

1999:

MRHAČOVÁ Eva: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava.

THOMAI Jani, LLOSHI Xhevat, HRISTOVA Rusana, QIRIAZATI Kosta, MELONASHI Ana: *Fjalor frazeologjik ballkanik*. Tiranë.

ВЪТОВ Върбан: *Малък фразеологичен речник на българския език*. Велико Търново.

2000:

MRHAČOVÁ Eva: *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava.

TANOVIĆ Pijas: *Frazeologija bosanskoga jezika*. Sarajevo.

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 4. vyd. Praha.

2001:

LICHTENBERG Julia: *Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*. Frankfurt/Main.

MLACEK Jozef: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava.

2002:

FINK ARSOVSKI Željka: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb.

НИЧЕВА Мира: *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив.

ВЕЛКОВСКА Снежана: *Белешки за македонска фразеологија*. Скопје.

ВЪТОВ Върбан: *Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход*. Велико Търново.

2003:

ДИМИТРОВСКИ Тодор и ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, том I: А–Ј*. Скопје.

KROŠLÁKOVÁ Ema: *Kapitoly z frazeologie a velkomoravskej problematiky*. Nitra.

MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb.

НЕДКОВА Емилия: *Фразеологично богатство в творчеството на Алеко Константинов (с приложение Речник на фразеологизмите в творчеството на Алеко Константинов и техните съответствия на сръбски и руски език)*. Русе.

2004:

MATKOVIĆ Dinko: *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*. Jelsa.

2005:

MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija novoštokavskih ikauskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb.

НАНОВА Ани: *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. София.

2006:

FINK ARSOVSKI Željka et al.: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb.

JAKOP Nataša: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana.

KOLENIĆ Ljiljana: *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*. Osijek.

KREJČÍ Pavel: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*. Brno.

МИЛЕНКОВИЋ Тања: *Идиому у српском језику*. Алексинац.

MRHAČOVÁ Eva: *Příroda v české frazeologii a idiomatice (Země – Vesmír – Život – Smrt – Barvy – Prostor – Čas)*. Ostrava.

ВЕЛЈАНОВСКА Катерина: *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на со-матската фразеологија*. Куманово.

2007:

- ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha.
GANTAR Polona: *Stalne besedne zveze v slovenščini. Korpusni pristop*. Ljubljana.
MENAC Antica: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb.
MLACEK Jozef: *Tváry a tváře frazém v slovenčine*. 2. vyd. Bratislava.
MLACEK Jozef: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok.
ОТАШЕВИЋ Борђе: *Мали српски фразеолошки речник*. Београд.
SENDEK Robert: *Studia z frazeologii bulgarskiej i macedońskiej*. Kraków.

2008:

- DOBRÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém (na pozadí asymetrie frazeologických koncepcií)*. Bratislava.
MAGALOVÁ Gabriela: *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov*. Nitra.
MARESIĆ Jela i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb.
МРШЕВИЋ РАДОВИЋ Драгана: *Фразеологија и национална култура*. Београд.
ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, том 2: К–П*. Скопје.
ВЕЛКОВСКА Снежана: *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје.

2009:

- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání*. 2. vyd. Praha.
ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. 2. vyd. Praha.
ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. 2. vyd. Praha.
ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha.
MLACEK Jozef, BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ružomberok.
НЕДКОВА Емилија: *Помагало по фразеологија на българскиј език*. Русе.
ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, том 3: Р–Ш*. Скопје.
ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 5. vyd. Praha.

2010:

- FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb.
ПЕЈАНОВИЋ Ана: *Фразеологија Горског вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи*. Подгорица.

2011:

- BALÁKOVÁ Dana: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald.
KEBER Janez: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana.
КОНСТАНТИНОВА Даниела: *Иронията като начин за възприемане на света (върху материал от българската и словашката фразеология)*. Велико Търново.
КРУМОВА-ЦВЕТКОВА Лилия (науч. ред.) и БЛАГОЕВА Диана (отг. ред.): *Библиография на българска лексикология, фразеология и лексикография (1950–2010)*. София.

MENAC-MIHALIĆ Mira i MENAC Antica: *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb.
НЕДКОВА Емилия: *Фраzeологизмите като знаци в езика на културата: върху материал от български, сръбски и руски език*. Русе.

2012:

ĆORALIĆ Zrinka i MIDŽIĆ Senija: *Bosanski frazeološki rječnik*. Bihać.
KOVAČEVIĆ Barbara: *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb.
MAHMUTOVIĆ Alisa: *Kao frazeološki rječnik. Rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“*. Sarajevo – Zagreb.
ОТАШЕВИЋ Ђорђе: *Фраzeолошки речник српског језика*. Нови Сад.

2013:

КАЛДИЕВА-ЗАХАРИЕВА Стефана: *Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология*. София.

2014:

БАНОВА Мария и ДИМОВА Стамена: *Фраzeологичен речник на българският език А–Я*. София.
DOBŘÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. 2. vyd. Bratislava.
MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. 2. izd. Zagreb.
MENAC Antica i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*. Zagreb.

2015:

GLOVNÁ Juraj: *Frazeológia*. Nitra.
KREJČÍ Pavel: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*. Brno.
ВУЛОВИЋ Наташа: *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања*. Београд.

2016:

ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Praha.
MAGALOVÁ Gabriela: *Frazeológia pre pedagogickú prax*. Trnava.
MUŠOVIĆ Abdulah: *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar.
ПЕТРОВА Славка: *Фраzeологичните единици в медијната реч: лингвистичен прочит на спортната журналистика*. София.
ШКЛИФОВ Благој: *Фраzeологичен речник на говора на село Черешница, Костурско*. София.

2017:

BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *K výskumu biblickej frazeológie*. Ružomberok.
BARČOT Branka: *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb.
ĆORALIĆ Zrinka i MUJAGIĆ Mersina: *O frazeologiji odabranih Ćopićevih djela*. Bihać.
FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb.
VIDOVIĆ BOLT Ivana, BARČOT Branka, FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara, PINTARIĆ Neda i VASUNG Ana: *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb.

2018:

ИШТРБАЦ Гордана: *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад.

2019:

ВЪТОВ Върбан: *Фразеологичен речник на българския език за ученици*. София.

2020:

POPOVIĆOVÁ Snežana: *Česká a srbská frazeologie. Na cestě ke dvojjazyčnému frazeologickému slovníku*. Praha.

2021:

UHLÁRIKOVÁ Jasná: *Somatická frazeológia v slovenčine a srbčine*. Nový Sad.

ВЕЛЈАНОВСКА Катерина и МИРЧЕВСКА-БОШЕВА Биљана: *Имињата во македонската фразеологија*. Скопје.

2.3 Kontrastivní analýza české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy

Z přehledu frazeologických publikací, který jsme podali v předchozí kapitole, zřetelně plyne, že nejbohatší frazeologickou produkcí vykazuje slovenská, bulharská, chorvatská a česká lingvistika. Tato skutečnost je výsledkem dlouhodobé systematické badatelské, ale i publikační práce na poli nejen domácí (slovenské, bulharské, chorvatské, české), ale také kontrastivně pojaté frazeologie. Přirozené v tomto smyslu je, že všechny čtyři národní frazeologie mají postupem času vyprofilovaná centra svého výzkumu (typickým příkladem jsou slavistická pracoviště Filozofické fakulty Univerzity v Záhřebu), ale mnohem výrazněji se uplatňují jednotliví „otcové“ (resp. „matky“ v Bulharsku a Chorvatsku) frazeologie, kteří se výrazně zasloužili o teoretické rozpracování frazeologické problematiky ve svém národním prostředí a z jejichž výsledků těží jejich pokračovatelé, kteří mnohdy tyto výsledky překonávají a rozšiřují. Bez velké nadsázky bychom tu mohli hovořit o frazeologických školách.

2.3.1 Česká frazeologická škola

Frazeologická bádání v Česku jsou přibližně od druhé poloviny 70. let 20. století spjata především se jménem Františka ČERMÁKA (Praha). Lze říci, že v žádném ze sledovaných národních prostředí neexistuje natolik výrazná vědecká osobnost, jejíž přínos dané lingvistické disciplíně by byl srovnatelně široký a zásadní. F. Čermák je nejen autorem ve slovanském světě unikátní teoretické koncepce frazeologie a idiomatiky, jejímž ústředním principem je anomálnost spojení dvou jazykových prvků mnoha jazykových rovin (Filipec – Čermák 1985: 169, 175–176, 205), ale také hlavním redaktorem a tvůrcem koncepce monumentálního frazeo-

grafického počínu – pětisvazkového *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*. Ucelené zpracování problematiky české frazeologie a idiomatiky přinesl Čermák nejprve ve studijní příručce *Idiomatika a frazeologie češtiny* (1982) a krátce na to v monografii *Česká lexikologie* (oddíl Frazeologie a idiomatika, 1985).

2.3.1.1 Koncepce Františka Čermáka

Základním kritériem pro klasifikaci idiomů a frazémů je „vnitřní vztah komponentů k celku, zvláště po stránce sémantické“ (Filipec – Čermák 1985: 200). Užitá kritéria jsou povahy formální, sémantické a kolokační. Autor hovoří o kombinaci alespoň dvou prvků, pro které platí, že jeden či více z nich nefunguje (nefungují) stejným způsobem v žádné další kombinaci či kombinacích tohoto druhu, anebo se vyskytuje pouze v krajně omezeném jejich množství, popř. jen v jediné kombinaci (tamtéž: 176–177). Konstatuje, že úžejí chápaná frazeologie (tj. bez jednotek větné povahy) se zařazuje „přirozeně a především do oblasti lexikologie a lexikografie“ (tamtéž: 166). Funkčně je idiomatika a frazeologie (IF) vždy paralelní a komplementární s běžným jazykem, z něhož i čerpá, avšak od něhož se řadou základních principů odlišuje (tamtéž: 167). K hlavním a nejčastěji zdůrazňovaným kritériím vymezení frazeologické jednotky (FJ) patří podle Čermáka mj. ustálenost, reprodukovatelnost, víceslovnost, syntaktická ustrnulost, nesoučtovost významů komponentů, sémantická nerozložitelnost, ekvivalentnost slovu, obraznost, emocionálnost aj. (tamtéž: 168–169). Ve frazeologii autor používá termín kolokabilita jako pojmenování specifického typu syntagmaticity, který se vyznačuje spojitelností jednotek pouze na těch rovinách, na kterých lze uvažovat o významu (tamtéž: 173). Základní princip, který frazeologické jednotky utváří, je princip kombinatorický, který mj. umožňuje generovat stále nová pojmenování nejen v tzv. pravidelném jazyce, ale i ve frazeologii, kde se jedná o pojmenování anomální (Čermák 2007: 26).

Pro pojmenování celé disciplíny i její základní jednotky používá Čermák dvojkomponentového označení (frazeologie a idiomatika – frazém a idiom), což vysvětluje následovně: „analyzuje-li se kombinatorický útvar formálně, z hlediska formálních rysů, mluví se o frazému, zatímco analýza sémantická, z hlediska relevantních sémantických rysů, opravňuje užití názvu idiom“ (Čermák 2017, srov. též Čermák: 2007: 33). Některé prvky lexikální roviny mají extrémně omezenou spojitelnost, vyskytují se pouze v konkrétním frazeologickém slovním spojení. Takové prvky by mimo frazeologickou jednotku fakticky nemohly existovat. Z hlediska kolokability je tedy lze nazývat monokolokabilními (Filipec – Čermák 1985: 173). Na sémantické úrovni pak Čermák hovoří o kompatibilitě (slučitelnosti – tamtéž: 174). Zatímco v pravidelném jazyce se inkompatibilní prvky nespojují, v idiomatice a frazeologii je takovéto spojení zcela běžné (tamtéž). Idiomy, mezi jejichž komponenty je kompatibilita, připouštějí vedle frazeologického významu též existenci významu

doslovného. Takovéto případy lze nazývat frazeologickými homonymy (tamtéž: 175). Frazém a idiom je pak podle Čermáka „nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky)“ (tamtéž: 177, viz též Čermák 2007: 32), třebaže autor konstatuje obtížnost při pokusu o komplexní definici frazeologické jednotky (Filipec – Čermák 1985: 176–177).

Jednotku frazeologie a idiomaticity – frazém, idiom – Čermák charakterizuje ve své starší příručce jako „ustálenou kombinaci minimálně dvou forem (morfémů, lexémů, kolokací, vět), která je různě anomální formálně, kolokačně i sémanticky a tvoří jednotku bezprostředně vyšší roviny. Je vymezená v různém, avšak zřetelném stupni integrální konsituacní funkce a denotátem, jež nejsou z hlediska svých komponentů plně derivovatelné, prediktabilní a jež ani naopak na ně nelze zpátky beze zbytku, popř. vůbec rozložit. Oblast IF je pak oblastí takových kombinací“ (Čermák 1982: 115). Z definice tedy vyplývá, že o frazeologii a idiomaticitě lze mluvit nejen tehdy, máme-li na mysli sémanticky anomální kombinaci slov, ale též sémanticky anomální kombinaci prvků jiných jazykových rovin, pokud mají významově-obsahovou stránku (srov. Filipec – Čermák 1985: 205). Anomálnost spojení (v kontrastu se systémovostí v pravidelném jazyce danou spolehlivostí formálních a sémantických pravidel) je tedy pro Čermákovu koncepci ústředním konstitutivním rysem frazeologie, neboť je v ní v různém stupni vsudypřítomná (Čermák 2007: 30). Čím více anomálií přitom frazém vykazuje, tím je idiomatictější a naopak (tamtéž: 32). V jednom frazému se přitom mohou ojediněle kombinovat i prvky různých rovin (Filipec – Čermák 1985: 206). Dále F. Čermák zkoumá zevrubně idiom a frazém z hlediska struktury, sémantiky, motivace, stylové platnosti apod. a uvádí přehled typů frazému a idiomu (tamtéž: 200–204). Zvláštní kapitolu věnuje F. Čermák přirovnání (tamtéž: 217–219). Nakonec popisuje typy transformací IF (rozlišuje mezirovinnou, vnitrorovinnou a individuální transformaci aktualizací) (tamtéž: 223–228) a všimá si komunikativní funkce idiomů a frazémů (tamtéž: 229–235).

Klasifikace idiomů a frazémů (IF) z hlediska strukturního podle výše řečeného má u Čermáka následující podobu:⁴⁵

1. lexikální IF (jejich komponenty jsou z roviny morfematické, např. *najít; předsevzetí*)
2. kolokační IF (jejich komponenty jsou z roviny morfematické i lexikální):⁴⁶
 - a) se synsémantickými komponenty (např. *ke všemu; co do*)
 - b) s autosémantickými i synsémantickými komponenty (např. *od oka; bez okolků*)

⁴⁵ F. Čermák se záměrně o klasifikaci na základě jiných hledisek ani nesnaží, neboť je považuje z různých důvodů za problematická (viz Čermák 2007: 44).

⁴⁶ Zde chápe F. Čermák morfémy v širším smyslu; volné morfémy jsou zároveň slovem (Filipec – Čermák 1985: 206).

2.3 Kontrastivní analýza české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy

- c) s autosémantickými komponenty (např. *chytat lelky; jablko sváru*)
- 3. propoziční IF:
 - a) se synsémantickými komponenty (jejich komponenty jsou z roviny morfemické – např. *To tak!; Že by?*)
 - b) s autosémantickými, resp. kolokačními komponenty (jejich komponenty jsou z roviny lexikální, resp. kolokační – např. *Chcíp tam pes; Pozdě bycha honit*)
- 4. polypropoziční IF:
 - a) monosubjektové (jejich komponenty jsou z roviny kolokační nebo propoziční – např. *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne!*)
 - b) intersubjektové (jejich komponenty jsou z roviny propoziční – např. *Pozdrav pámbu! x Dejž to pámbu!*) (klasifikace viz Filipec – Čermák 1985: 206–207, 237–238)
- 5. interstratální IF (řídcejší případ, kdy jejich komponenty pocházejí z různých rovin – např. *dát někomu, co se do něj vejde; tvářit se, jako by se nechumelilo*) (Čermák 2007: 43).

Jednotky nacházející se na pomezí pravidelného jazyka a frazeologie nazývá Čermák kvazifrazémy a kvazidiomy. Řadí k nim:

- a) výrazy s konkrétním denotátem (např. *kočičí hlava*)
- b) výrazy terminologické povahy (např. *mrtvý chod*)
- c) některé výrazy se synsémantickými komponenty (např. *ve srovnání s někým*)
- d) některé výrazy s desémantizovaným komponentem (např. *bejt potřebnej*)
- e) výrazy s omezenou kolokabilitou komponentů (např. *širé moře*)
- f) některé výrazy verbonominální s abstraktním substantivem (např. *věnovat pozornost*) (tamtéž: 205).

F. Čermák tedy frazémy klasifikuje pomocí funkčních opisů jako určité formální typy a podtypy, neuzivá žádných specifických terminologických⁴⁷ ani tradičních⁴⁸ označení.

2.3.1.2 Jiné koncepce

S popisem frazeologické teorie je možné se setkat ještě v řadě dalších publikací (učebnicích, mluvnících, slovnících),⁴⁹ některé z nich byly předmětem podrobné

47 Jako např. slovenská frazeologická teorie.

48 Jako např. rčení, úsloví, obrat, přísloví, pořekadlo, pranostika apod. (srov. k tomu též Čermák 2007: 33).

49 Asi nejkompexnější a zároveň nejdostupnější výklad podává *Nový encyklopedický slovník češtiny* (2017) přístupný výhradně online. Autory příslušných statí jsou František Čermák (hesla Frazeologie a idiomatika, Frazém a idiom a Frazeografie) a Zdeňka Hladká (heslo Frazeologický slovník).

analýzy, kterou provedl autor těchto řádků (viz Krejčí 2006a, 2006b). Badatelé se v nich v zásadních otázkách většinou neliší od pojetí Čermákova. Mirek ČEJKA mj. hovoří o nedostacích formálního, synchronního přístupu, podle kterého je frazém „sémanticky nečleněný a nečlenitelný celek, takže nemá smyslu mluvit z lexikálně sémantického hlediska o jeho součástech a jejich významu“ (Čejka 1992: 33). Konstatuje nutnost vzít v úvahu i hledisko diachronní, neboť kupř. význam slovních komponentů (nebo některého z nich), které jsou součástí frazeologické jednotky, se často promítá do jejího celkového významu (viz tamtéž) a vztah mezi doslovným a frazeologizovaným významem nemusí být vždy zastřený, protože frazeologizace určitého slovního spojení může probíhat přímo „před očima uživatelů jazyka“ (tamtéž). Obecná definice frazému a idiomu pak bude podle Čejky vypadat tak, že se jedná o „nemodelové a ustálené syntagma jazykových jednotek, z nichž aspoň jedna je z hlediska druhé členem extrémně omezeného a formálně, většinou však i sémanticky zavřeného paradigmatu“ (tamtéž: 34). M. Čejka tu vědomě vychází z teorie F. Čermáka. Případy, kdy existuje vedle frazeologického významu i význam doslovný, označuje autor jako frazeologická homonyma (př. *vypustit pokusný balónek* nebo *chcípł tam pes* – viz tamtéž). Do přechodného pásma kvazifrazémů a kvaziidiomů řadí slovní spojení s omezenou mírou kolokability (*otevřít dokořán*), sousloví s abstrakty (*věnovat pozornost*) nebo případy s ustálenou metaforou nebo metonymií (*zlatý déšť, tvrdá hlava*), a to především tehdy, „mají-li konkrétní denotáty“ (tamtéž). Stejně jako Čermák upozorňuje, že o frazémehch můžeme hovořit i na rovině morfologické – pak hovoříme o tzv. idiomatických kompozitech (*mateřídouška, strašpytel*) nebo idiomatických derivátech (*zákeřný*) (tamtéž: 35). Jinak než Čermák se ovšem Čejka staví k tzv. propozičním a polypropozičním „fixovaným útvarům“ (rčením, příslovím, pořekadlům, okřídleným slovům, citátům, apod.). Zde navrhuje, aby část takovýchto útvarů byla zkoumána „jako případy velmi obecně pojaté kategorie citátů“. Paremiologii pak navrhuje vyčlenit jako samostatnou disciplínu (tamtéž).

2.3.2 Slovenská frazeologická škola

Frazeologická bádání na Slovensku jsou přibližně od sedmdesátých let minulého století spojena v prvé řadě se jménem Jozefa MLACKA (Bratislava, v současnosti Ružomberok), který zpracoval slovenskou frazeologii monograficky už v roce 1977. Bylo to vůbec první komplexní zpracování frazeologické problematiky i v rámci tehdejšího Československa. Jeho *Slovenská frazeológia* se dočkala druhého, doplněného vydání v roce 1984. Na rozdíl od českého prostředí se však na Slovensku výrazně profilovala i řada dalších frazeologů, jejichž odborná činnost je zaznamenána nejen v dílčích studiích, ale především v monografiích nejružnějšího charakteru (podrobněji o tom viz především předchozí kapitola 2.2). O široké personální základně slovenské frazeologie svědčí například řada sborníků nazvaných *Frazeo-*

logické štúdie (mezi roky 1996 a 2014 vyšlo postupně v nepravidelných intervalech šest svazků) nebo sborník *Percepcia nadprirodzena vo frazeológii* (2019) z cyklu mezinárodních frazeologických konferencí SLAVOFRAZ.⁵⁰

2.3.2.1 Koncepce Jozefa Mlacka

Jozef Mlacek označuje základní jednotku frazeologie jako frazéma, za v zásadě synonymní ovšem považuje i starší (a méně vhodné) termíny frazeologizmus nebo frazeologická jednotka (Mlacek 1984: 20–24). Frazém definuje jako „ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou“ (tamtéž: 46). Poměrně strohou definici frazému pak vysvětluje následovně: „Ako špecifikujúce a obmedzujúce príznaky sa uvádzajú len tie jej vlastnosti, ktoré sa ukázali ako najvšeobecnejšie vlastnosti všetkých (alebo takmer všetkých) frazeologických jednotiek“ (tamtéž). Jednoduchou, přitom komplexní definici podává Martin OLOŠTIAK, který frazém definuje jako „expresívno-evaluatívny, ustálený, obrazný, nadslovný, reprodukováný, dispozičný, druhotný, anomálny, synkretický druh pomenovania“ (Ološtiak – Ivanová 2013: 152) a dodává, že „[a]ni jedna z vlastností totiž sama osebe nepostačuje na to, aby sme dané slovné spojenie mohli pokladať za frazému. Frazému robí frazémou len zväzok týchto vlastností, ktoré navyše môžu byť v tej-ktorej frazéme zastúpené v nerovnakej miere, napr. mení sa miera obraznosti“ (tamtéž).

Jozef Mlacek se jednoznačně hlásí k širokému chápání frazeologie, přičemž odmítání určitých konstrukčních typů považuje za přežitě: „Ako plne oprávnené sa podľa nových výskumov ukazuje práve široké chápanie frazeológie i frazeologickej jednotky“ (Mlacek 1984: 47). Základním konstrukčním typem frazémů je podle Mlacka syntagma, ostatní typy (věta, souvětí, spojení nesyntagmatické povahy) jsou příznakové. Frazémy nejen že pojmenovávají, ale také hodnotí (podle F. Mika [1978/79] „pomenovávají vyjadrujúc“), obsahují konotační prvky. Čistě pojmenovací frazémy, tj. ty jednotky, které jsou (téměř) bez konotační složky, jsou fakticky Čermákovy kvazifrazémy. Na opačném pólu stojí jednotky, u nichž převažuje složka hodnoticí (Mlacek tu parafrázuje Mika užitím jejich popisu jako jednotek, které „vyjadrujú pomenovávajú“); jsou jimi především tzv. frazeotextémy (tj. parémie

50 Pro srovnání – v českém prostředí se jednou za dva roky pravidelně setkávají paremiologové na konferenci *Parémie národů slovanských* pořádané Ostravskou univerzitou (poprvé se konala v roce 2002 u příležitosti 150. výročí úmrtí F. L. Čelakovského a vydání jeho *Mudrosloví*, v roce 2018 se konala již podeváté, v roce 2020 byla kvůli protiepidemickým opatřením zrušena). Duší těchto setkávání je ostravská frazeoložka Eva Mrhačová. Parémiologie je však přece jen poněkud specifická lingvistická disciplína zaměřená na jednotky frazeologického charakteru jen zčásti (srov. např. srovnání frazeologie a parémiologie u J. Mlacka [1984: 10–11]).

– přísloví, pořekadla, pranostiky...) odpovídající Čermákovým propozičním a polypropozičním IF (Mlacek 2001: 12–13, srov. též Ološtiak – Ivanová 2013: 154).

K otázce míry desémantizace komponentů frazému (což se týká především těch syntagmatické povahy) zaujímá J. Mlacek jasné stanovisko v tom smyslu, že jednotky, jako jsou např. *šibeničný humor*, *modrý pondelok*, *veľké zviera*, *lukulské hody*, *krokodílie slzy* apod. do frazeologie jednoznačně patří, tj. sémantický posun pouze u jednoho z komponentů je dostatečným důvodem a u posledního příkladu je zase podstatným signálem nemožnost vytvořit singulárový tvar, aniž by nedošlo ke ztrátě sémantiky celého nominálního výrazu (Mlacek 2001: 26–29). S tím souvisí i jeho přesvědčení, že „pri vzniku frazémy síce dochádza k desémantizácii slova, avšak táto premena je len niekedy úplná, skôr býva iba čiastočná“ (Mlacek 2007: 78); připomíná tu přitom, že se schopností odstupňování této kvality už pracoval Vinogradov ve svém tradičním členění frazeologických jednotek na srůsty, celky a spojení (tamtéž). Jako specifické případy frazeologizovaného slovního spojení pak Mlacek chápe terminologická pojmenování – především rostlin – typu *pastierska kapsička*, *psí jazyk* apod. (Mlacek 2001: 29).

Idiomaticky, anomálně utvořená slova typu *materídouška*, která F. Čermák pokládá v rámci své koncepce za IF, řadí Mlacek pouze k tzv. idiomatickým kompozitům nebo idiomatickým derivátům (připomeňme, že stejné termíny používá i M. Čejka), nepovažuje je však za frazémy, odvolává se přitom na přijatý princip tvarovosti: „[p]ráve princíp tvarovosti umožňuje aj pri rešpektovaní idiomatickosti uvedených útvarov nepokladať ich aj za frazémy: sú to *idiomatické kompozitá*, *idiomatické deriváty*, prípadne aj *idiomatické slovné tvary*, ale nie frazémy“ (tamtéž: 23).

Jednotlivé konstrukční typy frazémů J. Mlacek člení takto:

- a) frazémy so stavbou syntagmy (neslovesnej alebo slovesnej – např. *raz za turecký rok*; *dostať sa z blata do kaluže*) – jinak též frazeolexémy⁵¹
- b) frazémy so stavbou vety alebo súvetia (frazetextémy, často paremiologickej povahy – např. *trafila kosa na kameň*; *i vlk sa nasýtil i baran zostal celý*)
- c) minimálne frazémy (tj. frazémy s jediným autosémantickým komponentem – např. *do haliera*; *bez fanfár*; *ani o piadť*; *po našom*)⁵²
- d) subfrazémy (tj. frazémy s výhradně synsémantickými komponenty – např. *len aby*; *no nazdar*; *ale-ale*; *už-už*)⁵³

51 Srov. např. Ološtiak – Ivanová (2013: 154).

52 Tento typ podrobně rozpracovala Mária Dobříková (1997). F. Čermák je klasifikuje jako frazémy gramatické povahy – přesněji předložkové a spojkové frazémy (SČFI-VN 2009: 495–497).

53 Tento typ byl podle J. Mlackinga (2001: 20) explicitně vyčleněn teprve v terminologickém slovníku frazeologie (FrazTerm 1995: 114). F. Čermák tento konstrukční typ klasifikuje rovněž jako frazémy gramatické povahy – přesněji částicové frazémy (SČFI-VN 2009: 497–498).

- e) tzv. jednoslovné frazémy (např. *zotrieť niekoho; mať s niekým niečo; chodiť s niekým*)⁵⁴
- f) frazeologizované konštrukcie (tzv. syntaktické frazémy, frazeoschémata – např. *ako číta, tak číta; riaditeľ sem, riaditeľ tam*) (Mlacek 2001: 21).

2.3.3 Chorvatská frazeologická škola

2.3.3.1 Koncepte Antice Menacové (záhřebský směr)

Základní kritéria pro vymezení a klasifikaci frazému z pohledu tzv. záhřebské frazeologické školy (nebo možná přesněji záhřebského směru chorvatské frazeologické školy) nastínila ve své monografii *Hrvatska frazeologija Antica* MENACOVÁ (2007). V této práci všechny možné aspekty analýzy frazémů autorka spíše jen shrnuje, konstatuje a ilustruje na příkladech. Nepouští se do žádných hlubších ani složitějších teoretických úvah po vzoru F. Čermáka nebo J. Mlacka. Koncepte, kterou A. Menacová, Ž. Fink Arsovska a další zástupci záhřebského směru zastávají, by se dala ve stručnosti vyjádřit takto:

1. Terminologický aspekt – lingvistickou disciplínu, která se frazeologickými slovními spojeními zabývá, nazývá Menacová frazeologija, jednotku frazeologie frazem. Tomuto termínu dává jednoznačnou přednost před ostatními možnostmi (frazeologizmi, frazeologemi, idiomi, frazeološke jedinice atd. – Menac 2007: 11, podobně též Fink Arsovska 2002: 6), ačkoliv ještě počátkem devadesátých let 20. století v chorvatské frazeologické literatuře převažoval pod vlivem ruské školy termín frazeologizam (← rus. фразеологизм) (Vidović Bolt 2011: 17).

2. Sémantický aspekt – frazémy definuje jako slovní spojení, u nichž „dolazi do promjene odnosno gubitka značenja svih ili nekih sastavnica (bar jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica“ (Menac 2007: 9), tj. „značenje cjeline (...) nije jednako zbroju značenja pojedinih sastavnica“ (tamtéž: 15). Ž. Fink Arsovska zdůrazňuje u frazémů vzniklých na bázi volných slovních spojení též obraznost („slikovitost“), která je přítomná hluboko ve struktuře těchto frazémů, které vznikly sémantickou transformací („semantička preoblika, sem. pretvorba“), resp. desémantizací „svih ili dijela frazeoloških komponenata (sastavnica) u frazemu“ (Fink Arsovska 2002: 6). Tento obraz původního významu volného slovního spojení („semantički talog“) poté pomáhá při dešifrování nového, již frazeologického významu (př. *skinuti krinku s lica; bacati u isti koga, što*) (tamtéž: 7). Zásadní je tu v každém případě to, že obě citované protagonistky záhřebského směru chorvatské frazeologické školy nevyřazují z frazeologie

54 Do slovenské frazeologie tento typ poprvé uvedl František Miko (Miko a kol. 1989 – viz Dobříková 2014: 16). Problematikou lexikografického zpracování takových jednotek (ve slovenštině a bulharštině) se zabývala M. Košková (2003).

2 Teorie frazeologie

(ani neodsouvají na její periférii) takové jednotky, u nichž se desémantizace dotkla pouze některých komponentů (Ž. Fink Arsovská ji nazývá „djelomična desemantizacija“ a uvádí příklady *lavovski dio* „největší dio, nesrazmjerno velik dio“ nebo *raditi na crno* „raditi mimo zakonskih propisa, ilegalno raditi“ – viz tamtéž). Kromě základního významu lze u některých frazémů identifikovat též konotativní význam, který může obsahovat pozitivně hodnotící příznak („odobravanje“) – např. *domaće ognjište; čuvati kao oči u glavi* aj., negativně hodnotící příznak („neodobravanje“) – např. *imati debelu kožu; plesati kako drugi svira; lijevati ulje u vatru* aj., příznak humoru („humor“) – např. *mlad kao rosa u podne; nije šija nego vrat* aj., příznak úcty („svečani ton“) – např. *položiti na oltar domovine; ispratiti na vječno prebivalište (počivalište)* apod. (Menac 2007: 20).

3. Syntaktický aspekt – frazémy vykazují „uglavnom stabilan red riječi“ (Menac 2007: 15) a dále se sleduje jejich zapojení do větné struktury a jejich funkce. Podle toho, jaký slovní druh je syntakticky řídicím nebo určujícím členem, dělíme frazémy nejčastěji na substantivní (př. *na brzu ruku*), adjektivní (př. *brz na šakama*) nebo verbální (př. *otvoriti vatru na koga*), slovní spojení bez závislého členu bývají méně časté (př. adverbialní *jasno i glasno* nebo numerický *ni pet ni šest*) (Fink Arsovska 2002: 8).

4. Strukturní aspekt – frazémy mívají „čvrstu strukturu u kojoj su leksičke zamjene ograničene, a gramatičke ne unose semantičkih promjena“ (Menac 2007: 15). Může docházet k vypuštění některého z komponentů (elipsa – např. *bez kraja <i konca>; od Kulina bana <i dobrijeh dana>* – tamtéž: 19), nebo k nahrazení některého z komponentů synonymním výrazem (substituce synonymem – např. *dati znak (mig, signal); istući (izlemati, isprebijati) na mrtvo ime* – tamtéž), anebo k nahrazení některého z komponentů jiným výrazem, který ovšem význam frazému nemění (substituce jiným výrazem – např. *tko (bog, vrag) bi ga znao; stari lisac (mačak); praviti se lud (blesav, nevjest, Tošo, Englez, Kinez)* – tamtéž).⁵⁵

5. Formální aspekt – frazém může mít v zásadě tři podoby: „najmanji mu je opseg kad se sastoji od jedne samostalne i jedne pomoćne riječi, a najveći opseg frazema nije određen“ (Menac 2007: 19). Vedle nejtýpější formy frazému – slovního spojení (jinak též syntagmatu či kolokace), chorv. „skup riječi“ (tamtéž: 18), kterou mají jednotky jako *desna ruka; krokodilske suze; dobiti šipak; govoriti u vjetar; ognjem i mačem*, Menacová řadí mezi frazémy i jednotky typu *po domaću; za dlaku; ni u snu; preko noći*, tedy tzv. minimální či gramatické frazémy (srov. výše Mlacek, resp. Čermák), jež mají podobu fonetického slova (chorv. „fonetska riječ“ – tamtéž),⁵⁶ ale i jednotky typu *vrag ne spava; bog bi ga znao; na jedno uho ude, a na drugo*

55 Sémantický, syntaktický a strukturní aspekt považuje Željka Fink Arsovská za nejdůležitější aspekt frazeologické analýzy (Fink Arsovska 2002: 8).

56 Taková struktura – abychom ji vůbec mohli považovat za fonetické slovo – musí rovněž představovat celek s jedním přízvukem (takt), což je fonetické kritérium takového minimálního frazému (viz např. Fink Arsovska 2002: 8).

izade, jež mají formu větnou (chorv. „rečenica“ – tamtéž). Jak z ukázky plyne, tato forma může mít podobu jednoduché věty („prosta rečenica“ – *vrane su mozak ispile komu*) nebo souvětí („složena rečenica“), a to jak souřadného („neovisno složena r.“ – *na jedno uho uđe, a na drugo izade*), tak i podřadného („ovisno složena r.“ – *trla baba lan da joj prođe dan*) (tamtéž: 19). Co se týče přísloví, pořekadel („poslovice“) a podobných paremiologických útvarů, Menacová je z frazeologie velice opatrně vytěšňuje, třebaže mnohým z nich přiznává jistou úlohu při vzniku řady frazémů. Tyto jednotky se podle ní „obično ne uvrštavaju u frazeme, ali često daju poticaj za stvaranje frazema, najčešće svojim cijepanjem ili skraćivanjem ([...] *tih voda / brijege dere*)“ (tamtéž: 17).⁵⁷

6. Kategoriaální aspekt – frazémy můžeme klasifikovat podle toho, jaký kategoriální význam mají, tento aspekt tedy úzce souvisí s jejich sémantickou stránkou. Ž. Fink Arsovska k tomu dodává: „U frazeološkoj je teoriji prisutno nekoliko različitih podjela frazema s obzirom na kategorijalno značenje, ali su im zajedničke sljedeće osnovne (najbrojnije) kategorije: *glagolski, imenički, priložni, pridjevski*, a spominju se i malobrojnije skupine *zamjeničkih, neodređeno-količinskih, modalnih te uzvičnih frazema*“ (Fink Arsovska 2002: 9). To, do jaké kategorie frazém náleží, lze určit na základě vyjádření jeho významu, např. frazém *zadnja ruža na svirali* „sasvim nevažna (nezanimljiva) stvar (osoba)“ patří do kategorie jmenných frazémů, kdežto *gdje je bog rekao laku noć* „jako daleko, u zabiti“ patří do kategorie adverbialních frazémů (tamtéž). Na to, do jaké kategorie příslušný frazém patří, lze rovněž usuzovat z jeho syntaktického zapojení do příslušného diskurzu.

7. Stylistický aspekt – frazémy, stejně jako lexémy určitého jazyka můžou náležet různým jazykovým stylům. A. Menacová přitom mj. zdůrazňuje existenci stylově neutrální frazeologie, která se užívá ve všech funkčních stylech, a to „bez posebnih ekspresivno-emocionalnih nijansa“ (Menac 2007: 19) – např. *od jutra do mraka; kao nikad; pod vedrim nebom* aj. – tamtéž). Přesto se expresivita dá považovat za charakteristickou vlastnost frazémů, byť nemusí být vždy nutně přítomná (Fink Arsovska 2002: 7).

Željka FINK ARSOVSKÁ dále upozorňuje na rozdíl mezi užším a širším chápáním frazeologie. Výše uvedené aspekty považuje za užší chápání frazeologie. Její širší podoba („šira frazeologija, frazeologija u širem smislu“) podle ní navíc obsahuje „dio ustaljenih izraza za koje nije karakteristična potpuna desemantizacija (...), slikovitost, ekspresivnost i konotativno značenje“ (tamtéž). Jedná se o ustálená slovní spojení, ucelená a s pevnou strukturou, která se vyskytují především v terminologii nejrůznějších oborů (*crna burza; morski pas; jaje na oko...* – tamtéž; srov. též Vidović Bolt 2011: 16). Dále podle Fink Arsovské bývají součástí širšího chápání frazeologie i verbonominální slovní spojení typu *donijeti odluku*

57 Ž. Fink Arsovska (2002: 8) nevyčleňuje formální aspekt samostatně, ale vnímá ho jako součást aspektu strukturního.

2 Teorie frazeologie

„učinit rozhodnutí“, *doći do zaključka* „dojít k závěru“, *uzeti u obzir* „vzít v úvahu“ apod. (Fink Arsovski 2002: 8). V chorvatské frazeologii se dokonce objevil nepřítliš úspěšný návrh, aby se předmět zkoumání obou frazeologických proudů odlišil terminologicky – frazém coby objekt zkoumání frazeologie v užším smyslu by se nazýval výrok (orig. izričaj) a frazém coby objekt zkoumání frazeologie v širším smyslu zase lokuce (orig. lokucija) (Vajs – Zečević 1994: 177, cit. dle Vidović Bolt 2011: 16; srov. dále Kaldieva-Zacharieva 2013).

2.3.3.2 Koncepce Josipa Matešiće (mannheimský směr)

Tento směr je reprezentován prakticky výhradně Josipem Matešićem. Právě tento lingvista se zasazoval už v roce 1979 o to, aby se jednotka frazeologie terminologicky ustálila na podobě „frazém“, slovy: „Frazem tvori terminološki red s jedinicom nižih nivoa leksemom, morfemom, fonemom; pri tome smo svjesni da postoje razlike. Svaki tekst se može razložiti u lekseme, morfeme i foneme, ali ne i svaki u frazem“ (Matešić 1979, cit. dle Vidović Bolt 2011: 17).⁵⁸ Jeho kritéria pro identifikaci frazeologické jednotky, která shrnul v úvodu ke svému slovníku (1982), jsou v mnohém shodná se záhřebským směrem. Podstatný rozdíl je ovšem patrný už v základním vymezení toho, jak vlastně frazém chápat, jak ho vymezit – podle Matešiće jsou frazémy „jedinice jezika značenjskoga karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornom aktu, raspolažući pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičkim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici“ (FRHSJ 1982: VI). Jinak řečeno, i Matešić tu hovoří o sémantické transformaci („pretvorba“) alespoň jednoho autosémantického komponentu, která dodá frazeologizovanému slovnímu spojení požadovanou idiomaticnost. Z formálního hlediska Matešić do frazeologie neřadí ani „poslovice, krilatice, citati, situativne izreke, termini“ a vlastně žádné konstrukce větného charakteru (tamtéž) – tu je již opět ve shodě s Menacovou.

Frazém se tedy dle I. Vidović Boltové (2011: 19) vyznačuje především (nikoliv však výhradně):

- a) pevnou strukturou,
- b) nesouladem významu frazému se součtem významů jeho jednotlivých komponentů,
- c) ustáleností,
- d) reprodukovatelností,
- e) desémantizovaností a obrazností,
- f) expresivitou a přítomností konotativního významu,

58 Více z diskuse o frazeologické terminologii viz dále.

g) ztíženou možností překladu mnohých frazeologických jednotek.

Frazém může mít formu fonetického slova (minimální frazém), kolokace (nejběžnější typ frazému) nebo věty; J. Matešić a jeho mannheimský směr chorvatské frazeologické školy však za frazém považuje pouze typ kolokační.

2.3.4 Srbská frazeologie

V případě srbské frazeologie zatím nelze hovořit o nějaké frazeologické škole. Ze zamyšlení Nataši Vulovićové („Резултат нејединственог погледа види се у пару терминолошких појмова: фразеологија у ширем и фразеологија у ужем смислу. Фразеологија у ширем смислу укључује у аналитичка истраживања разне врсте устаљених вишелексемних спојева који се као целине репродукују у језику (тј. говору), где осим фразеологизама спадају и пословице, изреке, изрази, колокације, узречице, крилатице, заклетве, клетве и сл. форме. Фразеологија у ужем смислу бави се само фразеолошким јединицама као језичким јединицама са специфичним језичким својствима која их одвајају од нефразеологизама, као што су: целовито значење, повишена експресивност, конотативност (Мелерович – Мокијенко 2008: 15; Мршевић-Радовић 1987: 66–67)“ Vulović 2015: 13–14) navíc plyne, že jedna z mála autorek monografie o srbské frazeologii z poslední doby považuje za důležité zabývat se otázkou rozsahu frazeologie, tedy něčím, co je v rámci české i slovenské (ale vlastně i chorvatské) frazeologie a idiomaticky již v zásadě vyřešeno ve prospěch širšího chápání.

Dragana MRŠEVIĆ-RADOVIĆOVÁ je autorkou první frazeologicky zaměřené monografie o srbském jazyce (1987). Teoreticky se opírá o petrohradskou frazeologickou školu (Vulović 2015: 22). Frazém (фразем/а/, фразеологизам) ve své první publikaci definuje jako „вишелексемни spoj којег »карактерише репродуковање као већ готове језичке јединице« и »експресивност као категоријална фразеолошка особина« и чији их »однос према денотату разликује од других јединица у језику које имају примарну функцију номинације« (Мршевић-Радовић 1987: 12–16)“ (tamtéž: 25).

V monografii Nataši VULOVIĆOVÉ (2015) lze narazit na zatím nejnovější prezentaci frazeologické teorie. Autorka porovnává přístupy srbské, chorvatské, bulharské, ruské, německé a anglosaské a dochází k závěru, že frazém je určován několika „kategoriálními vlastnostmi“ (катероријалне особине), které jej odlišují od slovních spojení nefrazeologického charakteru. Jsou jimi: „1. репродуковање, 2. устаљеност (релативна стабилност), 3. целовитост значења и идиоматичност, 4. секундарна, индиректна номинација, 5. конотативност, 6. експресивност (и емоционалност)“ (Vulović 2015: 25).

Autorka příručky o lexikologii srbštiny Rajna DRAGIĆEVIĆOVÁ se v ní dotkla pouze základů frazeologie coby příbuzné disciplíny lexikologie. Frazeologii pova-

2 Teorie frazeologie

žuje za součást lexikologie v širším smyslu. Její definice základní jednotky, kterou nazývá фразеологизам (идиом, фразеолошки обрт, фразем, устаљена конструкција), je ale poměrně vágní – jsou to „устаљене језичке јединице које се састоје од најмање две речи и имају јединствено значење“ (Dragičević 2007: 24).

Co se týče struktury frazému, Dragičevićová rozlišuje:

1. фразеологизми као предлошко-падешке конструкције (např. [опљачкати] *до голе коже*)
2. синтагме (např. *очитати лекцију*)
3. зависне реченице (např. *где је Бог рекао лаку ноћ*)
4. независне реченице (např. *заиграће мечка и пред њиховим вратима*) (tamtéž: 25).

2.3.5 Bulharská frazeologická škola

Bulharská teorie frazeologie byla ve svých počátcích více než česká, ale podobně jako slovenská nebo chorvatská pod přímým vlivem ruských koncepcí, především té původní Vinogradovovy, budované na sémantické motivovanosti (fraz. srůsty, fraz. celky, fraz. spojení). Tento vliv je dodnes patrný v terminologii – základní jednotka frazeologie se v převážné většině bulharských lingvistických textů nazývá jinak, než je obvyklé v ostatních jihoslovanských frazeologiích, a termínu „frazém“ (orig. фразема), pokud se s ním vůbec pracuje, je přisuzován jiný význam, než jaký známe z ostatních porovnávaných národních koncepcí (viz dále). Jediněná je bulharská frazeologie v tom, že od sedmdesátých, resp. osmdesátých let minulého století do současnosti sice rovněž přinesla hned tři monografické publikace o této jazykovědné disciplíně, avšak na rozdíl od české, resp. slovenské situace, kdy takové monografie byly pokaždé výsledkem bádání jediného autora (F. Čermák [1982, 1985, 2007], resp. J. Mlacek [1977/1984, 2001/2007, 2007]), v Bulharsku jsou jejich autory tři různé osoby: Keti Ničevová (1982, 1987), Vesa Kjuvlievová-Mišajkovová (1986) a Stefana Kaldievová-Zacharievová (2013).

2.3.5.1 Koncepce Keti Ničevové

Koncepce nejznámější bulharské frazeoložky Keti NIČEVOVÉ byla podrobně zpracována hned ve čtyřech publikacích: v rozsáhlé úvodní části k dvojsvazkovému frazeologickému slovníku bulharštiny (1974), ve dvou monografických publikacích stejného jména (1982, 1987) a v další rozsáhlé úvodní části k vlastnímu *Novému frazeologickému slovníku bulharského jazyka* (1993). Ničevová používá pro pojmenování základní jednotky frazeologie termíny převzaté z ruské praxe, tedy фразеологизъм (frazeologismus, rus. фразеологизм) nebo фразеологическа единица

(frazeologická jednotka, rus. фразеологическая единица). M. Dobříková (2014: 20–22) už dříve podrobně popsala přístup Ničevové k rozsahu frazeologie (který se projevil mj. ve výběru jednotek pro dvojdílný *Frazeologický slovník bulharského jazyka* [1974, 1975]), v němž se do frazeologie nezahrnuje slovní spojení typu *отивам на дъното*, jelikož se jedná o prostý opis děje „topit se“,⁵⁹ dále přirovnání (устойчиви сравнения) typu *бял като сняг; черен като въглен*, jelikož komparátum reálně disponuje vlastností vyjádřenou tertium comparationis, čili nejedná se tu o obrazné vyjádření (tím se ovšem Ničevová liší od Kjuvlievové-Mišajkovové, která je naopak za frazeologismy považuje), a podobně se staví k ustáleným spojením spjatým s neverbální komunikací (*показвам лакът на някого; сбера устни; кимвам с глава*), jelikož jsou podle ní jen opisem aktu takové komunikace, chybí tam prvek abstrakce, a tedy frazeologizace (Ničeva 1987: 21). Přesto má Ničevová ve svém slovníku výrazy jako *бия се в гърдите* nebo *свивам рамене*, neboť prý nemají analogii v neverbální sféře komunikace, a nejsou tedy tzv. frazeologickými homonymy (problematičnost tohoto názoru explicitně konstatuje i výše citovaná M. Dobříková [2014: 25]).

Тур мечешка услуга; мъртва тишина; сляпо черво, kdy je jeden z komponentů v neidiomatické platnosti (nedošlo tedy k úplné sémantické transformaci celého slovního spojení), označuje Ničevová termínem фраземи (jedná se o Vinogradovovu фразеологические сочетания) a chápe je jako tzv. nepravé frazeologismy, a to především – nikoliv však výhradně – kvůli nedostatku nebo ztrátě expresivity (srov. Ničeva 1987: 22 nebo FRBE I: 13). Z ustálených slovních spojení větného charakteru zařazuje do frazeologie jen některé, navíc je nepovažuje za „pravé frazeologické jednotky“, ale nazývá je ustálené fráze (устойчиви фрази) – např. *Загубена работа!; Вятър и мъгла!; Горе главата!* apod. (Ničeva 1987: 30–32). Paremiologické útvary rovněž vnímá selektivně – přísloví a pořekadla (пословици и поговорки) do frazeologie nezahrnuje, jelikož se od frazeologismů odlišují svojí strukturou, funkcí i sémantikou (FRBE I: 16). Jednotky typu *Ходила Цаца на Враца; барабар Петко с мъжете* nebo *Не ца, куме, печено прасе* považuje za tzv. přechodný typ mezi frazémy a příslovími (фразеологизми от преходен тип) (Ničeva 1987: 33–34). Lze totiž u nich vyzorovat sémantickou transformaci celého výrazu. Mimo frazeologii ponechává Ničevová i tzv. frazeologizované konstrukce (фразеологизирани конструкции, синтактични фразеологизми, jinak též frazeoschémata, mnoho z nich má povahu binomiálu) typu *чете та чете; лош не, ами лош; въпрос на дни/часове/възпитание...* apod. Přesto i zde připouští výjimky (např. *от тъмно до тъмно*) (FRBE I: 15).

Jak v úvodní části k frazeologickému slovníku, tak i v pozdější monografii o bulharské frazeologii se Ničevová především snaží vymezit to, co považuje za frazeologismus, vůči jiným, strukturně nebo sémanticky identickým či blízkým

59 Toto slovní spojení má však i frazeologický význam odpovídající českému *jít ke dnu* „upadat, upadnout“ (SČFI-VS 2009: 132).

jednotkám, které však z různých důvodů mezi frazeologismy neřadí. Toto vymezení probíhá na třech úrovních:

1. frazeologismus vs. ustálené slovní spojení (устойчиво словосъчетание);
2. frazeologismus vs. tzv. ustálená fráze, tj. větná struktura (устойчива фраза);
3. frazeologismus vs. slovo (дума) (viz FRBE I: 13 nebo Ničeва 1987: 20 a dále).

Definice frazeologické jednotky tak, jak ji podává Ketí Ničevoová, zní takto: „ФЕ е общоизвестна в даден речеви колектив свръхсловна, разделно оформена, относително устойчива, възпроизводима езикова единица с единно значение, съставена от лексикални единици, чието значение е повече или по-малко избледняло или напълно се е десемантизирало, близка (но не равна) семантично и функционално до думата; по структура ФЕ е словосъчетание или отворено (рядко затворено) изречение и по правило има ярка експресивност“ (Ničeва 1987: 19, znovu pak též v NFRBE: 7). Frazémy jsou tedy především:

1. ustálená slovní spojení s úplnou sémantickou transformací, což se ovšem nevztahuje na terminologizované výrazy typu *момина сълза* „konvalinka“, *овчарска торбичка* „kokoška pastuší tobolka“, *адамова ябълка* „ohryzek (larynx)“ apod., neboť jejich funkce je pouze pojmenovací a navíc postřádají expresivitu (viz Ničeва 1987: 25), dále
2. určité typy frazeologizovaných přirovnání, přičemž musí platit, že komparátum takového přirovnání je sémanticky transformované, tj. vztah mezi tertium comparationis a komparátem nelze odvodit na základě běžné zkušenosti; Ničevoová navíc za frazeologismus považuje pouze pravou stranu přirovnání s komparátorem, bez tertium comparationis, např. (*лъжа*) *като циганин*, (*ям*) *като ламя*, jelikož výrazy na této pozici – slovesa *лъжа* „lhát“ a *ям* „jíst“ – neprošly sémantickou transformací⁶⁰ (výjimkou jsou přirovnání s ironickým příznakem typu *прав като кука* „kriv, izkriven“, *бял като въглен* „много черен“ apod., kdy je i levá část sémanticky transformovaná, tudíž ji je nutno vnímat jako plnohodnotnou součást frazému – viz NFRBE: 10), dále
3. předložkové výrazy (предложно-именни съчетания) typu *до крак* „(vyhledit, usmrtit) všechny bez výjimky“, dále
4. některá frazeoschéματα, pokud prošla úplnou sémantickou transformací, např. *от тъмно до тъмно*, dále
5. některé tzv. ustálené fráze, tj. jednotky s větnou strukturou, vč. některých pořekadel (např. *има нещо гнило в Дания*), a nakonec
6. většinou dvouslovné výrazy se spojovníkem typu *взел-дал*, *иди-дойди*, *речено-казано*, *тук-там* apod. (srov. především FRBE I: 13–18).

60 K. Ničevoová tyto komponenty s odkazem na K. Čolakovou označuje jako задължително съпровождащ елемент (česky bychom asi řekli závazný nefrazeologický element), ruská frazeoložka N. N. Amosovová (1963) zase jako екзоелемент, tj. vnější element (Ničeва 1987: 76). Jsou to takové složky ustáleného slovního spojení, které jsou pro jeho strukturu obligatorní, avšak nedošlo u nich k sémantické transformaci. Proto je Ničevoová za přímou součást příslušných frazémů nepovažuje.

2.3.5.2 Koncepce Vesy Kjuvlievové-Mišajkovové

S koncepcí Vesy KJUVLIEVOVÉ-MIŠAJKOVOVÉ se můžeme seznámit ve dvou monografiích vyšlých v témže roce (1986): *Ustálená přirovnání v bulharštině* a *Frazeologismy v bulharštině*. V názoru na rozsah frazeologie se jmenovaná frazeoložka od většinového pohledu panujícího v bulharské lingvistice nijak neodlišuje, jednoznačně se hlásí k užšímu pojetí (Kjuvlieva-Mišajkova 1986: 10).

Sémantické hledisko při klasifikaci frazémů uplatňuje Kjuvlievová-Mišajkovová s důrazem na tzv. motivovanost frazeologického významu – podle stupně motivovanosti pak rozlišuje tři typy frazémů: u prvního typu je motivovanost, tj. vnitřní forma zcela průhledná (př. *лягам си с кокошките, до последна капка кръв; черен като циганин*), u druhého typu je motivovanost průhledná jen zčásti (př. *седя на два стола; хвърлям око на нещо; беден като църковна мишка*), u třetího typu se jedná o jednotky s neprůhlednou motivací nebo nemotivované (př. *ни в клин, ни в ръкав; вятър го вее на бяла кобила; пиян като свиня*) (tamtéž: 41).

Jednotky označované jako minimální frazémy badatelka za předmět frazeologie uznává, neboť v nich došlo k sémantické transformaci. Struktura jedno synsémantikem + jedno autosémantikem není překážkou (tamtéž: 10–11). Větnou strukturu frazému autorka připouští (tamtéž: 33), avšak nijak podrobně frazémy tohoto typu ve své monografii nepopisuje, jednoznačně dává přednost syntagmatické nebo komparativní struktuře.

Kjuvlievová-Mišajkovová se od Ničevové zásadně odlišuje v chápání takových frazémů, které obsahují komponent, jenž neprošel desémantizací (*търся под дърво и камък; върви по мед и масло; крокодилски сълзи*, ale i přirovnání jako *хитър като лисица; червен като рак* apod. – tamtéž: 12). Do frazeologie je řadí a vysvětluje to takto: „Ако дадена фразеологична единица не може да съществува и функционира без един от своите съставни елементи, това означава, че той е нейна неделима част, а не външен елемент или дума съпроводител, независимо че запазва своето значение“ (tamtéž: 13), takže frazeologický význam vnímá jako rezultat úplné nebo částečné sémantické transformace jednotlivých komponentů frazému (tamtéž). Je však nutno doplnit, že výše uvedené neplatí pro klíčové (především substantivní) komponenty frazému – ty musí být vždy sémanticky transformované (viz následující odstavec).

Z frazeologie Kjuvlievová-Mišajkovová vytěšňuje tzv. frazeologizované konstrukce (frazeoschémata – např. *герой на героите; подлец на подлеците; глупак на глупаците; мързеливец на мързелиците* apod.), neboť frazeologizace se týká pouze syntaktického modelu, nikoliv celé jednotky, kdežto lexikální prvky, tj. komponenty jednotky, jsou tu vlastně nestálé, proměnlivé (tamtéž: 16). Dalším faktorem hovořícím proti jejich začlenění mezi frazémy je absence sémantické transformace u příslušných substantiv (tamtéž).

2 Teorie frazeologie

Obrazné výrazy typu *момина сълза* „konvalinka“, *овчарска торбичка* „kokoška pastušů tobolka“, *морско свинче* „morče“ apod. slouřící řasto jako termíny do frazeologie v pojetí Kjuvlievové-Mišajkovové rovněž nepatřĩ – dořlo u nich sice k sémantické transformaci, ale tyto výrazy mají pouze nominální funkci (pojmenovávají určitý, řasto botanický denotát) a chybĩ jim expresivita (tamtéř).

To, zda prošel výraz úplnou sémantickou transformací nebo ne, je pro bulharskou lingvistku také základním kritériem pro rozdělení frazémů na tzv. pravé (същински фразеологични единици) a periferní (периферни фразеологични единици) (tamtéř: 37). Pro druhý typ frazémů se v bulharřtině můře jeřtě uřívati termín фраземи, který vřak Kjuvlievová-Mišajkovová nepovařuje za příliš vhodný s ohledem na mořnou kolizi s jeho exploatací ve významu frazeologická jednotka obecně (tamtéř: 38). Podobně se zmiňuje o termínu идиоми, který zase bývá uříván pro označení frazémů s nejvyšřĩ mírou frazeologické abstrakce, tj. sémantické neprůhlednosti (tamtéř: 40). Jinak řeceno, jsme tu svědky zcela jiného pojetí opozice termínů frazém a idiom, než jaký v řeském prostředĩ prosazuje F. řermák; dodejme ovšem, že toto odlišné pojetí je převzato z některých ruských frazeologických teoriĩ (kupř. N. N. Amosovové).

2.3.5.3 Koncepce Stefany Kaldievové-Zacharievové

Nejnověji představila koncepci bulharské frazeologie Stefana KALDIEVOVÁ-ZACHARIEVOVÁ. Publikaační platformou jí byl třísvazkový projekt zpracování bulharské lexikologie a frazeologie, přičemř druhý svazek (2013) byl urřen právě frazeologii. Jedním z ambiciozních cíľů autorky bylo vyřeřit otázku terminologie návrhem komplexního terminologického systému, jenř by odpovídal potřebám vlastního předmětu zájmu frazeologie (Kaldieva-Zacharieva 2013: 12). Podstatou jejího návrhu je to, že jakýkoliv termín obsahující substantivní nebo adjektivní element s kořenem *fraz(eo)*-, musí být nutně spojen s vlastní frazeologií, tedy s frazeologickými srůsty (idiomy), frazeologickými jednotkami (obojĩ dle Vinogradovovy klasifikace) a přechodnými frazeologickými jednotkami (termín Niřevové) (tamtéř: 52). Sama podporuje uřívání termínu фразеологизъм, který je podle ní v evropské odborné i laické literatuře pro tento typ ustálených jednotek nejrozřĩřenějšĩ (tamtéř: 26). Zmiňuje se i o termínu фразема a třebaže reprodukuje jeho systémové výhody tak, jak je prezentují jeho uřivatelé, nijak jeho rozřĩřování v bulharské frazeologii nepodporuje (tamtéř). Rozhodně pak nedoporučuje uřívat v bulharské odborné literatuře termín идиом, jelikoř je zatížen příliš velkým množstvím dalších významů (tamtéř: 27).

S. Kaldievová-Zacharievová se nekompromisně hlásĩ k uřřĩmu chápání frazeologie, z předmětu frazeologického bádání tak vyjímá řadu jednotek, které v rámci řirřĩho pojetĩ do frazeologie řazeny bývají: příslovĩ a pořekadla (tj. parémie), citáty,

okřídlené výrazy, ale také jednotky, které nevykazují sémantickou transformaci u všech komponentů (tamtéž: 20, 32, 36, 37–38). Stejně tak z frazeologie vylučuje obrazné terminologizované výrazy jak typu *момина сълаза; овчарска торбичка*, tak i typu *детска градина* „mateřská škola“ (doslova „dětská zahrada“)⁶¹ s jedním metaforizovaným komponentem – všechny patří pouze mezi ustálená slovní spojení (tamtéž: 33). Za frazémy rovněž nepovažuje frazeoschéματα, která odmítá fakticky ze stejného důvodu jako K. Ničevová – viz výše – a navrhuje označovat je jako charakteristické syntaktické konstrukce, bulh. *характерни синтактични конструкции* (tamtéž: 29). Za frazeologismus tak Kaldieová-Zacharieová považuje takovou jednotku, která současně vykazuje tři základní vlastnosti: „особено, фразеологично значение, образност (която лежи в основата на появата на ФЕ) и номинационна функция от II ранг, характеризираща“ (tamtéž: 32). Jednotky, které dle Vinogradovovy klasifikace označujeme jako frazeologická spojení (фразеологични съчетания), tj. ty, které obsahují jeden komponent s původním, lexikálním významem, nazývá Kaldieová-Zacharieová *колокасе* (колокации – např. *мечешка услуга; леден поглед; гробна тишина; кучешко време*, ale též perifráze typu *вода преговори; правя опит; давам отговор* apod. – tamtéž).

Poměrně hodně místa – celých osm stran – věnuje autorka analýze ustálených přirovnání (устойчиви сравнения). Připomeňme, že otázka toho, zda je součástí frazeologie celé přirovnání, nebo jen jeho část (komparátum s komparátorem), byla „jablkem sváru“ mezi prvními výše zmíněnými bulharskými frazeoložkami (srov. tamtéž: 40–41), a dodejme, že třetí bulharská tvůrkyně frazeologické monografie se mj. podrobně zabývá porovnáváním obou přístupů. Připomíná čtyři typy ustálených přirovnání obsažené a popsané jak ve FRBE I (14–15), tak i u Ničevové (1987: 22–24) a Kjuvlievové-Mišajkovové (1986a: 43–47):

1. typ – komparandu se přisuzuje kvalita, jež je přirozenou součástí komparáta (př. *студен като лед; бял като сняг*)
2. typ – komparandu se přisuzuje kvalita, jež není přirozenou součástí komparáta (př. *пиян като свиня; прост като фасул*)
3. typ – komparandu se přisuzuje kvalita, jež se připisuje komparátu, v jehož pozici je nějaké abstraktum (př. *красив като ангел; яде като ламя*)
4. typ – komparátum spolu s tertiem *comparationis* vytváří obraz s příznakem ironie, hyperboly, alegorie, přičemž sémantika výrazu je v opozici k sémantice *tertium comparationis* (př. *бял като на тенджерѐа дъното; прав като въже в торба*) (Kaldieva-Zacharieva 2013: 42–43).

Zatímco FRBE I a K. Ničevová chápou jako kompletně frazeologizovaná pouze přirovnání čtvrtého typu (proto u prvních tří typů nejsou *tertium comparationis* uvedena v kurzívě), u přirovnání druhého a třetího typu konstatují frazeologizaci

61 Srov. stejný model v srb./chorv. (*д(ј)ечју вртић/дјеџи вртић*), rus. (*детский сад*) nebo něm. (*Kindergarten*).

2 Teorie frazeologie

jen částečnou (pouze pravá strana) a přirovnání prvního typu z frazeologie vylučují, V. Kjuvlievová-Mišajkovová do frazeologie řadí všechny čtyři typy bez komponentového omezování (ovšem „jen“ na její periférii). S. Kaldieva-Zacharieva se v této otázce staví spíše za nevylučování prvního typu z frazeologie (tamtéž: 43) a dále – i v kontrastu s Kjuvlievovou-Mišajkovovou – nepovažuje frazeologizovaná přirovnání za periférii frazeologie – tam odsouvá jen první typ, kdežto většina přirovnání druhého a třetího typu je dle ní „с определено фразеологизирана част“ (tamtéž: 44).

V rámci své snahy vnést světlo do nesourodé frazeologické terminologie se S. Kaldieva-Zacharieva pokouší i o renominaci souboru všech jednotek daného jazyka, které jsou objektem zkoumání frazeologie. Dosud se za tím účelem používalo více termínů: фразеология, фраземика, фразематика nebo идиоматика (tamtéž: 27). Autorka navrhuje, aby se termínu фразеология užívalo i nadále, ovšem ve smyslu pojmenování jádra frazeologie, kdežto termín идиоматика by označoval „цялата съвкупност от разнообразните типове устойчиви изрази, т.е. да носи съдържанието на термина *фразеология в широкия смисъл на понятието*“ (tamtéž: 28), a byl by tedy de facto hyperonymem. Opět jsme tak svědky zcela jiného, hierarchického pojetí – tentokrát ovšem termínů frazeologie a idiomatika, než jaké v českém prostředí užívá a prosazuje F. Čermák (totiž pojetí komplementární).

2.3.5.4 Jiné koncepce

Bulharská jazykyně byla v uplynulých třech dekadách poměrně aktivní ve vydávání lexikologických příruček nebo jiných publikací, v nichž bychom mohli narazit na nějaké další vymezení a popis frazeologie. Většinu z takovýchto relevantních příruček jsme z hlediska popisu frazeologické problematiky zpracovali již dříve (Krejčí 2006a, 2006b) – dodejme jen, že nejkomplexněji se frazeologií ve své *Lexikologii bulharského jazyka* (1998) zabíral Vărban VĂTOV (jinak též úspěšný frazeograf – viz Vătov 1999, 2002, 2019), jenž také jako jediný z posuzovaných současných bulharských lingvistů používal pro pojmenování základní frazeologické jednotky termín фразема, tj. frazém. MIRA NIČEVOVÁ coby autorka praktického frazeologického slovníku bulharštiny (FRBE02) v něm vedle nových frazémů zachycuje též jednotky typu *жълта преца*, tj. frazémy s jedním sémanticky transformovaným komponentem, čímž se alespoň v této otázce přiklání na stranu V. Kjuvlievové-Mišajkovové. Jinak se v zásadě opírá o teorii své matky, K. Ničevové.

Netradiční přístup zvolil ve své stati o tzv. lexikálních idiomech a frazémeh Stilijan STOJČEV (1997). Teoreticky se přitom opřel o Františka Čermáka.⁶²

62 Vycházející ze stejných teoretických východisek a ze své diplomové práce (obhájena 1997) pub-

Stojčev si klade logickou otázku a vzápětí si na ni i odpovídá: „защо семантичната аномалност на една езикова синтагма, каквато е колокацията (слово-съчетанието) *целя басма на някого*, се оказва достатъчно силен аргумент в полза на нейното определение като идиом или фразема, а при друга езикова синтагма, каквато е лексемата *окопитя се*, принципно същият аргумент да е недостатъчен? Според нас и в двата случая става въпрос за **идиоми**, първият от които е **колокационен**, а вторият – **лексикален**“ (Stojčev 1997: 260). Bulharské lexikální frazémy dělí na primární (tyto jednotky jsou idiomatizované od samého počátku svého vzniku – př. *сгащя някого някъде* „догоня, уловя някого в такова място, откъдето не може да ми избяга“) a sekundární (k idiomatizaci došlo až druhotně – př. *потурча* ve druhém, idiomatickém významu „открадна, задигна нещо“ nebo „загубя, забутам нещо; сложа нещо някъде и забравя къде“) (tamtéž). Toho, že je tento pohled v bulharské frazeologii spíše okrajový, si je vědom i sám autor, což signalizuje v závěru své studie.

Zatím poslední příručku bulharské lexikologie vydala Vasilka RADEVOVÁ (2017). Frazeologii se v ní zabývá na stránkách 224 až 233. Terminologicky je příručka nevyhraněná, autorka v ní spíše informuje o tom, jaké termíny se pro základní jednotku frazeologie v bulharské odborné literatuře vyskytují (uvádí „*фразеологични единици, фразеологизми* и заемката от руски *фразеологични обороти*“ – Radeva 2017: 225). Zmiňuje i termíny фразема a идиом, druhý ovšem jen jako specifický typ frazému, který prošel úplnou sémantickou transformací – viz tamtéž). Ustálená slovní spojení typu *минерална вода; народно събрание; мобилен телефон* apod. za frazémy nepovažuje (tamtéž: 226), stejně jako perifrastická spojení typu *давам отговор; вземам решение; имам желание* apod. (tamtéž). Do frazeologie však – v souladu s koncepcí K. Ničevové – nezařazuje ani ustálená přirovnání (устойчиви сравнения) typu *гладен като вълк; гол като пушка; беден като църковна мишка; лъже като циганин* apod., a to kvůli nestejně participaci jednotlivých slov na vytváření přeneseného významu (tamtéž: 226). Z frazeologie rovněž vylučuje parémie („*пословиците и поговорките, обобщени като паремии*“ – tamtéž), což vysvětluje rozdílností v charakteru jejich významu a funkce (tamtéž). Přestože existují různé přístupy k frazeologii (sémantický, pragmatický, lingvokulturní aj.), Radevová konstatuje, že se pokaždé zdůrazňují tyto základní charakteristiky frazému: „1. възпроизводимост в речта и константност на лексикалния състав; 2. разделна оформеност и единно цялостно значение; 3. „дублираща“ номинационна функция, съвместна с експлицитиране на експресивната и стилистичната“ (tamtéž: 228).

Strukturně frazémy odpovídají větě nebo slovnímu spojení (tamtéž: 229). První přitom mají především zřetelně komunikativní charakter (např. *Каквото повикало,*

likuje přibližně ve stejné době svou stať o lexikálních idiomech a frazémeh v českém jazyce i Petra Klötzerová (1998).

2 Teorie frazeologie

това се обадило) nebo sémanticky odpovídají slovu, mají ovšem výrazně expresivní náboj (*затварям си устата*) (tamtéž). Frazémy ve tvaru slovního spojení ve své struktuře obsahují nějaké řídicí plnovýznamové slovo – nejčastěji sloveso nebo podstatné jméno, v menší míře i přídavné jméno (v konstrukcích typu *куцо и са-като*) (tamtéž: 229–230).

2.3.6 Kontrastivní shrnutí teoretických přístupů jednotlivých frazeologických škol

Shrnutí teoretických bádání o frazeologii tak, jak je během uplynulých čtyř desetiletí prezentovaly ve svých zásadních monografiích nebo rozsáhlých úvodech k frazeologickým slovníkům vůdčí osobnosti české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy, provedeme v rámci jednotlivých aspektů naznačených už v souvislosti s představením záhřebského frazeologického směru. Frazeologické definice srbských autorů do tohoto srovnání nezařazujeme, neboť na rozdíl od čtyř výše uvedených frazeologických škol nelze hovořit o nějaké komplexní srbské frazeologické koncepci. Při určování pořadí termínů nebo příkladů jednotlivých národních frazeologií se budeme řídit geografickým klíčem, postupujícíe přitom od severozápadu k jihovýchodu – tedy od českého přes slovenský, chorvatský a nakonec bulharský materiál. Tento klíč současně umožňuje i odstupňování sledovaných jazyků z hlediska jejich blízkosti – ať už geneticko-typologické nebo i grafické.

2.3.6.1 Terminologický aspekt

Jazykovědnou disciplínu, která se zabývá frazeologií toho kterého jazyka, označují všechny čtyři školy jako frazeologie (frazeológia, frazeologija, фразеологija). Výjimkou je tu F. Čermák, který prosazuje dvojkomponentový název frazeologie a idiomatika a analogicky označuje základní jednotku jako frazém a idiom, přičemž první termín označuje jednotku z formálního hlediska, kdežto ten druhý doporučuje aplikovat v případě akcentu na sémantické hledisko. Slovenská a chorvatská frazeologická škola používá prakticky bezvýhradně termín frazém (frazéma, resp. frazem); bulharská frazeologická škola jde svou cestou, která v zásadě kopíruje převažující terminologii ruské frazeologie – většina frazeologických prací používá termín frazeologismus nebo frazeologická jednotka (фразеологизъм, фразеологическа единица, ФЕ). Výjimkou tu není ani nejnovější monografie S. Kaldievové-Zacharievové, která sice důkladně reviduje stávající bulharskou situaci, ale ačkoliv se zabývá i terminologickou stránkou, v otázce pojmenování základní jednotky se drží bulharské tradice. Možnost sladit bulharskou frazeologii v této věci s terminologickými zvyklostmi v ostatních jihoslovanských jazycích, slovenštině

nebo koneckonců i češtině tak zůstala nevyužita a bulharská frazeologie i nadále ve své většině kopíruje sovětské a postsovětské terminologické zvyklosti.⁶³

2.3.6.2 Sémantický aspekt

Sémantika frazeologického výrazu, míra sémantické transformace příslušného modelového slovního spojení, rozsah desémantizace jednotlivých komponentů, z toho všeho plynoucí definice frazému akcentující sémantické hledisko – to vše jsou jevy, na něž nebývá pokaždé stejný názor a které se nakonec promítají do definice základní jednotky frazeologie. F. Čermák v této souvislosti hovoří o nesoučtovosti významů komponentů a sémantické nerozložitelnosti jakožto části vlastností typických pro frazémy a idiomy, z hlediska spojitelnosti pak pracuje s termínem kompatibilita a zdůrazňuje, že právě oblast frazeologie a idiomatiky je typická tím, že tam dochází ke spojování inkompatibilních prvků. Za pozornost na Čermákových definicích stojí to, že se v nich hovoří o sémanticky anomální kombinaci nejen slov, ale vůbec jakýchkoliv prvků jiných jazykových rovin, pokud mají významově-obsahovou stránku. Proto také F. Čermák ve svých definicích vždy hovoří obecně o kombinaci minimálně dvou prvků, forem apod., nikoliv apriori o kombinaci dvou slov (jak to bývá obvyklé u jiných analyzovaných frazeologických teorií). To je pro Čermákovu teorii idiomu a frazému zásadní. Anomálnost jako jednu z vlastností frazému ve své definici zmiňuje též M. Ološtiak. J. Mlacek frazém vidí jako ustálené slovní spojení, jež mj. nelze sémanticky rozložit, v zásadě stejnou definici uvádí A. Menacová, která zdůrazňuje, že význam frazému neodpovídá součtu významů jeho jednotlivých komponentů,⁶⁴ a také K. Ničevová, která frazém vnímá jako jazykovou jednotku složenou z lexikálních jednotek, jejichž lexikální význam se v různé míře ztrácí, což může vést až k jejich úplné desémantizaci. Nejinak v tomto smyslu s frazémy pracuje i V. Kjuvlievová-Mišajkovová.

Míra sémantické transformace frazému bývá popisovaná jako vztah mezi doslovným významem posuzovaného slovního spojení a jeho významem frazeologickým, sleduje se tedy stupeň desémantizace, k níž během procesu frazeologizace došlo. Tento faktor byl vnímán jako důležitý pro klasifikaci frazémů především v počátcích moderního frazeologického bádání, od sedmdesátých let 20. století se

63 Srov. též postřehy srbské frazeoložky N. Vulovićové: „У бугарској фразеологији углавном се користе термини *фразеологизам* и *фразеолошка јединица* (Ничева 1987), док је у новијим радовима у употреби и термин *фразема*, настао аналогijом према терминима *фонема*, *морфема*, *лексема* (Калдијева-Захаријева 2013: 450), а врло ретко бележи се *фразем* (Лалчев 2000). Међу хрватским научницима општеприхваћен је термин *фразем* (уп. Менац, Финк, Матеших). У српској фразеологији термин „фразем(а)“ користе поједини научници као Данко Шипка, Егон Фекеће и др., али све чешће и други савремени проучаваоци (исп. нпр. Фекеће 1984–1985)“ (Vulović 2015: 22).

64 Analyzované srbské zdroje se v tomto smyslu rovněž neliší od přístupu slovenského, resp. chorvatského.

do centra pozornosti dostávají jiné aspekty (srov. Dobříková 2014: 9). Všeobecná shoda je ovšem patrná na tom, že význam frazému není prostým součtem významů jeho jednotlivých komponentů, což je princip, na němž se shodují všichni frazeologové. V námi posuzovaných publikacích se faktor míry sémantické transformace celého výrazu vyskytoval především v bulharské a slovenské frazeologii, kde se také používaly terminologické ekvivalenty Vinogradovových frazeologických typů (bulh. фраз. съставяния – единства – съчетания; slov. fraz. zrasty – celky – spojenia).⁶⁵ V novějších slovenských publikacích se však pozornost přesunula na jiné aspekty a od Vinogradovovy sémantické klasifikace se upustilo (upřednostňuje se klasifikace vycházející z formy). Stěžejní bulharské publikace zase třetí typ z frazeologie vylučují (s výjimkou prací Kjuvlievové-Mišajkovové)⁶⁶, a jelikož hranice mezi prvními dvěma není zcela zřetelná (otázka sémantické „průhlednosti“ či motivovanosti je v podstatě subjektivní záležitostí), jejich další užívání fakticky ztrácí smysl.

Otázka desémantizace jednotlivých komponentů je především otázkou toho, zda touto desémantizací musí být obligatorně zasaženy všechny komponenty příslušného ustáleného slovního spojení. Názory na to se liší. Ze všech zkoumaných zdrojů se touto otázkou výrazně nejvíce zabývají bulharské monografie. Je pro ně totiž jednou z podstatných „dělicích čar“ mezi užším a širším chápáním frazeologie. Užší pojetí je jednoznačně preferováno ve všech třech stěžejních bulharských monografiích a součástí jejich obsahu je také někdy až úporná obhajoba této preference. K. Ničevová ani S. Kaldieva-Zacharieva tak do frazeologie nezařazují ustálená syntagmata, u nichž si jeden z komponentů (tzv. závazný nefrazeologický nebo také vnější element, exoelement) zachoval původní (lexikální) význam, tj. úplnou sémantickou transformací neprošlo celé syntagma, jeden z komponentů se nedesémantizoval, zůstal v neidiomatické platnosti. První jmenovaná chápe tato syntagmata jako tzv. nepravé frazeologismy a označuje je v souladu s běžnou bulharskou terminologickou praxí jako фраземи (sic!),⁶⁷ druhá je považuje jen za kolokace (колокации). Stejným způsobem posuzují obě zmíněné lingvistky i frazeologizovaná přirovnání – jakmile si tertium comparationis drží svůj lexikální význam, frazeologickou jednotkou je podle jejich koncepce pouze pravá strana

65 První typ představuje výraz s úplnou sémantickou transformací a neprůhlednou motivací (nemotivovaný, s nezřetelnou vnitřní formou), druhý typ představuje výraz s úplnou sémantickou transformací, ale průhlednou motivací (motivovaný, s průhlednou vnitřní formou), třetí typ pak výraz s částečnou sémantickou transformací (srov. např. Kaldieva-Zacharieva 2013: 18–20).

66 Ta také nepoužívá Vinogradovovu klasifikaci, ale hovoří o motivovanosti frazeologického významu, kterou bychom také mohli chápat jako sémantickou průhlednost. Podle toho rozlišuje tři typy frazémů: motivované, částečně motivované a nemotivované.

67 Za pozornost stojí, že uvedená bulharská definice termínu фразема se podstatně liší od definice termínu frazém tak, jak ji známe z českého, ale třeba i slovenského (frazéma) nebo chorvatského (frazem) metafrazeologického diskurzu, což zaznamenali i autoři *Frazeologické terminologie* – podle nich je to v bulharštině „slovné spojenie blížiace sa frazeológii“ (srov. FrazTerm 1995: 28), čili opak toho, co se za frazém považuje v koncepcích, kde se jím označuje základní jednotka frazeologie.

přírovnání spolu s komparátorem. Zástupci slovenské a chorvatské frazeologické teorie a rovněž Bulharka V. Kjuvlievová-Mišajkovová tuto otázku nevnímají takto striktně a hovoří o úplné nebo částečné desémantizaci komponentů frazému. Zmiňovaná bulharská autorka pak takovoto jednotky sice do frazeologie řadí, ale vidí je na její periférii. F. Čermák se tímto aspektem ve svých stěžejních publikacích primárně nezabývá, podstatou jeho koncepce je totiž přítomnost anomálnosti ve spojení dvou prvků, nikoliv dynamika sémantiky jednotlivých komponentů idiomu a frazému (která je navíc jevem diachronním, nikoliv synchronním). Z toho ale logicky plyne, že i Čermákova koncepce implicitně počítá s tím, že do frazeologie se řadí i takové jednotky, u nichž se vyskytuje komponent, který si zachoval svůj lexikální význam. Obrazné výrazy terminologické povahy z frazeologie jednoznačně vylučují všechny tři bulharské autorky (podle nich mají pouze pojmenovací funkci) a Josip Matešić. Željka Fink Arsovská konstatuje, že v rámci užšího pojetí frazeologie jsou z ní tyto výrazy vytěšňovány, kdežto širší frazeologické koncepce (kterou zastává i ona) s nimi pracují. Nepřekvapí proto, že do frazeologie, byť jen na její periférii, tyto výrazy řadí jak František Čermák (začleňuje je do skupiny tzv. kvazifrazémů a kvaziidiomů), tak i Jozef Mlacek – ten je označuje za specifické případy frazeologických slovních spojení.

2.3.6.3 Formální aspekt

Možná ještě významnější roli než předchozí aspekt sémantický hraje v tom, co ještě do frazeologie patří a co už ne, aspekt formální. Moderní frazeologické bádání započaté po druhé světové válce především v díle sovětského lingvisty V. V. Vinogradova posunulo těžiště svého zájmu z přísloví a pořekadel, tedy jednotek větového charakteru, které bývají do kontextu zapojeny autonomně, aniž by docházelo k jejich tvarovému přizpůsobování, na syntagmatické struktury, které jsou díky své povaze syntakticky vázané, tj. může v nich vlivem gramatického kontextu docházet k tvarovým změnám. Na tom, že jádrem frazeologie jsou dnes právě struktury s formou syntagmatu, se shodují všichni sledovaní autoři frazeologických monografií. Pro jejich vymezení oproti jiným strukturním typům se používá i označení *kolokace*, *kolokační* (idiomy a) *frazémy*, ve slovenském metajazykovém diskurzu pak *frazeolexémy*. Různé názory však můžeme vypořádat na jednotky se strukturou jednodušší než syntagma, ale také složitější než syntagma.

Začneme druhým typem. Akceptace slovesných útvarů větového charakteru ze strany frazeologů v případě, že tyto útvary splňují příslušné požadavky (nebo alespoň podstatnou část z nich), je přítomna v zásadě bez výhrad v české a slovenské frazeologii. F. Čermák hovoří o *propozičních* a *polypropozičních* idiomech a *frazémech*, J. Mlacek o *frazeotextémech* – oba přitom své termíny vnímají hyperonymicky vůči možná rozšířenějšímu termínu *parémie*, které jsou

pouze jejich poddruhem. Stejně se k frazémům větné nebo souvětčné povahy staví i záhřebský směr chorvatské frazeologické školy. Jakékoliv konstrukce větného charakteru z frazeologie naopak vyřazuje J. Matešić, protagonista mannheimského směru chorvatské frazeologické školy, který za frazém považuje pouze výraz ve formě kolokace. Asi nejproblematičtější se jeví přístup zmiňovaných bulharských frazeoložek. Matešićův pohled v zásadě zastává i S. Kaldieva-Zacharieva (a také lexikoložka V. Radeva, autorka dosud poslední jazykovědné publikace, v níž se obšírněji hovoří i o frazeologii). V. Kjuvlieva-Mišajkovová větnou strukturu frazémů připouští, avšak nijak zvlášť se jí nevěnuje. Složitější selekci provádí K. Ničevová, pokud některé jednotky větného charakteru do frazeologie řadí, pak je ale vnímá jako jednotky něčím specifické, což se projevuje i jejich označováním (např. ustálené fráze); parémie z frazeologie vyjímá, avšak pokud některá pořekadla přece jen splňují příslušná kritéria, pak je označuje jako frazeologismy přechodného typu.

Jednotky, jejichž struktura je jednodušší než syntagma, mají vícero podob – od spojení jednoho autosémantika s jedním nebo více sysémantiky přes formy tvořené výhradně sysémantikou až k podobám jednoslovným. Jednotky prvního strukturního typu jsou obecně označovány jako tzv. minimální frazémy (takto ve slovenské, chorvatské i bulharské frazeologii), v Čermákově koncepci jsou součástí kolokačních idiomů a frazémů, kde tvoří podskupinu IF s autosémantickými i sysémantickými komponenty. Jejich příslušnost k idiomatice a frazeologii nebývá zpochybňována. Na jednotky druhého strukturního typu už pohled sledovaných frazeologických škol není tak jednoznačný: v Čermákově koncepci, tj. fakticky v české frazeologii, jsou takové jednotky součástí kolokačních nebo pozičních idiomů a frazémů, kde tvoří podskupiny IF se sysémantickými komponenty. Ve slovenské frazeologii mají rovněž své místo a jsou tradičně označovány jako subfrazémy. Chorvatská ani bulharská frazeologie však jednotky tohoto typu za frazémy již nepovažuje (kvůli absenci autosémantického komponentu). Asi nejvíce kontroverzní co do jejich příslušnosti k frazeologii jsou idiomatizované jednoslovné výrazy typu *mateřídouška*; *předseveti*; *najit*; *divný*, chorv. *čudan* „divný“ apod. V široce pojaté koncepci F. Čermáka založené na anomálním spojení dvou prvků jedné roviny mají takové jednotky své pevné místo jako lexikální idiomy a frazémy. J. Mlacek je charakterizuje jako idiomatická kompozita nebo idiomatické deriváty, ale jelikož nenaplnují jím zvolený princip tvarovosti, k frazémům je už neřadí. Termín jednoslovné frazémy sice používá, ale ve shodě s F. Míkem jím označuje pouze idiomatizované verbální konstrukce typu *zotriet niekoho*; *mať s niekým niečo*; *chodit' s niekým* apod. V chorvatské a většinou ani bulharské frazeologii se takové jednotky za frazémy nepovažují, a to ani hypoteticky, jelikož se s jejich analýzou v žádné ze sledovaných publikací nesetkáme. Jistou „anomálií“ v bulharské frazeologické teorii je studie Stilijana Stojčeva (1997), který se po vzoru F. Čermáka pokouší otevřít diskusi o lexikálních idiomech a frazémoch

2.3 Kontrastivní analýza české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy

v jinak poměrně konzervativním bulharském frazeologickém prostředí. Do této kategorie řadí Stojčev Čermákovy lexikální IF v celé jejich šíři, tedy včetně Mlackových/Mikových jednoslovných frazémů.

3 VLASTNÍ JMÉNA (ONYMA, PROPRIA)

3.1 Vlastní jméno – charakteristika, definice, klasifikace, problematika

V naší práci se věnujeme konkrétnímu typu komponentů frazémů, a to takovým, jež mají toponymický charakter. Toponyma tvoří jednu ze dvou až tří základních abionymických tříd (spolu s kosmonymy a chrématonymy – viz např. ESČ 2002: 204, Čechová a kol. 2011: 69–70 nebo Pleskalová 2017a, resp. pouze s chrématonymy – viz např. Čermák 2010: 277). Obvykle bývají jedno- nebo vícedenotátová. Někdy se zjednodušeně uvádějí jako jedna ze tří hlavních onymických tříd (vedle antroponym a chrématonym – takto např. Filipec – Čermák 1985: 93–94 nebo Čechová a kol. 2011: 68–69). Jsou předmětem zájmu lingvistické disciplíny onomastiky, přesněji její poddisciplíny toponomastiky. Propria signalizují „jedinečnost označované skutečnosti“ (MČ2 1986: 47), netvoří třídu předmětů, jak to činí apelativa, ale jsou to „individuální názvy referenčně spjaté jen s jedním objektem“ (tamtéž). Představují „слово, словосочетание или предложение, которое служит для выделения именуемого им объекта из ряда подобных, индивидуализируя и идентифицируя данный объект“ (Superanskaja 1973: 366). Na rozdíl od obecných jmen (apelativ) nemají lexikální význam, nejsou souhrnem určitých sémů, jejichž soubor by vytvářel nějaký konkrétní pojem. Naopak vykazují specifický propriální význam, „který se od apelativ odlišuje především nepřítomností významu věcněpojmového a vazbou na jednotlivinu“ (Šrámek 2017, srov. i Murjasov 2013: 753). Proprialita jako základní kategorie proprií se manifestuje specifickým typem funkčnosti, jež se odlišuje od funkce apelativ (tamtéž). Na rozdíl od funkce apelativ, kterou je pojmenování (nominalizace) určitého druhu na základě vykazování jistých společných vlastností (z popisu stejných jednotlivin se dochází ke zobecnění),

funkce proprií (onymická funkce) je 1) nominalizační, identifikační a individualizační a 2) rozlišovací neboli diferenciační, obojí v rámci jednoho druhu (z celku vykazujícího stejné obecné znaky se vyčleňuje jednotlivina) (Knappová 2017a, srov. též Vátov 1998: 240–241). R. Šrámek (2003: 63) zmiňuje ještě funkci 3) včleňovací (lokalizující). Podle charakteru onymické funkce a specifikujícího onymického příznaku lze vytvářet různé soubory onymických objektů, jež jsou základem pro třídění proprií (Šrámek 2017): onyma používaná pro individualizaci osob (antroponyma), podobně onyma používaná pro zvířata (zoonyma), rostliny (fytonyma), lidské výtvořiny (chrématonyma), ale třeba i kosmická tělesa (kosmonyma), větry (ventonyma, anemonyma)⁶⁸ apod. V. Vátov rozlišuje – kromě výše uvedených šesti tříd a přirozeně sedmé, toponymické – ještě třídy chrononym (názvy historických epoch), navionym (pojmenování plavidel) a ergonym (pojmenování institucí, organizací apod.)⁶⁹ (Vátov 1998: 244n.). N. Kovačev za hlavní třídy onomastiky považuje toponyma, antroponyma, teonyma (jména mytologických bytostí), zoonyma, kosmonyma, ventonyma, navionyma, chrématonyma a chrononyma (v tomto pořadí) – překvapivě tedy chybí sféra fytonym (Kovačev 1987: 18).

3.1.1 Onyma z pohledu translátologického

Specifičnost onym se rovněž projevuje při překládání – běžný přístup, kdy výraz jednoho jazyka (jazyka originálu) překládáme výrazem jiného jazyka (jazyka překladu), přičemž kritériem pro hledání patřičného ekvivalentu je především sémantická ekvivalence a stylistická funkčnost (a mnohdy máme na výběr z více výrazů díky synonymii), se u „překladu“ onym uplatnit většinou nedá. Typické je to například u osobních jmen, kdy oproti starším dobám je dnes obvyklé jméno ani příjmení nějaké osoby nepřekládat, ale převzít v originální podobě.⁷⁰ Jisté při způsobení se pak děje (zůstaneme-li u jazyků této práce):

- a) v plánu morfologickém (připojení domácích pádových koncovek; příjmení u žen se nepřechyluje ani neskloňuje) – tak je tomu v slovinštině a chorvatštině

Příklad – George Walker Bush, Barbara Bush:

→ slovin.: N *George Walker Bush*, G *Georga Walkerja Busha*

→ chorv.: N *George Walker Bush*, G *Georgea Walkera Busha*

→ slovin./chorv.: N *Barbara Bush*, G *Barbare Bush*

68 První termín je u V. Vátova (1998), druhý u M. Šćepanoviće (1997).

69 U Čechové a kol. (2011: 70) jsou ergonyma součástí chrématonym.

70 Srov. např. ve starších českých textech podobu *Černý Jiří* ← *Kapaňopje* (přezdívka vůdce prvního srbského protiosmanského povstání 1804–1813 a zakladatele srbské knížecí a později královské dynastie Karadorđevićů Đorđeho Petroviće [1768–1817]).

3 Vlastní jména (onyma, propria)

- b) v plánu slovotvorném (domácí přechylovací přípona u příjmení v případě, že je jeho nositelem žena) a morfologickém (připojení domácích pádových koncovek) – tak je tomu v češtině a slovenštině

Příklad – George Walker Bush, Barbara Bush:

→ čes.: N *George Walker Bush*, G *George Walkera Bushe*

→ slov.: N *George Walker Bush*, G *Georga Walkera Busha*

→ čes.: N *Barbara Bushová*, G *Barbary Bushové*

→ slov.: N *Barbara Bushová*, G *Barbary Bushovej*

- c) v plánu ortografickém (pravopisné přizpůsobení jmen dle jejich výslovnosti) a morfologickém (připojení domácích pádových koncovek; příjmení u žen se nepřechyluje ani neskloňuje) – tak je tomu v bosensštině, srbštině psané latinkou a černohorštině psané latinkou

Příklad – George Walker Bush, Barbara Bush:

→ bos./srb./čh.: N *Džordž Voker Buš*, G *Džordža Vokera Buša*

→ bos./srb./čh.: N *Barbara Buš*, G *Barbare Buš*

- d) v plánu graficko-ortografickém (transkripce do příslušné národní cyrilice za souběžného pravopisného přizpůsobení jmen dle jejich výslovnosti) a morfologickém (připojení domácích pádových koncovek; příjmení u žen se nepřechyluje ani neskloňuje) – tak je tomu v srbštině psané cyrilicí a černohorštině psané cyrilicí

Příklad – George Walker Bush, Barbara Bush:

→ srb./čh.: N *Џорџ Вокер Буш*, G *Џорџа Вокера Буша*

→ srb./čh.: N *Барбара Буш*, G *Барбаре Буш*

- e) v plánu graficko-ortografickém (transkripce do příslušné národní cyrilice za souběžného pravopisného přizpůsobení jmen dle jejich výslovnosti) – tak je tomu v makedonštině a bulharštině

Příklad – George Walker Bush, Barbara Bush:

→ mak.: N *Џорџ Вокер Буш*, G *Џорџа Вокера Буша*

→ bulh.: N *Джорџис Уокџр Буш*, G *Джорџис Уокџр Буш*

→ mak./bulh.: N *Барбара Буш*, G *Барбара Буш*

Překládání toponym, nebo možná přesněji substitute originálního toponyma existujícím domácím ekvivalentem (exonymem) probíhá častěji jen u některých jejich typů. Na tomto místě se zmíníme o dvou – choronymech a oikonymech. Zejména u pojmenování státních útvarů, popř. i nižších územně-správních jednotek, historických zemí a etnografických regionů především v Evropě, se běžně uplatňují existující exonyma, jejichž podobu v rámci určitého státu a jazyka upravují v prvé řadě příslušné jazykové a geografické normativní příručky.⁷¹ Na mezinárodní úrovni

71 Pro česká exonyma (a obecně geografická jména) je to např. normativní brožura Návoslovné komise při Českém úřadu zeměměřickém a katastrálním *Geografické názvoslovné seznamy OSN – ČR: Jména států a jejich územních částí* nebo seznam zeměpisných jmen *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*.

jsou pak závazné databáze OSN *UNGEGN World Geographical Names (Multilingual, multisciplinary dataset of names of countries, capitals and major cities)* a *UNTERM (the United Nations Terminology Database)* nebo norma *ISO-3166 – Codes for the representation of names of countries and their subdivisions*. Nové geografické názvy nebo pojmenování méně významných, vzdálených či exotických geografických jednotek, jejichž frekvence užívání v cizích jazycích je výrazně nižší, zpravidla své exonymické protějšky nemívají, tj. i v cizích jazycích se používají originální podoby – mnohdy jen s nejnужnější foneticko-grafickou adaptací.

Tabulka 3: Příklady typických exonym – choronyma

↓orig. název↓	čeština	slovenština	chorvatština	srbština	bulharština
Deutschland	Německo	Nemecko	Njemačka	Немачка	Германия
Steiermark	Štýrsko	Štajersko	Štajerska	Штајерска	Щирия
England	Anglie	Anglicko	Engleska	Енглеска	Англия
Magyarország	Maďarsko	Maďarsko	Maďarska	Мађарска	Унгария
España	Španělsko	Španielsko	Španjolska	Шпанија	Испания
Ελλάδα	Řecko	Grécko	Grčka	Грчка	Гърция

Tabulka 4: Příklady na absenci exonym – choronyma

↓orig. název↓	čeština	slovenština	chorvatština	srbština	bulharština
Niger	Niger	Niger	Niger	Нигер	Нигер
Botswana	Botswana	Botswana	Ботсвана	Боцвана	Ботсвана
Honduras	Honduras	Honduras	Honduras	Хондурас	Хондурас
Canada	Kanada	Kanada	Kanada	Канада	Канада
Viet Nam	Vietnam	Vietnam	Vijetnam	Вијетнам	Вьетнам
Bangladesh	Bangladéš	Bangladéš	Bangladeš	Бангладеш	Бангладеш

Snaha o překládání oikonym (nebo opět řekněme spíše hledání domácího výrazu) se neprojevuje tak naléhavě jako v případě choronym. Specifická je především tím, že mj. i vzhledem k vysokému množství oikonymických jednotek je podíl těch, které mají v cizích jazycích svá exonyma, poměrně nízký. Obecně je tendence taková, že exonymické podoby se nadále užívají u oikonym označujících vysoce frekventovaná a významná sídla (typicky: hlavní města nebo některá velká města v nejbližším geografickém okolí), u názvů méně významných sídel dochází u mluvčích k rozkolísání až ztrátě povědomí o existenci exonyma a k přejímání originálního, tj. endonymického tvaru.⁷² U názvů některých sídel může docházet

⁷² O této problematice viz např. Borkovcová (2007) nebo Papcunová (2015).

3 Vlastní jména (onyma, propria)

ke kolísání – užívá se současně jak exonymum, tak i originální endonymum (v češtině typicky Štýrský Hradec vs. Graz, Segedín vs. Szeged, Lublaň vs. Ljubljana, Záhřeb vs. Zagreb nebo Vratislav vs. Wrocław).

Tabulka 5: Příklady typických exonym – oikonyma

↓orig. název↓	čeština	slovenština	chorvatština	srbština	bulharština
Paris	Paříž	Paríž	Pariz	Париж	Париж
Roma	Řím	Rím	Rim	Рим	Рим
Lisboa	Lisabon	Lisabon	Lisabon	Лисабон	Лисабон
Wien	Vídeň	Viedeň	Beč	Беч	Виена
København	Kodaň	Kodaň	Kopenhagen	Копенхаген	Копенхаген

Tabulka 6: Příklady na absenci exonym – oikonyma

↓orig. název↓	čeština	slovenština	chorvatština	srbština	bulharština
Минск	Minsk	Minsk	Minsk	Минск	Минск
Madrid	Madrid	Madrid	Madrid	Мадрид	Мадрид
Malmö	Malmö	Malmö	Malmö	Малме	Малмьо
Dublin	Dublin	Dublin	Dublin	Даблин	Дъблин
Washington	Washington	Washington	Washington	Вашингтон	Вашингтон

3.1.2 Slovnědruhá charakteristika onym

Ze své podstaty jsou onyma substantiva (bez ohledu na to, že svou formou můžou ukazovat na jiný slovnědruhový původ – srov. Šrámek 1999: 12) a jejich úlohou je pojmenovávat. Propria můžou být jednoslovná (*Česko, Londýn, Klínovec*), nebo víceslovná (*Saúdská Arábie, Nižnij Novgorod, Lysá hora, Magistrát města Brna*), přičemž ve struktuře těch víceslovných se můžou vyskytovat i apelativa a některá jsou tvořena výhradně apelativními komponenty (*Nová země, mys Dobré naděje* apod. – srov. Čermák 2010: 131).

3.1.3 Moderní odborná vs. tradiční domácí terminologie

Pro označování proprií výrazy domácího původu se v češtině používají termíny *vlastní jméno* a *vlastní název*, přičemž atribut *vlastní* je obligatorní, neboť samotné *jméno* (ale ani *název*) nemá dostatečnou výpovědní hodnotu a rozdíl mezi proprií a apelativy je

určen právě atributem: *vlastní vs. obecné jméno*. Podobně se v chorvatštině používala označení *ime* a *naziv*, přičemž prvním výrazem se označovala vlastní jména živých bytostí a druhým abionyma; termínem zahrnujícím obsah obou bylo „*vlastito ime* (*onim*, tj. riječ koja se se piše velikim početnim slovom)“ (Šimunović 2009: 74). Úkol vytvořit moderní slovanskou onomastickou terminologii byl stanoven na slavistickém kongresu v Sofii (1962). Závaznými publikacemi obsahujícími toto pojmosloví jsou *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky* (1973) a sborník *Основен систем и терминологија на словенска ономастика* (1983). Díky nim došlo k postupnému upřesňování onomastické terminologie, což mj. znamenalo, že srbochorvatský výraz *naziv* se v zásadě posunul do sféry jmen obecných (apelativ), kdežto výraz *ime* se začal používat výhradně pro sféru jmen vlastních (proprií) (viz tamtéž, srov. též Pleskalová 2014: 11–12). Šimunović ovšem zdůrazňuje, že v onomastickém diskurzu se používají především novější a přesnější termíny s komponentem *-onim*, kdežto tradiční termíny (*vlastito ime*, *prezime*, *mjesno ime* apod.) se používají spíše – byť ne výhradně – mimo odborný diskurz (Šimunović 2009: tamtéž).

3.1.4 Několik poznámek ke třem typům bionym a jejich pojetí

Než se budeme podrobněji zabývat toponymy, rádi bychom ještě několik slov věnovali zoonymům, fytonymům a etnonymům – prvním dvěma z důvodů jistě terminologické rozkolísanosti, třetím kvůli obsahu. Naše práce sice není primárně onomastická, ale všechny tři jmenované typy onym bývají velice často předmětem analýz v řadě frazeologických studií.

3.1.4.1 Zoonyma a fytonyma, tj. vlastní jména zvířat a rostlin

Vlastní jména, která dáváme zvířatům, se nazývají zoonyma, vlastní jména, která dáváme rostlinám, se nazývají fytonyma. Je přirozené, že mnohem častěji pojmenováváme – a tím zároveň individualizujeme – zvířectvo (domestikované), zatímco rostlinám dáváme individualizující jména jen zřídka.⁷³ Někteří badatelé ovšem jako zoonyma, resp. fytonyma označují apelativa, jež pojmenovávají zvířata nebo rostliny ve smyslu rodovém (např. čes./chorv./bulh.: *pes* – *pas* – *куче*, *kůň* – *коњ* – *кон*; *lípa* – *lipa* – *луна*; *ruže* – *ruža* – *роза* apod.). Tento přístup podporují mj. autorky trojdílné Bulharské lexikologie a frazeologie, podle kterých *имена на животни* jsou *зооними* a *имена на растенија* zase *фитоними* (Krumova-Cvetkova – Perniška

⁷³ Proto i české příručky jsou poměrně skoupé na příklady – uvádí se *Semtinská lípa* (asi 300 let rosla na jinak nezalesněném místě v Českém ráji, v roce 2000 zničena při silné bouři), z bulharského prostředí můžeme uvést borovici *Байкушева мура* – nejstarší zjištěný strom v pohoří Pirin (její stáří se odhaduje na 1300 let).

3 Vlastní jména (onyma, propria)

et al. 2013: 440, 443). Z kontextu je přitom zřejmé, že mají na mysli lexikální bohatství bulharštiny spojené s flórou a faunou, tedy sféru apelativ (tamtéž: 440). Dále například bulharská frazeoložka Rajna Cholandiová vydala monografii pod názvem *Зоонимната фразеология в английския и българския език* (2010). Zabývá se v ní názvy zvířat, nikoliv však jejich vlastními jmény. Definici termínu *зооним* nikde neuvádí. V seznamu literatury narazíme na dvě studie, jež tento termín nesou ve svém názvu,⁷⁴ přičemž s vysokou pravděpodobností hraničící s jistotou lze tvrdit, že i tyto studie se zabývají obecnými pojmenováními živočichů, nikoliv skutečnými zoonymy.

Tematicky podobně zaměřená je monografie Chorvatky Ivany Vidović Boltové *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I.* (2011). Na rozdíl od její bulharské kolegyně se již Vidović Boltová termínem *зооним*, který ve své práci pro apelativní pojmenování živočichů používá, ve stručnosti zabývá – říká o něm: „Odabran je termin *зооним* zbog šire prihvaćenosti i učestalosti ne samo u hrvatskom, nego i u drugim jezicima“ (Vidović Bolt 2011: 11). V poznámce pod čarou pak na podporu svého tvrzení cituje dvě polské autorky, avšak dle našeho názoru nepřiliš přesvědčivě.⁷⁵ Jiná monografie z Chorvatska, která nese termín *зооним* přímo ve svém názvu, je *Lingvokulturologija i зоонимска фразеологија* (2017), jejíž autorkou je Branka Barčotová. Svou terminologickou volbu autorka obhájuje obdobně.⁷⁶ Další chorvatská frazeoložka, která uplatňuje takový přístup, je Ana Vasungová – v úvodu své studie píše: „Tema ovog rada su frazemi sa sastavnicama *pas* i *mačka* u hrvatskom i bugarskom jeziku. Frazemi sa зоонимском sastavnicom su uz somatizme najveća skupina u frazeološkom fondu“ (Vasung 2009: 1). Že jsou pojmenování *pas* a *mačka* zoonyma, považuje autorka za terminologický fakt, u něhož není třeba se nijak po-

74 Sovětské autorky R. Gazizovová a N. Dmitrijevová – *Вторичная номинация лица путем метафоризации зоонима (на материале русского и болгарского языков)* (Gazizova – Dmitrijeva 1985: 27–35) a Bulharka E. Nedkovová – *Експресивно назоваване на човешки качества посредством фразеологизми с компоненти зооними в българския език* (Nedkova 2006: 328–336).

75 Uvádí výrok A. Spagińské-Pruszkové (2005: 174), že „*зооним* predstavlja naziv za predstavnika svake vrste“, a dále dle J. Szerszunowiczové (2011: 14) pokračuje výčtem nejrůznějších termínů, které se v polské, ale i anglosaské nebo italské literatuře užívají pro pojmenování živočichů; v jednom případě je to i termín *фразеологија зоонимска* (viz Vidović Bolt 2011: 11). Velmi volně vykládání onomastických termínů, které je pro řadu frazeoložek z jihoslovanského prostředí bohužel signifikantní, korunuje Neda Pintarićová výrokem: „[u] alegoremne toponime ubrajaju se nazivi za gradove, rijeke, pokrajine i zemlje te iz njih izvedena imena za stanovnike“ (Pintarić 1997: 165), v němž mezi toponyma řadí i obyvatelská jména, tedy podskupinu antroponym (sic!), nebo jinde „[f]razeologizirana uzrečica *noga lička*, a *cipela bečka* (kaz. Marina Trumić) ima etnonim (lički od Lika) i toponim (bečki od Beč) u svojim pridjevnim sastavnicama (...)“ (tamtéž: 172), kde za onyma pokládá adjektiva, navíc motivující výraz prvního (Lika) je přirozeně rovněž toponymum (přesněji choronymum), stejně jako oikonymum Beč (čes. Vídeň).

76 Sice souhlasí s onomastickou definicí termínu *зооним*, avšak svou volbu obhájuje tím, že se jedná o chorvatskou frazeologickou tradici vzniklou podle ruského vzoru. Jako alternativy pro označování animálního komponentu ještě nabízí termíny *animalizam* nebo do určité míry i *зоосем* (Barčot 2017: 69).

zastavovat.⁷⁷ Za samozřejmost považují terminologické označování názvů živočichů jako zoonyma i Dubravka Sesarová a Martina Grčevićová, zabývající se ve své společné studii částmi zvířecího těla jako komponenty frazémů: „Riječ je, naravno, o somatizmu koji pripada životinjskom (animalnom) svijetu i pojavljuje se u zoonimnoj frazeologiji“ (Sesar – Grčević 2014: 2), a rovněž slovinská frazeoložka Erika Kržišniková ve studii o slovinských přirovnáních s animalistickým komponentem (Kržišnik 2014). Termín *zoonymický komponent* použila v názvu své studie Slovenka Ema Krošlákova (1997), třebaže v samotném textu se již tomuto označení vyhýbá a používá opisného „zvierací komponent“.

Ne zcela jednoznačně se k této otázce vyjadřuje i srbská lexikoložka Rajna Dragičevićová – ve své Lexikologii srbského jazyka uvádí: „Ономастика проучава имена људи (антропоними), називе биљака (фитоними), називе животиња (зооними), називе местâ (топоними) (...)“ (Dragičević 2007: 23). Vše nasvědčuje tomu, že pojmy *име* „jméno“ a *назив* „název“ tu užívá jako synonyma (podle Šimunoviće [2009: 74] by termín *назив* měl být v souladu s tradičními zvyklostmi použit pouze pro toponyma – viz výše). O něco dále o autorce jedné monografie píše: „Она је упоређивала тзв. „ониме“ (хидрониме, фитониме, зоониме итд.) који су настали од синонимних придева, као што су: *туст, мастан, дебео, зуст*“ (tamtéž: 23–24). Na základě toho bychom mohli usuzovat, že zoonyma a fytonyma chápe Dragičevićová jednoznačně jako vlastní jména. Její odkaz na publikaci D. Simonoviće *Ботанички речник имена биљака* (1959) (tamtéž) v souvislosti se zpracováním srbské „fytonymie“ však svědčí o tom, že i tato srbská lingvistka chápe přinejmenším termín *фитоним* širěji, tj. i pro označení apelativních pojmenování rostlinných druhů. Překvapivě neúplnou, strohou a nepřiliš jasnou definici má ve svém Encyklopedickém slovníku lingvistických termínů Chorvat Rikard Simeon – u hesla *fitonim* je pouze lapidární definice „ime biljke“ (Simeon 1969: 343), heslo *zoonim* Simeon vůbec neuvádí. Není ovšem jasné, zda slovo *име* „jméno“ tu Simeon chápe jako obecné, nebo vlastní (viz též výše Šimunović 2009: 74). Podobně nejasný je též přístup Jakova Ignatoviće, jenž ve své klasifikaci onym v definicích používá slovní spojení *собственныя имена* (tak např. fytonyma jsou „собственные имена растений“ – Ignatović 2012: 2), avšak zoonyma definuje jen jako „имена и клички животнох“ (tamtéž). V bulharské lingvistice konstatují dvojí sféru užívání termínu *зооним* Kovačev (1982) nebo Canka Konstantinová (1996) (Šćepanović 2002: 324).⁷⁸

77 Explicitně její postoj podporuje jedna citovaná studie M. Ljubičićové *O hrvatskim zoonimima: konotativno značenje i frazeologija* (Ljubičić 1994: 245–252).

78 Ze Šćepanovićova tvrzení „Ковачев (1982: 207–209) у бугарском језику за термин *зооним* констатује двије сфере његове употребе, као лично име животиње, и друго, као општи назив“ (Šćepanović 2002: 324) ovšem není zcela zřejmé, zda má srbský lingvista na mysli pouze konstatování faktického stavu v bulharském jazyce, nebo odborný souhlas s touto dvojakostí. S ohledem na postoje

Obširnější obhajobu tohoto přístupu přináší Slobodan Novokmet, jenž v jedné své studii věnuje otázce definice termínu *зоонимит* celou kapitolu nazvanou Термин *зооним* у настави лексикологије и антропоними мотивисани зоонимима. Novokmet se opírá o slovník cizích slov I. Klajna a M. Šipky (2007), kde je termín *зооним* definován jako „именица која означава неку животињу“ a kvalifikátor *лингв.* interpretuje tak, že inkriminovaný termín náleží lingvistickým vědám (Klajn – Šipka 2007: 479, cit. dle Novokmet 2018: 108).⁷⁹ Jako opozitní názor cituje M. Šćeranoviće (1997), který podle jeho tvrzení termín *зоонимит* „смешта у антропономастичке (sic! – pozn. P.K.) категорије“ (Šćeranović 1997: 68, cit. dle Novokmet 2018: tamtéž).⁸⁰ Pokud tedy o zoonymu hovoříme v rámci onomastické kategorie, pak tento termín označuje pouze vlastní jména dávaná zvířatům, ale podle Novokmeta „све чешће се употребљава и као назив животињске врсте или појединачног представника врсте (нпр. *пас, мачка, коњ, лав* и сл.). Заправо, име припада онимском лексичком нивоу, а назив апелативним (заједничким) именицама, тј. нивоу опште лексике“ (Novokmet 2018: 109). Obhajobu tohoto přístupu uzavírá autor tvrzením (v širší poznámce pod čarou), že není neobvyklé, když se v srbské lingvistice určitý termín používá dvojznačně (tamtéž).

Proti tomuto volnějšímú pojetí stojí např. definice Živka Bojadžieva: „3. Със собствените имена на животни (домашни, црковни; герои на приказки, на белетристични произведения) се занимава зоонимията, например *Шафо, Вихџр, Баба Меца, Белчо, Сивушка, Белият зџб*. 4. Фитонимия. Фитонимите са имена на уникални растителни представители, напр. *Байкушевата мура* (в Пирин), *Стария бряст, Вазовия дџб*“ (Bojadžiev 2007: 106). Stanjo Georgiev v hesle Ономастика про Енциклопедијџ současné bulharštiny uvádí několik poddisciplín, mezi nimi i „зоонимия – за собствени имена на животни“ (Georgiev 2000: 281).

v novém vydání své monografie se spíše domníváme, že se u Kovačeva jednalo o první možnost, neboť v novém vydání termín chápe jen jako vlastní jméno zvířete (Kovačev 1987: 184).

79 Ve vydání z r. 2010 je definice stejná (Klajn – Šipka 2010: 488), kvůli ucelené představě ještě uvádíme definice termínů „*зоонимия* – лингв. скуп назива за животиње у неком језику или дијалекту“ (tamtéž), „*фитоним* – име, назив биљке; *фитонимия* – наука о именима биљака“ (tamtéž: 1340). Náhled do českých, resp. bulharských slovníků cizích slov přinesl následující výsledek: Akademický slovník cizích slov definuje *фитонимит* jako „vlastní jméno rostliny“ (ASCS 2001: 252) a *зоонимит* analogicky jako „vlastní jméno zvířete“ (tamtéž: 823); Klimešův Slovník cizích slov heslo *зоонимит* neobsahuje, *фитонимит* definuje jako „vlastní jméno rostliny“ s příkladem Semtinské lípy (Klimeš 1994: 211). Bulharský slovník cizích slov hesla *зооним*, *зоонимия* ani *фитоним* neobsahuje, termín *фитонимия* pak vysvětluje jako „1. Дял от езикознанието, който се занимава с наименованията на растенията. 2. Съвкупност от имената на растенията“ (Milev – Nikolov – Bratkov 2000: 803). Na rozdíl od českých slovníků tohoto typu tak tento bulharský slovník nabízí pouze pojetí apelativně lexikologické a podobně jako citovaný slovník srbský nepochopitelně opomíjí onomastický (tedy primární) význam definovaného termínu, pokud tedy na opozici lexikologický vs. onomastický v této věci přistoupíme.

80 Tento Novokmetův citát je ale nepřesný, Šćeranović nic takového netvrdí, zoonyma řadí mezi tzv. atoponomastické kategorie (atoponomastičke категорије – viz Šćeranović 1997: 67–68), což je Šćeranovićův neologický termín – do této kategorie navrhuje zahrnout subkategorie teonym, kosmonym, bionym neantroponymického charakteru a chrématonym (viz tamtéž: 68).

Podobně Vărban Vătov definuje zoonyma jako „собствени имена на домашни животни (Дорчо, Белчо, Гривчо, Мурджо, Кафаман и т.н.) – изучават се от дела зоонимия“ (Vătov 1998: 244) a v zásadě stejně je definuje i Lilija Manolovová ve svém slovníku lingvistických termínů (Manolova 1999: 69). Tento přístup podtrhuje Nikolaj Kovačev, autor Bulharské onomastiky, podle něhož „зоонимията събира и всестранно проучва собствените имена на домашните животни в личните и обществените стопанства – зоонимите“ (Kovačev 1987: 184, viz i tamtéž: 18) a v tomto duchu se nese celá kapitola Зоонимия – имена на домашни животни (tamtéž: 184–190).⁸¹ Nejinak chápe zoonyma (a taktéž fytonyma) i autor Úvodu do chorvatské onomastiky Petar Šimunović, což je patrné z celé kapitoly Zoonimija (imena životinja, zoonimi) (Šimunović 2009: 323–332) a především z jeho definic těchto termínů, které uvádí ve svém stručném slovníku chorvatské onomastické terminologie: „fitonim = vlastito ime biljke: *Gupčeva lipa, Drvo života, Kaštelanovi jablani*“ (tamtéž: 76); „zoonim = vlastito ime životinje: *Dorat (konj), Bilova (krava), Bimbo (pas)* itd.“ (tamtéž: 79). Novokmetův benevolentní přístup rovněž striktně odmítá srbský onomastik Mihailo Šćerpanović, jenž se kriticky pozastavuje nad tím, že „након безмало двије деценије од појављивања *Основног система и терминологије словенске ономастике* (Видоески *et al.* 1983), радови који су посвећени овој проблематици и даље не познају основну терминолошку дистинкцију зооним – апелатив (номенклатурни назив)“ (Šćerpanović 2002: 322). Borjan Janev ve své srovnávací monografii *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език* cituje výše uvedenou publikaci R. Cholandiové a ke sledovanému terminologickému problému stroze roznamenává: „използването на термина »зоонимен« обаче не е коректно, тъй като зооними са собствените имена на животните, а не самите названия на животни“ (Janev 2013: 84).

České příručky, do nichž jsme v této věci nahlédli, jsou rovněž zajedno – ať už je to systém propriet u F. Čermáka (jako příklady zoonym uvádí jména *Rek, Sultán [pes], Micka*, příklad fytonyma je *Semtinská lípa* – viz Čermák 2010: 277), zařazení zoonym a fytonym s příklady v rámci klasifikace vlastních jmen u R. Šrámka (1999: 165), příklady „jmen zvířecích“ u M. Čechové a kol. (2011: 69) nebo koneckonců hesla v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* Zoonymum (M. Knappová), Fytonymum a Vlastní jména – třídění (obě J. Pleskalová). Posledně jmenovaná rovněž své druhé heslo opatřila příhodnou poznámkou: „Termíny *zoonymum, fytonymum* jsou v jazykovědě někdy nepatříčně užívány pro apelativní pojmenování živočicha (*býk*) a rostliny (*lípa*)“ (Pleskalová 2017c, srov. též 2017b). Tuto část bychom mohli uzavřít náhledem do Lotkova *Slovníku lingvistických termínů pro filology*. Autor v něm termín *fytonymum* vysvětluje jednoduše jako „vlastní jméno rostliny“ (Lotko 2000: 40), *zoonymum* sice ve svém slovníku nemá, přináší však heslo *zoapelativum*

81 O fytonymech se ovšem Kovačev ve své publikaci vůbec nezmiňuje.

3 Vlastní jména (onyma, propria)

„podstatné jméno označující zvíře, např. zooapelativa *pes* a *kuň* jsou častým základem českých frazeologismů“ (tamtéž: 127). A právě tento termín (a analogicky fytoapelativum) může i podle našeho soudu vyřešit oprávněnou potřebu jednoduše pojmenovat skupinu apelativ označujících živočichy nebo rostliny.⁸² Používat v tomto smyslu termíny *zoonymum*, resp. *fytonymum* považujeme za nevhodné jednak kvůli nežádoucí víceznačnosti (jeden termín by neměl označovat dva protichůdné jevy v rámci jedné kategorie – bez ohledu na snahy o teoretickou obhajobu tohoto přístupu či rovnou jeho aplikaci u řady lingvistů – viz též stejný argument u Šćeapanović 2002: 322), jednak i proto, že pak bychom lexém *člověk/čovjek/човек* mohli bez výčitek označit za antroponymum, lexém *město/grad/град* za oikonymum, lexém *kopec/brdo/хълм* za oronymum apod. Tyto speciální lingvistické (onomastické) termíny by pak de facto ztratily smysl, neboť by došlo k odstranění distinkce apelativum – proprium.

Argumentace zastánců výhradně onomastického chápání posuzovaných termínů se nám jeví jako odborně přesnější, můžeme ji shrnout do apelu „не треба одступати од интернационалне терминологије, већ досљедно задржати ту терминологију: *-оним (антроп-, топ-, итд.)* за појединачна властита имена, *-онимија* за скуп тих имена, *-ономастика* за њихова истраживања“ (Vidoeski et al. 1983: 36, cit. dle Šćeapanović 2002: 323). Samotný termín *zoonymum* se navíc poprvé objevil v ruské onomastice⁸³ právě proto, aby jím bylo možno označit vlastní jména především domácích zvířat (Šćeapanović 2002: 324). Argumenty zastánců širšího pojetí nebyly uvedeny buď žádné, nebo jsme je vyhodnotili jako nepřesvědčivé (poukazování na tradici nebo na dvojaké chápání), a kromě toho potřebu pojmenovat běžná (apelativní) označení nejrůznějších rostlin a živočichů mohou bezpečně sanovat termíny *fytoapelativa*, resp. *zooapelativa* (samozřejmě v příslušných jazykových mutacích). Terminologické slovníky, do nichž jsme nahlédli, dvojaké chápání (lexikologické vs. onomastické) nejen že nepodporují, ale o ničem takovém se ani nezmiňují.

3.1.4.2 Etonyma, tj. jména obyvatelská, národní, kmenová atd.

V případě etnonym není problém v tom, že by zde docházelo k používání příslušného termínu současně jak pro vlastní jména, tak i pro jména obecná (vzhledem k povaze denotátu to dost dobře ani není možné). „Černou ovčí“ je v rámci zkoumaných jazyků bulharský lingvistický úzus, který tato jména nevnímá jako

82 Tak, jak to provedly například Eva Mrhačová v příspěvku *Česká a polská přísloví na bázi zooapelativ* (Mrhačová 2003) nebo Snežana Popovićová a Mirjana Stevanovićová ve svém článku *Srovnání českých a srbských zooapelativních frazémů* (Popović – Stevanović 2006).

83 Dle Šćeapanović jej poprvé použil P. T. Porotnikov (1972), když se zabýval uralskou zoonymií. Nahradil jím starší označení *кличка* (Šćeapanović 2002: 324).

vlastní, což se projevuje i v ortografické normě (srov. čes./chorv./bulh.: *Bulhaři* – *Bugari* – *бугари*, *Češi* – *Česi* – *чехи*, *Evropané* – *Evropljani* – *европейци* apod.). Jelikož je pojmenovací funkce etnonym totožná ve všech sledovaných jazycích, bylo by jistě zajímavé podívat se, jak bulharská lingvistická věda obhazuje fakt, že národy, etnika, kmeny, obyvatelé určitých území apod. a jejich jednotliví členové vlastně nejsou onymické objekty. A jestliže jejich pojmenování tedy nemá propriální charakter, znamená to snad, že má automaticky charakter apelativní? Jakým souborem sémantických rysů se pak vyznačuje kupříkladu bulharské slovo *унгарец* „Maďar“ a jak se odlišuje jeho denotát od denotátu pojmenovaného třeba *румунец* „Rumun“? Anebo jak na druhé straně česká, chorvatská či srbská lingvistická věda vysvětluje jistý rozpor v tom, že pokud vnímáme pojmenování skupin osob na základě etnické, národní či jiné podobné příslušnosti jako vlastní jména, proč analogicky nepovažujeme za vlastní jména též pojmenování skupin osob vymezených třeba na základě náboženského, filozofického nebo politického přesvědčení (křesťané, židé, buddhisté, kalvinisté, marxisté, zemanovci, demokraté, komunisté, liberálové apod.)?

V systému proprií R. Šrámka (1999) a F. Čermáka (2010) jsou etnonyma začleněna do skupiny antroponymických bionym, konkrétně mezi tzv. skupinová antroponyma⁸⁴ – oba badatelé k nim řadí rodinná jména (*Novákovci*), rodová jména (*Přemyslovci*), obyvatelská jména (*Švýcaři*, *Pražan*, *Jihočeš*) a právě etnonyma (*Slovan*, *Čech*, *Angličan*, *Finové*) (Šrámek 1999: 164, Čermák 2010: 277). Podobně klasifikuje antroponyma i chorvatský onomastik P. Šimunović (2009), nevyděljuje však tzv. skupinová antroponyma, ale přímo celou kategorii dělí na osobní jména (osobna imena), příjmení (prezimeni) a „další druhy antroponym“, k nimž řadí přezdívky (nadimci), rodinná, heraldická a rodová jména (rodovska, heraldična i dinastička imena), etnonyma a obyvatelská jména (etnonimi i etnici), pseudonymy (pseudonimi) a nakonec jména nalezců (imena nahoda) (Šimunović 2009: 191–208). Etnonymum (etnonim) je podle Šimunoviće „ime određenog etnosa, naroda, nacionalnosti: *Hrvat*, *Vlah*, *Horvaćanin* (= *gradišćanski Hrvat*)“ (tamtéž: 76), obyvatelské jméno (etnik) „ime stanovnika mjesta ili predjela: *Vukovarac*, *Metkovac*, *Zagorec*, *Ličanin*“ (tamtéž). Srbský lingvista Ranko Bugarski etnonyma definuje jako „vlastita imena naroda“ (Bugarski 2009: 200). V příručce M. Čechové a kol. jsou obyvatelská jména a etnonyma sdružená do tzv. jmen národních, kmenových a obyvatelských (Čechová a kol. 2011: 69).

Náhledem do terminologických slovníků zjišťujeme následující: Lotkův slovník samostatné heslo *etnonymum* neobsahuje, z popisu u hesla *etnonymizace* je ovšem uvedeno, že etnonyma jsou vlastní jména národů, národností, kmenů (Lotko 2000: 33). *Nový encyklopedický slovník češtiny* je rovněž jednoznačný, ale rozlišuje etnonyma od jmen obyvatelských. *Etnonymum* je „vlastní jméno kmene nebo

84 Antroponyma opisuje F. Čermák jako vlastní jména osob nebo členů skupiny (Čermák 2010: 276).

3 Vlastní jména (onyma, propria)

národa (*Češi, Slované*)“ (Pleskalová 2017d), *názvy obyvatelské* jsou pak „osobní jména motivovaná příslušností k místu (v širokém smyslu)“ (Štícha 2017); u propriálních názvů obyvatelských je upřesnění, že se jedná o obyvatele obcí, států a regionů (tamtéž – srov. výše *etnonim* a *etnik* u Šimunovice). Termín *etnonymum* se rovněž nachází ve *Slovníku toponymické terminologie pro standardizaci geografických jmen* a definován je jako „jméno etnické skupiny nebo jejího příslušníka. *Příklady*: Dánové; Hášimovci; Sámové (Laponci); Lužičtí Srbové; Japonec“ (SlovTopTerm 2013: 15). L. Manolovová i R. Simeon se v definici přesnému vyjádření spíše vyhýbají – podle první se jedná o „название на различни видове етнически общности – нации, народи, племена, родове. Например: *българин, поляк, французин* и т.н.“ (Manolova 1999: 66), podle druhého je to „ime koje označuje narodnosnu ili etničku skupinu; etnik“ (Simeon 1969: 325). Obdobně co do přesnosti a úplnosti podávané informace se k termínu stavějí slovníky cizích slov – český jej jednoznačně definuje jako „vlastní jméno národa, národnosti, kmene“ (ASCS 2001: 206, srov. též Klimeš 1994: 163), zatímco srbský a bulharský jen vágně – jako „име народа, назив припадника народа“ (Klajn – Šipka 2010: 467), resp. „народностно име“ (Milev – Nikolov – Bratkov 2000: 276).

Ž. Bojadžiev o etnonymii říká, že „изучава наименованията на племена, народи, нации, етнически групи, напр. *Latini, Anglo-Saxons, българин, Français, цоркези*“ (Bojadžiev 2007: 106), jeho chápání etnonym je tedy totožné s pojetím výše uvedených českých lingvistů, bez ohledu na ortografické zvyklosti. Naproti tomu u V. Vátova (1998) v kapitole o onomastice etnonyma i jakákoliv zmínka o nich zcela absentují, z čehož plyne, že je autor přinejmenším v bulharském jazyce za předmět onomastiky nepovažuje. V Bulharské lexikologii (Krumova-Cvetkova – Perniška et al. 2013: 462–463) autorky, vycházejíce z teorie jazykového obrazu světa, obracejí pozornost mj. na „лица според обособяване на населението по географски области или вяра“ (tamtéž: 462 – s příklady *шоп, мизиец, тракиец, добруджанец, северняк, македонец* – tamtéž),⁸⁵ ale také na „народностни имена, които са конотативно натоварени с национално виждане на отрицателни черти, свързани с определен етнос (напр. *арнаутин, турчин, циганин* и др.)“ (tamtéž: 463). První skupinu tak de facto tvoří obyvatelská jména, druhou vybraná etnonyma, která spojuje negativní stylový příznak. Z kontextu je však patrné, že všechny tyto lexémy autorky považují za součást sféry apelativní, nikoliv propriální, nejedná se u nich tudíž o etnonyma.

Z odborných publikací, z nichž jsme v této souvislosti čerpali, se problematikou charakteru etnonym podrobněji zabývá pět. Marie Čechová o nich říká: „Tato jména se v češtině chápou jako jména vlastní, protože pojmenovávají příslušníky jistého společenství lidí (národů, národností, kmenů, obyvatel téže osady nebo oblasti), kteří žijí na územích pojmenovaných vlastními jmény. V přísném smyslu jsou

85 Pokud se v citované pasáži vyskytuje kurzíva, do našeho textu ji převádíme rovněž.

však tato jména jedinečná pouze jako označení souhrnné: tak se odlišují jako jedinečné kolektivy Čechů, Němců, Hanáků, Pražanů, Šumavanů atd. Jména jednotlivých členů těchto kolektivů nejsou ale individuální, nejsou proto – přesně vzato – jmény vlastními. V češtině (a v řadě jiných jazyků) se však i jména jednotlivých příslušníků etnických skupin a míst považují za vlastní (a píšeme proto *Čechové, Pražané*, v jednotném čísle *Čech, Pražan* s velkým počátečním písmenem), zatímco v jiných jazycích (jako v ruštině, francouzštině) došlo k vyrovnání opačným: tato jména se považují za obecná, a píše se proto s počátečním písmenem malým“ (Čechová a kol. 2011: 69). Autorka tu v podstatě opakuje (a do jisté míry upřesňuje) tvrzení, které se objevuje už v akademické *Mluvnici češtiny (2)* (MČ2 1986: 348–349). Autory příslušné kapitoly jsou M. Knappová a M. Sedláček. Ke skupinovým antroponymům, pro něž je forma množného čísla základní, řadí „jména rodová (*Přemyslovci*), rodinná (*Zemanovi*), národní, kmenová a obyvatelská (*Francouzi, Hanáci, Pražané*)“ (tamtéž). Pokud se těchto jmen užívá v singularu, neznamená to, že individualizují, „nýbrž [označují] kteréhokoliv příslušníka národa, státu, rodiny atd., a tedy nejsou přísně vzato již jmény vlastními“ (tamtéž: 349). V poznámce se pak autoři zmiňují ještě o názvech příslušníků různých hnutí, stoupenců filozofických směrů, vyznavačů různých náboženství atd. „Jejich přechodnost mezi apelaativy a proprii je v češtině naznačena tím, že se píše s malým počátečním písmenem (*marxisté, smetanovci, husité, luteráni*)“ (tamtéž).

Obdobně i Petar Šimunović zdůrazňuje – ovšem z diachronního hlediska – primárnost plurálových tvarů kvůli potřebě souhrnně označit určitý kmen, etnikum apod.: „Več u praslavenskom etnonimi su izražavali »mnoštvo«, »kolektiv«, »zbornost« kao jedinku. Upotrebljavali su se u likovima množine. Imena pojedinaца obuhvaćenih dotičnim etnonimom tvorila su se u praslavenskom sufiksom *-in* (*-*inъ*) za oznaku jednine“ (Šimunović 2009: 200). Dále k singularovým tvarům poznamenává: „Etnonimi koji se rabe u singularu ne identificiraju osobu kao jedinku (što je osobina imena) nego je označuju (što je osobina imenice) kao »pripadnika dotičnog mnoštva«, »pripadnika dotičnog naselja ili kraja«, jednog od mnogih npr. Zagrepčana ili Hercegovaca, tj. ti etnici ili etnonimi u jednini dobivaju osobine naziva a ne imena, iako čuvaju u asocijativnom sadržaju neke osobine vlastitoga imena“ (tamtéž: 200–201).

Cvetanka Avramovová (2013) se ve své monografii o obyvatelských jménech v češtině a bulharštině⁸⁶ rovněž zabývala otázkou jejich povahy – věnovala tomu celou jednu kapitolu (Депроприалните номина habitatorum – съществителни собствени или нарицателни? – Avramova 2013: 15–22). V zásadě dává za pravdu názorům, podle kterých etnonyma a obyvatelská jména nemají propriální povahu, diferenci mezi plurálovým a singularovým tvarem však nezohledňuje, resp. považuje ji za specifikum české lingvistiky (v konfrontaci s bulharskou –

86 Její obsáhlá recenze viz P. Krejčí (2016b).

3 Vlastní jména (onyma, propria)

tamtéž: 19): „Ако се върнем към дефиницията на собствено име, според която то назовава единствен, уникален обект и има само деиктико-референциален характер, т.е. не изразява понятийно съдържание, трябва да признаем, че названията на народности и жители на държави, континенти, селища и др. под. не трябва да се включват в тази категория“ (tamtéž: 21). V souladu s tímto postojem je i tvrzení A. Jirsové (a Avramovová se na ně kromě jiných rovněž odvolává), že „u jmen národních a obyvatelských, u kterých se pravidelně užívá plurálních tvarů (Češi, Slované, Pražané, ale též Nečeši ap.), je jejich přiřazení k vlastním jménům dáno spíše jen tradiční grafikou (neoznačují jedince, ale kteréhokoli člena nebo naopak nečlena národa)“ (MČ2 1986: 47). Obě tvrzení z *Mluvnice češtiny* (2) se tak dostávají do jistého nesouladu, či dokonce protikladu – zatímco v části vypracované Knappovou a Sedláčkem (s. 348–349) se propriálnost přiznává plurálním tvarům etnonym a pochybnosti jsou vyjádřeny jen ohledně singulárních tvarů (jako ostatně i u Čechové nebo Šimunoviće), část vypracovaná Jirsovou (s. 47) zpochybňuje skutečnou propriálnost i plurálních forem etnonym.

Asi nejpodrobněji se tomuto problému v rámci kapitoly Medzi apelatívom a vlastným menom věnoval Vincent Blanár (1996: 42–51). Vnímá jej jako typický pro přechodné vrstvy mezi apelativy a proprii. Vlastnosti pojmenování těchto vrstev podle něho úzce souvisí s povahou onymických objektů (Blanár 1996: 43). Podle této povahy tvoří onymické objekty dvě velké skupiny: „A. jednotlivé objekty daného druhu, třídy, druhový jedinec dostává osobitné meno: *Hron, Žilina, Peter Krátky* a pod.; B. pomenávají sa hromadné (skupinové) objekty, ktoré môžu byť (1) heterogénne (nerovnorodé), napr. obyvateľské mená (*Bratislavčan, Košičan*), etnonymá (*Španiel, Francúz, Poliak*) – všetci, ale rozliční obyvatelia Bratislavy atď., všetci, ale rozliční príslušníci daného národa; (2) pomenávají sa hromadné homogénne (rovnorodé) objekty, ktoré existujú v sériách, radoch, tieto objekty sú zameniteľné a dôležitý je tu i spôsob produkcie“ (tamtéž). Pak si ovšem V. Blanár stanoví pět jasně vymezených kritérií, aby podle nich mohl zjistit, k jaké kategorii posuzovaná přechodná onyma spíše inklinují – zda k apelativům, nebo propriím. Těmi kritérii jsou:

- a) jedinečnost každého prvotního aktu nominace,
- b) spojování lexému s jedinečným (onymickým) pojmem a jednotlivým onymickým objektem, tj. nedostatek bezprostřední vazby s pojmem všeobecným (apelativním),
- c) onymická sémantika, která propria výrazně odlišuje od apelativ a jež představuje specifickou složku jejich obsahové stránky,
- d) gramatické kritérium, tj. propria na rozdíl od apelativ vykazují absenci („nedostatok“) generického singuláru či plurálu,
- e) skutečnost, že vlastní jména mnohdy vykazují specifickou hláskovou stavbu a především specifickou (propriální) slovtvorbu (tamtéž: 43–44).

Prizmatem těchto kritérií Blanár mj. posuzuje i třídu jmen obyvatelských a etnonym, přičemž otázku jejich zařazení sám charakterizuje jako jednu z nejspornějších a nejjednoduše řešených (tamtéž: 47). Jako reprezentanta „proprialistického“ nazírání cituje R. Šrámka (1981, 1994), ale s jeho názory se právě na základě výše uvedených pěti kritérií neztotožňuje (tamtéž: 48–49) – ze závěrečné tabulky problematických propriálních tříd konfrontovaných s prvními čtyřmi relevantními hledisky vyplývá, že třídy obyvatelských jmen (zvolený příklad *Žilinčan, Žilinčania*) ani etnonym (zvolený příklad *Poliak, Poliaci*) nespĺňujú z těchto hledisek žádné – V. Blanár doslova říká: „[a]k uplatníme vyššie uvedené klasifikačné kritériá, pomenovania typu *pedagogická fakulta*, obyvateľské meno *Žilinčan* a etnonymum *Poliak* sa vydeľujú z rámca vlastných mien“ (tamtéž: 50). Nakonec Blanár ještě upozorňuje, že nelze propria zkoumat jen za pomoci čistě gramatických kategorií – ty je třeba vždy používat „so zreteľom na vnútorné vzťahy propriálneho systému. Niektoré vlastnosti, ktoré sú z čisto lingvistického hľadiska externé, napr. sociálne podmienky identifikácie, sú z hľadiska vnútornej problematiky vlastných mien interne onomastické“ (tamtéž: 51).

Z uvedeného nástinu přístupů k pozoruhodné problematice charakteru jmen obyvatelských, národních, etnických, kmenových apod. z hlediska jejich příslušnosti k apelativům nebo propriím vyplývá, že tato otázka není dosud uspokojivě vyřešená a že velmi záleží na kritériích, která si pro posouzení této otázky stanovíme. V české (i slovenské) lingvistice lze narazit na přístupy, které propriálitu etnonym zpochybňují zcela (Jirsová, Blanár) navzdory pravopisným zvyklostem, a stejně tak v bulharské na přístupy, které propriálitu etnonym uznávají (Bojadžiev) bez ohledu na tamní pravopisné zvyklosti a signály.

Závěrem si dovolíme poněkud rozsáhleji, leč bezpochyby příhodně citovat ze zprávy R. Šrámka o XIII. mezinárodním onomastickém kongresu konaném v roce 1978 v Krakově. O otázce vymezení proprií vůči apelativům soudí autor článku toto: „Kdo čekal, že dané ústřední téma bude v kongresových referátech vyřešeno jednou provždy, byl zklamán. Obecnějšího ohlasu dosáhly zvláště tyto teze: Protiklad apelativum-proprium je vázán na speciální pojetí pojmu význam, které je v onomastice jiné než v apelativní lexikologii a sémantice a kterému se rozumělo různě podle příslušnosti k té či oné lingvistické škole. Protiklad je vázán na různý rozsah referenčních vztahů vlastních jmen včetně souboru funkcí odlišujících se od apelativ. Vztah apelativ k propriím je odrazem různosti pojmenovávaných objektů, jejichž výběr je závislý na společenské situaci. Zdá se, že poměr proprií a apelativ bude stále předmětem diskusí, neboť se stává proovčkou různých teoretických a metodologických názorů a škol; má proto každá z uvedených tezí své oprávnění jako součást celkové teorie onomastiky. Podle našeho mínění je podstatným znakem onoho vztahu právě jeho mnohostrannost a vázanost jednoho jevu na druhý: bez společenské pojmenovací potřeby ústící ve výběr pojmenovávaných objektů, bez jazykové báze jmen a bez specificky uplatňovaných onymických funkcí

3 Vlastní jména (onyma, propria)

a významů nelze opozici slov obecných a jmen vlastních v kategoriální rovině vůbec postřehnout. Vývoj onomastické teorie spočívá tedy spíše v hloubce poznání tohoto poměru, v odkrývání jeho typologizujících a konstitutivních složek. (...) Či-
lou diskusi vyvolaly názory E. Grodzińského, který hranici mezi apelativy a proprii vymezuje čistě logicky. Spor o tuto hranici se vyhroutil zejména v názorech na charakter etnonym a jmen obyvatelských a chrématonym (jmen věcí, např. auto *moskvič*). Nebylo dosaženo jednoty v tom, zda taková jména jsou skutečně propria, či zda jsou apelativa. S tím souvisí i grafika takových slov“ (Šrámek 1979: 174–176).

3.1.5 Toponyma

Toponyma tvoří spolu s antroponymy hlavní podtřídu onomastiky (Čermák 2010: 130) a představují nejtypičtější abionymická vlastní jména. Nejčastěji se chápou jako „vlastní jména pozemských objektů, které leží v krajině a jsou kartograficky fixovatelné v mapových dílech“ (Pleskalová 2017e). Stejnou definici uvádí i R. Šrámek, ovšem pro geonyma – toponyma považuje ve své klasifikaci za termín podřazený a kohyponymní s třídou kosmonym (Šrámek 1999: 163–164, srov. též 16). Terminologicky opačně než Šrámek strukturu abionymických vlastních jmen představuje F. Čermák, jenž třídu toponym člení na a) kosmonyma a astronyma a b) geonyma (Čermák 2010: 277).⁸⁷ V ostatních sledovaných příručkách jsou toponyma definována stručně jako místní (a pomístní) jména (Lotko 2000: 118, Čechová a kol. 2011: 70), zeměpisná jména (Bojadžiev 2007: 106, Šimunović 2009: 79), vlastní jména označující geografické objekty (Vátov 1998: 267, Manolova 1999: 180 a rovněž Šimunović 2009: 79) apod. Specifickou klasifikaci toponym nabízí Mihailo Ščepanović – od vlastní kategorie toponym, kam řadí hydronyma (názvy nejrůznějších vodních toků a ploch), drimonyma (názvy lesů), agronyma (názvy polí), speleonyma (názvy jeskyň), oronyma (názvy přírodních terénních vyvýšenin) a choronyma (názvy přirozených i administrativních oblastí), totiž odlišuje kategorii mikrotoponym, kam řadí oikonyma a jejich subkategorie (urbanonyma, agoronyma, hodonyma apod.), ale též od nich odvozená obyvatelská jména (Ščepanović je nazývá *етнимми*) a dokonce i adjektiva (kvetika, *кветимми*) (Ščepanović 1997: 67). Toponyma v Ščepanovićově pojetí zahrnují de facto ty subkategorie, které se v české onomastice běžně označují jako anoikonyma, tj. pomístní jména. Možná by proto bylo terminologicky „čistší“, kdyby M. Ščepanović sloučil svá toponyma a mikrotoponyma do jedné kategorie toponym a v rámci ní pak rozlišil subkategorie anoikonym (v jeho pojetí *топоними*) a oikonym (v jeho pojetí *микротопоними*).

87 Domníváme se, že rozpor je způsoben rozdílným chápáním významu první části složeniny *geonymum* – u Šrámka je to „týkající se země = půdy (der Boden)“, kdežto u Čermáka „týkající se Země = tělesa (die Erde)“. Šimunovićova definice podporuje Čermákovu verzi (*geonim* = vlastito ime reljefnog objekta na Zemlji – Šimunović 2009: 76).

Ščepanovičova klasifikace má navíc ještě jeden nedostatek – alespoň co do relace s českou onomastickou terminologií: v české praxi byl totiž termín *mikrotoponymie* dříve užíván pro anoikonyma, nikoliv oikonyma (srov. Pleskalová 2017f), takže transpozice srbské (přesněji Ščepanovičovy) terminologie do českého prostředí by znamenala terminologické zmatení.

Systém toponym je poměrně bohatý a různorodý, proto se pro upřesnění charakteru toponymického denotátu užívají i další názvy: kosmonyma a astronyma (*Jupiter, Aldebaran, Orion*), choronyma (přírodní – *Balkán, Černá Hora*, administrativní – *Jihomoravský kraj, Šumadijský okruh*), oikonyma (*Mostar, Kosovska Mitrovica*), hydronyma (*Jantra, Ochridské jezero*), oronyma (*Vichren, Velebit*), hodonyma (jinak též urb[an]onyma – *Tromostovje, Zrinjevac*), event. další (srov. Čermák 2010: 277 nebo Vátov 1998: 269). Jejich referenční objekty jsou reálně existující, můžeme je geograficky, popř. astronomicky identifikovat. Vedle nich však můžeme narazit na vymyšlená, zdánlivá či fiktivní toponyma – specifické onymické jazykové znaky (Dobříková 2001: 91), výrazy, jež svou formou jako toponyma vypadají, ale která v reálném světě nemají svůj referenční (onymický) objekt. Proto bývají označována opisným způsobem tento fakt vyjadřujícím: jako nepravá toponyma (F. Čermák, J. Pleskalová), fingovaná toponyma (K. Kučera), neexistující toponyma (nepostojeící toponimi – N. Pintarićová), falešná toponyma (lažní toponimi – M. Menac-Mihalićová), vymyšlená toponyma (измислени топоними – R. Nikodinovská), pseudotoponyma (R. Šrámek, J. Pleskalová, M. Dobříková, M. Vālčanovová) nebo kvazitoponyma (F. Čermák, J. Glovňa, M. Dobříková, P. Krejčí, E. Kržišniková). Vyskytují se ponejvíce v umělecké literatuře, filmové a televizní produkci, lidové slovesnosti a samozřejmě frazeologii (planeta *Gurun*, kontinent nebo spíše ostrov *Atlantida*, ostrov *Dinotopie*, země *Mordor*, státy *Lugaš* nebo *Blitánie*, obce *Třeskoprsky* nebo *Dolní Mrduša*, řeka *Léthé*, *Hora osudu* aj.).⁸⁸ Pokud jsou kvazionyma (pseudoonyma) součástí frazeologické jednotky, jsou základním frazeotvorným komponentem (tamtéž: 92). Podle J. Matešiče jsou však onymické komponenty sémanticky klíčové pro frazém všeobecně, pokud se v něm vyskytují: „(...) izbor imena (...) nije slučajan: ime je dospjelo u frazem budući da je ono u svijesti tvoritelja izazvalo asocijaciju vezanu uz kakav konkretan denotat. U nastaloj čvrstoj vezi imenu je pripalo ključno mjesto pri obrazovanju novog značenja“ (Matešić 1992/93: 294).

88 *Gurun* je z knihy *Spadla z nebe* V. P. Borovičky zpopularizované slovenským televizním seriálem pro děti *Spadla z oblakov, Třeskoprsky* z legendárního českého dětského komiksu *Čtyřlístek* V. Němečka, *Dolní Mrduša* (chorv. *Mrduša Donja*) z tragikomedie proslavené i filmovým zpracováním *Představa Hamleta u selu Mrduša Donja* (Představení Hamleta ve vsi Dolní Mrduša) I. Brešana, *Mordor* a *Hora osudu* (angl. *Mount Doom/Amon Amarth*) z trilogie *The Lord of the Rings* (Pán prstenů) J. R. R. Tolkiena, *Dinotopie* (angl. *Dinotopia*) ze stejnojmenného románu a seriálu J. Gurneyho, *Lugaš* (angl. *Lugash*) z filmové série B. Edwardse *The Pink Panther* (Růžový panter), *Blitánie* (chorv. *Blitva*) z románu *Banket u Blitvi* (Banket v Blitánii) M. Krleži, *Atlantida* (řec. Ἀτλαντὶς νῆσος) z vyprávění řeckého filozofa Platóna, *Léthé* (řec. Λήθη) z řecké mytologie.

3 Vlastní jména (onyma, propria)

Rachim Murjasov vychází z různorodého charakteru a významu referenčních objektů toponym (např. název kontinentu na straně jedné vs. jméno malé lokality na opačném pólu), který výrazně kontrastuje třeba s antroponymy, jejichž referenční objekt je pokaždý týž – člověk, a navrhuje následující hierarchii toponym:

- a) hypertoponyma (kontinenty, zemské póly, oceány, státy),
- b) makrotoponyma (hlavní města států nebo centra významných územně-správních jednotek, velké regiony, země, oblasti, horské systémy, větší moře, řeky, ostrovy – např. Aljaška, Nevada, Texas, Sibiř, Ural, Alpy, Andy, Rýn, Amazonka, Povolží, Baleáry, Mnichov, Omsk, Londýn apod.),
- c) toponyma regionálního významu neboli regionyma (města, jež nejsou centra žádných územně-správních jednotek, menší řeky, hory, jiná sídla a oblasti – např. Miass, Sterlitamak, Wittenberg, Soluň⁸⁹ a my dodejme Krkonoše, Pirin, Sázava, Morava, Istrie apod.),
- d) mikrotoponyma (používají se v rámci určitých sídel pro označení nějakého místního toponymického elementu) (Murjasov 2013: 754).

Murjasovova hierarchizace je velmi podobná té, kterou jsme nastínili v rámci výzkumu toponymických jednotek v české, chorvatské, srbské a bulharské frazeologii – naše hierarchizace reflektovala omezené množství toponym, jež se stala součástí frazeologie toho kterého zkoumaného jazyka, přesto však obsáhla všechny Murjasovem uvedené typy. Naše hierarchizace počítá se třemi typy toponym:

- a) toponyma lokálního významu (odpovídají Murjasovovým mikrotoponymům),
- b) toponyma regionálního významu (odpovídají Murjasovovým regionymům),
- c) toponyma globálního významu (sdružují Murjasovova makrotoponyma a hypertoponyma) (Krejčí 2015b, 2017b, 2018).

3.1.6 Mytonyma

Jiným přístupem zohledňujícím existenci nejen kvazitoponym, ale kvazionym/kvaziproprií obecně, je takový, který pracuje s kategorií mytonym (angl. mythonyms; rus. мифонимы). Podle J. Ignatoviče jsou mytonyma „своеобразный сектор ономастического пространства, созданный наподобие реальной его части. В него входят имена людей, животных, растений, народов, географических и космографических объектов, различных предметов и т. д., в действительности никогда не существовавших. (...) В данную группу входят библейские легенды и античные мифы“ (Ignatovič 2012: 4). Nedostatek takto chápaného vymezení vidíme v restrikci zahrnující pouze biblickou a antickou mytologii. Je

89 Soluň, kterou Murjasov řadí k regiotoponymům, podle našeho názoru patří mezi makrotoponyma – jednak je to relativně velké město (cca 750 tis. obyvatel) a jednak je i centrem jedné z řeckých provincií (Střední Makedonie).

nelogické a nesystémové, aby vlastní jména jako například Zeus, Jupiter nebo Jehova/Jahve byla klasifikována jako mytonyma (přijmeme-li tuto specifickou kategorii onym), kdežto Thor, Šiva, Perun nebo Svarog nikoliv. Pokud ovšem vyjdeme z definice mýtů jako něčeho, co jsou „прежде всего античные, библейские и другие старинные «сказки» о сотворении мира и человека, а также рассказы о деяниях древних, по преимуществу греческих и римских богов и героев“ (Tokarev 1991: 6), pak se „operační prostor“ pro uplatnění termínu mytonyma výrazně rozšiřuje. Logičtější, tj. širší definici mytonym podává též Nikolaj Jegorov: „В широком смысле под М. понимается собствен. имя вымышленного объекта в мифах, легендах и сказках“ (Jegorov 2009). V rámci takto vymezených mytonym Jegorov provádí další členění podle jednotlivých onymických kategorií, při kterém mj. rozlišuje tzv. mytotoponyma („мифотопонимы – названия зон мифологич. пространства“ – tamtéž). Jak pojetí mýtu u Tokareva (a z něho implicitně odvozená definice mytonyma), tak ani explicitní definice termínu u Jegorova nepočítají se zahrnutím vrstvy vymyšlených vlastních jmen použitých mimo oblast tradičních mýtů, legenda a pověstí, tedy v autorské literatuře, filmu, televizní tvorbě, hudbě (písňové texty) apod. Mytonymy se ve své studii *Мифонимы в системе языка* zabýval Rachim Murjasov (2015), ale analyzovaný jazykový materiál je prakticky výhradně antroponymického charakteru.

Pokud bychom tedy měli posoudit, zda se termín *mytonyma* dá nějak využít v rámci vrstvy toponymických komponentů frazémů, náš závěr je, že nejspíš ne, a to z těchto důvodů: jak jsme výše doložili, termín *mytonyma* se vztahuje na vrstvu vlastních jmen reálně neexistujících referenčních objektů, s nimiž se můžeme setkat v mýtech, legendách a pověstech, a to jak biblických a antických, tak i jednotlivých národů, etnik a kmenů. Prefixoid *myt-* je natolik zatížený tímto významem, že není možné rozšířit definici mytonym o referenční objekty stojící mimo právě vymezený zdrojový (motivační) okruh. V rámci onymických kategorií tak mytonyma představují pouze jakousi suprakategorii, jejímiž členy mohou být teoreticky jakákoliv onyma, musí ale splňovat dvě podmínky: musí se jednat o kvazionyma a musí být současně zdrojově spjatá s mýty, legendami a pověstmi. Proto termín *mytonyma* nemůže nahradit termín *kvazionyma* (nebo *pseudoonyma*), jelikož se s ním obsahově kryje jen částečně. Při analýze toponymických komponentů ve frazeologii tedy budeme pracovat s termínem *kvazitoponyma* a jen v případě, že bude analyzovaný kvazitoponymický komponent splňovat i druhou výše uvedenou podmínku, budeme jej rovněž moci označit za mytonymický.

3.2 Toponyma ve frazeologii

Jednotlivé autosémantické komponenty idiomů a frazémů jsou standardně původně apelativa. Existují ovšem také frazémy, v jejichž struktuře se vyskytuje

3 Vlastní jména (onyma, propria)

nějaké proprium. Frazémy s propriálním (onymickým) komponentem tvoří specifický frazeologický podsystém a podle typu onymického komponentu jej můžeme dále členit na několik frazeologických mikrosystémů (Dobříková 2006: 1041). Zásadní význam onymického komponentu pro frazeologickou jednotku shrnuje Mária Dobříková takto: „Ak je komponentom frazémy vlastné meno, jeho prítomnosť sa primárne pociťuje ako konkretizujúci prvok na zdôraznenie individuálnych a sémantických osobitostí frazeologickej jednotky ako celku. Toto konštatovanie platí aj v prípade, keď vlastné meno počas frazeologizácie stratí viaceré znaky propria, ako aj v prípadoch, keď ako vlastné meno vystupuje lexikálna jednotka, ktorá pred vstupom do frazémy mala charakter apelatíva“ (tamtéž: 1046). Ve druhé části svého výroku se autorka dotkla důležitosti apelativ a proprií – totiž té, že mezi oběma kategoriemi substantiv existuje vzájemná průchodnost, která je obecně platná a známá jako proces apelativizace proprií, resp. proces proprializace či onymizace apelativ.⁹⁰ Tyto procesy se nevyhýbají ani sféře frazeologie (na konkrétní případy toponym, které se staly součástí frazémů a které současně prošly takovým procesem, poukážeme později v analytické části práce). Podle Rudolfa Šrámečka je proces deproprializace u transpozice proprií do frazémů a idiomů specifický – dochází sice k silnému omezení významu, ba dokonce k eliminaci propriálního významu, tento „zvláštní druh deproprializace proprií“ však „nevede k apelativizaci typu *Švejk* > *švejk*, *Don Juan* > *donchuan*“ (Šrámeček 2003: 65). Proprium ve frazému „pozbývá to, co je pro ně podstatné – vazbu mezi propriálním objektem (osobou, místem, výrobkem...) a »jeho« vlastním jménem“ (tamtéž).

Důkladnému výzkumu propriální vrstvy ve frazeologii se v námi sledovaných jazycích věnovala již několikrát zmíněná Mária Dobříková (monografie *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*, 2008, 2014), v dílčích studiích pak Dominik Raguž (1979), Jozef Mlacek (1981), Josip Matešić (1992/1993), Katarína Habovštiaková (1994), Neda Pintarićová (Pintarić 1997), Rudolf Šrámeček (2003), Ivor Ripka (2003), Juraj Glovňa (2003), Ružena Žilová (2003), M. Dobříková (2002, 2005, 2006, 2007), Dimitrina Michajlova (Michajlova 2008), Nataša Jakopová (Jakop 2014), Erika Kržišniková (Kržišnik 2018) a mnozí další. Řada badatelů se pak ve svých studiích zaměřuje na konkrétní onymickou sféru odpovídajícího frazeologického mikrosystému. Nejčastěji to bývá sféra antroponym,⁹¹

90 Příklady apelativizace proprií: *Watt* (příjmení osoby jménem James Watt) – *watt* (fyzikální jednotka); *Ford* (příjmení osoby jménem Henry Ford) – *ford* (značka automobilů); *Salchow* (příjmení osoby jménem Ulrich Salchow) – *salchow* (jeden z typů krasobruslařských skoků); *Plzeň* (české město) – *plzeň* (druh piva spjatého původně s plzeňskými pivovary) apod.

Příklady proprializace apelativ: *jagoda* (chorv. jahoda) – *Jagoda* (ženské jméno); *svoboda* – *Svoboda* (české příjmení); *písek* – *Písek* (české město); *rijeka* (chorv. řeka) – *Rijeka* (chorvatské město); *sandžak* (označení osmanské správní jednotky, např. Novopazarski sandžak) – *Sandžak* (region na pomezí Srbska a Černé Hory) apod.

91 Např. Mária Dobříková (2001) nebo Mira Menac-Mihalićová (Menac-Mihalić 2003/04).

v daleko menší míře toponym.⁹² To je nejspíše způsobeno i tím, že antroponyma (a z nich především osobní jména, obyvatelská jména a etnonyma) bývají součástí frazeologie častěji než toponyma. Bulharská badatelka Marijana Vitanovová k frekvenci výskytu frazémů s toponymickým komponentem říká: „Група фразеологизмов и паремий с компонентом-топонимом в количественном отношении невелика. Большинство их носит разговорный и диалектный характер“ (Vitanova 2013: 206). Celkově se pak frazémy s onymickým komponentem podílejí na frazeologii asi 2% (Kučeševa 2008: 81, cit. dle Ignatovič 2012: 3), v rámci frazémů s onymickým komponentem by pak podíl těch s komponentem toponymickým mohl být přibližně třetinový (E. Kržišniková dospěla na materiálu slovinského jazyka k podílu 34,8% – Kržišnik 2018: 29). Výzkumu a analýze toponymického materiálu v námi sledovaných jazycích dosud nebyla věnována patřičná pozornost. Kromě našeho skromného příspěví (Krejčí 2015b, 2017a, 2017b, 2018, 2019) se touto oblastí zabývali především Čech Karel Kučera (1974 – na českém jazykovém materiálu), Srb Egon Fekete (1996⁹³ – na srbochorvatském jazykovém materiálu), Bulharka Marinela Mladenovová (roz. Vălčanovová) (Vălčanova 2001 – srovnávací aspekt na slovanském jazykovém materiálu), chorvatsko-polská dvojice Ivana Vidović Boltová a Joanna Szerszunowiczová (Vidović Bolt – Szerszunowicz 2008 – srovnávací aspekt na chorvatském jazykovém materiálu s polskými sémantickými ekvivalenty), Chorvatky Mira Menac-Mihalićová (Menac-Mihalić 2010 – nářeční aspekt na chorvatském jazykovém materiálu) a Ana Vasungová (Vasung 2012 – srovnávací aspekt na chorvatském a bulharském jazykovém materiálu), již citovaná Marijana Vitanovová (2013 – mj. i nářeční aspekt na bulharském jazykovém materiálu) a zčásti i Makedonka Radica Nikodinovská (Nikodinovska 2018 – srovnávací aspekt na makedonském a italském jazykovém materiálu).

Egon Fekete (1996) ve své studii provedl klasifikaci toponymických komponentů ve frazémech srbského jazyka na základě jejich funkce. Podle toho rozlišil toponymické komponenty:

1. s funkcí pojmenovací (називна функција),
2. v elipsoidních konstrukcích (елипсоидне конструкције),
3. v přirovnáních (поредбене конструкције),
4. v paremiologických útvarech (пословице, афоризми, сентенције, крилатице...).

Do první skupiny zařadil toponyma, která primárně pojmenovávají nějakou geografickou lokalitu, mohou však mít i transformovanou sémantiku nebo ironický či jiný stylistický příznak. Taková toponyma fungují jak v nefrazeologickém

92 Řada autorů frazeologických prací sice podle názvu slibuje též analýzu frazémů se zoonymickým komponentem, ale jak jsme vysvětlili v části 3, podkapitole 3.1.4.1 Zoonyma a fytonyma..., jedná se téměř vždy o výzkum zooapelativ jako frazeologických komponentů, nikoliv zoonym.

93 Článek byl ovšem prezentován už na VII. jugoslávské onomastické konferenci v Prištině v roce 1987 (Fekete 1996: 23).

3 Vlastní jména (onyma, propria)

kontextu, tak i jako součást frazémů. Туріcky *Содома и Гомора* „разврат, поквареност“, *Муртеница* „веома забачено, ником не познато, безначајно, провинцијско место“, *Тунгузија* „далека, скоро не позната земља“ nebo *земља Дембелија* „име измишљене земље, у којој се не мора ништа радити, где »тече мед и млеко«“ (Fekete 1996: 24).

Za toponymické komponenty budeme v této práci považovat ty, které pojmenovávají nějaký pozemský geografický objekt (viz definice toponym u Pleskalová 2017e). Kosmonyma nebo astronyma tedy v souladu s touto definicí ponecháme pro účely této práce stranou.

4 ANALÝZA ČESKÝCH, CHORVATSKÝCH A BULHARSKÝCH FRAZÉMŮ S TOPONYMICKÝMI KOMPONENTY

4.1 Formální aspekt

Frazémy s toponymickým komponentem (dále též topokomponentem), které jsme shromáždili především ze stávajících frazeologických slovníků češtiny, chorvatštiny a bulharštiny, mají z formálního hlediska podobu přirovnání, syntagmatu (kolokace) i (poly)propozice. Z podstaty věci nelze očekávat existenci subfrazémů s toponymem (jejich komponenty jsou výhradně synsémantické povahy) a ani tzv. jednoslovných frazémů v podobě, jak je chápe F. Miko (Miko a kol. 1989: 25–26, srov. též FrazTerm 1995: 68).

4.1.1 Frazémy s toponymickým komponentem a se strukturou přirovnání

Přirovnání – ať už idiomatizované (ustálené), nebo neidiomatizované – má tradičně sémantickou strukturu, kterou můžeme vyjádřit vzorcem Cd – R – Tc – c – Ct, kde Cd (komparandum) je referenční výraz obvykle v subjektové pozici, daný konkrétním kontextem, R (relátor) je výraz relační povahy (obvykle sloveso), který dodává idiomu charakter predikátu, Tc (tertium comparationis) označuje vlastnost, kterou Cd a Ct mají společnou (Tc často splývá s R), c (komparátor) je formální znak signalizující obecně vztah podobnosti (v češtině obvykle *jako/jak*, *jako by/když*, v chorvatštině *kao/k'o*, *poput*, v bulharštině *ката*, *колкота*, *сякаш*) a Ct (komparátum) je zobecněný a obvykle známý model, prototyp, standard, k němuž je kontextem daný referent Cd co do své podobnosti vztažen (Čejka 1992: 34–35, srov. i Filipec – Čermák 1985: 217–218). Výraz vyskytující se na pozici komparanda

bývá zpravidla závislý na kontextu, nebývá proto stálým komponentem struktury idiomatizovaného přirovnání, je ovšem součástí jeho rozvité struktury. Typické rozvité přirovnání je např. věta *Sousedka^{Cd} je^R zvědavá^{Tc} jako^C opice^{Ct}*, jež obsahuje idiomatizované přirovnání *být^R zvědavý^{Tc} jako^C opice^{Ct}*. Velice často se ovšem vyskytují taková přirovnání, kde predikát plní současně funkci relátoru i tertia comparationis: *Fotbalisté^{Cd} dopadli^{R/Tc} jako^C |sedláci u Chlumce|^{Ct}*. Specifický přístup k idiomatizovanému přirovnání volí někteří bulharští frazeologové, kteří za ně považují pouze část komparátor+komparátum a takto je začleňují i do svých slovníků (viz např. dvoudílný FRBE nebo Větovův MFRBE). Evidentně to souvisí s tzv. užším chápáním frazeologie, kdy syntagmata obsahující výraz, jenž neprošel sémantickou transformací, se za „pravé“ frazémy nepovažují (více o tom viz část 2., kapitola 2.3 a především podkapitola 2.3.5 Bulharská frazeologická škola). Aby tedy bylo možno v bulharštině podle některých frazeologů chápat přirovnání jako součást frazeologie, je nutné je nejprve zbavit tertia comparationis čili tzv. exoelementu (viz Kaldieva-Zacharieva 2013: 41).

Z tematického hlediska lze o komparandové a komparátové části přirovnání obecně říci, že komparandem, tedy proměnlivým komponentem struktury bývá z 80% *člověk* a komparátem – zdrojem podobnosti – nejvíce *konkrétní předměty* (asi z 50%) a *živočichové* (asi z 20%) (Filipec – Čermák 1985: tamtéž). Přirovnání s toponymickým komponentem v našem výběru vykazují ovšem jiné poměry: komparandem tu je *člověk* přibližně jen v polovině případů, jinak převažuje *místo, situace, výrok*. Tento výsledek je pochopitelný, uvědomíme-li si, že do toponym obvykle nelze promítat vlastnosti lidí, ale fungují právě jako obraz typický pro nějakou situaci nebo nějaké specifické místo. Pokud je komparandum *člověk*, bývá toponymum mnohdy součástí složitější komparátové struktury (např. *dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce*).

Pozice komparáta bývá obsazena:

- a) samostatným toponymem (typ *jako Brno, kao Grčka, како Ерусалим*),
- b) toponymem s předložkou, vázaným na nějakou okolnost (typ *jako v Kocourkově*),
- c) toponymem upřesňujícím nějakou vlastnost v rámci komparátového syntagmatu – řídicím substantivem je tu téměř výhradně člověk nebo živočich (typ *jako královna ze Saby, kao Janko na Kosovu, како свиуи за Оршова*) a
- d) toponymem v rámci komparátové klauze (typ *jako nosit sovy do Athén, kao da je došao iz Zanzibara*).

Jelikož v rámci kategorie b) jsme zjistili pouze české příklady, můžeme usuzovat, že nejčastější podobou výskytu toponym na pozici komparáta – vezmeme-li v úvahu všechny tři sledované jazyky – jsou varianty a) (přímé přirovnání k toponymu) a c) (nepřímé přirovnání k toponymu – přirovnává se k někomu nebo něčemu, co je s příslušným toponymickým objektem nějak spjato).

Syntaktická povaha komparáta s topokomponentem:

Komparátum může mít mnoho podob – od prostého, tvořeného výhradně toponymickým komponentem, až po komparátum tvořené nějakou formou syntaktické struktury.

1. Prosté komparátum (komparátum = topokomponent)

Komparátem je tu samotný toponymický komponent ve tvaru nominativu. V jediném případě (*Turska Carevina*) je tento komponent syntagmatické povahy, přičemž výskyt politických (úředních) názvů státních útvarů ve frazeologických jednotkách je poměrně neobvyklý (viz též dále podkapitola 4.5.1 Druhy toponym podle původu). Ačkoliv je tento typ přirovnání z hlediska podoby komparáta svým způsobem modelový, počet jednotek tohoto typu s topokomponentem je ve srovnání s následujícími poměrně malý. Jeho schematické vyjádření může vypadat takto: c – Ct[**TOP**] a odpovídají mu jednotky jako *být svobodný jak Amerika; je to jasný/jasně jako Brno; táhnout se/být (dlouhý) jako Lovosice; (být) vyprahlý jako Sahara; chorv. velik kao Velebit; dužan kao Grčka; zadužiti se kao Turska Carevina* nebo bulh. *чап като Ерусалим*.

2. Složené komparátum (komparátum = struktura obsahující topokomponent)

Komparátum je tvořeno nějakou formou syntaktické struktury. Nejjednodušší podoba takovéto struktury je předložková konstrukce, která má význam především lokační (*v Cařihradu, v Kocourkově, v Rusku, na Sibiři, na Sahaře* apod.), ale i temporální (*za Rakouska*). Můžeme ji schematicky vyjádřit jako c – Ct[prep + **TOP**]. Z příkladů uveďme: *je tam smradu jako v Cařihradu; je to (tu) jako v Kocourkově; to je (pomalu) jako za Rakouska; je tam zima jako v Rusku; je tam (horko) jako na Sahaře* nebo *je to tu jako na Václaváku*.

Velice často se ve všech zkoumaných jazycích vyskytuje složené komparátum typu *královna ze Sáby, sedláci u Chlumce, vrabci z Čech, Janko na Kosovu, beg u Hercegovini, medved na Plitvicata, свини за Оршова, Бамо в Троян, Марко на Косово поле*. Z příkladů je zřejmé, že topokomponent je tu výhradně závislým členem takového nominálního syntagmatu, navíc součástí předložkové konstrukce znamenající nejrůznější prostorová určení. Strukturu takového komparáta tedy můžeme vyjádřit vzorcem c – Ct[Subst + prep + **TOP**]. Řídící substantivum představuje člověka, zvíře nebo v jednom případě meteorologický jev, které jsou nějak spjaty s lokalitou či územím označeným toponymem. Lze tedy hovořit nejčastěji o antropocentrickém nebo zoocentrickém komparátu. Lidský jedinec bývá zpravidla vyjádřen propriem (Janko, Marko, Bamo), pak můžeme vzorec upřesnit do podoby c – Ct[**ANTROP** + prep + **TOP**]. Jedná se tu o osobu nějak historicky nebo narativně spojenou s daným geografickým prostorem (více o tom viz dále kapitola 4.5 Aspekt původu). Podobnou individualizaci představuje i spojení *královna ze Sáby*, byť zde už je propriální prvek nahrazen apelativem s významem určité pozice ve společenské hierarchii; individualizaci tu můžeme spatřovat v celém použitém slovním spojení, jež pojmenovává konkrétní bytost – starozákonní panovníci.

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

V komparátu *sedláci u Chlumce* již lidská individualita vyjádřena není, anonymní plurál odkazuje na určitou sociální skupinu spjatou s jistou konkrétní historickou událostí (více o tom viz opět kapitola 4.5). Zástupci živočišné říše jsou v našem výběru *vrabci*, *medvěd* a *svinu*, logickou vazbu na toponymický denotát mají chorvatský *medvěd* (ekologie) a bulharská *prasata* (obchodování). Spojení *vrabci z Čech* má podle našeho názoru vyvolat komický efekt. Příklady: *jít/chodit jako královna (ze Sáby)*; *dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce*; *vypravovat se jako vrabci z Čech*; chorv. *zaštićen kao medvjed (na Plitvicama)*; *živjeti kao beg u Hercegovini*; *provesti se/proći kao Janko na Kosovu*; bulh. *kato свини за Оршова*; *kato Марко на Косово поле*; *оправям работата колкото Бамо в Троян*.

Posledním typem složeného komparátu je takový, jenž ve své struktuře obsahuje dějové sloveso.⁹⁴ Proto je nasnadě, že se v takových frazémehch přirovnává k nějaké časově neomezené potenciální činnosti (*nosit sovy do Athén*) nebo k jednorázové akci (*plivnout do Stromovky*; *utéct z Bohnic*; *doći iz Zanzibara*). I v těchto případech je topokomponent závislým členem syntagmatu a součástí předložkové konstrukce, avšak oproti předchozímu typu je tu řídicím členem sloveso. Imaginační potenciál takovýchto strukturně složitějších přirovnání bývá zesílený použitím složeného komparátoru *jako by* nebo *jako když*. Schematicky bychom tento typ mohli znázornit vzorcem c – Ct[Verb (+ Subst) + prep + TOP]. Vlastně bychom mohli říci, že nominální struktura z předchozích dvou podtypů se tu stává součástí verbální fráze. Příklady této struktury jsou: *je/vypadá jako by/když utekl z Bohnic*; *je to jako když plivne do Stromovky*; *to je jako nosit sovy do Athén*; *kao da je došao iz Zanzibara*; *kao da je (došao) iz Tunguzije*.

4.1.2 Frazémy s toponymickým komponentem a se strukturou kolokace nominální

Poměrně značné množství zachycených frazeologických jednotek má podobu kolokace neslovesné povahy. Z hlediska syntaktické struktury bychom je mohli rozdělit do šesti skupin:

1. Syntaktická struktura minimálního frazému (prep + TOP)
2. Syntaktická struktura frazém = víceslovné toponymum (TOP[Adj + Subst])
3. Syntaktická struktura s toponymickým binomiálem (TOP + conj + TOP, resp. prep + TOP + prep + TOP)
4. Syntaktická struktura Adj + TOP
5. Syntaktická struktura Subst + TOP
6. Syntaktická struktura Subst + prep + TOP

94 Až na příklad *kao da je iz Tunguzije*, ale i tady bychom mohli předpokládat lexikální variantu *kao da je (došao) iz Tunguzije*.

4.1.2.1 Syntaktická struktura minimálního frazému

Tzv. minimální frazémy se vyznačují přítomností jediného autosémantického komponentu, s nímž je spojeno nějaké sysémantikum. V našem výběru této struktury odpovídají bulharské frazémy *в Дيارббекир* a *на Франкфурт на Майн*. Frazeologický význam obou těchto jednotek „velmi daleko“ je synonymní (více viz kapitola 4.2 Sémantický aspekt). Samotné toponymum ve druhém případě je složené, schematicky je možné jeho strukturu vyjádřit jako TOP[Subst + prep + Subst]. V češtině bychom rovněž našli analogický frazém – *v Prčicích*, ovšem i zde se v přístupu projevuje rozdílné chápání frazeologické jednotky – zatímco v pojetí české frazeologie může frazém obsahovat i komponenty, které neprošly sémantickou transformací, v bulharské tomu tak není. SČFI uvádí předložkovou vazbu *v Prčicích* jako součást slovesného frazému *bejt v Prčicích* – významu bulharských analogických frazémů odpovídá jeho první slovníkový význam „být nepříjemně, nepohodlně (a neurčitě, nejasně) daleko“ (SČFI-VS: 613). Nepřítomnost minimálních frazémů typu prep + TOP v českých a chorvatských frazeologických slovnících tak do značné míry souvisí s rozdílným pojetím frazému v těchto jazycích ve srovnání se školou bulharskou.

4.1.2.2 Syntaktická struktura frazém = víceslovné toponymum

Tato skupina obsahuje rovněž pouze dvě jednotky – český frazém-kvazioikonymum *Zlámaná Lhota* a bulharský frazém-oronymum *Ташнеўска скала*. Specifikem je tu skutečnost, že jako frazémy fungují samotná toponyma, což je možné díky jejich složené struktúře. Nejedná se tu tedy o případ přítomnosti toponymického komponentu ve frazému, ale o ztotožnění toponyma s frazémem.

4.1.2.3 Syntaktická struktura s toponymickým binomiálem

Tato struktura umožňuje postavit vedle sebe do frazému dvě rovnocenná toponyma. V našem výběru se vyskytuje ve dvou variantách. První podtyp, struktura TOP + conj + TOP, je reprezentován jedním velice dobře známým frazémem, který je ovšem internacionální povahy a nepřekvapí tedy, že je obsažen ve všech námi analyzovaných slovnících. Jedná se o biblický frazém *Sodoma (a) Gomora*, chorv. *Sodoma i Gomora*, bulh. *Содом и Гомор*. Pouze česká verze připouští elipsu spojky a vytvoření alternativní struktury TOP + TOP. Tento strukturální podtyp nemá žádného dalšího reprezentanta (resp. ve slovnících se žádný další nevyskytoval), jeho podoba je do značné míry určena samotným biblickým příběhem, tedy extralingvistickým faktorem. Binomiální struktura Subst (+ conj) + Subst přítom

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

ve frazeologii nijak výjimečná není – vzpomeňme tu např. české *rub a líc, kost a kůže, nebe a dudy*, bulharské *именни и капели, гръм и мълнии* apod. Druhý podtyp představuje strukturu prep + TOP + prep + TOP a je reprezentován např. českým frazémem *od Šumavy k Tatrám*, chorvatským *od Triglavu do Đevdelije* nebo bulharským *от Япония до Патагония*. Podobně jako u typu prep + TOP zde můžeme hovořit o významové synonymii obou jednotek, jako by struktura v obou případech předjímala frazeologický význam. Anebo lze také oba případy interpretovat tak, že jistý význam (zde vymezení nějakého prostoru) vyžaduje určitou konkrétní strukturu.

4.1.2.4 Syntaktická struktura Adj + TOP

Jedná se o typickou nominální strukturu, která je ve frazeologii velmi hojná. Řídícím substantivem je v našich frazémích toponymum. Toponymy jsou choronyma (*Bosna, Bačka, България, Аркадия, Индия*), v menší míře oikonyma (*Babylon, Praha, Pariz*) a hydronyma (*Vltava*). Chorvatská kolokace *mirna Bosna/Bačka/Krajina* může ve své struktuře obsahovat ještě částice *pa* nebo *i*, primární strukturu lze pak modifikovat do podoby part + Adj + TOP. Zvláštním případem je český frazém *křtěný Vltavou* (se slovoslednou variantou *Vltavou křtěný*), který sice rovněž odpovídá výše uvedené struktuře, ale syntakticky se nejedná o nominální frázi, nýbrž verbální s elipsou sponového slovesa. Vzorec adjektivně-substantivní struktury bychom tedy upřesnili do podoby Adj + TOP¹, přičemž toponymický výraz je tu na rozdíl od předchozích kolokací členem syntakticky závislým. Jako jediný v této skupině má uvedený frazém antropocentrický charakter. Z příkladů si uveďme: *hotový/účinný/úplný Babylon; stověžatá Praha; stříbropěnná Vltava*; chorv. *mali Pariz*; (*pa/i*) *mirna Bosna*; bulh. *блажена Аркадия; свободна България; тъмна Индия*.

4.1.2.5 Syntaktická struktura Subst + TOP

Tato struktura má mezi zaznamenanými frazémy jen dva reprezentanty – český frazém *syn Izraele* a chorvatský *zemlja dembelija/Dembelija*. Toponymický komponent je v prvním příkladu členem syntakticky závislým a celý frazém má antropocentrický charakter. Ve druhém příkladu je topokomponent součástí binárního spojení tvořeného stejnorodými členy (srov. Čechová a kol. 2011: 295). Frazém je topocentrický.

4.1.2.6 Syntaktická struktura Subst + prep + TOP

Poslední zastoupenou strukturou je ta, v níž je toponymický komponent součástí předložkového spojení a tato konstrukce pak tvoří atribut substantiva (apelativa nebo propria), které představuje nějakou osobu. Z toho logicky plyne, že všechny frazémy této skupiny mají antropocentrický charakter. Zastoupeny jsou frazémy ze všech zkoumaných jazyků. Apelativní komponenty vyjadřují především příbuzenskou roli (ujak/вуйчо „strýc“, снаха „snacha“, балдџа „švagrová“), subjektivní hodnocení (gracije, ljepotica „krasavice“, dasa „frajírek“), v jednom případě sociální pozici (princezna). Antroponymické komponenty jsou ve dvou frazémeh: v chorvatském *Mujo iz Doboja* se slovoslednou variantou *od Doboja Mujo* a bulharském *снаха ми Гропа от Битруница*, který jako jediný obsahuje antroponymický komponent rozvitý do podoby binárního syntagmatu se stejnorodými členy (a doplněný v bulharštině obligatorním zájmenem ve formě přivlastňovacího dativu *ми*). Strukturu bychom tu pak mohli upřesnit do podoby ANTROP + prep + TOP, resp. {Subst + Pron + ANTROP} + prep + TOP. Základní syntaktická struktura může mít i své varianty. Tak například chorvatský frazém *tri gracije od Kroacije* tuto strukturu rozšiřuje o základní číslovku, čili vytváří modifikaci Num + Subst + prep + TOP. Další chorvatský frazém, *moja mala iz Bosanske Krupe*, má hned tři specifika: 1) modifikuje základní strukturu rozšířením o přivlastňovací zájmeno, 2) antropocentrický prvek je tu vyjádřen substantivem adjektivního typu *mala* a 3) samotný topokomponent je neobvykle víceslovný, čili vzniká struktura Pron + Subst^{Adj} + prep + TOP[Adj + Subst]. Toponymický komponent je ve všech zjištěných příkladech doprovázen místní předložkou (z; chorv. *iz, od, sa*; bulh. *om*). Z příkladů si uveďme: *princezna z Nemanic*; chorv. *ujak iz Amerike, ljepotica iz Markuševca*; bulh. *Којчо от Бепенде, балдџа ми от Кестрвич*.

4.1.3 Frazémy s toponymickým komponentem a se strukturou kolokace verbální

Řada excerpovaných frazeologických jednotek má podobu kolokace slovesné povahy. Z hlediska zapojení topokomponentu do syntaktické struktury frazému, tj. v závislosti na jeho větněčlenské funkci, je lze rozdělit do čtyř skupin:

1. Syntaktická struktura TOP = OBJ
2. Syntaktická struktura TOP ∈ ADV
 - a) Syntaktická struktura TOP = ADV_{mod}
 - b) Syntaktická struktura TOP ∈ ADV_{loc^{dir1}} (kam)
 - c) Syntaktická struktura TOP ∈ ADV_{loc^{stat}} (kde)
 - d) Syntaktická struktura TOP ∈ ADV_{loc^{dir2}} (odkud)
3. Syntaktická struktura TOP ∈ ATR
4. Syntaktická struktura TOP ∈ KL^{OBJ}

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

4.1.3.1 Syntaktická struktura TOP = OBJ

Jednoduché verbonominální syntagma se substantivem na pozici přímého předmětu Verb + Subst (v našem případě je tímto substantivem toponymum, vzorec tak můžeme upravit na Verb + TOP) lze považovat za určitého reprezentanta slovesných frazémů, podobně jako například vnímáme spojení závislého adjektiva s řídicím substantivem za typický neslovesný frazém. Neznamena to ovšem, že je slovesných frazémů s takovou strukturou nejvíce. Pokud jde o frazémy s toponymickým komponentem, excerpované slovníky nabízejí jen malé množství jednotek této strukturní kategorie. Patří sem mj. dva standardní internacionální frazémy, jež mají své ekvivalenty ve všech porovnávaných jazycích: *překročit Rubikon* (chorv. *prijeći Rubikon*, bulh. *преминавам Рубикон*) a *objevit Ameriku* (chorv. *otkriti/pronaći Ameriku*, bulh. *откривам Америка*). Samotné toponymum může být dále rozšířeno o atribut (ať už shodný nebo neshodný – *oporbeni Rubikon*, *komunistički Rubikon*, *politički Rubikon*, *osobni Rubikon*, *Rubikon promjena* – viz HNK; *хлэзгав Рубикон*, *Рубикон на полумеркуме* – viz BNK), vzniká tak rozšířená (lexikálně aktualizovaná) podoba frazému. Pokud je takovýto atribut obligatorní součástí struktury frazému, můžeme podobu objektu modifikovat na Verb + Adj + TOP. Tuto modifikovanou strukturu mají chorvatské frazémy *ispravljati krivu Drinu* (s předmětem přímým) a *izvoditi krive Drine* (s předmětem v genitivu).

4.1.3.2 Syntaktická struktura TOP ∈ ADV

Výrazně více frazémů se slovesem ve své struktuře má toponymický komponent na pozici příslovečného určení, resp. jako jeho součást. S ohledem na charakter komponentu je to logicky především příslovečné určení místa.

a) Syntaktická struktura TOP = ADVmod

U frazému *být křtěný/bejt křtěnej Vltavou* představuje hydronymum *Vltava* příslovečné určení způsobu či prostředku a vzhledem k významu frazému je vlastně metonymickým vyjádřením jiného toponyma – místního jména *Praha*. Strukturu frazému znázorňuje vzorec Verb + Adj + TOP.

b) Syntaktická struktura TOP ∈ ADVloc^{dir1}

Toponymický komponent na pozici příslovečného určení místa představuje zpravidla nějaké konkrétní místo (doporučeného) cíle směřování (*kam*), místo zahájení pohybu k tomuto cíli je přítom ve frazému neidentifikovatelné. Topokomponent představuje reálnou nebo i fiktivní lokalitu, region nebo jinou geografickou entitu (městské části, sídla různých velikostí, země, pohoří, řeky),⁹⁵ kde by se měl někdo

95 Kateřinky, Bohnice, Olšany, Bare, Stenjevec, Vrapče, Mirogoj; Canossa, Prčice, Paďousy, Hajany,

(mnohdy na základě představy mluvčího) nacházet, nebo kam se mluvčí hodlá vydat na základě vlastní vůle, kam jde, popř. kam se už dostal.⁹⁶ Tomu odpovídají i slovesné komponenty – vesměs slovesa pohybu nebo slovesně-*jmenné* konstrukce – s patřičnými předložkami: *patřit do, odvézt na, poslat do, jít do, přijít do, dostat se do*, chorv. *biti (zreo/spreman) za, ići u/na, otići u/na, popeti se na*, bulh. *сѣм за, заминавам за, працям в*. Strukturu takových frazémů vyjadřuje vzorec Verb + prep + TOP s variantou (Verb^{ESSE+}) Adj^{DEVERB} + prep + TOP. Popisovaná struktura frazémů tohoto typu může být rozšířena o komponent syntakticky přímo závislý na slovese (*nosit sovy do Athén*, tj. Verb + Subst + prep + TOP), o komponent adverbialní (*працям в Бруса за маймуни някого*, tj. Verb + prep + TOP + prep + Subst), nebo o člen blíže charakterizující samotný topokomponent (*baciti što u mutnu Maricu*, tj. Verb + prep + Adj + TOP). Příklady s Athénami a Maricí se od předchozích z hlediska charakteru toponymického aktantu liší, toponymum již neoznačuje cíl, kam člověk jde nebo by měl jít, nýbrž místo, kam člověk něco *nosí* (v prvním případě), resp. *hází* (ve druhém případě). Z příkladů si uvedme: *patřit do Bohnic/Kateřinek; poslat někoho do Prčic; dostat se/odstěhovat se na Olšany; jít do Canossy*; chorv. (*biti*) *zreo za Stenjevac; putovati/ići u Rim; otići u Tunguziju; popeti se na Parnas*; bulh. *заминавам/замина за Австралия; за Карлуково сѣм*.

c) Syntaktická struktura TOP ∈ ADVloc^{stat}

Toponymický komponent na pozici příslovečného určení místa vyjadřuje konkrétní místo pobytu (*kde*). Opět představuje reálnou, výjimečně i fiktivní lokalitu či region (městské části, sídla různých velikostí, země),⁹⁷ kde se někdo nachází či kde se ocitl. Slovesné komponenty s příslušnými předložkami, které tento stav vyjadřují, jsou *být v/na, bydlet v, ležet na, sedět na*, chorv. *biti u, živjeti u, naći se u*, oproti předchozí struktuře se tedy jedná o výrazně méně pestré skupině. Struktura frazému je Verb + prep + TOP. V jediném zachyceném případě, ve frazému *mít strýčka/strejčka v Americe*, se v místě pojmenovaném příslušným toponymem nenachází osoba-subjekt, ale osoba-objekt. Struktura frazému s takovým objektovým komponentem je potom rozšířena do formy, kterou jsme už uvedli výše: Verb + Subst + prep + TOP. Z příkladů si uvedme: *bejt v Prčicích; ležet na Olšanech; sedět/být/bejt na Pankráci; bydlet/být někde v Tramtárii/tramtárii*; chorv. *biti/naći se u Babilonu; živjeti u Tunguziji*.

Athény, Zenica, Lopača, Šibenik, Rim, Карлуково, Чирпан, Бруса; Tramtárie, Tunguzija, Австралия, Косово; Parnas; Marica aj.

96 Sémantickou charakteristiku příslušných frazémů, včetně vztahu mezi frazeologickým významem celé jednotky a jeho toponymickým komponentem (tj. motivace) budeme analyzovat v následujících kapitolách.

97 Olšany, Pankrác; Prčice, Babilon; Amerika, Tramtárie, Tunguzija aj.

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

d) Syntaktická struktura TOP ∈ ADVloc^{dir2}

Toponymický komponent na pozici příslovečného určení místa vyjadřuje zpravidla konkrétní místo původu nebo zahájení pohybu (*odkud*), místo ukončení pohybu je přitom ve frazému neidentifikovatelné. Topokomponent představuje reálný, výjimečně i fiktivní geografický objekt (městské části, sídla různých velikostí, pohoří, řeku), z něhož někdo podle mluvčího pochází (*bejt/být z Hovězí Lhoty; biti iz Tunguzije*), který někdo opustil (*utéct z Bohnic/Kateřinek; být/bejt (už) z Prahy doma*), z něhož někdo něco přemístil (*вадя/изваждам от батака; тѣркалям ги от Процевеник*) či něco čerpá (*напít se z vody Léthé*). Struktura frazémů v této skupině je variabilnější – kromě základního vzorce Verb + prep + TOP (*utéct z Bohnic/Kateřinek; biti iz Tunguzije; вадя/изваждам от батака*) se tu ještě objevují modifikace:

Verb + prep + Subst + TOP (*напít se z vody Léthé*)

Verb + Pron + prep + TOP (*тѣркалям ги от Процевеник*)

Verb (+ part) + prep + TOP + Adv (*být/bejt (už) z Prahy doma*).

4.1.3.3 Syntaktická struktura TOP ∈ ATR

Toponymický komponent na pozici přívlastku neshodného vyjadřuje konkrétní místo původu. Lze tu rovněž aplikovat otázku *odkud?*, ale syntakticky se jedná o přívlastek, nikoli příslovečné určení. Topokomponent zde představuje reálnou nebo fiktivní lokalitu, odkud někdo pochází (*být/bejt (pán/princ) z Nemanic; тѣрся към Душан от Ниш; имам да давам на Михалко от Пецефа*). Struktura frazémů v této skupině má následující podoby:

Verb (+ Subst) + prep + TOP (*být/bejt (pán/princ) z Nemanic*)

Verb + {Subst + ANTROP} + prep + TOP (*тѣрся към Душан от Ниш*)

{Verb + part + Verb} + prep ANTROP + prep + TOP (*имам да давам на Михалко от Пецефа*).

Ani jeden frazém tedy neodpovídá základnímu vzorci Verb + prep + TOP, což je způsobeno obligatorním obsazením pozice předmětu nějakým substantivem, v našem případě personalizovaným. V jediném českém případě této skupiny je ovšem komponent *pán/princ* fakultativní, varianta frazému bez tohoto komponentu (*být/bejt z Nemanic*, tj. struktura Verb + prep + TOP) by znamenala přeřazení frazému do předchozí skupiny TOP = ADVloc^{dir2}.

4.1.3.4 Syntaktická struktura TOP ∈ KL^{OBJ}

Tato struktura představuje typ, kdy pozice syntaktického objektu frazému je obsazena vedlejší větou (klauzí), což by se dalo vyjádřit jednoduchým vzorcem Verb + KL^{OBJ}. Toponymický komponent *Amerika* je součástí této klauze. Tuto složitější

strukturu lze ilustrovat na dvou českých frazémeh: *myslet si, že [objevil] Ameriku* a *vědět/poznat, zač je v Pardubicích perník*. U prvního z nich jde přitom o zapojení jednoduchého slovesného frazému *objevit Ameriku* do složitější frazeologické struktury. Sloveso *myslet si* ovšem zachovává svůj primární lexikální význam, neprochází sémantickou transformací, stojí jakoby stranou idiomatického výrazu. To je rovněž nejspíše důvod, proč na analogickou variantu tradičního frazému (**misliti da je otkrio Ameriku*; **мисли, че е открил Америка*) nenarazíme v chorvatských ani bulharských frazeologických slovnících. V klauzi druhého frazému je topokomponent *Pardubice* uvozený předložkou *v* a je součástí příslovečného určení místa.

4.1.4 Frazémy s toponymickým komponentem a se strukturou (poly)propoziční

Kategorie propozičních a polypropozičních frazémů byla s použitím moderních lingvistických metod zpracována v samostatném slovníku pouze v rámci frazeografického popisu české idiomatiky a frazeologie (viz SČFI-VV). Do té doby se větným frazémům (resp. té jejich části, která odpovídala tradičnímu chápání přísloví, pořekadel apod. slovesných útvarů) věnovala pozornost v zásadě jen jako jednotkám paremiologickým a pozornost odborníků byla soustředěna především na jejich sémantickou stránku. Určitá atraktivita přísloví a pořekadel u laické i odborné veřejnosti (přirozeně ovšem nejen ta) jistě stojí za skutečností, že klasické sbírky přísloví jsou opětovně vydávány i v současnosti (kupříkladu F. L. Čelakovský a V. Flajšhans v Česku, A. P. Záturecký na Slovensku, V. S. Karadžić v Srbsku nebo P. R. Slavejkov v Bulharsku). S ohledem na značnou komponentovou variabilitu větných frazémů není snadné provést u nich nějakou smysluplnější strukturální typologii. F. Čermák je dělí podle počtu větných celků na propoziční a polypropoziční a druhé jmenované pak – s ohledem na počet subjektů – na monosubjektové a intersubjektové (Čermák 2007: 43). Dále je lze třídit i podle typu komponentů (synsémantické, autosémantické, kolokační, propoziční – viz tamtéž). SČFI-VV ještě nabízí jiné členění, a to na frazémy se strukturou vět slovesných (jednoduchých i souvětí), vět jen formálních (vyskytujících se často ve funkci adverbialní), dvou korelovaných vět (což odpovídá polypropozičním intersubjektovým frazémům) a vět interjekčních, popř. jiných bezeslovesných (SČFI-VV: 11).

U zjištěných frazémů s podobou větnou či souvětí převládá struktura propoziční (např. *Už sme/j sme z Prahy doma!*, chorv. *Puno je vode proteklo Savom* nebo bulh. *Свършил у Италия зад коша*). V menší míře se vyskytuje struktura polypropoziční (např. bulh. *Ходил в/на Стамбул, а царя не видял* nebo *Byli jsme před Rakouskem, budete i po něm*), ojediněle polypropoziční intersubjektová (české *Jak je ti, Rakousko? – Ouzko!*), byť intersubjektovost je tu jen zdánlivá (replika *Ouzko!* představuje ozvěnu). Co se týče charakteru komponentů, z hlediska

zvolených typů frazémů je bezpředmětné uvažovat o těch se strukturou se synsémantickými komponenty. Většina má strukturu s komponenty autosémantickými (např. *Co je Praha Prahou*), ale především kolokačními (např. *Je tam úplná Sibiérie*; bulh. *Накрай Дунав(а) власите се давят*; *Оскубали му са мустаките на Стамбул капија*). Výjimkou nejsou ani příklady na strukturu s komponenty propozičními (např. *V Praze blaze tomu, kdo má peníze*).

Podle členění uvedeného v SČFI-VV jsou v našem výběru frazémy se strukturou vět slovesných (jednoduchých i souvětí), např. *Hliník se vodstěhoval do Humpolce* nebo bulh. *Ще те пратя на Бойчевци и ще минеш крај Плачковци*, a také se strukturou vět jen formálních, např. *Co je Praha Prahou* nebo bulh. *Кога е горело Враца*. Struktura dvou korelovaných vět odpovídá polypropozičním intersubjektovým frazémům, a jak jsme výše uvedli, tento model má v našem výběru pouze jednoho reprezentanta – český frazém *Jak je ti, Rakousko? – Ouzko!*. Věty interjekční, popř. jiné bezslovesné mají rovněž minimum zastoupení, do této třídy patří např. bulh. *Здрасеи, Москва!*; *Негде Шам, негде Багдад* nebo chorv. *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba*.

Z hlediska zapojení topokomponentu do syntaktické struktury frazému pozorujeme tyto tendence: toponymický komponent může být subjektem struktury větného frazému (takto např. *Není Řím ani Praha jednoho roku/za jeden rok vystavěn*; chorv. *Briga koga što Madarska nema more/mora*; bulh. *Не може ме опра ни Дунав*; *Кога е горело Враца*; *Запалила се е Софија*; *Порт Артур (оце) не е паднал*; *Картаген трябва да бѝде разрушен!*). Může být i jejím objektem (takto např. *Vidět Neapol a umřít*; *My Prahu nedáme, radši ji zbouráme!* nebo chorv. *Pazi da ne zaradiš Goli Otok*). V mnoha případech tvoří topokomponent jmennou část predikátu (např. *To je (hotovej/úplnej) Kocourkov*; *Je to/tady úplná sahara/Sahara*; *Je tam úplná Sibiérie*; *To je hotová Sodoma a Gomora!* nebo chorv. *Ovo je Afrika*). Nejčastěji je ovšem v pozici příslovecného určení místa (např. *Půjdem spolu do Betléma...*; *Uteks/utekls (snad) z Bohnic?*; *Všechny cesty vedou do Říma*; *Je vod Drážďan, ne vod Berouna*; *Hliník se vodstěhoval do Humpolce*; *V Praze blaze, ale draze*; *Nerad/nežvaň, není ti šede-sát a v Rusku/Moskvě si taky nebyl!*; *Vody na Tábor nedovedeš*; chorv. *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba*; *Sve je komu ravno do Srijema/Kosova*; *Kasno Janko na Kosovo stiže*; *Mного ќе vode (dotle) proteći (Dunavom/Savom)*; *Ajd u Varaždinske Toplice*; bulh. *Има нешто гнило в Данија*; *Свършил у Италия зад коша*; *Ходила Цаца на Враца*; *Пошел съм за Спанчевци*; *Ще уда в Орландовци*; *Хвърли го с две клечки в Марица*; *В Рим живял, папата не видял*; *В Цариград живял, царя не видял*; *Ще те пратя на Бойчевци и ще минеш крај Плачковци*; *Накрай Дунав(а) власите се давят*). V řadě zachycených případů má český větný frazém strukturu přirovnání, mnohé z nich jsou však identické s jednotkou, která byla zpracována jako přirovnání už v SČFI-P, proto je do této strukturální kategorie nezapočítáváme. Topokomponent, často v předložkovém spojení, v nich tvoří pravou stranu (komparátum – většinou charakteru adverbialního, takto např. *To byla facka jako Brno*; *To je (pomalu) jako*

za *Rakouska*; *Je to (tu) jako v Kocourkově*; *Táhne se to jako Lovosice*; (*Vona je jako Českéj/Český ráj – samá kost a trosky*; *Je tam (horko/vedro) jako na Saahaře*; *Je tam zima jak na Sibíři*; *Je tu smradu jako v Cařihradu*; *Je tu jako na Vystrkově*). Okrajově může dojít k personifikaci toponyma a to se pak ve frazému vyskytuje v nezvyklé formě vokativu (takto např. *Jak je ti, Rakousko? – Ouzko!*; chorv. *Zbogom Bosno, odoh ja u Sarajevo* nebo bulh. *Здравей, Москва!*).

Samotné toponymické komponenty představují co do typologie pestrou směs – přítomna jsou především oikonyma a urbonyma lokálního, regionálního i globálního významu (čes. např. *Stromovka, Bohnice, Prčice, Vystrkov, Tejn, Humpolec, Brandejs, Beroun, Tábor, Brno, Praha, Moskva, Drážďany, Athény, Řím, Neapol, Cařihrad*, kvazioikonymum *Kocourkov*; chorv. např. *Lepoglava, Šandrovac, Rabac, Varaždinske Toplice, Zagreb*; bulh. např. *Орландовци, Плачковци, Враца, София, Рим, Москва, Царуград/Стамбул, Шам, Багдад*), v menší míře choronyma – jak jména států (čes. *Rakousko, Rusko*; chorv. *Mađarska, Bosna, Kosovo*; bulh. *Дания, Италия*), tak i území nestátního charakteru (čes. *Český/Českéj ráj, Čechy, Sahara, Sibíř/Sibérie*; chorv. *Afrika, Srijem*) a hydronyma (chorv. *Sava, Dunav*; bulh. *Марица, Дунав*). Některá toponyma ve frazémeh nejsou ve tvaru, který by odpovídal jejich stylově neutrální, tj. oficiální, spisovně podobě (např. čes. *Tejn* [kolokviální, spis. *Týn*], *Brandejs* [kolokviální, spis. *Brandýs /nad Labem/*], *Cařihrad* [archaismus, ofic. *Istanbul*], *Sibérie* [archaismus, ofic. *Sibíř*] nebo bulh. *Шам* [archaismus, ofic. *Дамаск*], *Стамбул, Царуград* [archaismy, ofic. *Истанбул*]).

4.2 Sémantický aspekt

Frazeologické jednotky jsou velice specifické prvky mezilidské komunikace z mnoha důvodů – svou funkcí se chovají jako lexikální jednotky, avšak jejich struktura je jiná: lexikální jednotku si obvykle ztotožňujeme se slovem, kdežto frazeologická jednotka je obvykle složená z více slov (ponechme nyní stranou případy tzv. lexikálních či jednoslovných frazémů) až více vět (polypropoziční frazémy). Zatímco však slovo ve smyslu lexému je zároveň nositelem lexikálního významu, slovo coby komponent struktury frazému svůj lexikální význam ztrácí, dochází k sémantické transformaci celého syntagmatu (např. *ukázat na někoho prstem* jako popis gesta a frazém *ukazovat si na někoho prstem* „opovrzhlivě někoho označovat“ – SČFI-VS: 628). U některých frazémů dochází jen k částečné sémantické transformaci, tj. frazeologicky vázané jsou jen některé komponenty, kdežto jiné si ponechávají svůj lexikální význam (např. *blesková válka* nebo *bílé Vánoce*, u frazeologických přirovnání bývá zase problematizováno tertium comparationis). Tyto přechodné formy jsou pak často předmětem odborných diskusí o míře jejich idiomatizace a v důsledku toho i o odůvodněnosti jejich příslušnosti k frazeologii, tedy v zásadě o hranicích frazeologie. Snahy promítnout míru idiomatizace

slovního spojení (tedy fakticky jeho desémantizace) se odrážely už v prvních pokusech o klasifikaci frazémů u Ch. Ballyho a V. V. Vinogradova (více viz např. Krejčí 2006a: 7–8, 21–22 nebo Mlacek 2007: 78, 147) a především Vinogradovova sémantická klasifikace (*фразеологические сращения, фразеологические единства* a *фразеологические сочетания*) našla uplatnění i ve slovenské (Mlacek 1984) a zejména bulharské (Ničeva 1987, Vátov 1998) teorii frazeologie – slov. *frazеологické zrásty* či *zrásteningy, frazeologické celky, frazeologické spojenia*, resp. bulh. *фразеологични сраствания* (u Vátova *идиому*), *фразеологични единства, фразеологични съчетания* (u Ničevové též *фраземи*). V současnosti se však již tolik nezdůrazňuje, že frazém je fakticky sémanticky transformované slovní spojení, ale – jak např. Jozef Mlacek zaznamenává – „[súčasná teória] hovorí iba o transpozícii syntaktického spojenia na dispozičnú, pomenováciu jednotku (Dolník, 1997), o mnohotvárnej anomálnosti frazémy i jej zložiek (Čermák, 1985), o lexikálno-syntaktickom synkretizme frazém (Miko, 1989b, Furdík, 1994) či esejistickejšie o ustálenej neustálenosti a neustálenej ustálenosti frazém, o ich obraznej neobraznosti a neobraznej obraznosti (Mokienko, 1980)“ (Mlacek 2007: 79).

V této kapitole se zaměříme na sémantickou stránku shromážděných frazeologických jednotek s toponymickým komponentem. Frazémy budeme klasifikovat podle určitého společného sémantického „jmenovatele“, čímž vytvoříme onomaziologické kategorie (jinak též frazeosémantická pole), jež se poté stanou předmětem srovnávací analýzy.

Termín *frazеосэмантикá pole* je definován jako „[v]ýznamové skupiny frazém vyčleňované na základe spoločnej nocionálnej sémy“ (FrazTerm 1995: 54). Tyto skupiny lze případně seskupovat do frazeosémantických makropolí (tamtéž). V rámci ideografického popisu frazémů se frazeosémantická pole nazývají *taxony* a makropole *hypertaxony* (tamtéž: 62). F. Čermák v této souvislosti pracuje s termínem *onomaziologický* (slovník, heslo...), čímž explicitně akcentuje přístup „od významu k formě“, a konstatuje mj. značnou obtížnost seskupování frazémů pod jednotlivá onomaziologická hesla (SČFI-OS: 7–9). Pro naši potřebu jsme se rozhodli tuto Čermákovu terminologii využít a jednotlivá onomaziologická hesla (termín vhodný pro lexikografické zpracování) pojmenovat jako *onomaziologické kategorie*. Termín fakticky chápeme jako synonymní s označením *frazеосэмантикé pole*.

Shromážděné frazémy s toponymickým komponentem tvoří podle nás celkem 56 onomaziologických kategorií (frazеосэмантикých polí):

- Onom. kat. „být jednoduchý, jasný“
- Onom. kat. „bezstarostné, příjemné, krásné (místo, žití)“
- Onom. kat. „vyřízeno, hotovo“
- Onom. kat. „mít, vyjadřovat radost“

- Onom. kat. „velká touha“
 Onom. kat. „globální přístup“
 Onom. kat. „stát se básníkem“
 Onom. kat. „náhlé materiální štěstí“
 Onom. kat. „objevit něco nového“
 Onom. kat. „učinit nevratné rozhodnutí, zachovat se směle, rozhodně“
 Onom. kat. „jít spát“
 Onom. kat. „rozsah, vymezení, prostor“
 Onom. kat. „více způsobů vedoucích k dosažení téhož výsledku“
 Onom. kat. „mobilizační výzva“
 Onom. kat. „nepochopení“
 Onom. kat. „údiv, překvapení“
 Onom. kat. „neschopnost něco učinit (dobře), změnit, dotáhnout do konce“
 Onom. kat. „zbytečná činnost“
 Onom. kat. „říkat, zjišťovat něco známého“
 Onom. kat. „opomenutí“
 Onom. kat. „odmítnutí“
 Onom. kat. „chovat se neobvykle, nenormálně“
 Onom. kat. „lhát, podvádět“
 Onom. kat. „lhostejnost“
 Onom. kat. „domyšlivost“
 Onom. kat. „hloupost, neotesanost, primitivismus“
 Onom. kat. „lehkověrnost, důvěřivost, naivita“
 Onom. kat. „úpadek, zkáza, mravní rozvrat, ostuda“
 Onom. kat. „zmatek, chaos, ruch“
 Onom. kat. „neznámá osoba“
 Onom. kat. „obtížná, problematická, nepříznivá, bezvýhodná situace“
 Onom. kat. „něco není v pořádku“
 Onom. kat. „nepříznivé klimatické podmínky“
 Onom. kat. „hrozící nebo probíhající fyzický střet“
 Onom. kat. „trpké, špatné zkušenosti“
 Onom. kat. „nespokojenost s jakýmkoliv řešením“
 Onom. kat. „finanční faktor, zadluženost, nemajetnost“
 Onom. kat. „být bezcenný“
 Onom. kat. „svádět někoho“
 Onom. kat. „rozvést se“
 Onom. kat. „změnit způsob života“
 Onom. kat. „zemřít“
 Onom. kat. „fyzický vzhled“
 Onom. kat. „specificky ženské fyziologické procesy“
 Onom. kat. „rozbít něco“

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

Onom. kat. „velká vzdálenost“

Onom. kat. „malé množství“

Onom. kat. „malý, těsný prostor“

Onom. kat. „časový faktor“

Onom. kat. „vysoká míra, intenzita něčeho“

Onom. kat. „nepříjemný zápach“

Onom. kat. „pokoření, omluva“

Onom. kat. „být zavřený“

Onom. kat. „odchod, nepřítomnost“

Onom. kat. „ztráta“

Onom. kat. „konkrétní kontinent, země, region, lokalita; vodní tok; místní, národní/náboženská příslušnost“

Uvedené kategorie lze dále seskupit – s ohledem na to, co v nich zahrnuté frazémy vyjadřují – do poměrně dobře se profilujících typů:

- 1) pojmenovací onomaziologické kategorie (v širokém smyslu slova, jako např. „malý, těsný prostor“, „rozsah, vymezení, prostor“, „neznámá osoba“, „zmatek, chaos, ruch“, „specificky ženské fyziologické procesy“ apod.),
- 2) vlastnostní onomaziologické kategorie („bezstarostné, příjemné, krásné (místo, žití)“, „být jednoduchý, jasný“, „být bezcenný“, „být zavřený“, „vysoká míra, intenzita něčeho“ a „finanční faktor, zadluženost, nemajetnost“),
- 3) dějové onomaziologické kategorie (prakticky výhradně spojené s člověkem, jako např. „lhát, podvádět“, „chovat se neobvykle, nenormálně“, „svádět někoho“, „jít spát“, „objevit něco nového“ apod., vč. terminativního „vyřízeno, hotovo“),
- 4) okolnostní onomaziologické kategorie („nepříznivé klimatické podmínky“, „obtížná, problematická, nepříznivá, bezvýhodná situace“, „více způsobů vedoucích k dosažení téhož výsledku“ a „časový faktor“),
- 5) emoční, postojové, schopnostní apod. onomaziologické kategorie (týkají se lidských psychických a charakterových projevů, jako např. „nepochopení“, „opomenutí“, „lhostejnost“, „domyšlivost“, „hloupost“, „mít, vyjadřovat radost“ apod.) a
- 6) výzvodá onomaziologická kategorie („mobilizační výzva“).

Nejvíce zastoupených typů onomaziologických kategorií má charakter pojmenovací, dějový a emoční, postojový apod. Typy s charakterem vlastnostním a okolnostním jsou ve srovnání s předchozími co do počtu zahrnutých onomaziologických kategorií přibližně třetinové, okrajovým je typ výzvodá s jedinou onomaziologickou kategorií.

4.2.1 Onomaziologické kategorie s pozitivní nebo potenciálně pozitivní evaluací

Vytvořené onomaziologické kategorie jsou ve své většině se záporně hodnotícím stylistickým příznakem. Jednoznačně pozitivní, či alespoň potenciálně pozitivní vyznění vykazují pouze frazémy, jejichž sémantika je řadí k onomaziologickým kategoriím „být jednoduchý, jasný“, „bezstarostné, příjemné, krásné (místo, žití)“, „vyřízeno, hotovo“, „mít, vyjadřovat radost“, „velká touha“, „globální přístup“, „stát se básníkem“, „náhlé materiální štěstí“ a „objevit něco nového“.

Onomaziologická kategorie „být jednoduchý, jasný“ obsahuje tři české antropocentrické frazémy – přirovnání *je to jasný/jasně jako Brno* „to je zcela jasné, jednoduché“ (SČFI-P: 55), slovesný frazém *být/bejt (už) z Prahy doma* „konečně pochopit, chápat a vyznat se v něčem nebo dovést si něco vysvětlit“ (SČFI-VS: 601) a jeho větná transformace *Už sme/j sme z Prahy doma!* „už tomu konečně rozumím, rozumí; teď konečně vím, ví, jaká je situace“ (SČFI-VV: 708). Zatímco komponent *Praha* v uvedených frazémech představuje nejasný, nečitelný a vůbec komplikovaný prostor, z něhož se někdo vrací do prostředí dobře známého, tedy jasného a čitelného (domů), takže obraz vykazuje vysokou míru sémantické průhlednosti, *Brno* v uvedeném přirovnání takto nefunguje; toto komparátum je jak v analyzovaném, tak i v jiných přirovnáních prakticky desémantizované a představuje pouze jakousi blíže neurčenou a neurčitelnou vysokou míru čehokoliv (podobně se v českých přirovnáních chovají zooapelativní komponenty *kráva* nebo *prase*).

Onomaziologická kategorie „bezstarostné, příjemné, krásné (místo, žití)“ obsahuje tři neantropocentrické frazémy – chorvatský *mali Pariz* „vrlo lijepo/uređeno/zanimljivo mjesto/grad“ (FRHSJ: 453), chorvatský *zemlja dembelija/Dembelija* „izmišljena zemlja u kojoj ,teče med i mljeko' / u kojoj se ne mora ništa raditi“ (FRHSJ: 785) a bulharský *блажена Аркадия* „страна или място, където се живее и работи спокойно, безгрижно, където животът не е смущаван от никакви неприятности“ (FRBE I: 95, viz též FRBE02: 34) tu obrazně pojmenovávají nějakou lokalitu, resp. region vyznačující se uvedenou sémantikou. Bulharský frazém *свободна България* „без всякакви задължения или задръжки“ (FRBE II: 278), chorvatský *živjeti kao beg u Hercegovini* „great living conditions, life devoid of any problems“ (Vidović Bolt – Szerszunowicz 2008: 138) a český *být svobodný jak Amerika* „být bez rodinných závazků a starostí“ (SČFI-P: 34) svou sémantikou již neoznačují region, jsou součástí vyjádření pocitu, stavu. Proces, jenž by měl vyústit do stavu uvedeného v názvu této onomaziologické kategorie, vyjadřuje frazém *napít se z řeky zapomnění / z vody Léthé* „zbavit se starostí, vzpomínek a osudně, osudově zapomenout“ (SČFI-VS: 709).

U onomaziologické kategorie „vyřízeno, hotovo“ je ve všech frazeologických slovnících z postsrbochorvatského prostoru zaznamenán rozšířený frazém modelové struktury *i/pa mirna [region f.]* s významem „vyřízeno, hotovo“: (*pa/i*)

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

mirna Bosna „i sve u redu, i stvar je u redu“ (FRHSJ: 38), *i mirna Bosna* „(i) sve u redu, (i) tu prestaje svaka diskusija, (i) stvar je završena“ (HFR: 46), *pa/i mirna Bačka* „i sve u redu, stvar je u redu“ (FRHSJ: 9), *pa mirna krajina* „i sve u redu, i stvar je u redu“ (FRHSJ: 274). Variantnost se – jak vidno z příkladů – projevuje pouze na pozici toponymického komponentu. V slovnících a studiích obsahujících soupisy frazémů s toponymickým komponentem tento „trojjediný“ frazém nemá totožné zastoupení (viz následující tabulka):⁹⁸

Tabulka 7: Frazém *mirna Bosna/Bačka/Krajina*

SLOVNÍKY FRAZEOLOGICKÉ	Bosna	Bačka	Krajina
FRHSJ (1982)	<i>(pa/i) mirna Bosna</i>	<i>pa/i mirna Bačka</i>	<i>pa mirna krajina</i>
HFR (2003 ¹ , 2014 ²)	<i>i mirna Bosna</i>	<i>(i) mirna Bačka</i> ^{1.vyd.}	–
FRSJ (2012)	–	<i>и/па мирна Бачка</i>	–
ISJ (2006)	–	<i>мирна Бачка</i>	–
SLOVNÍKY VÝKLADOVÉ	Bosna	Bačka	Krajina
RHSKJ (1967)	<i>pa (i) mirna Bosna</i>	<i>mirna Bačka</i>	<i>mirna krajina</i>
VRHJ (2003)	<i>(pa) mirna Bosna</i>	<i>(pa) mirna Bačka</i>	<i>(pa) mirna krajina</i>
RHJ (2000)	–	<i>mirna Bosna</i>	–
RBJ (2007)	–	–	–
RSHKJ (1967, 1969)	<i>па (и) мирна Босна</i>	<i>мирна Бачка</i>	<i>мирна крајина</i>
RSSKJ (2000)	–	–	–
RSJ (2007)	<i>па (и) мирна Босна</i>	<i>мирна Бачка</i>	<i>мирна крајина</i>
SLOVNÍK PŘEKLADOVÝ	Bosna	Bačka	Krajina
SChČS (1982)	<i>pa mirna Bosna</i>	–	<i>i mirna krajina</i>
STUDIE	Bosna	Bačka	Krajina
N. Pintarićová (1997)	<i>i mirna Bosna</i>	–	–
M. Menac-Mihalićová (2010)	<i>(i/pa) mirna Bosna</i>	–	–
I. Vidović Boltová a J. Szerszunowiczová (2008)	<i>i/pa mirna Bosna</i>	<i>i mirna Bačka</i>	–
E. Fekete (1996)	<i>па/и (сад) мирна Босна</i>	<i>па/и (сад) мирна Бачка</i>	<i>па/и (сад) мирна Крајина</i>

Slovník Josipa Matešiče (FRHSJ) obsahuje jednotky s *Bosnou* a *Bačkou*, ale také strukturně analogický frazém s apelatívem *krajina*. Antica Menacová a kol. (HFR) nabízí jen frazém *i mirna Bosna*, třebaže v prvním vydání tohoto slovníku se ještě nabízel i varianta s toponymem *Bačka* (HFR03: 30). Autoři srbských frazeologických

98 Pro lepší představu jsme do porovnání zařadili i slovníky srbštiny a bosenštiny a významnější překladové slovníky.

slovníků Đorđe Otašević (FRSJ) a Tanja Milenkovićová (ISJ) zas uvádějí pouze frazém *u/na mirna Bačka*. Náhledy do frazeologických slovníků tak sugerují, jako by v srbské byla *klidná* pouze *Bačka*, v chorvatštině *Bosna*, jen Matešićův „hrvatski ili srpski“, tedy srbochorvatský slovník obsahuje všechny tři jednotky (jež bychom mohli vnímat jako lexikální varianty), *krajinu* ovšem jen v apelativní podobě.⁹⁹

Obraz, který vychází z výkladových slovníků, je následující: srbská i chorvatská varianta Slovníku srbochorvatského spisovného jazyka (RHŠKJ, RSHKJ) z konce 60. let obsahují všechny tři jednotky, stejně tak i současný jednosvazkový slovník srbské (RSJ) a chorvatský slovník Vladimira Aniče (VRHJ). Další chorvatský jednosvazkový slovník (RHJ) ale přináší jen jednotku s Bosnou. Slovník bosenského jazyka (RBJ) ani Moskovljevićův srbský (původně ovšem srbochorvatský) slovník (RSSKJ) neobsahují žádnou z možných variant, naproti tomu *Srbocharvatsko-český slovník* (SChČS) obsahuje dvě: s *Bosnou* a *krajinou*.

Podobný obrázek jako frazeologické slovníky přináší také studie s rozsáhlým korpusem excerpovaných frazeologických jednotek – všechny chorvatské autorky (Neda Pintarićová, Mira Menac-Mihalićová i Ivana Vidović Boltová s Polkou Joanou Szerszunowiczovou) uvádějí jednotky s *Bosnou*, pouze anglojazyčná studie posledně zmiňované autorské dvojice má i *Bačku*. Jen Srb Egon Fekete ve své studii psané ještě v 80. letech uvádí všechna tři toponyma, tedy včetně *Krajiny*.¹⁰⁰

Korpusy srbského, resp. chorvatského jazyka dávají tyto výsledky:

KSSJ:

mirna Bačka 3 výskyty, *mirna Krajina* 1 výskyt, *mirna Bosna* 1 výskyt, a to pouze v metajazykové funkci s uvozující formulí (*Ne kažem da je to bilo dobro, ali je funkcionisalo. Nije slučajna ona uzrečica „mirna Bosna“*).

HJK:

mirna Bosna 16 výskytů, *mirna Krajina* 2 výskyty, *mirna Bačka* žádný výskyt.

Konfrontace s korpusy tedy potvrdila převahu varianty s *Bosnou* v chorvatské frazeologii a rovněž to, že se varianta s *Bačkou* v chorvatštině pravděpodobně nepoužívá. Srbský korpus eviduje mírnou převahu varianty s *Bačkou*, v jednom příkladu však také dokládá výskyt varianty s *Bosnou*. Oba korpusy potvrdily i výskyt

99 Z geografického hlediska nic nenaznačuje, proč by choronymum *Bosna* mělo být motivantem pouze ve frazeologii Chorvatů, kdežto choronymum *Bačka* pouze ve frazeologii Srbů – historická země Bosna je dnes součástí státu Bosna a Hercegovina, kde spolu s muslimskými Bosňáky žijí rovněž Chorvaté i Srbové; historická země Bačka je sice část dnešního Srbska (přesněji jeho Autonomní oblasti Vojvodina), ale na západě se dotýká Chorvatska a Chorvaté v Bačce rovněž žijí. Typická pro všechna tři území je pestrá etnická struktura, která přirozeně ve vypjatých politických situacích přispívá k nepokojům a konfliktům.

100 Jako *Krajina* se označuje území severozápadní Bosny (*Bosanska krajina*, historicky též *Turska Hrvatska*), v Chorvatsku se v minulosti území podél příslušně přiléhající části Bosny a Hercegoviny označovalo jako *Vojna krajina*, resp. *Vojna granica*. V roce 1991 byl na části území Chorvatska vytvořen separatistický srbský politický útvar nesoucí název Republika Srbská Krajina (sch. *Republika Srpska Krajina*), který svým tvarem do určité míry připomínal starou Vojenskou hranici. Po dvou zásadních vojenských operacích chorvatské armády v květnu a srpnu 1995 byla nad tímto územím obnovena chorvatská suverenita.

třetí varianty – s *Krajinou*, již žádný z novějších excerpovaných slovníků (chorvatských ani srbských) nezaznamenává.

Svým významem těmto „srbochorvatským“ frazémům odpovídá ještě český propoziční frazém *...(a) šlus na Brno!* „toto je definitivní, to je (pro mě) konec debaty“ (SČFI-VV: 73).

Poslední onomaziologické kategorie s pozitivní evaluací („mít, vyjadřovat radost“, „velká touha“, „globální přístup“, „stát se básníkem“, „náhlé materiální štěstí“, „objevit něco nového“), svým zaměřením antropocentrické, vykazují řadu různých významů, vždy spojených s lidskou činností. Dva české frazémy jsme zařadili do první onomaziologické kategorie – jejich struktura je větná a oba jsou určitým verbálním vyjádřením pozitivního emočního rozpoložení: *Hopsa hejsa do Brandejsa* „mám, cítím radost a dobrou náladu (popř. a chuť trochu zpívat, skotačit ap.)“ (SČFI-VV: 70) a *Půjdeme spolu do Betléma...* „(čl. v hravé odpovědi zvl. na návrh blízkého drahého začínající na „Půjdeme spolu...“) půjdeme (tam jako kamarádi) spolu“ (SČFI-VV: 53). Následující čtyři onomaziologické kategorie jsou ovšem pouze jednočlenné nebo obsazené jednotkami představujícími vzájemné strukturně identické jinojazyčné ekvivalenty. Zařadili jsme sem české větné frazémy *Vidět Neapol a umřít* 1. „tohle bych velmi chtěl vidět, zažít; po tomhle strašně toužím“ 2. „toužím uvidět krásnou Neapol a potěšit se pobyttem v ní“ (SČFI-VV: 525) a *Jsem občan ne Atén či Řecka, ale světa* „neomezují se jen na zájem, prospěch, potřebu jednoho malého místa a současnosti, ale snažím se být světoobčan, vidět, posuzovat vše globálně“ (SČFI-VV: 622), chorvatské frazémy *popeti se na Parnas* „postati pjesnik“ (FRHSJ: 453) a *ujak iz Amerike* „iznenadna sreća koja donosi blagostanje/bogatstvo“ (FRHSJ: 716), který má i bulharskou verzi *svučo om Amerpuka* (ve slovnících ovšem nezachycenou) a českou verzi *mít strýčka/strejčka v Americe* „mít záhadný a bohatý zdroj příjmů a být takto bohatý“ (SČFI-VS: 773). Komponent *Amerika* se ještě vyskytuje v chorvatském frazému *otkriti/pronalaziti/pronaći Ameriku* (FRHSJ: 3), jenž svým druhým (a asi známějším) významem s ironickým příznakem patří do jiné onomaziologické kategorie a vůči němuž je význam „svratiti pažnju, upozoriti na što nepoznato/značajno važno“, který J. Matešić uvedl ve svém slovníku jako č. 1, de facto v kontrastu. Přestože je frazém *objevit Ameriku* ve všech námi sledovaných jazycích přítomný a běžný, jedině v Matešićově slovníku nalezneme i výše citovaný výklad s vyzněním kladným, neironickým.

4.2.2 Onomaziologické kategorie s neutrální až pozitivní evaluací

Neutrální až pozitivní vyznění detekujeme u onomaziologických kategorií „změnit způsob života“ a „učinit nevratné rozhodnutí, zachovat se směle, rozhodně“. První je zastoupená pouze jedním chorvatským frazémem – *Zbogom*

Bosno, odoh ja u Sarajevo „promjena načina života koja nije baš velika“ (Pintarić 1997: 169). Druhá je zastoupená internacionálním frazémem *překročit Rubikon*, a to ve všech sledovaných jazykových mutacích. Jeho význam je v každé z použitých frazeografických příruček popisován v zásadě stejně:

- čeština: *překročit Rubikon* „udělat závažné a osudové životní rozhodnutí, rozhodnout se a neodvratně tak poznamenat svůj další život, práci ap.“ (SČFI-VS: 684);
- chorvatština: *prijeći Rubikon* „donijeti smjelu/neopozivu odluku, učiniti odlučan korak“ (FRHSJ: 579); *prijeći/prelaziti Rubikon* „donijeti/donositi veliku (neopozivu, sudbinsku) odluku, učiniti/činiti odlučan korak“ (HFR: 506);
- bulharština: *минавам/мина Рубикон*, resp. *преминавам/премина Рубикон* „извършвам крайно смела постъпка, която има сериозни последици за мене, предприемам решителна стъпка“ (FRBE I: 587–588, resp. FRBE II: 197–198); *минавам/преминавам Рубикон* „извършвам смела и решителна постъпка с важни последствия за мене“ (FRBE02: 187); *минавам/мина Рубикон* „предприемам решителна постъпка, със сериозни последствия за мен“ (FRBE14: 163); *преминавам Рубикон* „правя решителна, съдбовна крачка; смело преодолявам голямо препятствие, което ме поставя в нова позиция, с нови възможности“ (FRBE14: 218).

Na příkladech je patrný jistý rozpor ve vidu slovesného komponentu – je zřejmé, že význam „učinit nevratné rozhodnutí“ vyžaduje vyjádření činnosti dokončené, čili v samotném frazému bychom očekávali sloveso perfektivní (čes. *překročit*, chorv. *prijeći*, bulh. *мина/премина*). U M. Ničevové (FRBE02) je však sledovaný frazém zaznamenán pouze se slovesem imperfektivním (*минавам/преминавам*), zatímco M. Banovová a S. Dimovová (FRBE14) uvádějí z obou možných bulharských perfektiv pouze tvar *мина*. Naopak variantu s imperfektivním slovesným komponentem vůbec nenabízejí F. Čermák (SČFI) a J. Matešić (FRHSJ).

4.2.3 Onomaziologické kategorie s neutrální evaluací

Neutrální vyznění mají podle našeho názoru frazémy z šesti onomaziologických kategorií: „jít spát“, „rozsah, vymezení, prostor“, „vysoká míra, intenzita něčeho“, „více způsobů vedoucích k dosažení téhož výsledku“, „specificky ženské fyziologické procesy“ a „mobilizační výzva“. Sémanticky nevyjadřují žádnou blízkost: frazémy z první onomaziologické kategorie pouze alegoricky konstatují proces přípravy k spánku, frazémy z druhé onomaziologické kategorie obrazně vyjadřují rozsah, přirovnání z třetí onomaziologické kategorie je spojeno s vyjádřením fyzické velikosti či důležitosti, větný frazém ze čtvrté onomaziologické kategorie předává způsobem typickým pro přísloví či pořekadla nějakou lidskou zkušenost, dva frazémy z páté onomaziologické kategorie představují tabuizované pojmenování

menstruace, resp. porodu a různé frazémy z šesté onomaziologické kategorie spojuje prvek apelu.

V onomaziologické kategorii „jít spát“ mají zastoupení bulharské frazémy *пошел съм за Спанчевци* „спи ми се и се каня да спя; легнал съм си вече да спя“ (FRBE II: 173) a *ще вървя на Спъниците* „спи ми се“ (FRBE II: 518) a český frazém *jít do hajan* „jít spát“ (SČFI-VS: 331), jehož toponymický komponent *Hajany* navíc ani není ve slovníku zachycen s velkým počátečním písmenem. Přesto soudíme, že frazeologická forma, vzorec či model *Verb_{mov} + [prepTOP]* jsou v řadě evropských jazyků rozšířené – kromě námi uvedených viz např. anglický ekvivalent *turn in/be off to Bedfordshire* (SČFI-VS: 331), jenž je vytvořen na stejném principu (toponymum tu označuje název jednoho anglického hrabství) a slovní hříčka zde pracuje se substantivem *bed* „postel“, slovinské *iti v Pančevo/Mižule* (*pančati* „spati“, *mižati* „imeti zaprte oči“ – Kržišnik 2018: 28, Mižule je kvazitoponymum, Pančevo je město v Srbsku) nebo slovenské *ísť do Spiša* (Glovňa 2003: 248–249, Spiš je region na Slovensku).

Frazémy z onomaziologické kategorie „rozsah, vymezení, prostor“ obsahují s ohledem na jejich význam pokaždé dva toponymické komponenty chápáné polárně, avšak jejich polarita tu funguje spíše v rovině symbolické, nikoliv doslovné. Takto byl v českém slovníku zachycen frazém *od Šumavy k Tatrám* jako „vyjádření, že nějaká činnost se týkala území bývalé Československé republiky od jednoho konce na druhý“ (SČFI-VN: 352), v chorvatštině existuje velmi podobný, avšak z hlediska geografické reality mnohem přesnější frazém *od Triglava do Devdelije* (o jediné s makedonským endonymem *Gevgelije*) vymežující bývalou Jugoslávií (HJK, viz též Fekete 1996: 25) a v bulharštině – frazém vymežující perifrasticky celý svět – *от Япония до Патагония* „по целия свят“ (NFRBE: 200). O tom, že je tento způsob geografického vymežování poměrně rozšířený a oblíbený, svědčí např. známé heslo z první republiky *Od Jasiny do Aše republika je naše!* „kolíkující“ tehdejší Československo, pojmenování odborné knihy bulharského historika Nauma Kajčeva o tzv. ilyrském hnutí z první poloviny 19. století *Илурия от Варна до Вулах* (2015) určující rozsah zamýšlené Ilýrie jako domova všech jižních Slovanů nebo v korpusu zachycené varianty výše uvedeného chorvatského frazému *od Triglava do Timoka/Vardara/Soluna/Balkana* (HJK).

Zjištěné frazémy z onomaziologické kategorie „vysoká míra, intenzita něčeho“ svou povahou patří až do následující skupiny s negativní evaluací, ale chorvatská frazeologická jednotka z této kategorie (*velik*) *kao Velebit* „u doslovnom se značenju odnosi na fizičku veličinu nekog entiteta, a to se proširuje na intenzitet, važnost i slično“ (Parizoska 2018: 146) vykazuje spíše neutrální evaluaci.

Onomaziologická kategorie „více způsobů vedoucích k dosažení téhož výsledku“ má pouze jediného zástupce – propoziční frazém *Všechny cesty vedou do Říma* „stejného cíle, výsledku se dá dosáhnout různými způsoby; ať člověk zvolí jakoukoli metodu práce, zjišťování údajů ap., dospěje zpravidla ke stejnému

závěru, základnímu zdroji“ (SČFI-VV: 135), jenž svým charakterem odpovídá přísloví. Přestože se vyskytuje i v námi sledovaných jazycích (chorv. *Svi putevi vode u Rim*, bulh. *Всички пътища водят до Рим* ← lat. orig. *Omnes viae Romam ducunt*), do příslušných frazeologických slovníků jejich autory z různých důvodů zařazen nebyl. Domníváme se, že tomu bránil především jeho paremiologický charakter.

Onomaziologická kategorie „specificky ženské fyziologické procesy“ je zastoupena chorvatskými slovesnými frazémy *došla teta iz Rusije komu* „dobio je mjesečnicu tko“ (Menac-Mihalić 2010: 206) a *putovati/ići u Rim* „ići roditi u rodišište“ (tamtéž: 208). Je vskutku pozoruhodné, že i takovéto navýsost tělesné a intimní pochody mohou být spojovány se slovesy pohybu a s nějakou lokalitou, resp. územím, tedy zobrazovány metaforicky jako pohyb odněkud nebo někam.

Poslední skupina frazémů, jejichž stylistické vyznění jsme zhodnotili jako neutrální, je specifická v tom, že nesdružuje jednotky s nějakým společným významem, ale jedná se o jednotky vesměs propozičního charakteru, které fungují jako určitá forma apelu, často v reakci na nepříznivé okolnosti. Seskupili jsme je proto do onomaziologické kategorie „mobilizační výzva“: *My Prahu nedáme, radši ji zbouráme!* „my se budeme bránit; bude-li Praha ohrožena, je třeba ji chránit a nelze ji vydat na pospas nepříteli“ (SČFI-VV: 708), *Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm* „náš stát, národ vždy překonal těžká období, nezankl a přežil a to se nám podaří i tentokrát“ (SČFI-VV: 753), *Картаген трябва да бъде разрушен!* „настойчив призив за борба с враг или с някакво препятствие“ (FRBE02: 147) a *Порт Артур (оце) не е паднал!* „употребява се, когато фанатизирани привърженици на нещо не желаят да приемат неприятни за тях реални факти, неприятна реална действителност“ (NFRBE: 211).

4.2.4 Onomaziologické kategorie s negativní evaluací

Negativní vyznění vykazují všechny ostatní frazémy sdružené do mnoha sémanticky různorodých onomaziologických kategorií. Tyto kategorie bychom z hlediska toho, jaké frazémy sdružují, mohli rozdělit do tří skupin:

PRVNÍ – kategorie obsahující jeden nebo dva frazémy s příslušnou sémantikou,

DRUHÁ – kategorie obsahující frazém, jenž se vyskytuje v řadě jinojazyčných mutací, ale může to být i frazém s množstvím slovníkově zachycených podob (verzí) v rámci jednoho jazyka (tato skupina frazeologických „klonů“ jednoho frazému bývá často doplněna jedním, zřídka více dalšími frazémy s odpovídající sémantikou)

a *TŘETÍ* a nejrozmanitější – kategorie obsahující větší množství vzájemně formálně nesouvisejících frazémů.

PRVNÍ SKUPINU jedno- a dvoučlenných onomaziologických kategorií tvoří:

- onomaziologická kategorie „trpké, špatné zkušenosti“ obsahující jednotku *vědět/poznat, zač je v Pardubicích perník* „získat nebo mít trpké a špatné zkušenosti; tvrdě se poučit (o realitě), popř. se potrestat a uvědomovat si to“ (SČFI-VS: 534);
- onomaziologická kategorie „nespokojenost s jakýmkoliv řešením“ obsahující jednotku *V prdeli a v Tejně (tam) je všude stejně* „tam to je stejně nepříjemné a nepřijatelné a nelíbí se mi to; to není nijak lepší a nepomůže to“ (SČFI-VV: 722);
- onomaziologická kategorie „pokoření, omluva“ obsahující jednotku *jít do Canossy* „pokořit se a jít se podvolit, omluvit ap.“ (SČFI-VS: 75);
- onomaziologická kategorie „svádět někoho“ obsahující jednotku *Je vod Drážďan, ne vod Berouna* „rád tu dívku, dívky, ženy svádí a dvoří se jim, ale oženit se nechce“ (SČFI-VV: 230);
- onomaziologická kategorie „nepříjemný zápach“ obsahující jednotku *je tam smradu jako v Cařihradu* „hodně až nesnesitelně to tam páchne“ (SČFI-P: 62) s variantou *Je tu smradu jako v Cařihradu* „je tu cítit silný a nepříjemný zápach“ (SČFI-VV: 825);
- onomaziologická kategorie „malé množství“ obsahující jednotku *je to jako když plivne do Stromovky* „je toho velmi málo“ (SČFI-P: 339) s variantou *To je, jako když plivne do Stromovky* „to je nepříjemně n. směšně málo a nestačí to“ (SČFI-VV: 856) a
- onomaziologická kategorie „vysoká míra, intenzita něčeho“ obsahující jednotku *byla to facka/pětka/flek/lež jako Brno* „bylo to značně velké, silné, nepříjemně intenzivní; bylo to pobuřující, nepříjemné a zahanbující“ (SČFI-P: 55) s variantou *To byla facka jako Brno/hrom* „to byl velmi n. přehnaně silný, zarážející a prudký úder (plochou dlaně) do tváře“ (SČFI-VV: 246).

Poslední tři onomaziologické kategorie obsahují své české frazémy ve dvou prakticky totožných verzích – jedna se vyskytuje v prvním dílu SČFI – Přírovnáních, ta druhá pak ve čtvrtém dílu SČFI – Výrazech větných. Jejich forma se liší jen minimálně – buď ve slovosledu: *je to jako když* vs. *To je, jako když (Stromovka)*, *byla to facka* vs. *To byla facka (Brno)*, nebo ve tvaru ukazovacího zájmena: *je tam smradu* vs. *Je tu smradu (Cařihrad)*. Ani slovníkové explikace – jak je z příkladů výše vidno – se obsahově fakticky neliší, třebaže nejsou zcela totožné.

Onomaziologické kategorie obsahující výhradně bulharské nebo výhradně chorvatské frazémy jsou:

- onomaziologická kategorie „nepochopení“ obsahující jednotku *нерде Шам, нерде Багдад* „употребява се, когато се говори за едно, а някой започва разговор съвсем за друго или съвсем погрешно разбира това, за което става дума“ (FRBE I: 716) s variantou se substituovanými toponymickými členy *нерде Ямбол, нерде Стамбул* (Genev-Puchaleva 2016: 123);

- onomaziologická kategorie „být bezcenný“ obsahující jednotku *хвърли го с две клечки в Марица* „негоден е, за нищо не го бива, нищо не струва“ (FRBE II: 479);
- onomaziologická kategorie „rozvést se“ obsahující jednotku *заминавам/замина за Австралия* „развеждам се“ (NFRBE: 87);
- onomaziologická kategorie „malý, těsný prostor“ obsahující jednotku *като свини за Оршова* „много натясно, плътно един до друг“ (FRBE I: 509);
- onomaziologická kategorie „lehkověrnost, důvěřivost, naivita“ obsahující jednotku *moja mala iz Bosanske Krupe* „mlada neiskvarena i lakovjerna djevojka“ (Pintarić 1997: 170);
- onomaziologická kategorie „hloupost, neotesanost, primitivismus“ obsahující jednotky *Mujo iz Doboja / od Doboja Mujo* „kaže se u Hrvatskoj i u BiH za nekoga tko je glup, neodgojen i nesnalažljiv“ (Pintarić 1997: 159); *kao da je došao iz Zanzibara* „primitivna osoba koja se ne snalazi u razvijenom društvu“ (tamtéž: 168) a *kao da je iz Tunguzije* „za osobu koja ne zna dobro govoriti, ne zna se ponašati, ništa joj nije jasno, priglupa je“ (tamtéž: 168).

DRUHOV SKUPINU představují kategorie s frazémy, jež se vyskytují v řadě jinojazyčných mutací a/nebo s množstvím slovníkově zachycených variant v rámci jednoho jazyka, je jich celkem 16.

Onomaziologická kategorie „říkat, zjišťovat něco známého“ obsahuje mnoho podob zpracování frazému *objevit/objevovat Ameriku* „údajně objevit, zjistit n. vymyslet, vymýšlet, co je běžně známé a samozřejmé (popř.: a být na to hrdý); upozornit, upozorňovat halasně na samozřejmé“ (SČFI-VS: 37), a to ve všech zkoumaných jazycích. Daný frazém je jeden z nejrozšířenějších jak co do zkoumaných jazyků, tak co do excerpovaných slovníků (podobně jako *překročit Rubikon* – viz výše), neuvádí ho pouze nejnovější malý frazeologický slovník bulharštiny (FRBE14). V této sémantické skupině je ještě solitérní český frazém *to je starý jako Praha* „to je přece dlouho a dobře známé; není to vůbec nic nového a nepřekvapuje to“ (SČFI-P: 288).

Do značné míry analogická je co do obsahu onomaziologická kategorie „úpadek, zkáza, mravní rozvrat, ostuda“. Jádrem je frazém *Sodoma (a) Gomora* 1. „místo, prostředí, kde se (hromadně) provádí něco nemravného, hanebného, kde se pášou různé prostopášnosti a neřesti nebo které má takovou pověst“ 2. „nemravný, nezřízený život, takováto hromadná mravní zkáza v určitém prostředí“ (SČFI-VN: 327) obsažený v příslušných mutacích i v bulharských a chorvatských slovnících. Do této sémantické skupiny jsme zařadili ještě dva jiné frazémy – český (*to je*) *ostuda jako Brno* „je to velká a nepřijemná ostuda, která umožňuje, umožní druhým se posmívat nebo vysmívat“ (SČFI-P: 55) a bulharský *Тарпейска скала* „място над пропасть, на гибел“ (NFRBE: 251).

Onomaziologická kategorie „chovat se neobvykle, nenormálně“ obsahuje především frazémy s názvem nějakého místa známého svým „blázcincem“ – typicky např. *patřit do Bohnic/Kateřinek* „být blázen, bláznit, chovat se nenormálně, nesmyslně, popř. i hrozivě a nebezpečně (tj. zasloužit si nebo potřebovat internaci v ústavu)“, *utéct z Bohnic/Kateřinek* „být nerozumný, bláznivý; chovat se nesmyslně, (jakoby) nerozumně, bláznivě“ (oba SČFI-VS: 52) nebo chorv. *zreo u ludnicu/Vrapče* „neuravnotežen, u lošem psihičkom stanju, psihički bolestan“ (HFR: 299).¹⁰¹ Co do míry substituovatelnosti toponymického komponentu má tento typ frazémů hodně společného s onomaziologickou kategorií „jít spát“, kterou jsme popsali výše. Pevnou součástí struktury frazému je pouze forma, kterou bychom mohli schematicky označit jako [*místo, kde se nachází psychiatrické zařízení*] a jež v konkrétní realizaci představuje libovolnou lokalitu, která je ve frazeologii příslušného regionu, území, řídkěji celého státu díky umístění psychiatrické léčebny chápána jako symbol neobvyklého, nenormálního chování. Na rozdíl od onomaziologické kategorie „jít spát“ mají ovšem frazémy z této onomaziologické kategorie tu vlastnost, že toponymický komponent v nich označuje reálně existující lokalitu, kdežto u druhé porovnávané onomaziologické kategorie frazémy často obsahují kvazitoponymum. Určitým překvapujícím zjištěním u onomaziologické kategorie „chovat se neobvykle, nenormálně“ je nouze o dostatečný počet frazeograficky zpracovaných jednotek. Nejobsáhlejší z posuzovaných, *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, má sice pět různých frazémů (v podobě přirovnání, slovesného frazému a větného frazému), avšak s ohledem na toponymický komponent SČFI zaznamenává výhradně jednotky s pražskými lokalitami Bohnice a Kateřinky. Podobně je na tom Matešičův *Frazeologický slovník chorvatského neboli srbského jazyka*, jenž obsahuje pouze záhřebskou lokalitu Stenjevec (*zreo za Stenjevec* „lud, poludio, nenormalan“ – FRHSJ: 645, s ohledem na místní kajkavské nářečí navíc napsanou v nepřesné štokavské formě se sufixem *-ac* namísto podoby Stenjevec), zatímco celý další tehdejší srbochorvatský prostor ignoruje. Chorvatský frazeologický slovník Menacové, Finkové a Venturina nabízí rovněž jen jedinou variantu, a to s lokalitou Vrapče (fakticky jde o totéž zařízení, které je u Matešiče lokalizováno do Stenjevece – více o tom viz dále podkapitola 4.5.5 Ostatní toponyma). Ani v žádném (!) z excerpovaných bulharských slovníků se frazémy s hledanou pozicí [*místo, kde se nachází psychiatrické zařízení*] nevyskytují, třebaže v bulharštině prokazatelně existují (Karlukovo, například). Zbylé příklady z této onomaziologické kategorie jsou for-

101 Další frazémy ze SČFI: *je/vypadá jako by/když utekl z Bohnic* „být podivně, nevhodně nebo nedostatečně a směšně oblečen; nebýt zcela oblečen nebo zapnut a působit divně, bláznivě; chovat se, mluvit, pohybovat se podivně, nejasně, trhavě a směšně nápadně“ (SČFI-P: 52); *dostat se/přijít do Bohnic/Kateřinek* „být odvezen, zavřen do blázince (např. v pražské čtvrti Bohnice); být nuceně internován v ústavu pro choromyslné“ (SČFI-VS: 52); *Uteks/utekls (snad) z Bohnic?* „to je nesmysl (a já ho rozhodně odmítám); to je absurdní (co děláš, říkáš), neuvažuješ vůbec rozumně (a je třeba to hned zastavit, odmítnout)“ (SČFI-VV: 67).

málně odlišné. Jedná se o chorvatský frazém *izvoditi krive Drine* „neozbiljno se ponašati, govoriti/raditi koještarije“ (FRHSJ: 103) obsahující hydronymum *Drina* a bulharský nářeční frazém *има да давам на Михаљко от Пеџера* „не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм“ (FRBE II: 442) s oikonymem Peštera.

Obdobně substituovatelná je pozice toponymického komponentu také u onomaziologické kategorie „zemřít“, která obsahuje české frazémy *dostat se/odstěhovat se na Olšany* „zemřít a být pohřbený, pochovaný“ (SČFI-VS: 514), *ležet na Olšanech* „být (už) mrtvý a pohřbený“ (tamtéž) a bulharský *ще уда в Орландовци* „ще умра“ (FRBE II: 520). Také zde je substituovatelnost podmíněna lokálním či regionálním povědomím o místě, kde se obvykle pohřbívají zemřelí (čtvrť Olšany v Praze, resp. čtvrť Orlandovci v Sofii). I v tomto případě je zvláštní, že žádný frazém posuzovaného typu není zachycen ve starších ani novějších slovnících chorvatštiny – záhřebskou čtvrť Mirogoj, kde se nachází tamní ústřední hřbitov, jsme přitom zachytili ve frazému *otići na Mirogoj* („*Svako zlo za neko dobro... jedan je čovjek morao umrijeti da bi drugi ostvario životne snove. Ujak je otišao na Mirogoj, Boris će u neki bolji život*“ – Šalković 2016) a zmiňuje se o něm i N. Pintarićová (1997: 166).

Poměrně bohatá na frazeologické jednotky je onomaziologická kategorie „obtížná, problematická, nepříznivá, bezvýhodná situace“. V českých frazémeh se kromě narážek na dobu habsburské (komponent *Rakousko*), hitlevské, resp. bolševické nadvlády¹⁰² vyskytuje jeden přírěr s oikonymem Prčice (*bejt v Prčicích*), ovšem pouze ve druhém významu „být zcela a nepříjemně zmařený, ztracený“ (SČFI-VS: 613). Typickým frazémem této onomaziologické kategorie je ovšem *dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce* „být úplně, popř. s výsměchem poražen; vůbec nic nezískat a dopadnout velmi špatně“ (SČFI-P: 318), jenž má své analogie v chorvatštině (*provesti se/proći kao Janko na Kosovu* „provesti se vrlo loše, loše proći, nastradati“, FRHSJ: 211; *proći/provesti se kao Janko na Kosovu* „loše proći, nastradati“, HFR: 191) i bulharštině (*закъсал съм като (крал) Марко на Косово (поле)* „в много тежко, безизходно положение съм“, FRBE02: 107; *като Марко на Косово поле* „за изпадане в много затруднено положение“, MFRBE: 107). Ve všech uvedených analogických frazémeh se opakuje tentýž strukturní model: *dopadnout* (špatně) jako [*historická osoba či skupina*] na/u [*místo významné historické události*]. Tuto skutečnost potvrzuje i heslo v Chorvatsko-slovanském slovníku přirovnání, kde jsou společně uvedeny frazémy *dopadnout jako sedláci u Chlumce*, *подредя се/наглася се като Марко на Косово поле* a *provesti se/proći kao Janko na Kosovu* ve významu „loše proći, nastradati“ (HSRPF: 198). Skupinu doplňují ještě dva bulharské frazémy: nářeční *Не може ме опра ни Дунав* „в много тежко състояние

102 *Jak je ti, Rakousko? – Ouzko!* „Rakousko je v těžké situaci (a už asi brzo padne)“ (SČFI-VV: 753); *To je (pomalu) jako za Rakouska/Hitlera/bolševika* „to je nesnesitelně, nepřijatelně autoritářské a tvrdé opatření; to je velmi vážná nouzová situace“ (SČFI-VV: 268); *to je (pomalu) jako za Rakouska/Hitlera* „je to nesnesitelně, přehnaně autoritářské, popř. neoprávněně tvrdé, přísné opatření; to je velmi vážná nouzová nebo hrozivá situace“ (SČFI-P: 306).

сьм, не може да ми се помогне“ (FRBE I: 709) má analogii v českém *Tomu tady už nepomůže ani svěcená voda* (SČFI-VV: 968–969), přičemž oba jsou strukturně téměř totožné – rozdíl je patrný v užití hydronyma *Dunav* v bulharském příkladu, zatímco čeština má na příslušném místě apelatvní sousloví *svěcená voda*. Druhým frazémem je *вадя от батака (вадя/изваждам от батака/блатото)* „pomagam na някого да излезе от объркано и неприятно положение“ (FRBE02: 47). Frazém vyjadřuje činnost vedoucí k tomu, aby se nějaká osoba z nepříjemné situace dostala. Vyskytuje se v něm deproprializovaný komponent *батак*, který odkazuje na lokalitu Batak.

Pro následující onomaziologické kategorie jsme našli zaznamenané příklady jen v češtině a chorvatštině. Především frazémy komparativního charakteru obsahuje onomaziologická kategorie „nepříznivé klimatické podmínky“: *Je tu jako na Vystrkově* „je to tu opuštěné, chladno a hodně tu fouká vítr“ (SČFI-VV: 990), *je tam zima jako v Rusku / (je tam) zima jako na Sibiři / je tam jako na Sibiři* „je tam neobvykle velká a nepříjemná zima“ (SČFI-P: 311, 320), *Je tam zima jak na Sibiři* „je tam velmi nepříjemné chladno a velký mráz“ (SČFI-VV: 1022), *Je tam úplná Sibérie* „je tam velká zima a velmi nevlídné, nepříjemné počasí“ (SČFI-VV: 803–804), *Tu je kao u Sibiru / Tu je pravi pravcati Sibir* „hladnoća“ (Pintarić 1997: 168), *Ovo je Afrika / vruće kao u Africi* „velika vrućina“ (Pintarić 1997: 169), *je tam (horko) jako na Sahaře* „je tam velmi nepříjemné a těžko snesitelné suché horko nebo horké počasí“ (SČFI-P: 317), *Je to/tady úplná sahara/Sahara* „je tady strašné horko, vedro a sucho; celé místo je vyprahlé a horké“, *Je tam (horko/vedro) jako na Sahaře* „je tam velké a nepříjemné vedro; je tam příliš horko (a vyvolává to únavu, pocení a žízeň)“ (oba SČFI-VV: 796), *(být) vyprahlý jako Sahara* „být zcela vysušený, vyprahlý a obvykle i neúrodný, nehostinný; být velmi žíznivý“ (SČFI-P: 317). Stejná situace je též v onomaziologické kategorii „být zavřený“ (*odvézt někoho na Pankrác* „odvézt zatčeného k výslechu nebo odsouzeného do vězení“, SČFI-VS: 531; *sedět/být/bejt na Pankráci* „být zavřený ve vězení“, SČFI-VS: 531; *ići na Katalinića brig* „otići u zatvor“, Menac-Mihalić 2010: 214; *Otišao je u Zenicu* „[biti] politički zatvorenik ili kriminalac“, Pintarić 1997: 170) s variantou „hrozba zavření“ (*Pazi, ići ćeš u Lepoglavul!*; *Pazi da ne zaradiš Goli Otok* „upozorenja da se na javnim mjestima ili pred kim sumnjivim (...) ne pričaju politički vicevi ili druge političke aluzije, jer se za verbalni delikt moglo ići u zatvor“, Pintarić 1997: 170) a v onomaziologické kategorii „odmítnutí“ (*poslat někoho do háje/k šípku/do Prčić* „odmítnout, odbýt někoho prudce nebo pohrdlivě“, SČFI-VS: 179; *poslat někoho do Pađous* „prudce a hrubě někoho odmítnout nebo vyhodit“, SČFI-VS: 527; *Ajd' u Šandrovce; Ajd' u Varaždinske toplice* – eufemizmi umjesto vulgarnih psovki „idi u pičku materinu“, odnosno kajkavske „idi v rit“, Pintarić 1997: 169).

Výhradně chorvatské frazémy obsahuje onomaziologická kategorie „lhostejnost“ (*briga koga što Mađarska nema more/mora* „posve je svejedno komu, ne dira (ne uzbuduje) ništa koga, ravnodušan je tko, baš koga briga za što“, HFR: 308; *ravno je nešto odavde do Srijema/Kosova* „svejedno mi je, nisam zainteresiran za što,

nije me briga za što“, Pintarić 1997: 169; *ravno je sve do mora/Kosova komu* „posve je svejedno komu, ne dira (ne uzbuđuje) ništa koga, ravnodušan je tko, baš koga briga za što“, HFR: 242, 336; *sve je komu ravno do Kosova* „sasvim je svejedno komu, biti ravnodušan prema čemu, biti neosjetljiv“, FRHSJ: 264).

Výhradně bulharské frazémy se vyskytují v onomaziologických kategoriích „opomenutí“ (*в Рим живял, папата не видял* „за човек, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното“, FRBE I: 181; *в Цариград живял, царя не видял* „за човек, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното“, FRBE I: 189; *ходил в/на Стамбул, а царя не видял* „за човек, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното“, FRBE II: 491) a „neznámá osoba“ (*търся към Душан от Ниш* „искам да намеря някого, без да знам почти нищо за мястото, където той живее, без да знам добре и името му“, FRBE II: 427; *Койчо от Беренде / Койчо от Койнаре (с кривото магаре)* „неизвестно кой (употребява се като отговор на въпроса „кой“, когато запитаният не иска да отговори направо, или не знае)“, FRBE I: 530; *снаха ми Гюрга от Бутфрунци* „неизвестно кой (употребява се като отговор на питането „кой е?“, когато запитаният не знае или не иска да отговори направо)“, FRBE II: 324; *балдъза ми от Кестрич* „неизвестно кой (употребява се като отговор на въпрос »кой«, когато запитаният не иска да отговори направо или не знае)“, FRBE I: 85). Bulharské frazémy v těchto onomaziologických kategoriích spojuje skutečnost, že toponymický komponent je v nich sémanticky úžeji spojen se substantivem označujícím člověka (ne nutně antroponymem). V onomaziologické kategorii „opomenutí“ je to logická vazba Řím – papež a Cařihrad – císař, tedy veřejně známé lokality a veřejně známé osobnosti, v onomaziologické kategorii „neznámá osoba“ je to náhodná vazba fiktivní osoby z okruhu blízkých a bezvýznamné či jen místně významné lokality. Toponymický komponent v sousloví vždy syntakticky představuje neshodný přívlastek.

Onomaziologická kategorie „něco není v pořádku“ je v našem výběru rovněž obsazena výhradně bulharskými frazémy (*има нещо гнило в Дания* „за държава, учреждение и пр., където съществуват големи нередности, престъпления, хаос и са нужни радикални мерки за оздравяване на атмосферата“, FRBE I: 454, viz též FRBE02: 139; *тъмна Индия* „нещо което е забулено с тайна, в което се крие нещо не в ред, нещо нечестно“, FRBE II: 425), třebaže první příklad má analogie v češtině i chorvatštině. V obou jazycích se ovšem místo geografického jména *Dánsko* používá jeho opisu *stát dánský: Je něco shnilého ve státě dánském* (SČFI-VV: 847), resp. *Nešto je trulo u državi Danskoj* (ve slovnících neuvedeno – pravděpodobně kvůli svému propozičnímu charakteru – avšak zaznamenáno u Pintarić 1997: 170).

Následující onomaziologická kategorie „zbytečná činnost“ je zastoupena relativně nízkým počtem frazémů. Český frazém s oikonymem *Athény* je zastoupen

ve třech podobách (*to je jako nosit sovy do Athén* „to je zcela zbytečné, popř. pošetilé a směšné; to je marná a neúčinná snaha tam, kde jí (už) není zapotřebí“, SČFI-P: 332; *nosit sovy do Athén* „dělat zbytečnou a nesmyslnou práci“, SČFI-VS: 747; *To je (jako) nosit dříví do lesa / sovy do Athén* „to je naprosto zbytečná, nesmyslná snaha, nabídka, činnost ap. (protože druhý, druzí to už vědí, popř. to už vykonal/-i, nabízenou věc má/mají aj.)“, SČFI-VV: 232). Dva chorvatské frazémy obsahují hydronymický komponent: řeku Drinu (*ispravljati/ispraviti krivu Drinu* „pokušavati/pokušati učiniti nemoguće, tražiti pravilno rješenje u kompliciranoj situaciji, raditi uzaludan posao“, FRHSJ: 103; viz též „popraviti/popravljati nepopravljivo, ispraviti/ispravljati tuđe greške, nastojati učiniti nešto nemoguće“, HFR: 104) a řeku Maricu (*baciti što u mutnu Maricu* „uzaludno trošiti, rasipati što“, FRHSJ: 332). Poslední frazém, *vody na Tábor nedovedeš*, je zastoupen pouze v Chorvatsko-česko-slovenském frazeologickém slovníku jako ekvivalent chorvatského *ispravljati/ispraviti krivu Drinu* (HČSFR: 17). Frazémy z této onomaziologické kategorie mají společné to, že toponymický komponent je v nich buď součástí ustálené nominální struktury (*kriva Drina, mutna Marica*), nebo představuje adverbiální určení (*do Athén, na Tábor*). Za pozornost též stojí výrazná přítomnost vody, již má člověk zafixovanou jako živel, který nelze lidskou vůlí ovlivnit (české apelativum *vody*, chorvatská propria *Drina, Marica*).

Jazykově pestrá je též onomaziologická kategorie „finanční faktor, zadluženost, nemajetnost“, do níž patří české frazémy se sémanticky průhledným komponentem *Nemanice* (*princezna z Nemanic* „nemajetná, chudá dívka, popř. nevěsta“, SČFI-VN: 275; *být/bejt (pán/princ)* z *Nemanic* „být zcela chudý a nemít žádný velký majetek ani peníze“, SČFI-VS: 435) a chorvatské frazémy s choronymickými komponenty pojmenovávajícími okolní země (*zadužiti se kao Turska Carevina* „imati mnogo dugova, biti prezadužen“, FRHSJ: 52; *dužan kao Grčka* „prezadužen, koji ima mnogo dugova“, HSRPF: 185).

Zbylé dvě onomaziologické kategorie spojuje fakt, že jsou téměř výhradně zastoupeny frazémy z jednoho jazyka, které jsou však doplněny frazémem z jazyka jiného.

Onomaziologická kategorie „zmatek, chaos, ruch“ obsahuje především frazémy s kvazioikonymickým komponentem *Kocourkov* (*To je (hotovej/úplnej) Kocourkov / Je to (tu) jako v Kocourkově* „lidé a jejich práce, popř. i život tu jsou zcela chaotické a směšně nesmyslné, popř. hloupé; lidi tu všechno dělají absurdně obráceně, neúčinně a bez snahy o účinný, užitečný výsledek“, SČFI-VV: 377; *je to (tu) jako v Kocourkově* „je to všestranně zmatené, směšně si vzájemně odporující, nelogické (často:) a bez nějakého cíle, smyslu; vše se zde provádí samolibě, nesmyslně zvráceným, nemožným a směšným způsobem“, SČFI-P: 159–160), dále strukturně analogický frazém *je to tu jako na Václaváku* „je tu velmi a neobvykle rušno a živo; chodí tudy nebo sem neobvykle mnoho lidí, není tu teď vůbec klid“ (SČFI-P: 379) a frazémy s toponymickým komponentem *Babylon*: český *hotový/*

učiněný/úplný Babylon 1. „místo, prostředí plné zmatku, chaosu, různorodé směsice něčeho (růz. jazyků, hlasů, názorů aj.)“ 2. „takové ovzduší zmatku a chaosu“ (SČFI-VN: 33) a chorvatský *biti/naći se u Babilonu* „biti u mjestu nerazumljiva govora, biti u mjestu s mnogo govora“ (FRHSJ: 6). Za pozornost stojí, že zatímco v chorvatském případě význam frazému setrvává v oblasti jazykové komunikace, v českém případě dochází k rozšíření a zobecnění tohoto významu.

Onomaziologická kategorie „hrozící nebo probíhající fyzický střet“ je zastoupena různě formulovanými bulharskými frazémy obsahujícími oikonyma *Bo(j)evci* a *Pláčkovci*: *da ne ideš na Боевци* „да не ядеш бой (zakанително предупреждение)“ (FRBE I: 240); *da te не пратя на Плачковци* „да не те накарам да плачеш (употребява се като закана)“ (FRBE I: 245); *Да те не пратя на Плачковци!* „да не те накарам да плачеш (употребява се като закана)“ (NFRBE: 283); *Ще те пратя на Бойчевци и ще минеш край Плачковци* „ще те бия и ще плачеш“ (NFRBE: 278). Tuto skupinu bulharských frazémů doplňuje chorvatský frazém *napravi se/otvori se Kosovo* „napravi se lom, tučnjava“ (FRHSJ: 264).

DO TŘETÍ SKUPINY jsme umístili jedenáct onomaziologických kategorií obsahujících větší množství vzájemně formálně nesouvisejících frazémů. Pro ilustraci jsme jich k podrobnější analýze vybrali pět.

První tři kategorie jsou antropocentrické. Onomaziologická kategorie „neschopnost něco učinit (dobře), změnit, dotáhnout do konce“ obsahuje především bulharské, ale též dva synonymní chorvatské frazémy. Jejich struktura obsahuje pokaždé spojení toponyma s nějakým pojmenováním člověka – v jednom případě jde o národnostní skupinu (uplatňuje se etnonymum *влах* v plurálové formě): *накрай Дунав(а) власите се давят* „употребява се, за да се подчертае, че някой, в самия край на някакво трудно начинание, не е успял да издържи и не е могъл да постигне желаниа и очакван резултат“ (FRBE02: 203), v ostatních – o osobní jméno (uplatňují se antroponyma): *ходила Цаца на Враца* „употребява се, когато някой не успее да постигне целта си“ (FRBE II: 491); *какво ошел Гого на Стамбул, така дошел* „за човек, който никак не се е променил, който е останал същият глупак“ (FRBE I: 468); *колкото Бамо в Троян оправям* „никак, съвсем не (оправям нещо)“ (FRBE I: 532), viz též *оправям работата колкото Бамо в Троян* „никак, съвсем не оправям нещо“ (NFRBE: 189); *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba* „gubiti vrijeme beskorisno, vratiti se neobavljena posla/bez ikakve koristi“ (FRHSJ: 333), viz též „vratiti se neobavljena posla, uzalud (poslom) putovati nekamo“ (HFR: 315), *Mate u Rabac, Mate iz Rapca* „raditi bez rezultata, ništa не постиći, не promijeniti“ (Menac-Mihalić 2010: 208).

Onomaziologická kategorie „lhát, podvádět“ představuje nesourodou minkskupinu frazémů českých a bulharských, v nichž se uplatňují oikonyma (*Brno, Bursa* – zde v archaické bulharské podobě *Brusa*) a oronymum (*Prosečenik*). Čeština je zastoupena výrazově explicitním přirovnáním *byla to lež jako Brno* „bylo to

značně velké, silné, nepříjemně intenzivní; bylo to pobuřující, nepříjemné a zahabující“ (SČFI-P: 55) a bulharština – slovesnými frazémy *пращам/пратя в Брусa за маймуни някого* „излъгвам, измамвам някого“ (FRBE II: 184) a *търкалям ги от Просеченик* „много лъжи казвам“ (FRBE II: 425).

Konečně poslední antropocentrickou skupinou jsou frazémy sdružené v onomaziologické kategorii „domyšlivost“. Tato skupina rovněž představuje směsici strukturně různorodých frazémů; toponyma představují světově známá města, země či kontinenty: *myslet si, že [objevil] Ameriku* „být samolibě a krátkozrace domyšlivý, projevat domyšlivou pýchu (na svůj objev)“ (SČFI-VS: 37); *Neraď/nežvaň, není ti šedesát a v Rusku/Moskvě si taky nebyl!* „já o tvé rady nestojím, nemáš pro ně ještě dost zkušeností; neraď, neumíš to!“ (SČFI-VV: 777); *В Цариград не държат хляба да се обаятва* „казва се на човек, който се хвали, че знае някакъв чужд език, а не може да преведе на този език някоя българска дума“ (FRBE I: 189); *свършил у Италия зад коша* „за учил и недоучил човек, който се представя за много учен“ (FRBE II: 280). Výjimkou je v tomto smyslu české přirovnání *jít/chodit jako královna (ze Sáby)* „jít nebo chodit okázale, pyšně a s přehnaným sebevědomím; vystupovat pyšně a rádoby majestátně“ (SČFI-P: 175), kde choronymum *Sába* představuje starozákonní zemi/říši, a také chorvatské frazémy *dasa sa Vrbasa* „muškarac napuhanko“, *ljepotica iz Markuševca* „djevojka koja umišlja da je lijepa kao neka iz velikoga grada“ a *tri gracije od Kroacije* „može se reći u šaljivom tonu kad se skupe tri ženske osobe za izlazak, ali može to imati i pogrдно značenje triju djevojaka koje su umišljene da su lijepo i dotjerane pa dižu nos“ (Pintarić 1997: 167), kde se vyskytují různorodé lokálně nebo regionálně významné topokomponenty: hydronymum *Vrba*s, urbonymum *Markuševac* a knižní choronymum *Kroacija*.

Další dvě skupiny jsou co do významu, který nesou příslušné frazémy, spjaté s fyzikálními faktory délky (vzdálenosti) a času.

Onomaziologická kategorie „velká vzdálenost“ sdružuje jak české, tak i chorvatské a bulharské frazémy. U českých je zajímavé spektrum užitých toponym, která vykazují různé stupně a podoby spjatosti s realitou:

- *Lovosice*, tj. oikonymum v Česku všeobecně známé (*táhnout se/být (dlouhý) jako Lovosice* 1. „být neobvykle, únavně a příliš dlouhý, do délky protáhlý“, SČFI-P: 196),
- *Prčice*, tj. oikonymum v Česku sice známé, ale ve frazeologii se vnímání tohoto substantiva posunulo od singuláru k plurálu (*bejt v Prčících* 1. „být nepříjemně, nepohodlně (a neurčitě, nejasně) daleko“, SČFI-VS: 613),
- *Vystrkov*, tj. oikonymum v Česku známé nejspíše jen z frazeologie, sémanticky průhledné, zdánlivě vypadající jako účelově vymyšlené (kvazioikonymum) (*je (to) tu jako na Vystrkově* „je to zde příliš a nepříjemně vzdálené od ostatních obydlí; je to úplná samota, obvykle i tichá, popř. nudná“, SČFI-P: 398-399),

- *Zlámaná Lhota*, tj. čisté kvazioikonimum, vytvořené však podle reálných obrazů (*Zlámaná Lhota* „malá zapadlá ves, popř. i malé město, na odlehlem místě vzdáleném od civilizačních center“, SČFI-VN: 168),
- *Tramtárie*, tj. choronymum či spíše kvazichoronymum označující neexistující zemi, ale vzniklé zkomolením reálné předlohy (Tatárie) a navíc ztrácející svůj propriální charakter (*bydlet/být někde v Tramtárii/tramtárii* „bydlet, žít někde neobvykle nebo nepříjemně daleko“, SČFI-VS: 822 a *jít (někam) do Tramtárie/tramtárie 2.* „jít někam nepříjemně a nejasně daleko; dostat se na vzdálené, nepovědomé místo“, SČFI-VS: 822).

Chorvatské frazémy obsahují jedno reálné choronymum, které označuje rozlehlé území na Sibiři: *biti iz Tunguzije* „biti iz dalekog, zabitnog mjesta, biti iz daleka“ a *živjeti u Tunguziji* „živjeti daleko, u zabiti, u zaostalom kraju“ (oba Me-nač-Mihalić 2010: 206). V bulharských frazémeh objevujeme reálná oikonuma, ovšem ani jedno z měst se nenachází na bulharském území: *в Дуарбекур* „много далече“ (FRBE I: 119, viz též FRBE02: 50), *на Франкфурт на Майн* „много далече“ (NFRBE: 172).

Onomaziologická kategorie „časový faktor“ je z hlediska zařazených frazémů výrazně pestřejší než ta předchozí jak co do jazykové příslušnosti, tak co do typu toponymického komponentu. Nevyskytují se zde kvazitoponyma ani zkomolená či sémanticky průhledná pojmenování, typologicky tu narazíme na oikonuma (*Lovosice, Praha, Řím, Ерусалим, София, Враца*), choronyma (*Čechy, Kosovo*) a hydronyma (*Dunav, Sava*). Slovesný komponent mnohdy označuje nějaký proces spojený s vyšší důležitostí časového faktoru (*vypravovat se, stavět, stiči* „přijít“), ale vyskytují se i slovesa spojená s živly (*proteći* „protéct“ vs. *горя* „hořet“, *запала се* „zapálit se“). České frazémy v této onomaziologické kategorii jsou: *vypravovat se jako vrabci z Čech* „složitě a v podstatě zbytečně dlouho se oblékat, připravovat věci s sebou a stále nechtěně oddalovat svůj odchod, popř. zdržovat druhého“ (SČFI-P: 393); *táhnout se/být (dlouhý) jako Lovosice 3.* „trvat nudně nebo únavně a příliš dlouho“ (SČFI-P: 196), resp. *Táhne se to jako Lovosice* „je to zdlouhavě nudně a únavné; trvá to příliš a jednotvárně dlouho“ (SČFI-VV: 442); *Není Řím ani Praha jednoho roku/za jeden rok vystavěn* „každá věc potřebuje podle své povahy svůj čas a věci (dodnes památné a) významné a složité vyžadují času nejvíc; důležité věci nelze uspěchat“ (SČFI-VV: 795). Chorvatské frazémy v této onomaziologické kategorii jsou: *mного će vode (dotle) proteći (Dunavom/Savom)* „proći će još mnogo vremena“ (FRHSJ: 748), resp. *puno/mного je vode proteklo (Savom/ri-jekom i sl.)* „puno je vremena prošlo, trebalo je mnogo vremena za što“ (HFR: 664); *kasno Janko na Kosovo stiže* „zakasnio je tko, prekasno je stigao tko“ (HFR: 191). Bulharské frazémy sem zařazené jsou: *стар като Ерусалим/света* „jako star /o osobi/“ (HSRPF: 239); *кога е горело Враца* „много отдавна“ (FRBE I: 522) a *запалила се е София* „казва се от гостите, когато черпенето се забави“ (FRBE I: 349).

4.3 Motivační aspekt

V této kapitole se budeme toponymickými komponenty v námi vybraných národních frazeologiích zabývat z hlediska motivačního. Bude nás především zajímat, do jaké míry se kulturně-historická, geograficko-morfologická, popř. jiná asociace spojená s tím kterým toponymickým komponentem promítá do významu příslušné frazeologické jednotky.

4.3.1 Motivační báze

Tzv. motivační báze tvoří spolu s derivační bází frazeotvornou bázi. Na motivační bázi se přitom podílejí významy slov ve slovních spojeních předtím, než došlo k frazeologizaci takových spojení, a než se tedy slova se svým plnohodnotným lexikálním významem (autosémantika) stala pouhými komponenty frazeologické jednotky. Derivační bázi se rozumí slovo, volné slovní spojení, ustálené slovní spojení nebo jiný frazém (FrazTerm 1995: 54). Hovoříme-li o motivaci tak, jak jsme ji představili, je zřejmé, že budeme provádět diachronní analýzu, neboť ze synchronního hlediska nelze z frazému vydělovat jednotlivé komponenty a ty pak zkoumat s ohledem na lexikální význam jejich slovních předobrazů (srov. Čermák 2007: 34 nebo Dobříková 2014: 37). F. Čermák je zároveň přesvědčen, že „frazém není svými komponenty přímo a měřitelně motivovaný“ (tamtéž). Myslí tím samozřejmě nesmyslnost provádět sémantickou analýzu v synchronním aspektu a uvádí příklad frazému *leje jako z konve* „hodně prší“, kde podle něho nemůžeme význam „prší“ dávat do souvislosti s komponentem *leje*, neboť zbylá část frazému *jako z konve* by pak logicky musela znamenat „hodně“, což ale neodpovídá pravdě (srov. **spí jako z konve*) (tamtéž). Čermák proto u této problematiky raději používá opatrnější termíny jako zdánlivá motivovanost nebo sémantická participace komponentu na významu frazému (tamtéž: 38), která může být přítomna, ale také nemusí (viz na základě jejího odstupňování známá Vinogradovova sémantická klasifikace frazémů pracující s motivační „průhledností“ komponentů – srov. FrazTerm 1995: 91, 93, 108).

Dosud jsme ovšem hovořili o apelativních komponentech. Jakmile se komponentem stává proprium, situace se do jisté míry mění – onyma nemají svůj lexikální význam, takže nemohou ani sémanticky participovat na významu frazému, ale během frazeologizace ztrácejí i svou onymickou funkci, tj. souvislost s konkrétní osobou nebo objektem, začínají plnit funkci apelativa (Skladaná 1994: 62, parafrázováno dle zdroje Dobříková 2014: 35, viz též Dobříková 2014: 39). N. Pintarićová výsledek procesu deproprializace komentuje slovy, že jejich nový, tj. přenesený význam vyjadřuje všeobecné (národní) kulturologické charakteristiky a tyto charakteristiky nazývá Pintarićová etnoalegorémy (Pintarić 2002: 183, parafrázováno

dle zdroje Dobříková 2014: tamtéž). Přes tyto funkční a charakterizační posuny však dáváme za pravdu M. Dobříkové, že ve frazeologii existují jednotky, u nichž jedinečný referenční vztah k denotátu zůstává zachovaný (tamtéž), takže motivační úlohu onymických komponentů v nich směrem k významu příslušné frazeologické jednotky bychom mohli pojmenovat spíše jako asociativní nebo konotativní. Percepce výsledku nějaké události nebo jiného jevu asociovaného u uživatelů určitého jazyka s příslušným toponymem se v nějaké míře promítá do výsledného významu frazému.¹⁰³ Tato míra může být značná, slabá nebo nulová a podle toho tedy můžeme hovořit o zásadní či silné, slabé nebo nulové asociativní motivaci. Je přitom třeba mít na zřeteli, že povědomí o asociativních specifikách určitých toponym se může v čase měnit (a nanejvýš může být i v různých vrstvách sociálního průřezu příslušným jazykovým společenstvím), takže proměnná je i charakteristika motivačního vztahu topokomponentu a frazému, jehož je součástí.

Abychom zjistili, zda se námi sledovaná toponyma mohou v komunikátech vyskytovat samostatně ve svém přeneseném významu, který se podílí na významu celého příslušného frazému, tj. zda jsou s příslušnou asociací spojeny natolik silně, že nemusí nutně potřebovat svůj frazeologický strukturní kontext, podívali jsme se na několik toponym do korpusů. V korpusech jsme se pokusili najít ty příklady, o nichž by bylo možno říct, že se jedná o v jistém smyslu elidované podoby známých frazémů. V českém korpusu SYN2015 jsme vyhledali toponyma *Chlumec*, *Canossa*, *Sahara* a *Sibérie*, v chorvatském korpusu HNK – toponymum *Stenjevac*. Výsledek je tento:

SYN2015:

Chlumec (i.p.m. 0,04; ARF 3,21)¹⁰⁴ – celkem 5 výskytů, z toho 2 metajazykové vyjadřující se k příslušnému přirovnání, 0 elidovaných;

Canossa (i.p.m. 0,06; ARF 4) – celkem 7 výskytů, z toho 4 z jednoho zdroje, z nichž 1 elidovaný;

Canossa dopadla prezidentovi dobře (MfD);

Sahara (i.p.m. 0,09; ARF 5,48) – celkem 11 výskytů, z toho 1 elidovaný;

Na koupání to příští týden bude, ale žádnou Saharu nečekejte (Nedělní Blesk);

Sibérie/sibérie (i.p.m. 0,08; ARF 5,09) – celkem 10 výskytů (pouze 1 s velkým počátečním písmenem), z toho 5 elidovaných;

Před třístuňňovou sibérií se na překážkový trénink ukryla do tunelu (Sport);

103 Zde je nutno připomenout, že schopnost nositelů jazyka vytvořit si správnou asociaci je pro pochopení především těch frazémů, u nichž je asociativní motivace silná, zcela zásadní, což činí frazémy s toponymickým komponentem specifické – nestačí tu totiž jen znát význam apelativních komponentů, bez znalosti potřebných reálií se strukturně jednoduchý bulharský frazém *ще уда в Орландовци*, chorvatský *otiči u Lovrečane* nebo český *ležet na Olšanech* stanou motivačně neprůhlednými a tudíž nesrozumitelnými (Orlandovci, Olšany i Lovrečan jsou lokality se hřbitovy, proto příslušné frazémy znamenají „zemřít“ nebo „být mrtvý“).

104 i.p.m. = instances per million words (viz IPM); ARF = average reduced frequency (průměrná redukovaná frekvence – viz ARF).

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

že by mu přála, aby musel jít v té sibérii s dětmi ven (Týdeník Květy);
Vás ale přivítá taková sibérie, že se hned snažíte jakkoli rozpohybovat (Deníky Moravia);
hodiny trávající hádka o definici rozdílů mezi hezkým počasím a sibérií (Týdeník Květy);
aby věděla, že jsem s ní v té životní sibérii, v tom jejím trápení (Cinkvoko a jiné texty o školení za školou).

HNK:

Stenjevac – celkem 3 výskyty, z toho 2 z jednoho zdroje, oba elidované:

Pjesništvo jest stvarnije od stvarnosti, ali kad zaboravi na motive one neposredno tekuće stvarnosti, mirno može u Stenjevac;

kad se pjesnik stane baviti tekućom politikom, to je jednako odlasku u Stenjevac.

Zkusme nyní ve smyslu asociativní motivace analyzovat čtyři vybrané frazémy: české *patřit do Bohnic/Kateřinek* „být blázen, bláznit, chovat se nenormálně, nesmyslně, popř. i hrozně a nebezpečně (tj. zasloužit si nebo potřebovat internaci v ústavu)“ a *vypravovat se jako vrabci z Čech* „složité a v podstatě zbytečně dlouho se oblékat, připravovat věci s sebou a stále nechtěně oddalovat svůj odchod, popř. zdržovat druhého“, chorvatský *ispraviti/ispravljati krivu Drinu* „popraviti/popravljati nepopravljivo, ispraviti/ispravljati tuđe greške, nastojati učiniti nešto nemoguće“ a bulharský *в Цариград живял, царя не видял* „za člověk, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното“.

- 1) Význam frazému s topokomponenty *Bohnice, Kateřinky* je evidentně motivován samotnými toponymy, neboť ty jsou v povědomí Čechů spjaty s psychiatrickou klinikou. Proto lze učinit závěr, že podíl těchto topokomponentů na asociativní motivaci příslušného frazému je zásadní.
- 2) Význam frazému s topokomponentem *Čechy* není s užitým toponymem nijak spojen, choronymum *Čechy* v nositelích češtiny nevytváří žádné asociace spojené s loudáním nebo zdržováním, takže podíl tohoto topokomponentu na asociativní motivaci příslušného frazému je nulový.
- 3) Význam frazému s topokomponentem *Drina* není s tímto hydronymem spjat bezprostředně (*Drina* se nespojuje s nemožností, zbytečností konání), avšak metaforický obraz meandrující řeky jako něčeho, co je dané a co nelze lidskou vůlí změnit, je poměrně zřejmý (motivačně průhledný), posílený navíc atributem *kriva* „klikatící se“. Z toho lze učinit závěr, že podíl topokomponentu *Drina* na asociativní motivaci příslušného frazému je patrný, není však zásadní. Můžeme ho proto charakterizovat jako slabý.
- 4) Význam frazému s topokomponentem *Carigrad* není s užitým toponymem nijak spojen, oikonymum *Carigrad* v nositelích bulharštiny nevytváří žádné asociace spojené s propásmutím nějaké příležitosti nebo neučiněním něčeho důležitého, takže podíl tohoto topokomponentu na asociativní motivaci příslušného frazému je opět nulový.

4.3.2 Motivační modely

Toponyma, podobně jako jiná propria nebo i komponenty apelativní povahy, které mají výrazný konotativní potenciál (například zooapelativa), se mohou v konkrétním frazému určitého jazyka měnit, aniž by docházelo k sémantické mutaci nebo alespoň modifikaci. Tyto lokálně či regionálně podmíněné asociace poté vedou k tomu, že frazém s určitou stabilizovanou syntaktickou strukturou může existovat v několika specifických variantách, které se liší na pozici toponymického komponentu. Vznikají tak tzv. *motivační modely* (srov. FrazTerm 1995: 54). Typickými motivačními modely bývají frazémy psychiatrické (*utéct/patřit do [lokalita známá psychiatrickou léčebnou]*), spánkové (*jít do [/pseudo/lokalita svým názvem evokující spánek]*) nebo hřbitovní (*odejít/být/ležet na [lokalita známá hřbitovem]*), ale jednotlivé národní frazeologie oplývají i jinými podobnými frazémy vykazujícími motivační modelovost, jež ovšem nebývá tak sémanticky výrazná (srov. sch. *i/pa mirna Bosna/Bačka/Krajina*). Variantní frazémy s ohledem na paradigmatata variantních toponymů mohou představovat jednotky stylisticky homogenní (původem výhradně ze standardu nebo výhradně ze substandardu), ale také jednotky stylisticky heterogenní (ze standardu i substandardu).

4.3.3 Asociativní motivace zásadní

Frazémy s toponymickým komponentem, který s ohledem na asociace, jež samostatně vyvolává, podle našeho názoru zásadně participuje na významu celé jednotky, jsou shromážděny v následujícím výčtu. Celou skupinu můžeme určitým způsobem systematizovat – topokomponent často označuje lokalitu, která je v obecném povědomí spjata např.

– s věznicí nebo jinou restriktivní institucí:

odvézt někoho na Pankrác „odvézt zatčeného k výslechu nebo odsouzeného do vězení“

sedět/být/bejt na Pankráci „být zavřený ve vězení“

ići na Katalinića brig „otići u zatvor“ (Katalinića brig je lokalita v rámci Splitu, Chorvatsko)

Otišao je u Zenicu „[biti] politički zatvorenik ili kriminalac“ (Zenica je město v Bosně a Hercegovině)

Pazi, ići ćeš u Lepoglavu!; *Pazi da ne zaradiš Goli Otok* „upozorenja da se na javnim mjestima ili pred kim sumnjivim (...) ne pričaju politički vicevi ili druge političke aluzije, jer se za verbalni delikt moglo ići u zatvor (Lepoglava je město v Chorvatsku; Goli Otok je severojadransky ostrov v Chorvatsku)

– s psychiatrickou léčebnou nebo podobným zařízením:

patřit do Bohnic/Kateřinek „být blázen, bláznit, chovat se nenormálně, nesmyslně, popř. i hrozivě a nebezpečně (tj. zasloužit si nebo potřebovat internaci v ústavu)“

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

utéct z Bohnic/Kateřinek „být nerozumný, bláznivý; chovat se nesmyslně, (jakoby) nerozumně, bláznivě“

Uteks/utekls (snad) z Bohnic? „to je nesmysl (a já ho rozhodně odmítám); to je absurdní (co děláš, říkáš), neuvažuješ vůbec rozumně (a je třeba to hned zastavit, odmítnout)“

je/vypadá jako by/když utekl z Bohnic „být podivně, nevhodně nebo nedostatečně a směšně oblečen; nebýt zcela oblečen nebo zapnut a působit divně, bláznivě; chovat se, mluvit, pohybovat se podivně, nejasně, trhavě a směšně nápadně“

zreo u ludnicu/Vrapče „neuravnotežen, u lošem psihičkom stanju, psihički bolestan“

zreo za Stenjevac; zreo za Jankomir; autobus za Jankomir čeka koga; on je iz Šibenika; biti (zreo) za Šibenik; biti za Lopaču; pobjegao je iz Popovače tko; (zreo/spreman) za Popovaču; zreo (spreman) za Ugljan; zreo za Banjske dvore; biti za Domanoviće; on je za Jagomir „lud, poludio, nenormalan“ (Vrapče, Stenjevac, též Stenjevec, Jankomir – lokality jsou v rámci Záhřebu, Jankomir – lokalita v rámci Záhřebu, Šibenik – město v Chorvatsku, Lopača – lokalita v rámci obcí¹⁰⁵ Jelenje poblíž Rijeky, Chorvatsko, Popovača – městečko v Chorvatsku, Ugljan – chorvatský ostrov na Jadranu, Banjski, též Bajnski dvori – součást lokality Gornje Ladanje v rámci obcí Vinica, Chorvatsko, Domanovići – lokalita v rámci obcí Čapljina, Bosna a Hercegovina, Jagomir – lokalita v rámci Sarajeva, Bosna a Hercegovina)

za Карлуково сџм „полудял сџм, луд сџм“ (Karlukovo – lokalita v rámci obcí Lukovit, Bulharsko)

Pro dokreslení můžeme uvést i makedonské *печен за Бардовци* „боледува од ментална болест“ patřící do stejné kategorie;

– se hřbitovem:

dostat se/odstěhovat se na Olšany „zemřít a být pohřbený, pochovaný“

ležet na Olšanech „být (už) mrtvý a pohřbený“

sprema se na Mirogoj; otišao je na Mirogoj; leži na Mirogoju; poslali su koga na Mirogoj (Mirogoj – lokalita v rámci Záhřebu, Chorvatsko)

on je za Bare; otišao je na Bare (Bare – lokalita v rámci Sarajeva, Bosna a Hercegovina)

otiči u Lovrečane (Lovrečan – lokalita v rámci obcí Ivanec, Chorvatsko)

ići na Miholane; spremiti koga na Miholane (spis. Mihovljan – lokalita v rámci obcí Čakovec, Chorvatsko)

poći na Skitaču (Skitača – lokalita na Istrii v rámci obcí Raša, Chorvatsko)

џе ида в Орландовци „ще умра“ (Orlandovci – lokalita v rámci Sofie).

Toponymum může též být využito pro svou sémantickou průhlednost (často ovšem z hlediska jazykové reality jen zdánlivou, povrchní, jedná se tedy o funkční toponymum nebo přímo za tím účelem zkonstruované kvazitoponymum) nebo jiné stylistické vlastnosti (humor, rytmika, rým, libozvučnost, výskyt podobných

105 O výrazu *občina* viz dále podkapitola 4.4.1.1 Oikonyma vs. urb(an)onyma – problematika vymezení.

hlásek jako ve vulgarismech apod.), které jsou nositeli příslušného jazyka zřetelně identifikovatelné:

jít do hajan „jít spát“ (Hajany – několik sídel v Česku s tímto názvem)

пошел съм за Спанчевци „спи ми се и се каня да спя; легнал съм си вече да спя“ (Spančevci – lokalita v rámci obcí Väršec, Bulharsko)

ще спя на Спăнците „спи ми се“ (Spăncite – bulharské kvazioikonymum)

Pro ilustraci tu uvádíme i slovinské *iti v Pančevo/Mižule* „iti spat“ patřící do téže kategorie spojené s odchodem spát ([Pančevo/Mižule] sta fiktivní „deželi“, katerih imeni sta tvorjeni iz glagolov pančati „spati“, mižati „imeti zaprte oči“ – Kržišnik 2018: 28),¹⁰⁶ *Je vod Drážďan, ne vod Berouna* „rád tu dívku, dívky, ženy svádí a dvoří se jim, ale oženit se nechce“

To je (hotovej/úplnej) Kocourkov „lidé a jejich práce, popř. i život tu jsou zcela chaotické a směšně nesmyslné, popř. hloupé; lidi tu všechno dělají absurdně obráceně, neúčinně a bez snahy o účinný, užitečný výsledek“

je to (tu) jako v Kocourkově „je to všestranně zmatené, směšně si vzájemně odporující, nelogické (často:) a bez nějakého cíle, smyslu; vše se zde provádí samolibě, nesmyslně zvráceným, nemožným a směšným způsobem“

je (to) tu jako na Vystrkově „je to zde příliš a nepřijemně vzdálené od ostatních obydlí; je to úplná samota, obvykle i tichá, popř. nudná“

Zlámaná Lhota „malá zapadlá ves, popř. i malé město, na odlehlém místě vzdáleném od civilizačních center“

jít (někam) do Tramtárie/tramtárie 1. „odejít někam, jít pryč“ 2. „jít někam nepřijemně a nejasně daleko; dostat se na vzdálené, nepovědomé místo“

bydlet/být někde v Tramtárii/tramtárii „bydlet, žít někde neobvykle nebo nepřijemně daleko“

biti iz Tunguzije „biti iz dalekog, zabitnog mjesta, biti izdaleka“

živjeti u Tunguziji „živjeti daleko, u zabiti, u zaostalom kraju“

kao da je iz Tunguzije „za osobu koja ne zna dobro govoriti, ne zna se ponašati, ništa joj nije jasno, priglupa je“

být/bejt z Hovězí Lhoty „být hloupý, prostoduchý, naivní“

být/bejt (pán/princ) z Nemanic „být zcela chudý a nemít žádný velký majetek ani peníze“
princezna z Nemanic „nemajetná, chudá dívka, popř. nevěsta“

106 Pančevo je přitom skutečné město, ležící ovšem v Srbsku v blízkosti Bělehradu (administrativně patří do Vojvodiny a má asi 90 tis. obyvatel), takže se lze domnívat, že slovinský tvar „fiktivní oblasti určené k spánku“ je tímto městem s velkou pravděpodobností alespoň druhotně motivován. J. Keber ovšem tvrdí, že spojitost se srbským městem je pouze zdánlivá, a souvislost vidí se slovinským slovesem *pančati*, v dětském jazyce znamenajícím „spát“ (SSF: 661). Podle našeho názoru je „případ Pančevo“ jevem, který v následující kapitole, v níž mj. hovoříme o kvazitoponymech, lze nepochybně zařadit do kategorie 2, přičemž Keber i Kržišniková se přiklání k variantě 2b, kdežto my spíše k variantě 2a (viz podkapitoly 4.4.9 Toponyma a kvazitoponyma a 4.4.10 Frazémy s (kvazi)toponymickým komponentem a jejich klasifikace na základě motivačního vztahu).

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

търкалям ги от Просеченик „много лъжи казвам“ (Prosečenik – hora v Severní Makedonii)

пращам/пратя в Бруса за маймуни някого „излъгвам, измамвам някого“ (Brusa, spis. Bursa, město v Turecku)

земља dembelija „izmišljena zemlja u kojoj ,teče med i mljeko’/u kojoj se ne mora ništa raditi“

да не идеш на Боевци „да не ядеш бой (заканително предупреждение)“

Да те не пратя на Плачковци! „да не те накарам да плачеш (употребява се като закана)“

Ще те пратя на Бойчевци у ще минеш край Плачковци „ще те бия и ще плачеш“ (Bоеvci a Плачковci – lokality v centrálním Bulharsku)

Топонимум může též být využito

- pro jednoznačné, tj. alespoň v daném jazykovém prostředí široce známé historické, biblické nebo jiné mytologické konotace:

dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce „být úplně, popř. s výsměchem poražen; vůbec nic nezískat a dopadnout velmi špatně“

вадя от батака (вадя/изваждам от батака/блатото) „помагам на някого да излезе от объркано и неприятно положение“ (Batak – lokalita v Bulharsku)

направи се/отвори се Kosovo „направи se lom, tučnjava“

закъсал съм като (кralи) Марко на Косово (поле) „в много тежко, безизходно положение съм“

Jak je ti, Rakousko? – Ouzko! „Rakousko je v těžké situaci (a už asi brzo padne)“

to je (pomalu) jako za Rakouska/Hitlera „je to nesnesitelně, přehnaně autoritářské, popř. neoprávněně tvrdé, přísné opatření; to je velmi vážná nouzová nebo hrozivá situace“

To je (pomalu) jako za Rakouska/Hitlera/bolševika „to je nesnesitelně, nepřijatelně autoritářské a tvrdé opatření; to je velmi vážná nouzová situace“

být svobodný jak Amerika „být bez rodinných závazků a starostí“

živjeti kao beg u Hercegovini „živjeti dobro“

блажена Аркадия „място, където животът е лек и безгрижен“

hotový/učiněný/úplný Babylon 1. „místo, prostředí plně zmatku, chaosu, různorodé směsice něčeho (růz. jazyků, hlasů, názorů aj.)“ 2. „takové ovzduší zmatku a chaosu“

biti/naći se u Babilonu „biti u mjestu nerazumljiva govora, biti u mjestu s mnogo govora“

Sodoma (a) Gomora 1. „místo, prostředí, kde se (hromadně) provádí něco nemravného, hanebného, kde se pašou různé prostopášnosti a neřesti nebo které má takovou pověst“ 2. „nemravný, nezřízený život, takováto hromadná mravní zkáza v určitém prostředí“

Sodoma i Gomora „velikí razvrat (nemoral), pokvarenost“

Sodom и Гомор „пълен нравствен упадък, разврат“

пřekročit Rubikon „udělat závažné a osudové životní rozhodnutí, rozhodnout se a neodvratně tak poznamenat svůj další život, práci ap.“

prijeći Rubikon „donijeti smjelu/neopozivu odluku, učiniti odlučan korak“

минавам/преминавам Рубикон „izvършвам смела и решителна постъпка с важни последици за мене“

Картаген трябва да бъде разрушен! „настойчив призив за борба с враг или с някакво препятствие“

Тарпейска скала „място над пропаст, на гибел“

йт до Каносы „pokořit se a јít se podvolit, omluvit ap.“

попети се на Парнас „postati pjesnik“

напит се з řеку zapomněni/z vody Léthe „zbavit se starostí, vzpomínek a osudně, osudově zapomenout“

syn Izraele „žid, Žid“

- pro jednoznačné, tj. široce známé geograficko-sociální nebo geograficko-klimatické konotace:

je to tu jako na Václaváku „je tu velmi a neobvykle rušno a živo; chodí tudy nebo sem neobvykle mnoho lidí, není tu teď vůbec klid“

Je tu jako na Vystřkově „je to tu opuštěné, chladno a hodně tu fouká vítr“

(je tam) zima jako na Sibiři; je tam jako na Sibiři „je tam neobvykle velká a nepřijemná zima“

Je tam úplná Sibérie „je tam veká zima a velmi nevlídné, nepřijemné počasí“

Tu je kao u Sibiru; Tu je pravi pravcati Sibir „hladnoća“

Je to/tady úplná sahara/Sahara „je tady strašné horko, vedro a sucho; celé místo je vyprahlé a horké“

je tam (horko) jako na Sahaře „je tam velmi nepřijemné a těžko snesitelné suché horko nebo horké počasí“ (SČFI-P: 317)

(být) vyprahlý jako Sahara „být zcela vysušený, vyprahlý a obvykle i neúrodný, nehostinný; být velmi žízňivý“

Ovo je Afrika; vruće kao u Africi „velika vrućina“

(velik) kao Velebit „u doslovnem se značenju odnosi na fizičku veličinu nekog entiteta, a to se proširuje na intenzitet, važnost i slično“

nebo

- pro široce srozumitelné vymezení nějakého prostoru:

od Šumavy k Tatráм „vyjádření, že nějaká činnost se týkala území bývalé Československé republiky od jednoho konce na druhý“

od Triglavа do Devdeliје „díljem Jugoslaviје“

от Япония до Патагония „по целия свят“.

Jev pojmenovaný příslušným toponymem může být přímo cílem frazeologizovaného sdělení nebo jeho synekdochickým vyjádřením:

V Praze blaze tomu, kdo má peníze; V Praze blaze, ale draze „pobyt, život v Praze jsou příjemné, ale nákladné, dražší než jinde; v Praze se žije dobře, když jsi bohatý“

stověžatá Praha „označení pro hlavní město ČR s panoramatem vyznačujícím se množstvím věží“

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

stříbropěnná Vltava „stříbřitě leskle se pěnící hladina řeky Vltavy“
být křtěný/bejt křtěnej Vltavou „narodit se v Praze, pocházet z Prahy (a být pravý, typický Pražák)“.

4.3.4 Asociativní motivace slabá

Frazémy s toponymickým komponentem, který s ohledem na asociace, jež samostatně vyvolává, podle našeho názoru participuje na významu celé jednotky jen omezeně, slabě, jsou shromážděny v následujícím výčtu.

První velkou skupinou jsou různé jazykové mutace frazému *objevit Ameriku*; souvislost amerického kontinentu a něčeho nového, relativně nedávno objeveného je všeobecně známá, avšak celková sémantika frazému (spojená s naivitou, nezralostí, event. domýšlivostí) s asociací, která nás napadne v souvislosti s Amerikou, dle našeho soudu přímo nesouvisí. Frazém má ve všech zkoumaných jazycích ironické vyznění, s jedinou výjimkou – tou je první význam popsáný J. Matešičem u chorvatské mutace frazému:

objeviti/objevovat Ameriku „údajně objevit, zjistit n. vymyslet, vymýšlet, co je běžně známé a samozřejmé (popř.: a být na to hrdý); upozornit, upozorňovat halasně na samozřejmé“
myslet si, že [objevil] Ameriku „být samolibě a krátkozrace domýšlivý, projevovat domýšlivou pýchu (na svůj objev)“

otkriti/pronalaziti/pronaći Ameriku 1. „svratiti pažnju, upozoriti na što nepoznato/značajno važno“ 2. „predstaviti što kao novo što je već odavno poznato, priopćiti/reći/pronaći tobože novu stvar“

откривам Америка „нищо ново и неизвештно не казвам“

Podobně v následujících frazémech je Amerika pouze symbolem bohatství a v analyzovaných jednotkách je vnímána jako jeho zdroj, ale se sémantikou frazému topokomponent *Amerika* přímo nesouvisí:

mít strýčka/strejčka v Americe „mít záhadný a bohatý zdroj příjmů a být takto bohatý“

ujak iz Amerike „iznenadna sreća koja donosi blagostanje/bogatstvo“

øyvico om Amerika (za potvrzení existence bulharské jednotky děkuji kolegyni Vanji Zidarovové)

Analogicky s předchozím je i hydronymum *Drina* spjato s obrazem řeky s výrazně meandrujícím tokem, avšak celkový frazeologický význam není s Drinou nijak spojován:

ispravljati/ispraviti krivu Drinu „pokušavati/pokušati učiniti nemoguće, tražiti pravilno rješenje u komplikiranoj situaciji, raditi uzaludan posao“.

Následující přirovnání *je tam zima jako v Rusku* jsme zařadili do této druhé motivační skupiny, neboť na rozdíl od synonymního frazému, který obsahuje topokomponent *Sibiř*, nemusí být Rusko tak jednoznačně spjato pouze s velkou zimou: *je tam zima jako v Rusku* „je tam neobvykle velká a nepříjemná zima“.

Ani v dalším příkladu z chorvatštiny *došla teta iz Rusije* nemusí být v současnosti Rusko jednoznačně spojováno s rudou barvou jako v dobách SSSR, takže význam „dostat menstruaci“ (a tedy asociativní řetězec vedoucí od metaforizovaného jazykového znaku až k jeho denotátu – frazém s topokomponentem *Rusko* → sovětské Rusko → komunistická symbolika → rudá barva → krev → menstruace) nemusí být zvláště v postkomunistické éře dostatečně průhledný:

došla teta iz Rusije komu „dobio je mjesečnicu *tho*“.¹⁰⁷

Specifický tvar města Lovosice motivuje následující frazém, avšak i zde máme za to, že souvislost mezi asociací, kterou vyvolává jmenovaná lokalita, a frazeologickými významy příslušné jednotky není zásadní. Frazeologické významy tu sice čerpají z obrazu spojeného se zapojeným toponymem, avšak daný sémantický rys nepředstavuje pro příslušné toponymum jediné, široce známé specifikum. Analogicky jako u oikonymického komponentu *Lovosice* tak lze vnímat i motivační úlohu u topokomponentů bulh. *Diarbekir*, *Frankfurt na Majn* (vzdálenost), bulh. *Erusalim*, čes. *Praha* (stáří), čes. *Neapol*, chorv. *Pariz* (krása), čes. *Caríhrad* (zápach), bulh. *Indija* (tajemství), bulh. *Čirpan* (rozbití)¹⁰⁸, chorv. *Plitvice* (ochrana) a čes. *Sába* (pýcha)¹⁰⁹:

táhnout se/být (dlouhý) jako Lovosice 1. „být neobvykle, únavně a příliš dlouhý, do délky protáhlý“ 2. „být nápadně vysoký a hubený“ 3. „trvat nudně nebo únavně a příliš dlouho“
в Диарбекир, на Франкфурт на Майн „много далече“

стаř като Ерусалим/света „jako star /o osobi“

to je starý jako Praha „to je přece dlouho a dobře známé; není to vůbec nic nového a nepřekvapuje to“

Co je Praha Prahou... „odjakživa, vždycky (to tak bylo n. to v Praze platilo, se dělalo ap.)“

Vidět Neapol a umřít 1. „tohle bych velmi chtěl vidět, zažít; po tomhle strašně toužím“

2. „toužím uvidět krásnou Neapol a potěšit se pobytem v ní“

mali Pariz „vrlo lijepo/uređeno/zanimljivo mjesto/grad“

Je tu smradu jako v Caríhradu „je tu cítit silný a nepříjemný zápach“

107 Česká frazeologie má obdobně motivovaný frazém s tímto významem: *Přijela Rudá armáda* (SČFI-VV: 47).

108 Motivace historickou událostí (zemětřesením – více viz podkapitola 4.5.4 Toponyma spjatá s historickými reáliemi).

109 V obou posledních případech je ovšem motivačně nosným komponentem chorvatské zooapelativum *medved*, resp. české antropoapelativum *královna*; toponyma *Plitvice*, resp. *Sába* nacházející se pokaždé ve fakultativním adverbialie loci celkový frazeologický význam pouze intenzifikují.

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

пратих на Чирпан нешто „счупих съд на парчета“

тъмна Индия „нешто което е забулено с тайна, в което се крие нещо не в ред, нешто нечестно“

zaštićen kao medvjed (na Plitvicama) „potpuno zaštićen /o osobi/“

jít/chodit jako královna (ze Sáby) „jít nebo chodit okázale, pyšně a s přehnaným sebevědomím; vystupovat pyšně a rádoby majestátně“

Poslední frazém využívá funkčnosti (byť jen zdánlivé) oikonyma *Paďousy*, které může být spojováno s imperativním „padej, zmiz!“. Tuto motivaci však nepovažujeme za zásadní:

poslat někoho do Paďous „prudce a hrubě někoho odmítnout nebo vyhodit“.

4.3.5 Asociativní motivace nulová

Frazémy s toponymickým komponentem, který s ohledem na asociace, jež samostatně vyvolává (pokud tedy vyvolává vůbec nějaké), podle našeho názoru nijak neparticipuje na významu celé jednotky, jsou shromážděny v následujícím výčtu:

České frazémy:

vypravovat se jako vrabci z Čech „složitě a v podstatě zbytečně dlouho se oblékat, připravovat věci s sebou a stále nechtěně oddalovat svůj odchod, popř. zdržovat druhého“

Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm „naš stát, národ vždy překonal těžká období, nezankl a přežil a to se nám podaří i tentokrát“

Je něco shnilého ve státě dánském „situace tu není dobrá, děje se tu zřejmě něco špatného; něco zcela základního tu není v pořádku“

Neraď/nezvaň, není ti šedesát a v Rusku/Moskvě si taky nebyl! „já o tvé rady nestojím, nemáš pro ně ještě dost zkušeností; neraď, neumíš to!“

sem občan ne Atén či Řecka, ale světa „neomezuj se jen na zájem, prospěch, potřebu jednoho malého místa a současnosti, ale snažím se být světoobčan, vidět, posuzovat vše globálně“

to je jako nosit sorvy do Athén „to je zcela zbytečné, popř. pošetilé a směšné; to je marná a neužitečná snaha tam, kde jí (už) není zapotřebí“

Všechny cesty vedou do Říma „stejného cíle, výsledku se dá dosáhnout různými způsoby; ať člověk zvolí jakoukoli metodu práce, zjišťování údajů ap., dospěje zpravidla ke stejnému závěru, základnímu zdroji“

Není Řím ani Praha jednoho roku/za jeden rok vystavěn „každá věc potřebuje podle své povahy svůj čas a věci (dodnes památné a) významné a složitě vyžadují času nejvíc; důležité věci nelze uspěchat“

byť/bejt (už) z Prahy doma „konečně pochopit, chápat a vyznat se v něčem nebo dovést si něco vysvětlit“

byla to facka/pětka/flek/lež jako Brno „bylo to značně velké, silné, nepříjemně intenzivní; bylo to pobuřující, nepříjemné a zahanbující“

je to jasný/jasně jako Brno „to je zcela jasné, jednoduché“

(to je) ostuda jako Brno „je to velká a nepříjemná ostuda, která umožňuje, umožní druhým se posmívat nebo vysmívat“

...(a) šlus na Brno! „toto je definitivní, to je (pro mě) konec debaty“

vědět/poznat, zač je v Pardubicích perník „získat nebo mít trpké a špatné zkušenosti; tvrdě se poučit (o realitě), popř. se potrestat a uvědomovat si to“

Hliník se vodstěhoval do Humpolce „není tady a nelze s ním počítat; je pryč a je nutné shánět ho později, na jiném místě ap.“

Hopsa hejsa do Brandejsa „mám, cítím radost a dobrou náladu (popř. a chuť trochu zpívat, skotačit ap.)“

jít (s něčím) do háje/k šípku/do Prčic (křen kopat) 1. „jít pryč a přestat tak naléhat, vadit, obtěžovat ap.; skončit svou kariéru“ 2. „přestat být slibný, uskutečnitelný; porouchat se, rozbít se“

poslat někoho do háje/k šípku/do Prčic „odmítnout, odbýt někoho prudce nebo pohrdlivě“
bejt v Prčicích 1. „být nepříjemně, nepohodlně (a neurčitě, nejasně) daleko“ 2. „být zcela a nepříjemně zmařený, ztracený“

Do prdele/Prčic! „to je velmi nepříjemné, mrzuté a zlobí mě to“

V prdeli a v Tejně (tam) je všude stejně „tam to je stejně nepříjemné a nepříjemné a nelíbí se mi to; to není nijak lepší a nepomůže to“

To je, jako když plivne do Stromovky „to je nepříjemně n. směšně málo a nestačí to“

(Vona je jako) Českéj/Český ráj – samá kost a trosky „je stará, strašně hubená a vychrtlá; je hubená a ošklivá“

Půjdem spolu do Betléma... (Čl. v hravé odpovědi zvl. na návrh blízkého drahého začínající na „Půjdeme spolu...“) „půjdeme (tam jako kamarádi) spolu“

vody na Tábor nedovedeš „nelze něco provést, vykonat“.

Chorvatské frazémy:

zadužiti se kao Turska Carevina „imati mnogo dugova, biti prezadužen“

dužan kao Grčka „prezadužen, koji ima mnogo dugova“

kao da je došao iz Zanzibara „primitivna osoba koja se ne snalazi u razvijenom društvu“
briga koga što Mađarska nema more/mora „posve je svejedno komu, ne dira (ne uzbuđuje) ništa koga, ravnodušan je tko, baš koga briga za što“

tri gracije od Kroacije „može se reći u šaljivom tonu kad se skupe tri ženske osobe za izlazak, ali može to imati i pogrđno značenje triju djevojaka koje su umišljene da su lijepe i dotjerane pa dižu nos“

pa/i mirna Bačka „i sve u redu, stvar je u redu“

i mirna Bosna „(i) sve u redu, (i) tu prestaje svaka diskusija, (i) stvar je završena“

ravno je nešto odavde do Srijema/Kosova „svejedno mi je, nisam zainteresiran za što, nije me briga za što“

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

kasno Janko na Kosovo stiže „zakasnio je tko, prekasno je stigao tko“
Nešto je trulo u državi Danskoj „nešto ne valja“
Zbogom Bosno, odoh ja u Sarajevo „promjena načina života koja nije baš velika“
putovati/ići u Rim „ići roditi u rodilište“
Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba „gubiti vrijeme beskorisno, vratiti se neobavljena posla/bez ikakve koristi“
Mate u Rabac, Mate iz Rapca „raditi bez rezultata, ništa ne postići, ne promijeniti“
Mujo iz Doboja; od Doboja Mujo „kaže se u Hrvatskoj i u BiH za nekoga tko je glup, nedodgojen i nesnalazljiv“
ljepotica iz Markuševca „djevojka koja umišlja da je lijepa kao neka iz velikoga grada“
moja mala iz Bosanske Krupe „mlada neiskvarena i lakovjerna djevojka“
Ajđ u Šandrovac – eufemizam umjesto vulgarne psovke „idi u pičku materinu“
Ajđ u Varaždinske Toplice – eufemizam umjesto kajkavske vulgarne psovke „idi v rit“
dasa sa Vrbasa „muškarac napuhanko“
izvoditi krive Drine „neozbiljno se ponašati, govoriti/raditi koještarije“
baciti što u mutnu Maricu „uzaludno trošiti, rasipati što“
puno/mnogo je vode proteklo (Savom/rijekom i sl.) „puno je vremena prošlo, trebalo je mnogo vremena za što“

Bulharské frazémy:

заминавам/замина за Австралия „развеждам се“
има нещо гнило в Дания „съществуват някакви нередности, неясноти, престъпления, хаос“
свободна България „без всякакви задължения или задръжки“
свършил у Италия зад коша „за учил и недоучил човек, който се представя за много учен“
в Рим живял, папата не видял „за човек, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното“
в Цариград живял, царя не видял „за човек, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното“
ходил в/на Стамбул, а царя не видял „за човек, който е пропуснал да извърши най-важното или да забележи най-очевидното“
какво ошел Гого на Стамбул, така дошел „за човек, който никак не се е променил, който е останал същият глупак“
оскубали му са мустаките на Стамбул капия „къосе“
в Цариград не държат хляба да се обаятва „казва се на човек, който се хвали, че знае някакъв чужд език, а не може да преведе на този език някоя българска дума“
нерде Шам, нерде Багдад, нерде Ямбол, нерде Стамбул „употребява се, когато се говори за едно, а някой започва разговор съвсем за друго или съвсем погрешно разбира това, за което става дума“
Здравей, Москва! „възклицание, с което се изразява учудване, изненада“

Порт Артур (оце) не е паднал! „употребява се, когато фанатизирани привърженици на нещо не желаят да приемат неприятни за тях реални факти, неприятна реална действителност“

запампила се е София „казва се от гостите, когато черпенето се забави“

кога е горело Враца „много отдавна“

ходила Цаца на Враца „употребява се, когато някой не успее да постигне целта си“
като свини за Оршова „много натясно, плътно един до друг“

имам да давам на Михалко от Пещера „не съм съвсем нормален; безумен съм, луд съм“

оправям работата колкото Бамо в Троян „никак, съвсем не оправям нещо“

търся кум Душан от Ниш „искам да намеря някого, без да знам почти нищо за мястото, където той живее, без да знам добре и името му“

Койчо от Беренде / от Койнаре (с кривото магаре) „неизвестно кой (употребява се като отговор на въпроса „кой“, когато запитаният не иска да отговори направо, или не знае)“

снаха ми Гюрга от Бутроинци „неизвестно кой (употребява се като отговор на питането „кой е?“ , когато запитаният не знае или не иска да отговори направо)“

балдъза ми от Кестрич „неизвестно кой (употребява се като отговор на въпрос „кой“, когато запитаният не иска да отговори направо или не знае)“

не може ме опра ни Дунав „в много тежко състояние съм, не може да ми се помогне“
накрай Дунав(а) власите се давят „употребява се, за да се подчертае, че някой, в самия край на някакво трудно начинание, не е успял да издържи и не е могъл да постигне желанието и очакван резултат“

хвърли го с две клечки в Марица „негоден е, за нищо не го бива, нищо не струва“

4.4 Typologický aspekt

Топонима, která se vyskytují ve frazémeh, lze klasifikovat z různých hledisek. Hledisko typologické (tj. druh toponyma) spolu s tím, zda příslušné toponymum označuje reálně existující nebo jen fiktivní topos, prozkoumáme v této kapitole. Typologii toponymických komponentů odvozujeme od chápání toponym jako třídy vlastních jmen, která je jednak součástí nadřazené třídy geonym (a ta pak další nadřazené třídy abionym – srov. Šrámek 1999), jednak se sama dělí na úžeji vymezené podskupiny podle toho, jaký druh geografického objektu příslušné toponymum pojmenovává. Ze shromážděného materiálu zachyceného především v příslušných frazeologických slovnících plyne, že frazeologickými komponenty se nejčastěji stávají oikonyma a choronyma, ve výrazně menší míře urbonyma, ještě méně hydronyma, minimálně jsou pak zastoupena oronyma.

Z definice toponym vyplývá, že každé toponymum jakožto jazykový znak má ve světě obvykle reálně existující konkrétní denotát, který pojmenovává nějakým

jedinečným jménem.¹¹⁰ Zjednodušeně řečeno, každý toponymický objekt by měl být nalezitelný v terénu a zachycený na mapách. V jazycích se však setkáváme i se slovy, která jsou z kontextu rozpoznatelná jako toponyma (mají například patřičné odvozovací formanty), avšak to podstatné u nich absentuje – v reálném světě jim chybí denotát. Tato slova nejčastěji pojmenovávají nějaký fiktivní geografický útvar v rámci literárního, filmového nebo jiného uměleckého díla, anebo byla vymyšlena funkčně jako prostředek sloužící k expresivnímu vyjádření nebo jen „přibarvení“ nějaké situace (ať už v rámci samotného procesu frazeologizace, nebo mimo něj). Jestliže tedy taková propria nemají svůj reálný denotát, lze je označit jako kvazipropria, přesněji kvazitoponyma. J. Glovňa definuje jejich formální stránku tak, že „v procese onymizácie formálne kopíruje onomaziologickú a slovotvornú štruktúru, avšak referenčne sa neviaže na žiadne denotáty“ (Glovňa 2003: 248). Při pohledu na náš frazeologický materiál je patrné, že nejčastěji takovými kvazitoponymy bývají sídelní pojmenování, tedy kvazioikonyma, v českém prostředí je ovšem velice rozšířené i kvazichoronymum *Tramtárie*. Důkladnější analýzu kvazitoponym si ovšem ponecháme až na konec této kapitoly.

4.4.1 Typy toponymických komponentů

V následující části se budeme zabývat klasifikací shromážděných frazeologických jednotek podle toho, jakého druhu (typu) je jejich toponymický komponent. Jednotky rozdělíme i podle jazykové příslušnosti. Pokud se ve frazému vyskytnou topokomponenty vícero druhů, bude takový frazém do našeho přehledu zařazen opakovaně. V případě formálních variant jinak v zásadě jednoho a téhož frazému (typicky v SČFI může být jedna jednotka například ve formě přirovnání a propoziční, tudíž se vyskytuje na dvou místech s mírně pozměněnou komponentovou strukturou a stejně tak nepatrně se lišícím opisem – např. *je tam jako na Sibiři* – SČFI-P: 311, 320; *Je tam zima jak na Sibiři* – SČFI-VV: 1022) do výčtu a statistik zařazujeme všechny. Pokud se jedná o případ, kdy je jeden frazém zaznamenán ve větším množství slovníků různých autorů či autorských kolektivů, pak takový frazém do výčtu zahrneme pouze v jedné, pokud možno nejúplnější variantě (typicky *минавам/мина Рубикон* – FRBE I: 587–588; *преминавам/премина Рубикон* – FRBE

110 Jsme si samozřejmě vědomi podmíněnosti slova „jedinečný“, neboť ani geografické názvosloví není prosto situací, kdy jedno proprium – třeba i s mírnými fonetickými a/nebo grafickými odchylkami – může označovat více jednotlivin – ať už v důsledku specifických geografických a kulturně-historických vazeb (město Birmingham ve Velké Británii a město Birmingham ve Spojených státech) nebo bez jejich vlivu, víceméně náhodně (lokalita Vyšehrad v Praze u Vltavy [významná z hlediska nejstaršího období českých dějin], město Višegrad v Bosně a Hercegovině na řece Drině [proslavené románem *Most na Drině* jugoslávského spisovatele Iva Andriće] a městečko Visegrád v Maďarsku na Dunaji [známé díky vzniku politického uskupení tzv. visegrádské čtyřky – Polska, Česka, Slovenska a Maďarska]).

II: 197–198; *минавам/преминавам Рубикон* – FRBE: 187; *минавам/мина Рубикон* – FRBE14: 163; *преминавам Рубикон* – FRBE14: 218).

U každého toponymického typu uvádíme nejprve celkový počet toponymických jednotek zjištěný součtem jednotlivých toponymických komponentů ve všech sledovaných jazycích. Následující údaj uvedený výrazem „de facto“ znamená upravený počet toponymických komponentů tak, že každé toponymum je započteno již jen jednou, tj. pokud se např. pojmenování řeky Rubikon objevuje ve všech sledovaných jazycích, tak do celkového počtu bude započítáno třikrát, kdežto do upraveného počtu pouze jedenkrát. Poté následují tři sledované jazyky s výčtem zjištěných jednotek daného toponymického typu, který je v abecedním pořadí. Tento výčet uzavírá údaj o zjištěném počtu daných toponym ve frazeologii příslušného jazyka. Následující graf zobrazuje procentuální podíl aktuálního typu toponym z hlediska jednotlivých zkoumaných jazyků.

4.4.1.1 Oikonyma vs. urb(an)onyma – problematika vymezení

U některých, zejména postjugoslávských toponym nebylo vždy snadné rozhodnout se, zda je klasifikovat jako oikonyma nebo urbonyma. Jestliže urb(an)onymum může mj. znamenat vlastní jméno „městských obvodů, čtvrtí, urbanistických obvodů, sídlišť“ (David 2017), pak sem lze nesporně zařadit (v českém materiálu) pražské čtvrti Bohnice nebo Pankrác. Jinak řečeno pojmenování obce nebo města je oikonymum, kdežto pojmenování části obce nebo města (ať už je současně teritoriálně-administrativní jednotkou nebo ne) je urbonymum. Problém však nastává u jihoslovanských lokalit, jejichž teritoriálně-administrativní vymezení neodpovídá našim zvyklostem. Tamní základní jednotky místní samosprávy (slovin. *občina*, chorv. a bos. *općina*, srb., čh. a mak. *општина*, bulh. *община* – nazýváme je tedy pracovně i my souhrnně českým, etymologicky odpovídajícím ekvivalentem *občina*) plní svou společenskou funkci podobně jako česká (a slovenská) *obec* (společně mají to, že jsou to nejnižší jednotky samosprávy), avšak jejich teritoriální rozsah je mnohem větší, srovnatelný spíše s českým chápáním okresu. Od české obce se jihoslovanské občiny také liší tím, že je tvoří vždy několik sídel (ať už městského nebo venkovského typu), která musí splňovat určitá kritéria, stát od státu jiná – např. minimální počet obyvatel v součtu nebo maximální možná vzájemná vzdálenost, aby je ještě bylo možno zahrnout do jedné občiny. Jedno z těch sídel je přirozeným centrem občiny, neboť splňuje nároky na tradiční vnímání takového sídla jako přirozeného centra daného mikroregionu a také na patřičně rozvinutou infrastrukturu. Na silničních komunikacích je každá takováto lokalita označena na svém začátku bílou nebo žlutou tabulí s černým nápisem – jejím názvem (stejně jako u nás dopravní značka „obec/konec obce“). Celá občina se pak nazývá právě podle takovéto sídelní jednotky a na silničních komunikacích je její

hranice označena značkou (zpravidla modrou) s nápisem „občina XY“ (podobně jako značka „hranice územního celku“ u českých okresů). Takto můžeme funkci i teritoriální rozsah obcí přirovnat k jakémusi samosprávnému okresu nebo přesněji ke správnímu obvodu českých obcí s rozšířenou působností (tzv. obcí III. stupně či „malých okresů“), kterých je 205, zatímco obcí I. stupně má Česko 6251.

Skutečnost, že jihoslovanské obcí v teritoriálně-administrativním smyslu opravdu nejsou totéž co české obce, potvrzují zčásti i údaje EUROSTAT, podle nichž nejmenší sídelní jednotky (LAU-2, dříve NUTS-5) jsou v Česku a na Slovensku *obce* (v ČR 6251, v SR 2928), kdežto v Bulharsku, Severní Makedonii a Černé Hoře jsou to *sídla* (bulh. *населено място*, celkem 5259, mak. *населено место*, celkem 1776, srb./čh. *насеље*, celkem 1256). Jako jednotky na úrovni LAU-1 (dříve NUTS-4) jsou pak pro Česko a Slovensko uvedeny *okresy* (77 v ČR, resp. 79 v SR) a pro Bulharsko, Severní Makedonii a Černou Horu jsou to právě *obcí* (v Bulharsku 265, v Severní Makedonii 84, v Černé Hoře 21). Údaje pro Srbsko a Bosnu a Hercegovinu nebyly k dispozici. Pro Chorvatsko a Slovinsko však tento poměr LAU-2 a LAU-1 neplatí, jelikož jejich obcí jsou posunuty o status níže do LAU-2 (v Chorvatsku je jich 556 a nazývají se *općina* nebo *grad*, ve Slovinsku 210), kdežto status LAU-1 v Chorvatsku nemá žádná jednotka a ve Slovinsku je to tzv. *správní jednotka* (slovin. *upravna enota*),¹¹¹ a to navzdory tomu, že i v těchto dvou zemích existují pod občinami lokality označované jako *naselje* (slovin.), resp. *naseljeno mjesto* (chorv.).

Tento poměrně obsáhlý exkurz byl nutný proto, aby bylo možné lépe porozumět problémům při rozhraničování kupř. chorvatských lokalit. Pokud totiž je nějaká taková lokalita součástí určité obcí, není to totéž, jako když v českém prostředí hovoříme třeba o výše zmíněných Bohnicích nebo Kateřinkách, a není jí proto možné automaticky zařadit mezi urbonyma. Že je toto rozhraničování nesnadné, potvrzuje nakonec i již citovaný autor hesla v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny*: „Urbanonymie je specifická třída toponym, která představuje průnik oikonymického a anoikonymického systému a pojmenovává sídelní i nesídelní objekty vnitroměstských reálií“ (David 2017).

Abychom dostali nějakým měřitelným kritériím, budeme názvy sporných jihoslovanských lokalit chápat jako oikonyma tehdy, pokud tyto lokality budou mít alespoň status sídla (*naselje*, *naseljeno mjesto* atd.) v rámci příslušné obcí. Pokud se bude jednat o část takového sídla, pak na její název již budeme pohlížet jako na urbonymum.¹¹²

¹¹¹ Všechny údaje viz Local Administrative Unit (cit. 28. 8. 2019).

¹¹² Např. chorv. lokalita Rabac je v rámci obcí Labin, župa Istrijská, proto je *Rabac* zařazen mezi oikonyma; naproti tomu chorv. lokalita Banjski dvori je součástí lokality Gornje Ladanje, která je součástí obcí Vinica, župa Varaždinská, proto jsou *Banjski dvori* zařazeny mezi urbonyma.

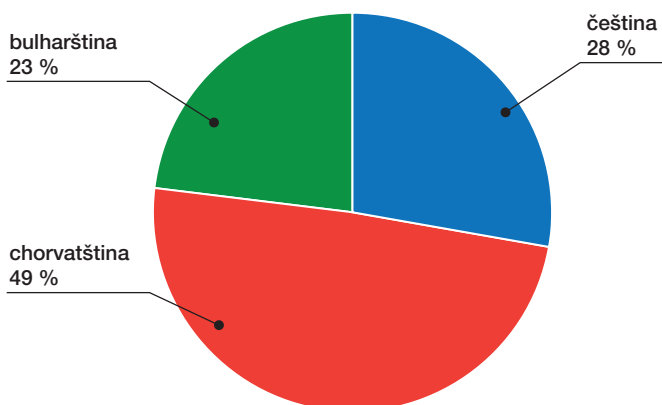
4.4.2 Choronyma

Zjištěný počet choronym – 43 (de facto 35)

Tabulka 8: Choronyma

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
Choronyma (43)	<i>Amerika, Čechy, Český ráj, Izrael, Rakousko, Rusko, Řecko, Sába, Sahara, Sibiř/Sibérie, stát dánský, Tramtárie</i> 12	<i>Afrika, Amerika, Bačka, Bosna, [država] Danska, Dembelja, Goli Otok, Grčka, Hercegovina, Kosovo, Krajina, Kroatija, Maďarska, Plitvice, Rusija, Sibir, Srijem, Tunguzija, Turska Carevina, Ugljan, Zanzibar</i> 21	<i>Австралия, Америка, Аркадия, България, Дания, Индия, Италия, Косово [поле], Патагония, Япония</i> 10

Graf 1: Choronyma



Choronyma jsou v našich frazémeh nejružnějšího druhu – mají tu zastoupení kontinenty, subkontinenty, velké státní celky a rozlehlá území (Afrika, Amerika,¹¹³ Austrálie, Indie, Rusko, Sibiř, Sahara), státy a území střední a menší velikosti (Itálie, Bulharsko, Chorvatsko, Maďarsko, Rakousko, Čechy, Bosna, Dánsko, Řecko, Turecko, Sába, Japonsko, Patagonie), státy a území malého rozsahu (Izrael,

¹¹³ Z významu frazémů s tímto komponentem je patrné, že Amerika se v nich vyskytuje jak ve smyslu „kontinent“, tak ve smyslu „USA“.

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

Arkádie, Kosovo, Srijem, Bačka, Krajina, Hercegovina), malé oblasti (Plitvice, Český ráj, Kosovo pole¹¹⁴) a rovněž ostrovy (Ugljan, Goli Otok, Zanzibar). Počet výskytů choronymických komponentů výrazně převažuje v chorvatštině, zatímco v češtině a bulharštině je v zásadě vyrovnaný. Za pozornost stojí použití kroatizované italské varianty pojmenování Chorvatska (*Kroaciija* ← ital. *Croazia* ← lat. *Croatia*, srov. chorv. *Hrvatska*), které ve spojení s dalším romanismem *gracija* (ital. *grazia*, lat. *gratia*) zvyšuje expresivitu (ironické vyznění) celého frazému. Jedinými zachycenými kvazichoronymy jsou český výraz *Tramtárie/tramtárie* a chorvatský výraz *Dembelija/dembelija* (o nich viz dále v podkapitole 4.4.10).

Tabulka 9: Frazémy s choronymickým komponentem

	Frazémy s choronymickým komponentem
čeština	objevit/objevovat Ameriku; myslet si, že [objevil] Ameriku; být svobodný jak Amerika; mít strýčka/strejčka v Americe; Jak je ti, Rakousko? – Ouzko!; Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm; To je (pomalu) jako za Rakouska/Hitlera/bolševika; vypravovat se jako vrabci z Čech; (Vona je jako) Českéj/Český ráj – samá kost a trosky; Je něco shnilého ve státě dánském; Jsem občan ne Atén či Řecka, ale světa; Nerad/ nežvaň, není ti šedesát a v Rusku si taky nebyl!; je tam zima jako v Rusku; Je tam zima jak na Sibiři; je tam jako na Sibiři; Je tam úplná Sibérie; Je to/tady úplná sahara/ Sahara; Je tam (horko/vedro) jako na Sahaře; (být) vyprahlý jako Sahara; jít/chodit jako královna (ze Sábý); syn Izraele; bydlet/být někde v Tramtárii/tramtárii; jít (někam) do Tramtárie/tramtárie
chorvatština	otkriti/pronalaziti/pronaći Ameriku; ujak iz Amerike; vruće kao u Africi; kao da je došao iz Zanzibara; došla teta iz Rusije komu; Tu je kao u Sibiru; Tu je pravi pravcati Sibir; kao da je iz Tunguzije; biti iz Tunguzije; živjeti u Tunguziji; zadužiti se kao Turska Carevina; dužan kao Grčka; Nešto je trulo u državi Danskoj; briga koga što Mađarska nema more/mora; tri gracije od Kroacije; Zbogom Bosno, odoh ja u Sarajevo; (pa/i) mirna Bosna; pa/i mirna Bačka; pa/i mirna Krajina/krajina; živjeti kao beg u Hercegovini; napravi se/otvori se Kosovo; kasno Janko na Kosovo stiže; ravno je sve do mora/ Kosova komu; ravno je nešto odavde do Srijema/Kosova; zemlja dembelija; Pazi da ne zaradiš Goli Otok; zreo (spreman) za Ugljan; zaštićen kao medvjed (na Plitvicama)
bulharština	откривам/открива Америка; вуйчо от Америка; заминавам/замина за Австралия; тъмна Индия; от Япония до Патагония; свършил у Италия зад коша; има нещо гнило в Дания; свободна България; блажена Аркадия; закъсал съм като (кralи) Марко на Kosovo (поле)

¹¹⁴ Kosovo pole (sch. Kosovo Polje) je malý rovinatý prostor na území dnešního Kosova, nedaleko Prištiny, proslulý středověkými bitvami různých balkánských státních útvarů proti osmanským Turkům, od něhož se název celé oblasti, dnes samostatného státu o velikosti Středočeského kraje odvozuje. Samotné adjektivum *kosovo* etymologicky souvisí s ornitoapelativem *kos* (Skok 1972: 160).

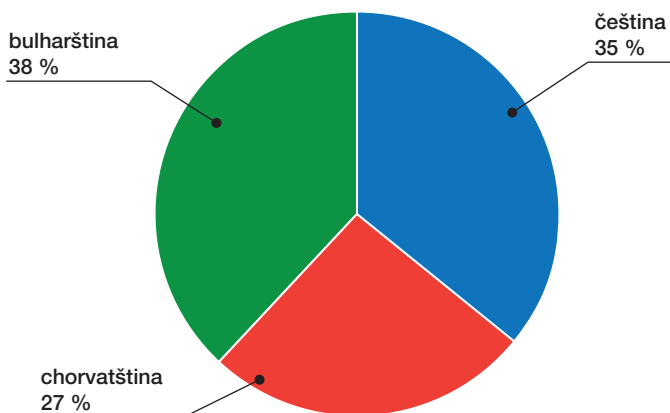
4.4.3 Oikonyma

Zjištěný počet oikonym – 77 (de facto 68)

Tabulka 10: Oikonyma

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
Oikonyma (77)	<i>Athény, Babylon, Beroun, Betlém, Brandejs, Brno, Canossa, Cařihrad, Dráždany, Gomora, Hajany, Hovězí Lhota, Humpolec, Chlumeč, Kocourkov, Lovosice, Moskva, Neapol, Nemanice, Pardubice, Praha, Prčice, Řím, Sodoma, Tejn, Vystrkov, Zlámaná Lhota</i> 27	<i>Babilon, Bosanska Krupa, Dobož, Domanovići, Đevđelija, Gomora, Lepoglava, Lopača, Miholan (Mihovljan), Pariz, Popovača, Rabac, Rim, Sarajevo, Skitača, Sodoma, Šandrovac, Šibenik, Varaždinske Toplice, Zagreb, Zenica</i> 21	<i>Багдад, Батак, Беренде, Бруса, Бутроинци, Враца, Гомор, Диарбекир, Ерусалим, Карлуково, Картаген, Койнаре, Москва, Ниш, Оршова, Пещера, Плачковци, Порт Артур, Рим, Содом, София, Спанчевци, Спънциите, Троян, Франкфурт на Майн, Цариград/Стамбул, Чирпан, Шам, Ямбол</i> 29

Graf 2: Oikonyma



Oikonyma jsou nepočtenějším typem toponym, který se ve frazémeh námi zkoumaných jazyků vyskytuje. Nepřekvapí, že jejich největší počet vykazuje bulharská a česká frazeologie (v obou případech více než jedna třetina), což je jistě dáno i důkladnější frazeografickou registrací. Přibližně jedna čtvrtina oikonym patří

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

chorvatské frazeologii. Ve všech jazycích jsou zastoupeny sídelní celky spojené s biblickou a antickou minulostí (Sodoma, Gomora, Babylon, Jeruzalém, Kartágo), především v bulharštině jsme zaznamenali výskyt značného množství oikonym spjatých s územím, které dříve spravovala osmanská říše (Istanbul/Čařihrad, Bursa, Diyarbakir, Bagdád, Damašek¹¹⁵...), v různých frazeosémantických souvislostech se ve frazémeh vyskytly názvy významných evropských měst (Moskva, Paříž, Řím, Neapol, Drážďany, Frankfurt nad Mohanem...). Oikonymické komponenty se také v několika případech týkaly lokality, která se nachází mimo hranice dnešního státu, v jehož jazyce se příslušný frazém používá, ale přece jen v jeho relativní geografické blízkosti (Drážďany – něm. Dresden, Niš – bulh. i srb. Ниш, Oršava – bulh. Оршова, rum. Orșova, Gevgelija – mak. Гевгелија, chorv. Đevdelija). Značné procento v každé národní frazeologii pak představují oikonyma označující místní sídla střední nebo menší velikosti (Beroun, Chlumec [nad Cidlinou], Rabac, Batak, Plačkovci...). Kvazioikonyma jsme zachytili čtyři – bulharské *Spāncite* a česká *Kocourkov*, *Hovězí Lhota* a *Zlámaná Lhota*. Nejednoznačné v tomto smyslu jsou české názvy *Nemanice*, *Vystrkov* a *Hajany* (o nich viz dále v podkapitole 4.4.10).

115 V bulharské frazeologii jako Šam, z hovor. arab. aš-Šám, jinak arabsky Dimašk.

Tabulka 11: Frazémy s oikonymickým komponentem

Frazémy s oikonymickým komponentem	
čeština	Sodoma (a) Gomora; Půjdem spolu do Betléma...; hotový/učiněný/úplný Babylon; jít do Canossy; Vidět Neapol a umřít; Nerad/nežvaň, není ti šedesát a v Moskvě si taky nebyl!; je tam smradu jako v Cařihradu; to je jako nosit sovy do Athén; sem občan ne Atén či Řecka, ale světa; Všechny cesty vedou do Říma; Není Řím ani Praha jednoho roku/za jeden rok vystavěn; být/bejt (už) z Prahy doma; V Praze blaze tomu, kdo má peníze; V Praze blaze, ale draze; stověžatá Praha; to je starý jako Praha; Co je Praha Prahou...; byla to facka/pětka/flek/lež jako Brno; je to jasný/jasně jako Brno; (to je) ostuda jako Brno; ...(a) šlus na Brno!; vědět/poznat, zač je v Pardubicích perník; Je vod Drážďan, ne vod Berouna; dopadnout/ pochodit jako sedláci u Chlumce; táhnout se/být (dlouhý) jako Lovosice; Hliník se vodstěhoval do Humpolce; Hopsa hejsa do Brandejsa; To je (hotovej/ úplnej) Kocourkov; je to (tu) jako v Kocourkově; je (to) tu jako na Vysrčkově; Zlámaná Lhota; být/bejt z Hovězí Lhoty; princezna z Nemanic; být/bejt (pán/princ) z Nemanic; poslat někoho do háje/k šípku/do Prčic; bejt v Prčicích; Do prdele/Prčic!; V prdeli a v Tejně (tam) je všude stejně; jít do haján
chorvatština	Sodoma i Gomora; biti/naći se u Babilonu; putovati/ići u Rim; mali Pariz; Zbogom Bosno, odoh ja u Sarajevo; Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba; Mate u Rabac, Mate iz Rapca; Mujo iz Doboja / od Doboja Mujo; moja mala iz Bosanske Krupe; biti (zreo) za Šibenik; Pazi, ići češ u Lepoglavu!; pobjegao je iz Popovače tko; (zreo/spreman) za Popovaču; poći na Skitaču; Otišao je u Zenicu; biti za Lopaču; biti za Domanoviće; ići na Miholane; spremiti koga na Miholane; Ajđ u Šandrovac; Ajđ u Varaždinske Toplice; Od Triglava do Đevdelije
bulharština	Содом и Гомор; стар като Ерусалим/света; Картаген трябва да бъде разрушен!; в Рим живял, папата не видял; в Цариград живял, царя не видял; ходил в/на Стамбул, а царя не видял; какво ошел Гого на Стамбул, така дошел; оскубали му са мустаките на Стамбул капия; в Цариград не държат хляба да се обаятва; нерде Ямбол, нерде Стамбул; нерде Шам, нерде Багдад; пращам/пратя в Бруса за маймуни някого; в Диарбекир; на Франкфурт на Майн; Порт Артур (още) не е паднал!; Здравей, Москва!; запалила се е София; кога е горело Враца; ходила Цаца на Враца; като свини за Оршова; имам да давам на Михалко от Пещера; оправям работата колкото Бамо в Троян; пратих на Чирпан нещо; за Карлуково съм; вадя/изваждам от батака/блатото; търся кум Душан от Ниш; Койчо от Без ренде / от Койнаре (с кривото магаре); снаха ми Гюрга от Бутроинци; Да те не пратя на Плачковци!; Ще те пратя на Бойчевци и ще минеш край Плачковци; пошел съм за Спанчевци; ще вървя на Спънците

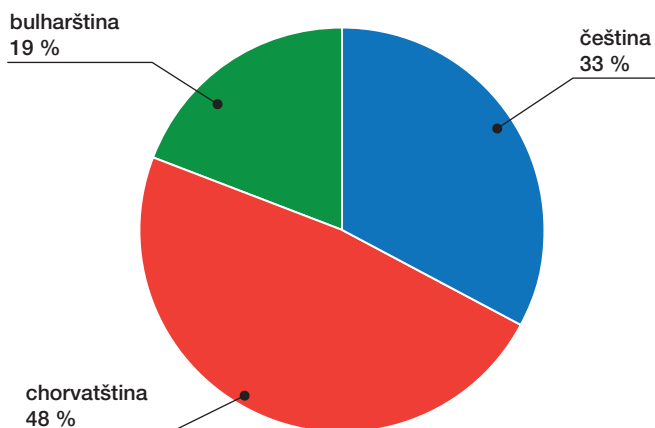
4.4.4 Urbonyma

Zjištěný počet urbonym – 21 (de facto 21)

Tabulka 12: Urbonyma

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
Urbonyma (21)	<i>Bohnice, Kateřinky, Olšany, Padouisy, Pankrác, Stromovka, Václavák</i> 7	<i>Banjski dvori, Bare, Jagomir, Jankomir, Katalinića brig, Lovrečan, Markuševec, Mirogoj, Stenjevac/Stenjevec, Vrapče</i> 10	<i>Боевци, Бойчевци, Кестрич, Орландовци</i> 4

Graf 3: Urbonyma



Urbonym je v našich frazémeh poměrně malé množství, většina z nich je spojena s lokalitou, ve které se nachází psychiatrická klinika (Bohnice, Kateřinky, Vrapče, Stenjevac, Jankomir, Banjski dvori, Jagomir), hřbitov (Olšany, Mirogoj, Lovrečan, Bare, Orlandovci) nebo věznice (Pankrác, Katalinića brig). Užití pojmenování lokality Markuševec (záhřebské předměstí) je motivováno rýmem a nese ironický příznak. Název bulharské lokality Boevci je funkční a asociuje fyzický střet, boj. Univerbizovaná forma pro Václavské náměstí „Václavák“ se vyskytuje jako obraz prostoru s velkým množstvím lidí, Stromovka, ale ani bulharská lokalita Kestrič

(do 1934, poté Conevo, od 1947 Vinica, dnes součást Varny)¹¹⁶ význam příslušného frazému nijak nemotivuje. Symptomatické rovněž je, že prakticky všechny městské části zaznamenané v příslušných frazeologických slovnících se nacházejí v hlavních městech (Praha, Záhřeb, Sofie – další příklady z chorvatské frazeologie byly převzaty z jiných dostupných zdrojů), tudíž se přímo nabízí otázka, zda tvůrci těchto slovníků během své práce nepodléhali určitému „metropolocentrismu“.¹¹⁷ Díky jiným zdrojům, z nichž bylo možno čerpat vhodný jazykový materiál, mají v našich výčtech u tohoto typu převahu chorvatské urbonymické komponenty (necelá polovina), o něco méně je urbonym českých (jedna třetina). Marginální je tu počet bulharských komponentů. Mezi příklady není žádné kvaziurbonymum.

Tabulka 13: Frazémy s urbonymickým komponentem

	Frazémy s urbonymickým komponentem
čeština	dostat se/přijít do Bohnic/Kateřinek; patřit do Bohnic/Kateřinek; je/vypadá jako by/když utekl z Bohnic; odvézt někoho na Pankrác; sedět/být/bejt na Pankráci; dostat se/odstěhovat se na Olšany; ležet na Olšanech; poslat někoho do Pačous; je to tu jako na Václaváku; je to jako když plivne do Stromovky
chorvatština	zreo za Stenjevac/Stenjevec; zreo u ludnicu/Vrapče; zreo za Banjske dvore; autobus za Jankomir čeka koga; zreo za Jankomir; on je za Jagomir; ići na Katalinića brig; sprema se na Mirogoj; otišao je na Mirogoj; poslali su koga na Mirogoj; otići u Lovrečane; on je za Bare; otišao je na Bare; ljepotica iz Markuševca
bulharština	Ще те прата на Бойчевци и ще минеш край Плачковци; да не идеш на Боевци; ще ида в Орландовци; балдъза ми от Кестрич

116 Viz Adžemlerski (2017) nebo Kiradžiev (1999: 84).

117 S poukazem na vyšší míru expresivity se o nich ve své studii zmiňuje např. Karel Kučera, který je označuje jako metonymická rčení a v příkladech uvádí nejrůznější české lokality (Beřkovice, Bohnice, Černovice, Dobřany, Kateřinky, Kroměříž, Šternberk). Poznamenává ovšem, že jejich úzus je úzce lokální (Kučera 1974: 139–142).

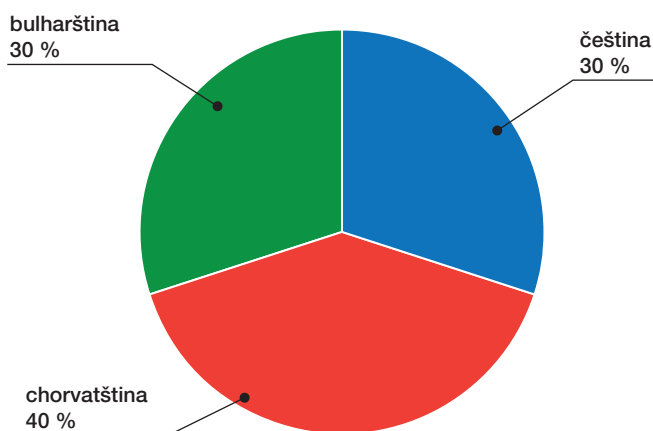
4.4.5 Hydronyma

Zjištěný počet hydronym – 10 (de facto 8)

Tabulka 14: Hydronyma

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
Hydronyma (10)	<i>Léthé, Rubikon, Vltava</i> 3	<i>Drina, Rubikon, Sava, Vrbas</i> 4	<i>Дунав, Марица, Рубикон</i> 3

Graf 4: Hydronyma



Hydronyma jsou v našich frazémích výrazně méně zastoupeným topokomponentem než předchozí tři typy. V každém ze sledovaných jazyků se vyskytuje pojmenování italské řeky Rubikon (ital. Rubicone) spojené s různými jazykovými mutacemi frazému *překročit Rubikon*. V zachycených chorvatských a bulharských frazémích se vyskytuje celkem pět řek – dodejme, že regionálně významných: Dunaj se z jihoslovanských zemí dotýká chorvatského, srbského a bulharského území, Sáva slovinského, chorvatského, bosenského a srbského, Drina bosenského a srbského, Vrbas bosenského a Marica pouze bulharského. Jedinou českou řekou evidovanou frazeologickým slovníkem češtiny je Vltava, která je spolu s Labem nejvýznamnější regionální řekou v Čechách a jednou ze tří nejvýznamnějších řek v celém Česku (předchozí dva toky doplňuje ještě Morava). Jediným zaznamenaným kvazihydronymem je řeka Léthé spojená s řeckou antickou mytologií. Potvrzená je v českém frazému. Zajímavé je, že se ve frazémích nevyskytuje pojmenování žádné jiné vodní plochy, jen řek.

Tabulka 15: Frazémy s hydronymickým komponentem

Frazémy s hydronymickým komponentem	
čeština	překročit Rubikon; napít se z řeky zapomnění/z vody Léthé; stříbropěnná Vltava; být křtěný/bejt křtěnej Vltavou
chorvatština	prijeći/prelaziti Rubikon; izvoditi krive Drine; ispravljati/ispraviti krivu Drinu; puno/mnogo je vode proteklo (Savom/rijekom i sl.); dasa sa Vrbasa
bulharština	минавам/преминавам Рубикон; хвърли го с две клечки в Марица; не може ме опра ни Дунав; накрай Дунав(а) власите се давят

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

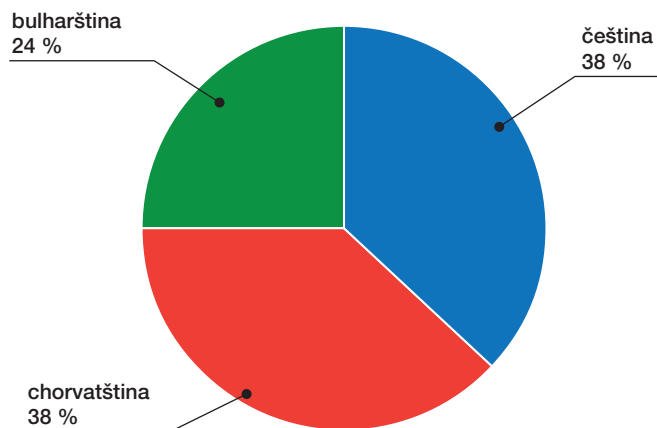
4.4.6 Oronyma

Zjištěný počet oronym – 8 (de facto 8)

Tabulka 16: Oronyma

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
Oronyma (8)	Šumava, Tábor, Tatry 3	Parnas, Velebit, Triglav 3	Просеченик, Тарпейска скала 2

Graf 5: Oronyma



Ve srovnání s předchozími jsou oronyma v našich frazémích nejméně zastoupeným topokomponentem. V jistém smyslu je paradox, že s výjimkou výskytu oronyma *Šumava* v českém frazému a *Velebit* v chorvatském všechny ostatní oronymické komponenty označují geografický objekt, který se nachází mimo jazykovou oblast, z níž daný frazém pochází (Tábor je biblická hora v Izraeli, Triglav je nejvyšší hora Slovinska, Tatry jsou na Slovensku, Parnas ve Francii, Tarpejská skála v Itálii a Prosečenik v Severní Makedonii). Ve výběru se nenachází žádné kvazioronymum.

Tabulka 17: Frazémy s oronymickým komponentem

	Frazémy s oronymickým komponentem
čeština	vody na Tábor nedoveďeš; od Šumavy k Tatrám
chorvatština	popeti se na Parnas; (velik) kao Velebit; od Triglava do Đevđelije
bulharština	търкалям ги от Просеченик; Тарпейска скала

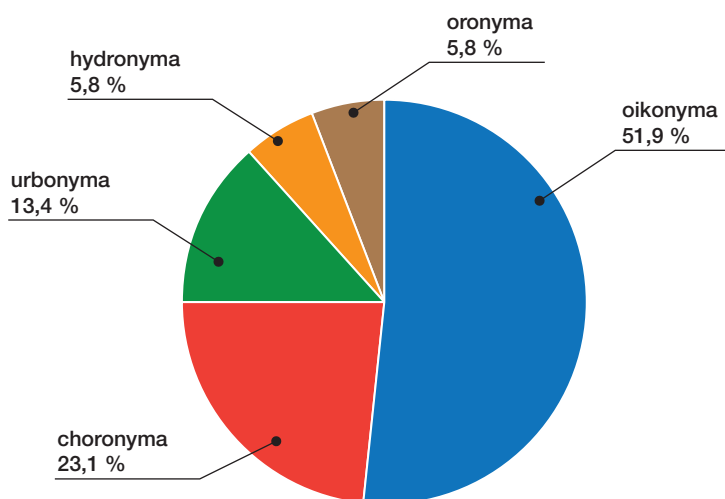
4.4.7 Toponymické komponenty v komparaci

Podíváme-li se na zastoupení jednotlivých typů toponym ve frazémeh jednotlivých sledovaných jazyků, zjistíme, že situace vypadá následovně:

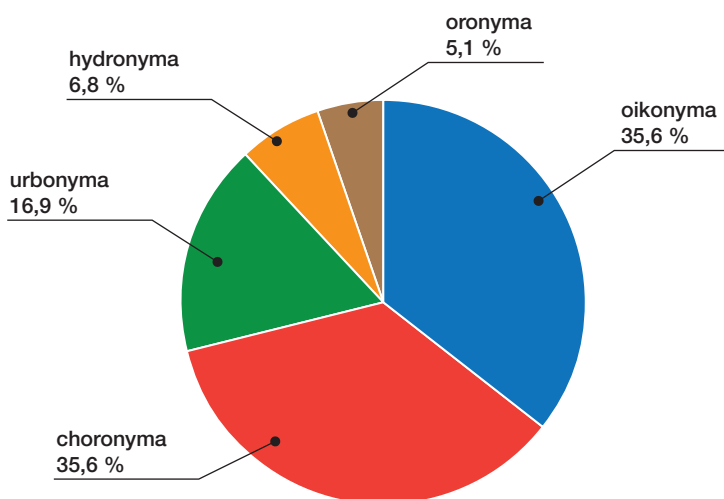
Tabulka 18: Toponymické komponenty v komparaci

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
Oikonyma (77)	<i>Athény, Babylon, Beroun, Betlém, Brandejs, Brno, Canossa, Cařihrad, Drážďany, Gomora, Hajany, Hovězí Lhota, Humpolec, Chlumec, Kocourkov, Lovosice, Moskva, Neapol, Nemanice, Pardubice, Praha, Prčice, Řím, Sodoma, Tejn, Vystrkov, Zlámaná Lhota</i> 27	<i>Babilon, Bosanska Krupa, Dobo, Domanovići, Devđelija, Gomora, Lepoglava, Lopača, Miholan (Mihovljan), Pariz, Popovača, Rabac, Rim, Sarajevo, Skitača, Sodoma, Šandrovac, Šibenik, Varaždinske Toplice, Zagreb, Zenica</i> 21	<i>Багдад, Батак, Беренде, Бруса, Бутроинци, Враца, Гомор, Диарбекир, Ерусалим, Карлуково, Картаген, Койнаре, Москва, Ниш, Оршова, Пещера, Плачковци, Порт Артур, Рим, Содом, София, Спанчевци, Стънците, Троян, Франкфурт на Майн, Цариград/Стамбул, Чирпан, Шам, Ямбол</i> 29
Choronyma (43)	<i>Amerika, Čechy, Český ráj, Izrael, Rakousko, Rusko, Řecko, Sába, Sahara, Sibiř/Sibérie, stát dánský, Tramtárie</i> 12	<i>Afrika, Amerika, Bačka, Bosna, [država] Danska, Dembelija, Goli Otok, Grčka, Hercegovina, Kosovo, Krajina, Kroatija, Mađarska, Plitvice, Rusija, Sibir, Srijem, Tunguzija, Turska Carevina, Ugljan, Zanzibar</i> 21	<i>Австралия, Америка, Аркадия, България, Дания, Индия, Италия, Косово [поле], Патагония, Япония</i> 10
Urbonyma (21)	<i>Bohnice, Kateřinky, Olšany, Padousoy, Pankrác, Stromovka, Václavák</i> 7	<i>Banjski dvori, Bare, Jagomir, Jankomir, Katalinića brig, Lovrečan, Markuševac, Mirogoj, Stenjevec/Stenjevec, Vrapče</i> 10	<i>Боевци, Бойчевци, Кестрич, Орландовци</i> 4
Hydronyma (10)	<i>Léthé, Rubikon, Vltava</i> 3	<i>Drina, Rubikon, Sava, Vrbas</i> 4	<i>Дунав, Марица, Рубикон</i> 3
Oronyma (8)	<i>Šumava, Tábor, Tatry</i> 3	<i>Parnas, Velebit, Triglav</i> 3	<i>Просеченик, Тарпейска скала</i> 2
Toponyma celkem	52	59	48

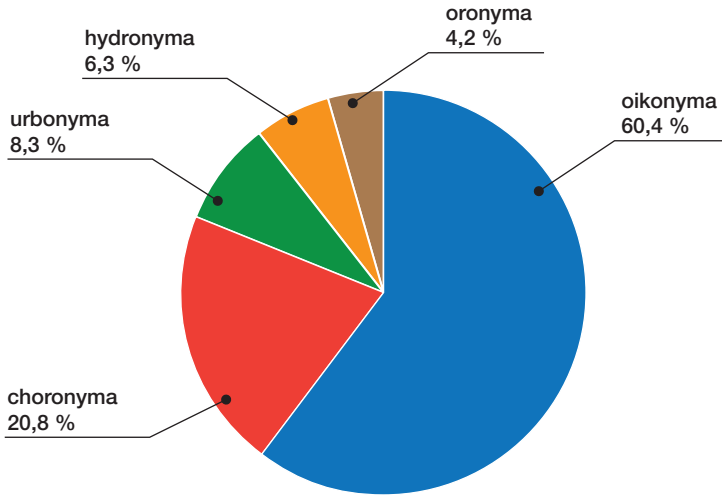
Graf 6: Česká frazeologie



Graf 7: Chorvatská frazeologie



Graf 8: Bulharská frazeologie



Z údajů vyplývá, že v češtině a bulharštině je nejvíce toponymických komponentů ze sféry oikonym – v češtině něco přes polovinu všech toponym, v bulharštině dokonce kolem 60 %, nejmenší podíl vykazuje chorvatština – cca 35 % (jejich celkový počet je ale stejný jako počet zjištěných chorvatských choronym). Důvodů je jistě více, domníváme se, že důležitou roli tu hraje jednak těsnější spjatost oikonym s lidmi coby tvůrci frazeologie, do níž vkládají řadu vlastních poznatků a zkušeností, jež se mnohdy váží především na konkrétní lokality (ať už se nacházejí v jejich bezprostřední blízkosti, nebo jsou vzdálenější, ale určitým způsobem známé, důvěrné), jednak i jistá stabilita sídel v prostoru a čase. Třebaže i konkrétní sídla mohou zanikat nebo se „ztrácet“ v různých typech procesů urbanistické integrace, přesto je jejich historická a prostorová stabilita vyšší než stabilita oblastí, regionů, území a států, tedy toho, co je označováno druhým nejčastějším typem toponym – choronymy. Samotná jména sídel v jednotlivých frazeologiích prakticky nepodléhají fonetickým ani jiným proměnám, variantnost jsme ale přesto zaznamenali ve všech sledovaných jazycích: v bulharštině se pro pojmenování metropole osmanské říše vyskytly dvě podoby – v některých frazémeh je slovanská (*Цариград*), v jiných turecká (*Стамбул*), v chorvatštině jsme zachytili frazémy obsahující nářeční *Miholan* oproti spisovnému *Mihovljan* a součástí některých českých frazémů jsou nespisovné tvary *Brandejs* a *Tejn* oproti spisovným *Brandýs* a *Týn*.

Choronyma jsou druhým nejčastějším toponymickým komponentem. Jejich procentuální podíl je však rozličný – zatímco v češtině a bulharštině je podíl choronym na celkovém počtu toponym v rozmezí 21 až 23 %, v chorvatštině je to přibližně 35 %, čímž jsou na stejné úrovni jako oikonyma. Jedinou variantnost

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

jsme zaznamenali v češtině, kde se pojmenování ruské Sibiře jako symbolu velké zimy a mrazů vyskytlo jak v české, resp. slavizované (*Sibir*, ← rus. *Сиби́рь*), tak i v původem neslovanské (nestandardizované) podobě (*Sibérie*, ← lat. *Siberia*). V chorvatštině jsme zase zaznamenali kroatizované románské nestandardizované pojmenování samotného Chorvatska (*Kroacija*, ← ital. *Croazia*), to ovšem nepředstavuje konkurenci pro domácí tvar *Hrvatska*.

Někde uprostřed mezi často a zřídka se vyskytujícími toponymy jsou urbonyma – názvy částí sídel, tedy místa, jež nejsou urbánně samostatná, jsou součástí nějaké větší lokality. Často se jednalo o městské části/čtvrti. Nejvyšší podíl urbonym jsme zaznamenali v chorvatské frazeologii – 17%. O něco nižší podíl urbonym je v české – necelých 14%, nejnižší pak v bulharské frazeologii (tam nepřesahuje jednu desetinu).

Druhým nejméně se vyskytujícím topokomponentem jsou hydronyma. Ve všech sledovaných jazycích se jejich podíl pohybuje v rozmezí 5 až 7% a jedná se pouze o jména říčních toků.

Nejméně často se v jednotlivých zkoumaných národních frazeologiích objevilo v roli topokomponentu oronymum. Jeho výskyt nikde nepřesahuje podíl 6%. Z toho, že žádná terénní vyvýšenina není typická pro mezinárodní frazeologii (a tedy obsažená ve všech sledovaných národních frazeologiích podobně jako například hydronymum *Rubikon* nebo oikonyma *Sodoma* a *Gomora*), lze soudit, že jednotlivé vyvýšeniny jsou co do historických souvislostí i lokalizace velice různorodé.

Poměr národních podílů v české, chorvatské a bulharské frazeologii v rámci jednotlivých typů toponym můžeme pro větší přehlednost vyjádřit takto:¹¹⁸

Tabulka 19: Poměr národních podílů jednotlivých typů toponym

	čeština	chorvatština	bulharština
oikonyma	51,9	35,6	60,4
choronyma	23,1	35,6	20,8
urbonyma	13,4	16,9	8,3
hydronyma	5,8	6,8	6,3
oronyma	5,8	5,1	4,2

¹¹⁸ Tučně je zvýrazněn nejvyšší podíl v rámci příslušného typu.

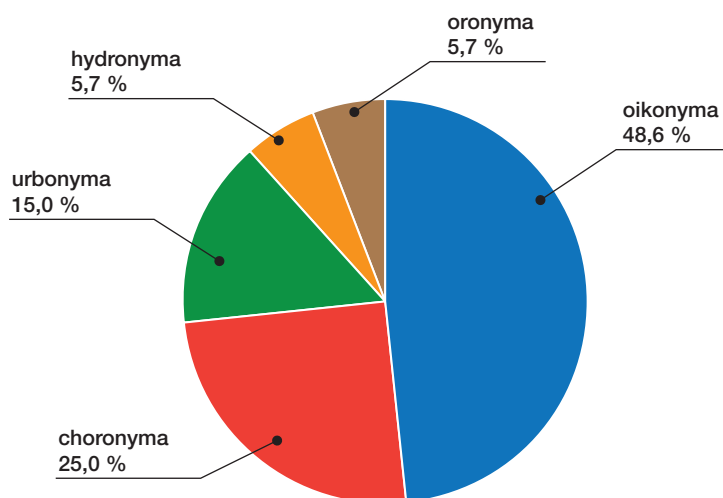
4.4.8 Toponymické komponenty v celkovém srovnání

Srovnáme-li podíly jednotlivých typů toponymických komponentů na jejich celkovém upraveném počtu (tj. takovém, v němž každé toponymum počítáme jen jednou, bez ohledu na jeho výskyt ve vícero jazycích), zjištěný stav se jeví takto:

Tabulka 20: Toponyma celkem

Toponyma celkem	140	100 %
oikonyma	68	48,6 %
choronyma	35	25,0 %
urbonyma	21	15,0 %
hydronyma	8	5,7 %
oronyma	8	5,7 %

Graf 9: Celkový podíl jednotlivých typů toponymických komponentů



Z dosažených výsledků je patrné, že oikonymické komponenty tvoří prakticky polovinu všech topokomponentů, přičemž další typy jsou ve výrazné menšině. Druhá nejčastější skupina – choronyma – má podíl čtvrtinový. Těmto zjištěným poměrům se ze tří zkoumaných národních modelů nejvíce blíží český.

4.4.9 Toponyma a kvazitoponyma

U sídelních pojmenování (především, ale nikoliv výhradně) užívaných v různých národních frazeologiích nastává zajímavá situace – jejich formální podoba je totiž velice často průhledně motivovaná požadovanou sémantikou celého frazému, je funkční. V takovém případě je třeba odpovědět na zásadní otázku: existují taková sídla, popř. jiné geografické objekty v daném jazykovém prostředí?

[1] Pokud odpověď zní NE, neexistují, pak se nepochybně jedná o kvazitoponymum. Juraj Glovňa tyto případy hodnotí z hlediska mechanismu, na jehož základě systém jazyka „generuje“ kvazipropria, jako pravou paronomázií (Glovňa 2003: 248, 249).

[2] Pokud však odpovíme ANO, existují, pak se ihned nabízí otázka další:

[2a] bylo takové oikonymum (či jiné toponymum) použito v procesu frazeologizace záměrně, účelově právě s ohledem na příhodnou podobu?

[2b] Anebo je shoda oikonymického (či jiného toponymického) komponentu frazému a reálného sídla (či jiného geografického objektu) náhodná?

V případě [2a] bychom pak hovořili opět jen o oikonymu (urbonymu, choronymu atd. – viz dále cit. výklad K. Ankovové-Ničevové o vlastních jménech *Bojčevci* a *Plačkovci*), v případě [2b] však odpověď není tak jednoznačná, neboť proces vzniku takového frazému, včetně jeho toponymického komponentu, probíhá shodně jako v případě [1], tj. jako konstruování funkčně vhodného kvazitoponyma (nemusí totiž vždy nutně jít jen o pojmenování sídelních jednotek, jak jsme již několikrát výše uvedli), které v reálném světě svůj motivační vzor nemá. Zatímco výklad v SČFI se například u (kvazi)oikonyma *Nemanice* přiklání k druhému, řekněme onomaziologickému postupu tvorby takového slova [2b], aniž by toto dilema v rámci příslušného lemmatu vůbec řešil, výklad K. Ankovové-Ničevové o jménech *Bojčevci* a *Plačkovci* se naopak přiklání k prvnímu, řekněme sémaziologickému postupu tvorby [2a] (NFRBE: 278).¹¹⁹ Mechanismus vzniku některých případů typu [2] označuje J. Glovňa (tamtéž) jako nepravou paronomázií – podstatné je pro něj to, zda existuje sémantická souvislost mezi příslušným motivujícím slovesem a vlastním propriálním výrazem. Pokud tedy bulharské oikonymum *Bojčevci* [2a] objektivně nesouvisí s bojem (viz dále), třebaže ho paronomasticky připomíná, jedná se o nepravou paronomázií, kdežto české oikonymum *Nemanice* [2b], jelikož vzniklo stejným slovtvorným postupem jako potenciální kvazioikonymum *Nemanice* (součást našich frazémů), je produktem právě paronomázie.

Až na šest výjimek (choronyma *Tramtárie*, *Tunguzija* a *Dembelija*, urbonyma *Boevci* a *Bojčevci* a hydronymum *Léthé*) jsou zjištěnými kvazitoponymy sídelní pojmenování, tj. oikonyma. Jelikož máme co do činění s fiktivními jmény, je na místě

¹¹⁹ Více o původu příslušných toponymických komponentů viz následující podkapitola.

zjistit případnou motivaci jejich tvorby. Podle tohoto kritéria bychom mohli naše kvazitoponyma rozdělit do dvou výše vytvořených skupin takto:

[1] v první skupině jsou toponyma, jejichž denotát reálně neexistuje, jedná se tedy o pravá či nesporná kvazitoponyma:¹²⁰

+*Léthé*, +*Tramtárie/tramtárie*, *Dembelija/dembelija*, +*Kocourkov*, +*Zlámaná Lhota*, +*Hovězí Lhota*, *Спаничуи*

[2] ve druhé skupině jsou toponyma, jejichž denotát sice reálně existuje, ale:

[2a] taková toponyma byla do frazémů zakomponovaná záměrně právě s ohledem na funkčně odpovídající (příhodnou) formu, můžeme tu tedy hovořit o sémaziologickém postupu tvorby:

Спанчевци, *Брус*, *Плачковци*, *Боевци*, *Боївчевци* – *Плачковци*, *Pađousy*, *Drážďany* – *Beroun*, *Tunguzija*

nebo

[2b] je shoda toponymického komponentu frazému a reálného sídla náhodná (což se můžeme pouze domnívat, vycházející přitom z komentáře v příslušném slovníku), a můžeme tu tedy hovořit o onomaziologickém postupu tvorby (v našem výběru jsou takovéto toponymické komponenty jen tři, u prvních dvou se dle klasifikace J. Glovni jedná o pravou paronomázií, třetí příklad je tzv. pseudoetymologické proprium – viz Glovňa 2003: 249):

Nemanice, *Vystrkov*, *Hajany/hajany*

V případě [1] se tedy jedná bezesporu o *kvazitoponyma*, můžeme je označit atributem *pravá*. Podle klasifikace J. Glovni nevykazují žádnou paronomázií – až na poslední výraz, který příkladem na pravou paronomázií je.

V případě [2a] bychom mohli hovořit o toponymech, avšak zvolená propria na první pohled, svým sémanticky průhledným utvořením, působí (nebo mohou působit) jako toponyma fiktivní, takže bychom je mohli označit za jakási „nepravá“ nebo „zdánlivá“ kvazitoponyma, „kvazi-kvazitoponyma“. V klasifikaci J. Glovni všechna vykazují nepravou paronomázií.

V případě [2b] však situace není tak jednoduchá, neboť proces vzniku takového frazému, včetně jeho toponymického komponentu, probíhá – alespoň dle lexikografických autorit – shodně jako v případě [1], tj. jde o záměrnou konstrukci funkčně vhodného kvazitoponyma, které není motivováno existencí jeho identického, v reálném světě existujícího vzoru. Takové vysvětlení podporuje například výklad v SČFI u (kvazi)oikonym *Nemanice* nebo *Hajany* a nějaké dilema v tomto smyslu si v rámci příslušného lemmatu vůbec nepřipouští. Problematiku této skupiny výstižně

120 Křížkem [+] jsou v našem výčtu označena prokazatelná kvazitoponyma. Ostatní, tj. neoznačená (kvazi)toponyma jsou sémanticky průhledná, a to bez ohledu na to, zda označují skutečnou, v reálném světě jsoucí lokalitu, území nebo jiný topos, či nikoliv. Je pozoruhodné, že typ komponentů v bodu 1) až na dvě výjimky (*Spāncite*, *Dembelija*) není sémanticky průhledný, ale svou funkci splní teprve tehdy, projeví-li znalost příslušné konotativní složky významu adresát v dané komunikační situaci.

popisuje K. Kučera – hovoří sice o českých případech, ale jeho zobecnění lze jistě vztáhnout i na situaci v jiných jazycích: „(...) jde tu spíše o jazykové hříčky vzniklé buď žertovným chápáním etymologie místního jména již existujícího, nebo vytvářením jistých konstruktů, tj. umělých útvarů formálně napodobujících skutečná zeměpisná jména. Přitom samozřejmě není vyloučeno, že se v některých případech dospělo k dnešní podobě takového rčení oběma způsoby, z obou stran, čímž vznikla zdvojená, zvláště působivá slovní hříčka“ (Kučera 1974: 139–142).

4.4.10 Frazémy s (kvazi)toponymickým komponentem a jejich klasifikace na základě motivačního vztahu

4.4.10.1 Motivace na základě asociace se slovem (řidčeji slovním spojením) vyjadřujícím požadovaný význam (účinek mechanismu paronomázie)

Боевци, Бойчевци ← бой „bití“
Плачковци ← плач „pláč“

Nářeční proroziční frazémy *Да не идеш на Боевци* „да не ядеш бой (заканително предупредение)“ (FRBE I: 240, NFRBE: 314, cit. dle Slavejkov 1889: 125)¹²¹ a *Да те не пратя на Плачковци!* „да не те накарам да плачеш (употребава се като закана)“ (FRBE I: 245, NFRBE: 283) jsou spojeny se jmény sousedních vsí Plačkovci a Boevci v blízkosti města Trjavna (NFRBE: 283, 315, cit. dle Slavejkov 1889: 131).¹²² Jejich kombinací je pak polyproroziční frazém *Ще те пратя на Бойчевци и ще минеш край Плачковци* „ще те бия и ще плачеш“ (NFRBE: 278), který ovšem obsahuje první oikonymum *Bojčevci*, nikoliv *Boevci*, uvedený se stejným výkladem (usedlosti Bojčevci a Plačkovci nacházející se v rámci bulharského města Trjavna), avšak bez jakékoliv poznámky, proč jsou v daném případě ve slovnících zachyceny hned tři podoby (kromě dvou výše uvedených ještě *Bojuvci* – srov. NFRBE: 278, cit. dle Slavejkov 1897: 219)¹²³ a existuje i čtvrtá (*Bojčovci*). Domníváme se, že je to jednak nepřesností zápisu, který byl umocněn tím, že druhou část sbírky připravoval k vydání po smrti P. R. Slavejkova jeho syn Ivan P. Slavejkov. Vokalická alternace ve tvarech *Boevci* a *Bojuvci* (u pořekadel v prvním dílu) není tak výrazná, kdežto třetí tvar *Bojčevci* už vykazuje výraznější fonetický odklon. Proč tomu tak je? Důvodem je skutečnost, že *Boevci* a *Bojuvci* jsou skutečně pouze fonetické varianty

121 P. Slavejkov tu pouze odkazuje na další, sémanticky spřízněné heslo: „Да не идеш на Боевци. – Виж: Да не те пратя на Плачковци“ (Slavejkov 2003: 242).

122 P. Slavejkov doslova uvádí: „Да та не пратя на Плачковци. – Да та не направа да плачеш. Боевци и Плачковци – тревненски колиби, едно до друго“ (Slavejkov 2003: 249).

123 P. Slavejkov doslova uvádí: „Ще та пратя на Бойчевци и ще минеш край Плачковци. – т.е. ще та бия и ще плачеш. Плачковци и Бойчевци са тревненски колиби“ (Slavejkov 2003: 763).

pojmenování jedné a téže lokality (dnes nazývané Boevci), která je v současnosti částí Plačkovců, kdežto Bojčevci nebo Bojčovci (Бойчовци) je aktuálně opuštěná osada nacházející se východně od Trjavny, ale v sousední Velikotrnovské oblasti v katastru obce Vonešta voda, občina (okres) Veliko Trnovo (občina Trjavna patří administrativně do Gabrovské oblasti). Dnes jsou tedy urbonyma *Boevci* a *Bojčovci* jména dvou různých, třebaže geograficky velice blízkých lokalit, ale z hlediska mechanismu paronomázie fungují vlastně identicky. Dnešní Plačkovci jsou z geografického hlediska druhou největší obcí občiny Trjavna s přibližně dvěma tisíci obyvateli a nacházejí se jižně od sídelního města občiny. Proto poznámka o bezprostřední blízkosti obou osad ze Slavejkovovy sbírky, kterou převzala i K. Ničevová ve FRBE, resp. NFRBE, není úplně přesná.

БРУСА ← брус „lež“ (slang.)

Frazém *фрацам/фраця в Брусa за маймуни някого* „излъгвам, измамвам някого“ (FRBE II: 184) obsahuje název v Bulharsku i dále na Balkáně obecně známého tureckého města Bursa (bulh. Бурса, starší podoba ovšem Брусa – zřejmě pod vlivem řeckého Προύσσα; Bursa je dnes čtvrté nejlidnatější turecké město srovnatelné s Hamburkem, Vídní nebo Budapeští). Vazbu tohoto oikonyma s příslušným frazeologickým významem vysvětlují autorky FRBE (ovšem v souvislosti s jiným frazémem): „брус означава и лъжа“ (FRBE II: 425).

DEMBELIJA ← dembel „lenoch“, ale obl. též „tlustoch“, asi i debeo „tlustý“

Frazém *земlja Dembelija/dembelija* „izmišljena zemlja u kojoj ,teče med i mlijeko’/u kojoj se ne mora ništa raditi“ (FRHSJ: 785, viz též Fekete 1996: 24) označuje vymyšlenou zemi plnou hojnosti, kde se nemusí nic dělat, jakési eldorádo. Pojmenování země je odvozeno od turcismu *dembel* („líný, pomalý“, z tur. *tenbel* – viz Skok 1971: 390), ale v nositelích jazyka může též evokovat význam adjektiva *debeo* „tlustý“, což podporuje oblastní chápání substantiva *dembel* jako „tlustoch“; nadváha je přitom tradičně spojována s hojností potravy umocněnou zahálčivým způsobem života (srov. též Fekete 1996: 25). Z frazeologických slovníků jej uvádí pouze ten Matešičův, ale jen ve variantě s malým počátečním písmenem.

Etymologicky spolu substantivum *dembel* a adjektivum *debeo* nesouvisějí. Zatímco první je – jak jsme již uvedli – turcismus, druhý má indoevropský původ. Podle Petra Skoka se vyskytuje ve všech slovanských jazycích vyjma češtiny a polštiny a kmen **dheb-* je přítomen i v baltských jazycích (stprus. *debikan* „veliký“, lot. *depsis* „tlustý chlapeček“). Příbuznost, byť už vzdálenou, vidí Skok i s ním. *tapfer* „udatný, statečný, odvážný; pořádný, notný“ (Skok 1971: 387).

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

TUNGUZIJA ← guzica „prdel“ (vulg.)

Frazémy *kao da je iz Tunguzije* „za osobu koja ne zna dobro govoriti, ne zna se ponašati, ništa joj nije jasno, priglupa je“ (Pintarić 1997: 168), *biti iz Tunguzije* „biti iz dalekog, zabitnog mjesta, biti izdaleka“ a *živjeti u Tunguziji* „živjeti daleko, u zabiti, u zaostalom kraju“ (oba Menac-Mihalić 2010: 206) mají společný topokomponent – choronymum *Tunguzija*. Konotace s vulgárním označením pro zadek je nositelům jazyka zřejmá. Za pozornost stojí, že zatímco ve slovesných frazémeh je toponymum *Tunguzija* symbolem vzdálené, neznámé, snad i zaostalé země (podobně jako naše Tramtárie, srov. ale např. i výklad samotného toponyma *Тунгузија* u Fekete 1996: 24 nebo Vălčanova 2001: 83), v přirovnání je symbolem země snad i vzdálené, obývané ovšem zaostalými, hloupými, omezenými obyvateli (čili evokuje spíše náš Kocourkov). Tato dvojí symbolická funkce toponyma *Tunguzija* není u podobných výrazů příliš obvyklá.¹²⁴

Český jazyk ekvivalent choronyma *Tunguzija* nemá, ale v českém povědomí je adjektivum *tunguzský* (dle řeky Tunguzky), jež je spjato především s výbuchem tělesa vesmírného původu nad touto oblastí v červnu 1908. Samotné pojmenování je starším označením rozlehlé oblasti na Sibiři, která je mj. domovem Evenků a podle nich se také oficiálně nazývá Evencko. Do konce roku 2006 bylo jako Evencký autonomní okruh jedním ze správních jednotek Ruské federace, od roku 2007 byl jeho status změněn na rajon (okres) a Evencký rajon se stal součástí Krasnojarského kraje – druhé největší ruské správní jednotky. Samotné Evencko dobře ilustruje velmi řídké osídlení sibiřských oblastí – na prostoru velkém asi jako Turcko žilo v roce 2007 pouhých 17 000 obyvatel, převážně Rusů.¹²⁵

СПЪНЦИТЕ, СПАНЧЕВЦИ ← спя, сън „spát, spánek“

HAJANY ← hajat

Tato miniskupina obsahuje dva bulharské (nářeční) a jeden český frazém, které spojuje obrazné vyjádření uložení se k spánku, přičemž ve všech případech je spánek nebo prostor, kde se spí, pojmenován oikonymem: *ще свърва на Спънциите* „спи ми се“ (FRBE II: 518), *пошел съм за Спанчевци* „спи ми се и се каня да спя; легнал съм си вече да спя“ (FRBE II: 173) a *йт до хаян* „йт спát“ (SČFI-VS: 331). Všechny uvedené frazémy rovněž obsahují sloveso pohybu a fiktivní „spací“ lokalita je cílem tohoto pohybu. Motivace bulharských frazémů explicitně uvedena není; Spančevci je lokalita na severozápadě Bulharska (oblast Montana, obec Văršec), Spāncite je v daném případě pravé kvazioikonymum. U českého frazému

124 Rozdílu v sémantice frazémů *kao da je iz Tunguzije* a *otiči u Tunguziju* si všimají i I. Vidović Boltová a J. Szerszunowiczová (Vidović Bolt – Szerszunowicz 2008: 137).

125 Zajímavě vychází srovnání s Grónskem – to je třikrát větší než Evencko a má také přibližně třikrát více obyvatel. Evencko je tedy hustotou obyvatelstva s Grónskem srovnatelné.

je vysvětlení „*hajany*, *Hajany* (z *haját* dětsky spát + *-any* přípona místních jmen), tj. tedy jakási země, místo spánku“ (SČFI-VS: 331).¹²⁶ SČFI – jak je z citátu patrné – zachycuje kolísání v pravopisu, samotné heslo ovšem obsahuje inkriminovaný výraz pouze s malým počátečním písmenem (na rozdíl od obou možností u *Tramtárie/tramtárie* – viz dále). V Česku se nacházejí dvě lokality pojmenované *Hajany*: první obec se nachází jižně od Brna (u Želešic), druhá je v Jihočeském kraji (u Blatné, okres Strakonice). Etymologie moravských Hajan samozřejmě nijak nesouvisí se slovesem *haját*, nýbrž se substantivem *hajané* „lidé bydlící v háji, u háje n. kteří měli hájit“ (Hosák – Šrámek 1970: 237), srov. též *Hajany* v Čechách „ves Hajanů, t. lidí bydlících v háji nebo u háje“ (Profous – Svoboda – Šmilauer 1947–1960: 576).

PAĎOUSY ← padat, vypadnout (slang.)

Frazém *poslat někoho do Paďous* „prudce a hrubě někoho odmítnout nebo vyhodit“ (SČFI-VS: 527) – nemá v SČFI žádné bližší vysvětlení původu nebo motivace. V současnosti se takto jmenuje pouze mlýn na řece Litavce v obci Bratkovice (Středočeský kraj, okres Příbram), v minulosti byl výskyt takto nazývaných lokalit četnější – více o tom a též o etymologii oikonyma *Paďousy* viz Harvalík (2014) nebo Rejlek (1932), v souvislosti s místním jménem *Poděbrady* jsou *Paďousy* zmíněny též u Lutterera a Šrámka (2004: 208). *Paďousy* nejspíše muselo být obecně rozšířené místní jméno (bez ohledu na to, zda mluvčí měli povědomí o nějakých *Paďousech* a jejich lokalizaci, nebo neměli), což ovlivnilo frazeologizaci celého slovního spojení. J. Zaorálek kupříkladu zaznamenává tento frazém v podobě *jíti do Paďous* „jíti pryč; dáti pokoj“ (Zaorálek 2009 [1947]: 242) a navíc má zachycenu i podobu *mít něco v Paďousích* „míti to ztraceno“ (tamtéž), u níž se ovšem odvolává na citovaný Rejlkův článek v *Naší řeči*. V současnosti bychom od českých mluvčích místo již archaických až poněkud směšných *Paďous* nejspíše slyšeli buď jiné oikonymum (*Prčice*), anebo při hrubém vyjadřování zcela jiný výraz (*prdel*).

NEMANICE ← nemá nic

Kvazioikonymum *Nemanice* je součástí slovesného frazému *být/bejt (pán/princ)* z *Nemanic* „být zcela chudý a nemít žádný velký majetek ani peníze“ (SČFI-VS: 435), resp. nominálního frazému *princezna* z *Nemanic* „nemajetná, chudá dívka, popř. nevěsta“ (SČFI-VN: 275). Tvar *Gpl. Nemanic* je svou zvukovou podobou prakticky totožný (homofonní) se slovesným syntagmatem *nemá nic* (úplné homofonii brání pouze absence kvantity), ve spojení s předložkou *z* navíc připomíná tzv. šlechtický predikát (viz též SČFI-VS: 435), což ještě zintenzivňuje expresivně iro-

¹²⁶ Frazém s komponentem *Hajany* a stejného významu se vyskytuje rovněž ve slovenštině (viz Glovňa 2003: 248).

nický efekt. Obec Nemanice se nachází na jihozápadě Česka u hranic s Německem, jiné Nemanice jsou dnes součástí Českých Budějovic. Profous – Svoboda – Šmilauer (1947–1960: 197–198) uvádějí celkem pět výskytů lokalit s tímto názvem v Čechách (na Moravě a ve Slezsku ovšem žádná taková není). Jméno *Nemanice* bylo utvořeno „od lidových vtipkařů pro chudičké osady analogií podle čeledních jmen na *-ice* z výrazů »kdo nemá nic – lidé, kteří nemají nic« (tamtéž: 198). SČFI (VS: 435) však o tom, že by komponent *Nemanice* označoval ve výše uvedených frazémech skutečnou obec, nic neříká, vyloučit inspiraci reálně existující obcí ale podle našeho názoru s jistotou nelze. Pokud se přikloníme k názoru prezentovanému v SČFI, můžeme komponent *Nemanice* nazvat kvazioikonymem typu [2b].

VYSTRKOV ← vystrčit

Další dva české frazémy sice sémanticky vyjadřují určitou míru vzdálenosti, ale obsahují ještě další dva sémantické rysy, a těmi jsou samota a nuda, čili jejich frazeologický význam by se dal zobecnit jako „místo, které je vzdálené a navíc vykazuje rysy samoty a nudy“. Přirovnání *je (to) tu jako na Vystrkově* „je to zde příliš a nepříjemně vzdálené od ostatních obydlí; je to úplná samota, obvykle i tichá, popř. nudná“ (SČFI-P: 398–399), resp. *Je tu jako na Vystrkově* „je to tu opuštěné, chladno a hodně tu fouká vítr“ (SČFI-VV: 990) obsahují oikonymum *Vystrkov*, které patří do téže kategorie jako například již výše analyzované *Nemanice*. *Vystrkov* je proprium etymologicky zjevně spjaté se slovesem *vystrčit*, označuje tedy něco, co stojí na periférii (srov. též SČFI-P: 399). Tento význam je přítomen i v motivaci pojmenování skutečných lokalit – „[apelativum] *vystrkov* (Kott IV, 1118) má význam: »poslední odlehlé stavení na kraji vsi nebo za vsí« (Profous – Svoboda – Šmilauer 1947–1960: 670). Jeden *Vystrkov* se nachází u města Humpolec (Kraj Vysočina, okres Pelhřimov), druhý se nachází jižně od Prahy na západním břehu Orlické přehrady (Středočeský kraj, okres Příbram). Je tu tedy opět dilema, zda tento výraz chápat jako typ [2a] nebo jako [2b] – v naší práci se spíše přikláníme k druhé možnosti. Jak u *Vystrkova*, tak i u předešlých *Nemanic* jsou totiž příslušné sémy natolik zjevné, že při užívání jednotlivých kolokací obsahujících uvedené výrazy v řeči nebylo nutno opírat se o pojmenování některé konkrétní lokality či se jím nějak inspirovat. Jde tu tedy opět o onomaziologický typ procesu tvorby pojmenování.

DRÁŽĎANY ← dráždit

BEROUN ← brát

Poslední frazém této skupiny *Je vod Drážďan, ne vod Berouna* „rád tu dívku, dívky, ženy svádí a dvoří se jim, ale oženit se nechce“ (SČFI-VV: 230) obsahuje hříčku opět založenou na pseudoetymologické paronomázii – *Drážďany: dráždit* a *Beroun:*

brát si, tj. za ženu (tamtéž). Obě města jsou v českém prostředí nepochybně dobře známá a pro účely příslušného frazému jsou použita vědomě, proto jsou tyto frazémy zařazeny k typu [2a]. Netradiční spojení jména více než půlmilionové saské metropole a dvacetitisícového středočeského města je tedy čistě účelové. Oikonymum *Beroun* ovšem nijak nesouvisí se slovesem *brát*, jeho původ má zajímavou historickou vazbu na italské město Verona (více viz Profous – Svoboda – Šmilauer 1947–1960: 64–65).

4.4.10.2 Motivace na základě očekávání komického účinku (absence mechanismu paronomázie)

TRAMTÁRIE

Český frazém *bydlet/byt někde v Tramtárii/tramtárii* „bydlet, žít někde neobvykle nebo nepřijemně daleko“ (SČFI-VS: 822) obsahuje kvazichoronymum *Tramtárie*, které označuje smyšlenou vzdálenou zemi kdesi na východě.¹²⁷ Variantou s významem „odejít někam daleko“ je frazém s durativním slovesem pohybu *jít (někam) do Tramtárie/tramtárie* 1. „odejít někam, jít pryč“; 2. „jít někam nepřijemně a nejasně daleko; dostat se na vzdálené, nepovědomé místo“ (tamtéž). Komického účinku je dosaženo záměrným zkomolením původní *Tatárie* do podoby, která může připomínat třeba citoslovce troubení. Fonetickým prvkem zasluhujícím pozornost je vložení nazály [m] na pravý svah první slabiky *tram-*, nejspíše kvůli zvýšení požadované expresivity. *Tatárie* coby motivující choronymum s existujícím denotátem je dnes již archaický výraz, neutrální české exonymum pro pojmenování tatarského státu – dnes jedné z administrativně-politických jednotek Ruské federace – je Tatarstán.

KOCOURKOV

Frazémy *je to (tu) jako v Kocourkově* „je to všestranně zmatené, směšně si vzájemně odporující, nelogické (často:) a bez nějakého cíle, smyslu; vše se zde provádí samolibě, nesmyslně zvráceným, nemožným a směšným způsobem“ (SČFI-P: 159–160) a *To je (hotovej/úplnej) Kocourkov* „lidé a jejich práce, popř. i život tu jsou zcela chaotické a směšně nesmyslné, popř. hloupé; lidi tu všechno dělají absurdně obráceně, neúčinně a bez snahy o účinný, užitečný výsledek“ (SČFI-VV: 377) evokují především různé formy zmatku, který je navíc hodnocen jako směšný. Původ frazému s komponentem *Kocourkov* je literární (podrobněji viz dále podkapitola 4.5.3 Toponyma spjatá s literaturou, filmem apod.). Komického účinku je tu zřejmě

127 Srov.: „*tramtárie, trantárie* (obměna z *Tatárie*) ob. expr. *zapadlý, ztracený a vzdálený kraj*“ (SSJČ VI: 197). Za pozornost stojí, že SSJČ nabízí pouze varianty s malým počátečním písmenem, kdežto SČFI uvádí v tomto smyslu obě možnosti zápisu.

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

dosahováno i užitím deminutiva *kocourek* coby motivujícího výrazu. Obraz kočky či kocoura bývá často spojován s bezcenností, nedůvěryhodností a falšší, srov. např. frazémy *kočičí zlato*; *Na mou duši, na psí uši, na kočičí svědomí!* nebo chorv. *mačji kašalj* „drobnost, banalita“.

HOVĚZÍ LHOTA

Kvazioikonymum *Hovězí Lhota* je součástí slovesného frazému *být/bejt z Hovězí Lhoty* „být hloupý, prostoduchý, naivní“ (SČFI-VS: 347). Příznakový je tu atribut *Hovězí*, jehož smyslem je vyvolat komický, ironický, posměšný účinek. Mezi současnými českými sídly sice žádné s tímto složeným jménem nenajdeme, ale na Moravě (v okrese Vsetín) se nachází obec s názvem Hovězí, jehož etymologie je „místo, na němž se choval hovězí dobytek“ (Hosák – Šrámek 1970: 286).

ZLÁMANÁ LHOTA

Poslední analyzovaný frazém s komickým účinkem je nominální výraz *Zlámaná Lhota* „malá zapadlá ves, popř. i malé město, na odlehlem místě vzdáleném od civilizačních center“ (SČFI-VN: 168). Příznakový je tu atribut *Zlámaná*, jenž tragikomickým způsobem umocňuje bezvýznamnost, v daném případě nějaké lokality (srov. v jiných frazémech např. *zlámaný groš* nebo *zlámaná grešle*, analog. v bulh. *пукната пара*).

4.4.10.3 Motivace z pohledu českého mluvčího neprůhledná

LÉTHÉ

Pouze jeden frazém obsahuje toponymický komponent, jehož vznik je motivačně neprůhledný – *napít se z řeky zapomnění/z vody Léthé* „zbavit se starostí, vzpomínek a osudně, osudově zapomenout“ (SČFI-VS: 709). Kvazihydronymum *Léthé* označuje ve starořecké mytologii jednu ze sedmi podsvětních řek, samotné starořecké slovo *léthé* (λήθη) znamená „zapomnění“.

4.5 Aspekt původu

Frazémy s toponymickými komponenty mají formálně velice blízko k frazémům s jinými propriálními komponenty (antroponymy, například), z hlediska motivačního jsou ovšem často spjaty s frazémy, které ve své struktuře obsahují nějaké obyvatelské jméno či etnonymický komponent, anebo z nich odvozené

adjektivum čili ktetikon. V takových frazémeh se totiž mnohdy odrážejí nejrůznější historické zkušenosti lokálního, regionálního nebo mezinárodního až globálního charakteru, stereotypy či předsudky, a tyto konotace se poté můžou promítnout do významu frazému jako celku. Onyma obecně jako součásti frazémů mohou být „značajan i vrlo siguran pokazatelj njegova podrijetla“ (Opašić 2014: 186) a pokud je onymum spjato s domácím, národním prostorem, pak takové frazémy „više nego ostali pokazuju posebnu povezanost s tradicijom, kulturom i poviješću jednoga naroda“ (Crnić Novosel – Opašić 2014: 281–282, cit. dle Glušac – Majdenić 2019: 52). V této kapitole budeme analyzovat vybrané frazémy z hlediska původu jejich toponymického komponentu, tj. z hlediska historické, kulturní nebo jiné specifické situace, s níž je příslušný topokomponent spjatý a o které velice často vypovídá nebo ji alespoň naznačuje tzv. vnitřní forma frazému.

4.5.1 Druhy toponym podle původu

Ukrajinská lingvistka Olena Ardeljanová (2018) ve své studii o frazémeh s toponymickým komponentem nabízí následující klasifikaci vyskytujících se toponym (opírá se přitom o klasifikaci toponym N. V. Podolské [Podol'skaja 1988]):¹²⁸

- 1) toponyma mytologického a biblického původu (př. *Sodoma a Gomora*),¹²⁹
- 2) poetická (možná lépe literární) toponyma (př. *je něco shnilého ve státě dánském*),
- 3) toponyma spjatá s kulturně-historickými reáliemi (př. *Canossa*, *@Kosovo*, *@Chlumec...*),
- 4) topoetnonyma (možná lépe etnotoponyma) – toponyma odvozená od etnonym (př. *objevit Ameriku, a Greek gift* „danajský dar“, podle autorky by sem jistě patřilo i české *@turecké hospodářství*),¹³⁰
- 5) hagiotoponyma (toponyma odvozená z hagianym – př. rus. *Если разлие на Маршу Египетскую, то травы будет много*, špan. *cordozazo de San Fran-*

128 Ilustrativní příklady doplněné autorem této práce jsou označeny symbolem @. Pokud má příklad uvedený Ardeljanovou i český ekvivalent, dali jsme mu s ohledem na jazykové zaměření této práce přednost před anglickými, ruskými nebo jinými podobami uvedenými autorkou.

129 Problematické je zařazení některých frazémů spojených s antickým obdobím – autorka mj. uvádí angl. *cross the Rubicon* (Ardeljan 2018: 195), ale tento frazém nemá mytologický původ a nemá ani nic společného s biblí, takže patří do třetí kategorie, kde ho mimochodem Ardeljanová již správně uvádí rovněž (tamtéž: 197).

130 Do této kategorie autorka nezařazuje pouze toponyma, ale i jejich deriváty (ktetika, obyvatelská jména apod.), což považujeme přinejmenším za problematické, jelikož výrazy jako *australský, americký, Angličan* apod. (autorka uvádí příklady vždy primárně z angličtiny, tj. *Australian, American, Englander* – tamtéž) mezi toponyma nepatří. Dalším problematickým prvkem této kategorie je její vymezení – „топонім, який утворився від етноніма“ (tamtéž) – to by ovšem znamenalo, že minimálně vše spojené s Amerikou nebo Austrálií (zůstaneme-li u prvních uvedených příkladů) sem nepatří – tato toponyma nevznikla odvozením od jmen obyvatel těchto kontinentů.

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

cisco „мор. штормова погода в період осіннього рівнодення, рівноденні шторми (Сан-Франциско – затока Тихого океану біля берегів Сполучених Штатів Америки)“,¹³¹

- 6) standardizovaná toponyma (př. *je něco shnilého ve státě dánském, @zadužití se kao Turska Carevina*),¹³²
- 7) toponyma-„přezdívký“ (možná lépe metaforická toponyma – metaforická označení typu *the Creole/Pelican State = Louisiana (USA)*, *@matička stověžatá = Praha*, *@země vycházejícího slunce = Japonsko*, *@země tisíce jezer = Finsko*, *@kolos na hliněných nohou = Rusko* atd.),
- 8) toponomorfni pojmenování (geografický název přenesený na negeografický objekt, př. *the American Dream, the English disease, a French letter, an Irish bull, Turkish delight, @bludný Holanďan*)¹³³ (Ardeljan 2018: 195–201).

Je zřejmé (a ze studie Ardeljanové to je rovněž patrné), že některá toponyma, resp. topokomponenty frazémů mohou splňovat kritéria několika kategorií současně. Zároveň jsme toho názoru, že jak netoponymické výrazy slovtvorně motivující vznik toponym, tak ani netoponymické deriváty utvořené z toponym nelze považovat za toponyma už jen z toho důvodu, že jednoduše neodpovídají definici toponym (kupříkladu výrazy *americký, španělská* nebo *turecké* z frazémů *americký sen, španělská vesnice, turecké hospodářství* neoznačují mimo frazém žádný geografický ani topografický objekt, výrazy *Holanďan* nebo *Pappenheimské* z frazémů *bludný Holanďan*, resp. *znát své Pappenheimské* mimo frazém rovněž nepojmenovávají žádný geografický ani topografický objekt, proto je ani v rámci frazeologie nelze považovat za toponymické komponenty). To, že se jedná o slova, která jsou s toponymy nějak sémanticky spjatá, je pro toto kategoriální vymezení irelevantní.¹³⁴

131 Ani tuto kategorii Ardeljanová celkově neilustruje příliš vhodnými příklady – pomíneme-li naše předchozí výhrady k zařazení ktetik mezi toponyma, tak špan. příklad (*estimado*) como *San Pedro en Rome* – „той, кого шанують, поважають“ (tamtéž: 200) obsahuje hagionymum *San Pedro* a toponymum *Rome*; žádné hagiotoponymum, tj. „топонім, що утворився від будь якого агіоніма“, v příkladu ovšem není.

132 Z jediného příkladu uvedeného ve studii (angl. *State of Denmark*, rus. *Датское королевство*) se dá odvodit, že autorka má fakticky na mysli tzv. politický název státu (official/formal name) obvykle obsahující explicitní vyjádření charakteru státního zřízení (republika, království, federace apod.); standardizovaná v příslušných národních i mezinárodních dokumentech jsou ovšem i geografická jména (short names), čili samotný fakt standardizace tu není dostatečně vymežující.

133 S ohledem na netoponymický (ktetický nebo etnonymický) charakter komponentu ovšem tento typ pro naši práci rovněž nepovažujeme za vhodný.

134 V případě zcela pochopitelné snahy zkoumat komponenty podobného charakteru ve frazeologii je nutno přistupovat k nim jako ke komponentům-ktetikům, resp. etnonymům či obyvatelským jménům coby frazeologickým komponentům, jejich zcela zbytečné a chybné včleňování mezi toponyma tu nemá žádné opodstatnění a je i v rozporu s definicí toponyma jako onomastického termínu. Chceme-li pak zkoumat širší oblast slov nominačně spojených s určitým geografickým celkem a jeho obyvateli, pak se nabízí například označení „toponyma, etnonyma a jejich deriváty coby komponenty ve frazeologii“.

Pro klasifikaci dle původu toponymických komponentů z frazémů shromážděných v rámci této práce jsme zvolili následující kategorie:

1) toponyma spjatá s mytologií nebo biblí, tj. takové topokomponenty, které jsou součástí replik nebo frazémů, jež mají svůj původ v mytologii obecně nebo v Písmu svatém,

2) toponyma spjatá s literaturou, filmem apod., tj. takové topokomponenty, které jsou součástí replik nebo frazémů, jež mají svůj původ v umělecké literatuře (nikoliv však lidové slovesnosti), filmu, ale třeba i v moderní hudební produkci,

3) toponyma spjatá s historickými reáliemi, tj. takové topokomponenty, které jsou součástí replik nebo frazémů, jež mají svůj původ v konkrétních historických událostech (nikoliv ovšem tzv. biblických),

4) ostatní toponyma, tj. takové topokomponenty, které nelze zařadit do žádné z předchozích kategorií.

Tyto kategorie jsme vytvořili mj. s ohledem na to, aby byly frazémy zařaditelné jen do jedné z nich. Ignorovat jsme se rozhodli kategorie tzv. topoetnonym (pro diskutabilní důvod jejich vymezení), hagiotoponym (důvod jejich vymezení je spíše etymologický, z příkladů uvedených citovanou autorkou často nejasný nebo jinak problematický, navíc v našem frazeologickém materiálu se žádná toponyma typu *Svatý Jan*, *Sveti Vid* nebo třeba *Caemu Bparu* nevyskytují), tzv. standardizovaných toponym (samotný název této kategorie není přesný a jednotek v ní obsažených je minimum, takže mohou tvořit spíše subkategorii v rámci kterékoliv z předchozích kategorií), metaforických toponym (pro jejich mnohoslovnost zpravidla nebývají součástí jiných víceslovných ustálených jednotek, kterými jsou právě frazémy; nicméně pokud bychom je samotné vnímali jako jednotky frazeologické, pak bychom se o ně v této práci zajímali teprve v případě, že by obsahovaly nějaké toponymum, a to bez ohledu na jejich frazeologický význam – jako např. *syn Izraele* „žid, Žid“) a též toponomorfních pojmenování (opět především pro jejich netoponymický charakter, navíc tato kategorie je jistě vhodná pro posuzování toponym jako takových, zatímco u toponymických komponentů ve frazeologii nelze dost dobře očekávat, že součástí frazému by se stal geografický název označující nějaký ne-geografický objekt). U toponym spjatých s kulturně-historickými reáliemi jsme se rozhodli pro zpřesnění a zúžení vytěsněním kulturní složky, neboť pojem kulturní realie je poměrně vágní a v zásadě by mohl ospravedlňovat zařazení prakticky jakéhokoliv topokomponentu. Frazeologie sama o sobě totiž představuje oblast spojenou s historickou a kulturní pamětí národa, takže i toponymické komponenty velmi často odrážejí kulturu (lidovou, ale i tu tzv. vyšší), názory a představy určitého národa včetně stereotypů.

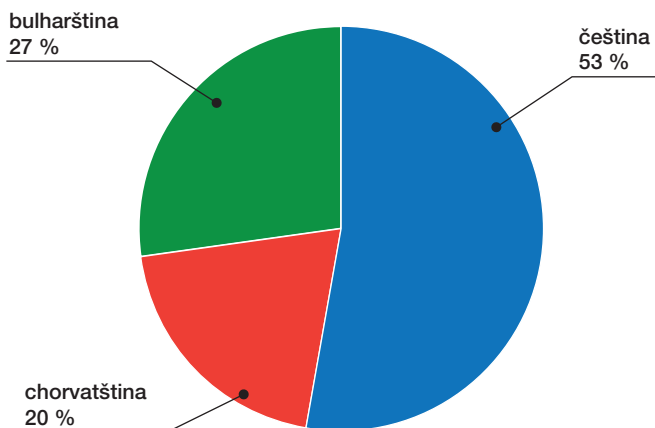
4.5.2 Toponyma spjatá s mytologií nebo biblí

Počet toponym spjatých s mytologií nebo biblí – 15 (de facto 10)

Tabulka 21: Toponyma spjatá s mytologií nebo biblí

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
mytologie, bible (15)	<i>Babylon, Betlém, Gomora, Izrael, Léthé, Sába, Sodoma, Tábor</i> 8	<i>Babilon, Gomora, Sodoma</i> 3	<i>Аркадия, Гомор, Ерусалим, Содом</i> 4

Graf 10: Toponyma spjatá s mytologií nebo biblí



Topokomponent spojený s mytologií nebo biblí obsahuje poměrně malé množství frazémů (12 ze 199, tj. 6,0 %). Všechny frazeologické slovníky námi zkoumaných jazyků zachycují binomiální frazém *Sodoma a Gomora*. V české a chorvatské frazeologii jsou rovněž zachyceny frazémy obsahující toponymum *Babylon* (v bulharských slovníkově zachycených frazémech se nacházejí pouze jeho deriváty). Další biblická toponyma jsou přirozeně spjata především s geografíí Izraele (*Izrael, Jeruzalém, Betlém, Tábor*), výjimku tvoří již zmíněný *Babylon* a *Sába*. Překvapivě málo toponym má nebiblický mytologický původ – zachyceno je pouze kvazihydronymum *Léthé* v české frazeologii a choronymum *Arkádie* v bulharské frazeologii, obě mají svůj původ v řecké mytologii. Příklady z české frazeologie tu početně jasně dominují.

Tabulka 22: Frazémy s toponymem mytologického nebo biblického původu

	Frazémy s toponymickým komponentem mytologického nebo biblického původu (12)
čeština (7)	Sodoma (a) Gomora hotový/učiněný/úplný Babylon syn Izraele Půjdem spolu do Betléma... vody na Tábor nedoveďeš jít/chodit jako královna (ze Sábý) napít se z řeky zapomnění/z vody Léthé
chorvatština (2)	Sodoma i Gomora biti/naći se u Babilonu
bulharština (3)	Содом и Гомор стар като Ерусалим/света блажена Аркадия

Nyní k některým frazémům podrobněji:

Frazémy *hotový/učiněný/úplný Babylon* 1. „místo, prostředí plné zmatku, chaosu, různorodé směsice něčeho (růz. jazyků, hlasů, názorů aj.)“ 2. „takové ovzduší zmatku a chaosu“ (SČFI-VN: 33) a *biti/naći se u Babilonu* „biti u mjestu nerazumljiva govora, biti u mjestu s mnogo govora“ (FRHSJ: 6) jsou spojeny se starozákonním příběhem o stavbě babylonské věže (kniha Genesis). Ve zkoumaných bulharských frazeologických slovnících se analogický slovesný frazém nevyskytuje, najdeme v nich ovšem pokaždé stylisticky knižní nominální frazém *вавилонско стълпотворение* „голямо разбъркване, голяма неразбория“ (MFRBE: 48), „неразбория, бъркотия, хаос, липса на ред“ (FRBE14: 33), „голяма неразбория, бъркотия, хаос при масово струпване на хора“ (FRBE02: 45), jehož motivace vychází ze stejného příběhu. Zatímco však význam chorvatské varianty frazému je spjatý výhradně se zmatkem způsobeným koncentrací jazyků na jednom místě, český, stejně jako bulharský frazém mají širší, obecnější význam. Zbytky biblického Babylonu (řec. Βαβυλών, arab. Bābil) se dnes nacházejí v centrální části Iráku na řece Eufrat.

Dalším biblickým frazémem je *Sodoma (a) Gomora* 1. „místo, prostředí, kde se (hromadně) provádí něco nemravného, hanebného, kde se pášou různé prostopášnosti a neřesti nebo které má takovou pověst“ 2. „nemravný, nezřízený život, taková hromadná mravní zkáza v určitém prostředí“ (SČFI-VN: 327), chorv. *Sodoma i Gomora* „veliki razvrat (nemoral), pokvarenost“ (HFR: 548), resp. „razvrat, najveća pokvarenost; propast, pakao“ (FRHSJ: 625), bulh. *Содом и Гомор* „пълнен нравствен упадък, разврат“ (MFRBE: 167). Jeho vnitřní motivaci můžeme najít v dalším starozákonním příběhu (kniha Genesis) o boží zkáze dvou měst plných hříchu a neřesti. Sodoma a Gomora (řec. Σόδομα, Γόμορρα) se nacházely na Blízkém východě u Mrtvého moře.

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

Bulharský knižní frazém *блажена Аркадия* „място, където животът е лек и безгрижен“ (FRBE02: 34) obsahuje název mytologické země, která byla sídlem boha Pana a byla spojována s poklidným životem. Reálná Arkádie (řec. *Αρκαδία*) se nachází v Řecku uprostřed Peloponéského poloostrova.

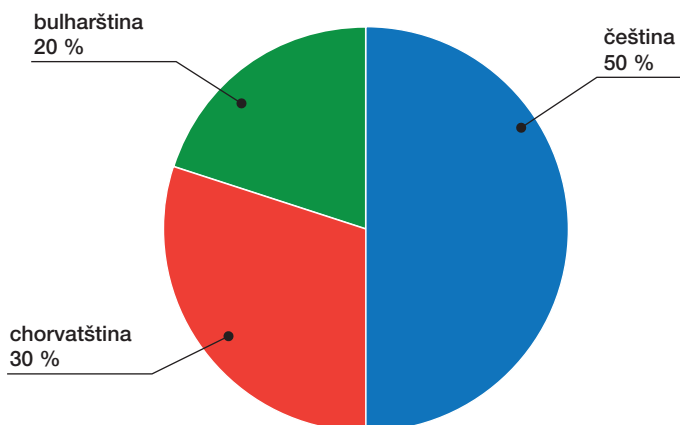
4.5.3 Toponyma spjatá s literaturou, filmem apod.

Počet toponym spjatých s literaturou, filmem apod. – 10 (de facto 6)

Tabulka 23: Toponyma spjatá s literaturou, filmem apod.

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
literatura, film apod. (10)	<i>Amerika, Humpolec, Kocourkov, stát dánský, Zlámaná Lhota</i> 5	<i>Amerika, Bosanska Krupa, [država] Danska</i> 3	<i>Америка, Дания</i> 2

Graf 11: Toponyma spjatá s literaturou, filmem apod.



Topokomponent spojený s literaturou, filmem apod. se ve frazeologiích zkoumaných jazyků vyskytuje prakticky ve stejném počtu jako u předchozí kategorie (v 11 frazémeh z 199, tj. 5,5 %). Polovinu z tohoto počtu tvoří české frazémy. Chorvatský a bulharský jazyk tu jsou zastoupeny především díky svým mutacím *strýčka* z *Ameriky* a Shakespearova *Dánska*. Příklady z české frazeologie početně dominují ještě více než v předchozí kategorii. Patří sem dvě kvazitoponyma (*Kocourkov*, *Zlámaná Lhota*) a také jediný příklad inspirace filmem (*Humpolec* spojený s komedií Zdeňka Svěráka a Ladislava Smoljaka v režii Oldřicha Lipského *Marečku, podejte mi pero!* [1976] – inkriminovaný výrok několikrát v různých fázích filmu opakuje herec Zdeněk Srstka).

Tabulka 24: Frazémy s toponymem literárního, filmového apod. původu

	Frazémy s toponymickým komponentem literárního, filmového apod. původu (11)
čeština (6)	mít strýčka/strejčka v Americe Je něco shnilého ve státě dánském To je (hotovej/úplnej) Kocourkov je to (tu) jako v Kocourkově Zlámaná Lhota Hliník se vodstěhoval do Humpolce
chorvatština (3)	ujak iz Amerike Nešto je trulo u državi Danskoj moja mala iz Bosanske Krupe
bulharština (2)	вуйчо от Америка има нешто гнило в Дания

Nyní k některým frazémům podrobněji:

Postava *strýčka z Ameriky* se objevuje ve francouzské literatuře první poloviny 19. století (H. de Balzac, A. E. Scribe, Mélesville). Podle stejnojmenné krátké prózy francouzského autora bretonského původu Émila Souvestra (1806–1854) *L'Oncle d'Amérique*, která tvoří jednu z povídek ve sbírce *U ohně* (orig. *Au coin du feu*, 1857), byl v Bulharsku pojmenován její překlad: *Вуйчо отъ Америка. Разкази за юноши* (1933). Literární postavou strýčka z Ameriky se podrobně zabývá Andrew Counter (2010: 62–65).

Kvazicitátový frazém (okřídlený výrok) s větnou strukturou *Je něco shnilého ve státě dánském* „situace tu není dobrá, děje se tu zřejmě něco špatného; něco zcela základního tu není v pořádku“ (SČFI-VV: 847), chorv. *Nešto je trulo u državi Danskoj* „něšto ne valja“ (Pintarić 1997: 170), bulh. *Има нешто гнило в Дания* „съществуват някакви нередности, неясноти, престъпления, хаос“ (FRBE02: 139), orig. *something is rotten in the state of Denmark*, pochází z anglického dramatu Hamlet, princ dánský (orig. *The Tragicall Historie of Hamlet, Prince of Denmarke*, 1604) Williama Shakespeara (1564–1616).

HAMLET, jednání I., závěr 4. výjevu:

Horatio: *He waxes desperate with imagination.*
 Marcellus: *Let's follow; 'tis not fit thus to obey him.*
 Horatio: *Have after. To what issue will this come?*
 Marcellus: *Something is rotten in the state of Denmark.*
 Horatio: *Heaven will direct it.*
 Marcellus: *Nay, let's follow him.*

Česky v překladu Františka Nevrlý:

Horacio: *Je zcela bez sebe tou představou.*
 Marcellus: *Za ním! Přec nesmíme ho poslechnout.*

Horacio: *Pojďme hned za ním! Bože, jak to skončí?*
 Marcellus: *Je něco shnilého ve státě dánském.*
 Horacio: *Nechť nebe rozhodne!*
 Marcellus: *Tak rychle za ním!*

Chorvatský frazém *moja mala iz Bosanske Krupe* je spojen s básnickou tvorbou srbského spisovatele z Bosny a Hercegoviny Branka Ćopiće (1915–1984).¹³⁵ Fakticky je to verš ze stejnojmenné básně, který se jako refrén opakuje na konci každé sloky (na ukázkou uvádíme první, druhou a poslední, šestou sloku):

*Bilo mi je dvanaest godina,
 prvi put sam sišao do grada
 iz mog sela, tihog i dalekog,
 kad susretoh tebe iznenada.
 Eh, dječaćke uspomene glupe!
 Mala moja iz Bosanske Krupe!*

*Jesi li me spazila il' nisi,
 zbunjenoga seoskoga đaka,
 svjetlokosog i očiju plavih,
 u oklopu novih opanaka,
 kako zija u izloge skupe?
 Mala moja iz Bosanske Krupe!*

...
*Sad je kasno, već mi kosa sijedi,
 gledam Unu, čuti kao nijema,
 zalud lutam ulicama znanim,
 sve je пусто, tebe više nema.
 Ej, godine, nemjerljive, skupe!
 Zbogom, mala, iz Bosanske Krupe!*

Kromě knižní podoby vyšla v Jugoslávii i LP deska *Branko Ćopić: Mala moja iz Bosanske Krupe* (PGP RTB 1979), která představuje biografii autora namluvenou samotným Ćopićem.

Frazémy *je to (tu) jako v Kocourkově* „je to všestranně zmatené, směšně si vzájemně odporující, nelogické (často:) a bez nějakého cíle, smyslu; vše se zde provádí samolibě, nesmyslně zvráceným, nemožným a směšným způsobem“ (SČFI-P: 159–160) a *To je (hotovej/úplnej) Kocourkov* „lidé a jejich práce, popř. i život tu jsou zcela chaotické a směšně nesmyslné, popř. hloupé; lidi tu všechno dělají absurdně obráceně, neúčinně a bez snahy o účinný, užitečný výsledek“

¹³⁵ B. Ćopić se v Bosanské Krupě narodil a prožil tam i dětství. Svůj život ukončil v Bělehradu sebevraždou (viz Branko Ćopić).

(SČFI-VV: 377) evokují především různé formy zmatku, který je navíc hodnocen jako směšný. Původ frazémů s komponentem *Kocourkov* vysvětluje SČFI takto: „*Kocourkov* je název smyšleného pohádkového města, ve kterém se všechno dělá hloupě, nerozumně, popř. směšně. Jako pojem (odpovídající svému starořeckému prototypu městu Abdéře) se u nás rozšířil za obrození v satirě J. J. Langerera a P. Chocholouška“ (SČFI-P: tamtéž). Autoři SČFI mají konkrétně na mysli satirický prozaický text *Den v Kocourkově*, jehož autorem je Josef Jaroslav Langer (1806–1846) (svoji satiru publikoval v prvním a třetím svazku *Časopisu českého Museum* v roce 1832), a prózu *Kocourkov, čili Pamětnosti převelikého města Kocourkova a obyvatelů jeho* (1847) napsanou Prokopem Chocholouškem (1819–1864). Už o dva roky dříve než Langerova próza však vznikla na Slovensku satirická komedie *Kocúrkvovo alebo Len aby sme v hanbe nezostali* (1830, původně ovšem česky jako *Kocourkovo anebo Jen abychom v hanbě nezůstali. Veselá hra o třech jedná-ních*), jejímž autorem je Ján Chalupka (1791–1871). Kocúrkovské prostředí poté Chalupka použil ještě v dalších šesti hrách. Slovenskou verzi vytvořil až mnohem později za účelem souborného vydání všech svých kocourkovských her (viz Zlatý fond SME). Nejstarší záznam výrazu *Kocourkov* na katalogizačním lístku pro *Přír-ruční slovník jazyka českého* pochází z roku 1830 z *Časopisu Českého muzea*, další uvádí např. verše ze *Slávy dcery* Jána Kollára (1832):

Sonet 602:

*Zahleděla jsem se na lomozy
a křik těchto kluků v peklisku,
vtom pak uzřím právě nablízku,
že sem došli z Kocourkova vozy;*

*přivezli je černosersté kozy
a tak utíkali po písku,
že snad polovic v tom nátisku
vpravo, vlevo přišlo na výhozy;*

*I ti, kteří došli a chtěli
zmaďařiti zdejší Slováky,
choleru zde dostali a mřeli;*

*proto ihned Rarach nezahálel,
ale, po tuctech brav na háky,
v bahnotoký Acheron je válel.*

Vraťme se ještě ke *Kocourkovu* P. Chocholouška: charakter jeho díla je přirozeně rovněž satirický, ale na rozdíl od Langerovy prózy nebo Chalupkova dramatu obsahuje i výrazné prvky chaosu, zmatku, hlouposti, naivity až bláznovství. Tyto prvky jsou v Chocholouškově próze zcela záměrné, což dokazuje i úvodní vysvětlení, v němž autor mj. říká, že *Kocourkov* „jest ono místo, kde rozum se

v bláto šlape a nesmyslu vítězné brány se staví; (...) Ó žel! jaké převrácenosti se v Kocourkově dějí! – Víš nyní, laskavý čtenáři, co Kocourkov jest? víš nyní, kde leží? – Ohlédni se vůkol sebe – hle! cnost se blátem plíží a nepravost se čtyrmi veze. Kocourkov – aj! zvrácený to svět!“ (Chocholoušek 1847: IV–VI, do souladu s pravidly současného českého pravopisu uvedl P.K.). Ze tří jmenovaných autorů z 19. století tak právě Chocholoušek nejvíce ctí charakter prototypické řecké Abdéry nebo pozdějších německých předloh z 16. a 17. století, které dle našeho názoru nakonec nepřímo inspirovaly i samotné pojmenování pro podobnou lokalitu v češtině, resp. slovenštině (více k tomu viz Krejčí 2019). Stopy prvního zachyceného výskytu výrazu *Kocourkov* totiž prokazatelně vedou až do 17. století k Václavu Janu Rosovi (1630/31–1689) a výrazu *Kocourov* (*Kocaurow*). Rosův nedokončený *Thesaurus linguae Bohemicae* sice takový výraz neobsahuje, eviduje ale adjektivum *kocourovský* (*kocaurowfky*) s explikací „kocaurowfky saud etc.“ (Rosa 2006).

Svým významem velice blízký právě analyzovanému přirovnání a vykazující také komický účinek je frazeologizovaný nominální výraz *Zlámaná Lhota* „malá zapadlá ves, popř. i malé město, na odlehlém místě vzdáleném od civilizačních center“ (SČFI-VN: 168), který jsme podrobněji popsali v podkap. 4.4.10.2. Kombinaci obou výše analyzovaných kvazioikonym (*Kocourkov* a *Zlámaná Lhota*) použil spisovatel Adolf Wenig (1874–1940) pro svou pohádkovou knihu *Zlámaná Lhota* s podtitulem *Z kroniky zapadlé vsi nedaleko Kocourkova* (1923). Další jeho pohádková kniha nese název *Kocourkov* s podtitulem *Z historie staroslavného města* (1926). Po druhé světové válce tento námět zpracoval též spisovatel a ilustrátor Ondřej Sekora (1899–1967) ve svém humorném vyprávění *Kronika města Kocourkova* (1947), které se dočkalo i audioverze pod názvem *Veselé příběhy města Kocourkova* (Supraphon 1982, namluvil František Filipovský). O dekádu později vyšla kniha s prostým názvem *Kocourkov* (1959), jejímiž autory jsou Josef Hiršal (1920–2003) a Jiří Kolář (1914–2002). Na základě této literární předlohy vznikla později pohádková féerie s písničkami *Kocourkov* (1992, scénář Josef Hiršal, režie Karel Smyczek) s Markem Ebenem, Luborem Tokošem, Oldřichem Navrátilem, Miroslavem Donutilem, Michalem Suchánkem a dalšími známými herci. Prvním filmem s kocourkovskou tematikou v Československu vůbec však byla komedie *U nás v Kocourkově* (1934, námět Karel Poláček, scénář Jaroslav Mottl, Miroslav Cikán a Václav Wasserman, režie Miroslav Cikán) v hlavní roli s Janem Werichem (a dále např. Jindřichem Plachtou, Václavem Tréglem, Zdeňkou Baldovou, Ladislavem Peškem, Jaroslavem Vojtou, Stanislavem Neumannem, Jaroslavem Marvanem, Františkem Filipovským a jinými). Ta je ovšem variací na Gogolova *Revizora*. Filmové zpracování Chalupkovy hry pod názvem *Kocúrkovo* je z roku 1971 (režie Karol Zachar) a hrají v něm Viliam Záborský, Samuel Adamčík, Hana Meličková, Jozef Króner, Jozef Bednárík, Jozef Adamovič, Karol

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

Zachar a další. V nejnovější době byla kocourkovská tematika využita v Česku spisovatelem a kreslířem Oldřichem Dudkem (*1946) v knize *Český Kocourkov s podtitulem Malé ohlédnutí před velkým skokem vpřed* (2010) a na Slovensku v knize grafika a karikaturisty Milana Stana (*1949) *Kocúrkovo a jeho príbeh*¹³⁶ (2010).

¹³⁶ Její název je fakticky dvojsmyslný, přičemž první smysl je metatextový (týká se časopisu s názvem *Kocúrkovo*, jehož vydavatelem byl sám autor knížky), druhý alegorický (odkazuje na Slovensko) – viz *Kocúrkovo a jeho príbeh*.

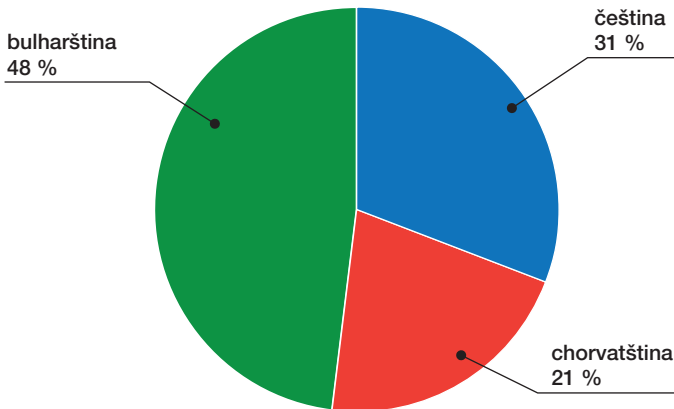
4.5.4 Toponyma spjatá s historickými reáliemi

Počet toponym spjatých s historickými reáliemi – 29 (de facto 21)

Tabulka 25: Toponyma spjatá s historickými reáliemi

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
historické reálie (29)	<i>Amerika, Atény, Canossa, Cařihrad, Chlumec, Rakousko, Rubikon, Řecko, Řím</i> 9	<i>Amerika, Goli Otok, Grčka, Kosovo, Rubikon, Turska Carevina</i> 6	<i>Америка, Батак, България, Диарбекир, Дунав, Картаген, Косово, Оршова, Порт Артур, Рим, Рубикон, Тарлейска скала, Цариград/Стамбул, Чирпан</i> 14

Graf 12: Toponyma spjatá s historickými reáliemi



Frazémů obsahujících topokomponent spojený s určitou historickou událostí bylo ve srovnání s předchozími dvěma kategoriemi zachyceno nejvíce (33 ze 199, tj. 16,6 %). Co do jednotlivých národních frazeologií převažují jednotky bulharské (téměř polovina), o něco méně frazémů je českých (jedna třetina) a nejméně pak chorvatských (viz dále tabulka). Všechny frazeologické slovníky námi zkoumaných jazyků zachycují frazémy *překročit Rubikon* a *objevit Ameriku*. V češtině zaujme několik frazémů, které jsou spjata s historickou (negativní) zkušeností s habsburskou nadvládou. Asi nejtypičtější český historický frazém obsahuje toponymum *Chlumec*. Jihoslovanské jazyky spojuje historická zkušenost lokalizovaná na Kosovo – frazémy odkazující na prohrané středověké bitvy na Kosově poli se vyskytují v každém z nich. Bulharština disponuje

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

specifickým frazémem obsahujícím oikonymum *Batak*, zvláštní historii má i frazém s oikonymem *Čirpan*. Historickou souvislost mají i bulharské frazémy spojující dvě hlavní centra křesťanské a později islámské moci s reprezentanty příslušné víry (papež, byzantský císař, osmanský sultán), resp. státu (římské říše, byzantské říše, osmanské říše): *в Рим живял, папата не видял*; *в Цариград живял, царя не видял*; *ходил в/на Стамбул, а царя не видял*. Původ je latinský a frazém se vyskytoval i v češtině v podobě *в Римě был, а пapeže невидел* „to nejdůležitější mu uniklo“ (Kučera 1974: 139–142). SČFI jej však už neuvádí.

Tabulka 26: Frazémy s toponymy historického původu

	Frazémy s toponymickým komponentem historického původu (33)
čeština (11)	překročit Rubikon objevit/objeovat Ameriku myslet si, že [objevil] Ameriku Jak je ti, Rakousko? – Ouzko! Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm To je (pomalu) jako za Rakouska/Hitlera/bolševika jít do Canossy Všechny cesty vedou do Říma sem občan ne Atén či Řecka, ale světa je tam smradu jako v Cařihradu dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce
chorvatština (7)	prijeći/prelaziti Rubikon otkriti/pronalaziti/pronaći Ameriku napravi se/otvori se Kosovo kasno Janko na Kosovo stiže zadužiti se kao Turska Carevina dužan kao Grčka Pazi da ne zaradiš Goli Otok
bulharština (15)	минавам/преминавам Рубикон откривам/открива Америка свободна България закъсал съм като (кralи) Марко на Косово (поле) Тарпейска скала в Рим живял, папата не видял в Цариград живял, царя не видял ходил в/на Стамбул, а царя не видял Картаген трябва да бъде разрушен! Порт Артур (още) не е паднал! вадя от батака (вадя/изваждам от батака/блатото) в Диарбекир като свини за Оршова пратих на Чирпан нещо накрай Дунав(а) власите се давят

Nyní k některým frazémům podrobněji:

Ve všech sledovaných jazycích se vyskytuje slovesný frazém obsahující hydronymum *Rubikon* (ital. *Rubicone*, poměrně nevýznamná řeka v dnešní severní Itálii, provincie Emilia-Romagna): *překročit Rubikon* „udělat závažné a osudové životní rozhodnutí, rozhodnout se a neodvratně tak poznamenat svůj další život, práci ap.“ (SČFI-VS: 684), *prijeći/prelaziti Rubikon* „donijeti/donositi veliku (neopozivu, sudbinsku) odluku, učiniti/činiti odlučan korak“ (HFR: 506), *prijeći Rubikon* „donijeti smjelu/neopozivu odluku, učiniti odlučan korak“ (FRHSJ: 579), *минавам/мина Рубикон; преминавам/премина Рубикон* „извършвам крайно смела постъпка, която има сериозни последици за мене, предприемам решителна стъпка“ (FRBE I: 587–588, FRBE II: 197–198), „извършвам смела и решителна постъпка с важни последствия за мене“ (FRBE02: 187), „предприемам решителна постъпка, със сериозни последствия за мен“ (FRBE14: 163), „права решителна, съдбовна крачка; смело преодолявам голямо препятствие, което ме поставя в нова позиция, с нови възможности“ (FRBE14: 218). Frazém má svůj původ v historické události překročení této řeky Gaiem Juliem Caesarem r. 49 př. n. l., po kterém se rozhořela občanská válka, během níž Caesar nakonec vstoupil do Říma a ujal se moci.

Italskou geografickou realii představuje též frazém s nominální formou, antickým původem a příznakem knižnosti *Тарпейска скала* „място над пропаст, на гибел“ (NFRBE: 251) zachycený v bulharské frazeologii. K. Ničevová jej vysvětluje takto: „Производът се свързва със скала с това название в древния Рим, от която хвърляли осъдените на смърт“ (tamtéž). Tento skalní výběžek (lat. *rupes tarpeia* nebo *tarpeium saxum*) se nachází v Římě a byl pojmenován podle dcery správce pevnosti na Kapitolu.

Ve všech excerpovaných slovníkových příručkách je zaznamenán frazém *objevit/objevovat Ameriku*. V SČFI narazíme na dva sémanticky blízké idiomy: *objevit/objevovat Ameriku* „údajně objevit, zjistit n. vymyslet, vymýšlet, co je běžně známé a samozřejmé (popř.: a být na to hrdý); upozornit, upozorňovat halasně na samozřejmé“ (SČFI-VS: 37) a *myslet si, že [objevil] Ameriku* „být samolibě a krátkozrace domýšlivý, projevovat domýšlivou pýchu (na svůj objev)“ (tamtéž). V zásadě týž význam má frazém i v jihoslovanských jazycích: *otkriti/otkrivati Ameriku* „objaviti/objavljivati već davno poznatu stvar, predstaviti/predstavljivati poznato kao novo“ (HFR: 21), *откривам Америка* „нищо ново и неизвестно не казвам“ (MFRBE: 144) s lexikálními variantami *откривам Америка/велосипеда/колелото/топлата вода* „проумявам или казвам нещо общоизвестно, банално и добре познато“ (FRBE02: 252). Význam právě uvedených frazémů je spojen s vyjádřením domýšlivosti, event. jisté vědomostní naivity osoby, které je výroky obsahující takový frazém určen. J. Matešić uvádí dva různé významy frazému *otkriti/pronalaziti/pronaći Ame-*

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

riku, u prvního přitom jinak typická ironie absentuje: 1. „svratiti pažnju, upozoriti na što nepoznato/značajno važno“ 2. „predstaviti što kao novo što je već odavno poznato, pripočeti/reći/pronaći tobože novu stvar“ (FRHSJ: 3). Motivací frazému je tu bezesporu historická skutečnost objevení nového kontinentu (tzv. Nového světa) janovským mořeplavcem ve španělských službách Kryštofem Kolumbem. V současnosti se však Kolumbovo „objevení“ vnímá spíše jako novověké „znovuobjevení“, první Evropané, kteří k tomuto kontinentu dopluli, byli už Vikingové kolem roku 1000 (viz např. Homolová 2010).

Toponyma *Rakousko*, *Grčka* a *България* jsou součástí frazémů, které odrážejí nikoliv jednorázovou historickou zkušenost – reflektují spíše nějaký stav coby důsledek nebo rezultat určitého historického vývoje.

Choronymum *Rakousko* jsme zachytili ve třech různých českých frazémeh, pokaždé však symbolizuje zbyrokratizovaný a autoritářský státně-společenský systém, který je v českém povědomí stereotypně spojován (ať už historicky opodstatněně nebo ne) s pozdním obdobím nadvlády habsburské monarchie nad českými zeměmi (jde o 19. století až do rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku Československa v roce 1918).

Choronymum *Grčka* (Řecko) obsažené v chorvatském frazému *dužan kao Grčka* „prezadužen, pun dugova, u velikim dugovima“ (HFR: 160) dávají I. Vidović Boltová a J. Szerszunowiczová do souvislosti s historickou zkušeností se špatnou hospodářskou situací a velkými finančními problémy Řecka v 60. letech 20. století (Vidović Bolt – Szerszunowicz 2008: 136).¹³⁷

Choronymum *България* (Bulharsko) z bulharského frazému *свободна България* жарг. „без всякакви задължения или задръжки“ (FRBE II: 278) podle M. Válčanovové odráží pozitivní percepci nově nabyté politické svobody (1878) ze strany bulharských občanů po téměř pěti stoletích osmanské nadvlády (Válčanova 2001: 82–83, srov. též Vasung 2012: 60).

Toponymum *Cařihrad* (*Цариград*) je součástí většího množství bulharských frazémů, avšak pouze v české frazeologii se vyskytuje frazém *je tam smradu jako v Cařihradu* „hodně až nesnesitelně to tam páchne“ (SČFI-P: 62). Dle slovníku se výraz „původně vztahoval ke skutečnému Cařihradu (zde je fixován rýmem), který – jako i jiná přímořská města v dřívějších dobách – nápadně páchl“ (tamtéž). Zmíněná fixace exonymického komponentu v uvedeném přirovnání způsobuje jeho petrifikaci – jméno označuje město, kterému se dnes česky říká prakticky výhradně a v souladu s originální (tureckou) podobou *Istanbul* (tur. *İstanbul*). Jméno *Cařihrad* spojené s byzantským obdobím lze považovat za historismus. Názor, že výskyt slovanské podoby *Cařihrad* v češtině je spojen až s 19. stoletím a se zvýšeným

¹³⁷ „Its motivation goes back to the 60-th years of the last century when Greece had a lot of financial problems and was in debt“ (Vidović Bolt – Szerszunowicz 2008: 136).

zájmem o jihoslovanské reálie v rámci slovanské vzájemnosti (sch., bulh., mak. i slovin. podoba je *Carigrad/Царуград*), se nepotvrdil – J. Jungmann má ve svém *Slovníku česko-německém* podoby *Carohrad, Carhrad* (Jungmann 1835: 217), zatímco *Česko-německý slovník* F. Š. Kotta už obsahuje hesla *Carohrad* i *Cařihrad* (u prvního ale odkazuje na *Cařihrad* – obě viz Kott 1878: 122) a příručka *Původ zeměpisných jmen* se u hesla *Istanbul* k původu českého/slovanského jména nevyjadřuje (viz Lutterer – Kropáček – Huňáček 1976: 116–117). Ledaže bychom celý proces vnímali tak, že tradiční české místní jméno *Carohrad* bylo postupně vytlačeno podobou *Cařihrad* vzniklou počestěním jihoslovanského *Carigrad*.

Frazém *dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce* „být úplně, popř. s výsměchem poražen; vůbec nic nezískat a dopadnout velmi špatně“ (SČFI-P: 318) je motivován skutečnou historickou událostí, kdy „[v] r. 1775 bylo u *Chlumce nad Cidlinou* poraženo největší povstání venkovského lidu východních Čech proti příliš kruté robotě“ (tamtéž). Frazém je zachycen i v HSRPF (2006: 198), popis jeho významu v tomto slovníku „loše proci, nastradati“ ovšem postrádá možnost posměšného vyznění. Jako jihoslovanské ekvivalenty jsou k tomuto českému frazému uvedeny chorvatské *provesti se/proći kao Janko na Kosovu* a bulharské *подредя се/наглася се като Марко на Косово поле* (viz dále).

Toponymum *Kosovo* (*Косово*) s případnou zpřesňující variantou *Косово поле* (takto v bulharštině) se vyskytuje v několika chorvatských i bulharských frazémeh. Bulharské frazeologizované přirovnání *закъсал съм като (кralи) Марко на Косово (поле)* „в много тежко, безизходно положение съм“ (FRBE02: 107) (V. Vátov uvádí v souladu s tradičním bulharským přístupem k frazeologizovaným přirovnáním pouze pravou stranu – *като Марко на Косово поле* „за изпадане в много затруднено положение“ – MFRBE: 107) zjevně odkazuje na bitvu na Kosově poli (1389) a účast historické osoby Marka královice (bulh. *кralи Марко*, chorv. *kraljević Marko* – historická osoba Marko Mrnjavčević, asi 1335–1395) v ní. Samotná bitva byla jednou z nejvýraznějších středověkých střetů rozpínající se osmanské říše a roztržštěných křesťanských balkánských držav, především srbských. Její výsledek je dnes historiky vnímán jako spíše nerozhodný, s vysokými ztrátami na obou stranách, včetně zabitých panovníků (osmanský sultán Murad I. i srbský kníže Lazar Hrebeljanović). Dalšímu pronikání Osmanů na Balkán ovšem nezabránila (více viz např. Pelikán a kol. 2004: 96–100). V chorvatských frazémeh s choronymem *Kosovo* s analogickou sémantikou je ovšem tento topokomponent doprovázen antropokomponentem *Janko*, což celý obraz posouvá do pozdější doby – k tzv. druhé kosovské bitvě (1448), v níž se střetl regent uherského království János Hunyadi (asi 1387–1456, v jihoslovanské mytologii známý jako *Sibinjanin Janko*, mj. otec uherského krále Matyáše Korvína) s osmanskými vojsky sultána Murada II. Porážka uherského vojska se v lidové frazeologii odrazila v přirovnání *provesti*

se/proći kao Janko na Kosovu „provesti se vrlo loše, loše proći, nastradati“ (FRHSJ: 211, viz též HFR: 191 nebo HSRPF: 198).

V dalším „kosovském“ frazému – *kasno Janko na Kosovo stiže* „zakasnio je tko, prekasno je stigao tko“ (HFR: 191) – přítomnost antroponyma *Janko* postrádá logiku, neboť příčina vítězství Osmanů nespočívala v tom, že by János Hunyadi „dorazil pozdě“ – se svým vojskem byl na bojišti od samého počátku. Stejnou otázku si patrně kladla i Olivera Stojimirovićová (Stojimirović 2016) v článku s nadějným názvem *Zašto se kaže: Kasno Janko na Kosovo stiže*, jelikož ve svém textu (který byl mimochodem prakticky celý převzat z wikipedie) o Jánosi Hunyadi a druhé kosovské bitvě hovoří velice obsáhle, avšak odpověď na uvedenou otázku, tedy „proč se to takto vlastně říká“, se čtenář nedozví. Zřejmě tu dochází k určitému setření kontur obou „konkurenčních“ historických osobností (Marka Mrnjavčeviče a Jánose Hunyadiho) a událostí (první a druhá kosovská bitva, pokaždé proti Osmanům) a také jejich mytologizovaných odrazů (kraljević Marko vs. Sibirjanin Janko), což v důsledku vedlo v myslích a představách uživatelů jazyka k jejich splynutí – k tomu viz stručný anekdotický „klinický obraz“ *Kasno* vytvořený Slobodanem Simićem (2015) a zveřejněný v srbském deníku *Danas*:

KASNO

Sveti Petar je bio vrlo ljut.

– *Ovo je nečuvveno! Vas dvojica ste jedini na Onom svetu koji se stalno svadate!*

Marko Kraljević i Janko Sibirjanin su postideno gledali sveca.

– *Moramo jednom za svagda rešiti taj sukob! – besneo je Sveti Petar. – Morate mi najzad reći, u čemu je vaš problem!*

Marko se nakašljao.

– *Pa, Sveti Oče, otprilike, problem je u tome, ko je od nas dvojice zakasnio na Kosovo!*

Svetac se zbunjeno prekrstio.

– *Znate, Sveti Oče – umešao se Janko – U našem narodu postoji jedna jako ozbiljna uzrečica.*

Kaže se: Kasno Marko na Kosovo stiže...

– *Kasno JANKO na Kosovo stiže! – besno ga je prekinuo Marko.*

– *E nije, nego, kasno MARKO...*

– *Dosta više! – prekinuo je Sveti Petar novu svadu. – Kakve to uopšte ima veze, da li se kaže Janko ili Marko?!*

– *Kako da nema veze, Sveti Oče! – graknuli su gotovo u glas Marko i Janko.*

– *Jedan po jedan! – ponovo ih je ukorio svetac.*

– *Znate, Sveti Oče – uzeo je reč Marko – nama, Srbima, Kosovo je najsvetija zemlja, a Kosovska bitka najveća od svih bitaka. I sad, morate da priznate, velika je to istorijska i nacionalna sramota ako sam baš ja kasno stigao na Kosovo...*

– *Jesi, jesi! – prekinuo ga je Janko.*

– *Sram te bilo, izdajniče! – ponovo je planuo Marko.*

– *Ako je samo to problem – ponovo se umešao Sveti Petar – vrlo lako ćemo ustanoviti ko je od vas dvojice u pravu!*

Sveti Petar ih je uzeo za ruke i poveo u svoju radnu sobu.

– *Mi na našoj Onostranoj mreži imamo kompletnu bazu istorijskih podataka – objasnio im je svetac – I lako ćemo doći do tačnog odgovora!*

Svatý Petar je ukucuo u svoj kompjuter reči KOSOVO i KASNO i kliknuo na pretraživač. Uskoro je izašao rezultat.

Kasno Marko... Kasno Janko... Kasno Ranko... Kasno Slavko... Kasno Darko... Kasno Branko... Kasno Stanko... Kasno Milanko... Kasno Duško... Kasno Cvetko... Kasno Goran... Kasno Dragan... Kasno Siniša...

POZDĚ¹³⁸

Svatý Petr byl velmi rozčilený.

– To je neslýchané! Vy dva jste na Onom světě jediní, kdo se neustále hádáte!

Králevic Marko a Sibirjanin Janko provinile hleděli na světe.

– Ten spor už musíme vyřešit jednou provždy! – běsnil svatý Petr. – Musíte mi už konečně říct, co máte za problém!

Marko si odkašlal.

– No, Svatý Otče, asi takto – problém je v tom, kdo z nás dvou dorazil pozdě na Kosovo!

Světce se kvapně pokřižoval.

– Víte, Svatý Otče – přidal se Janko – Náš národ má jedno takové hodně důležité rčení. Říká se:

Pozdě Marko na Kosovo došel...

– Pozdě JANKO na Kosovo došel! – přerušil ho zlostně Marko.

– Ne ne, pozdě MARKO...

– Už dost! – přerušil svatý Petr novou hádku. – Proč je to vlastně tak důležité, jestli se říká Janko nebo Marko?!

– Jakkak by to nebylo důležité, Svatý Otče! – vykřikli téměř současně Marko i Janko.

– Jeden po druhém! – krotil je opět světec.

– Víte, Svatý Otče – vzal si slovo Marko – pro nás Srby je Kosovo nejsvětější země a bitva na Kosovu největší ze všech bitev. Takže musíte pochopit, že by to byla velká historická a národní hanba, kdybych zrovna já dorazil na Kosovo pozdě...

– Ale ano, tys to byl! – přerušil ho Janko.

– Že tě huba nebolí, ty zrádče! – rozhnil se zase Marko.

– Jestli jde jen o tohle – vmínil se do sporu znovu svatý Petr – tak to zjistíme velice snadno, kdo z vás dvou má pravdu!

Svatý Petr je uchopil za paže a odvedl do své pracovny.

– Na naší Nebeské síti máme kompletní bázi historických údajů – vysvětlil jim světec – A správnou odpověď tak nalezneme velice snadno!

Svatý Petr zadal do svého počítače slova KOSOVO a POZDĚ a klikl na „vyhledat“.

Brzy se objevil výsledek:

Pozdě Marko... Pozdě Janko... Pozdě Ranko... Pozdě Slavko... Pozdě Darko... Pozdě Branko...

Pozdě Stanko... Pozdě Milanko... Pozdě Duško... Pozdě Cvetko... Pozdě Goran... Pozdě Dragan...

Pozdě Siniša...

Frazém *napravi se/otvori se Kosovo* „napravi se lom, tučnjava“ (FRHSJ: 264) obsahuje topokomponent *Kosovo* již jen jako obecně srozumitelnou metaforu boje.

Ve frazému *вадя от батака (вадя/изваждам от батака/блатото)* „помагам на някого да излезе от объркано и неприятно положение“ (FRBE02: 47) se vyskytuje deproprializovaný komponent *батак*, který odkazuje na lokalitu Batak

138 Přeložil P.K.

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

(Барак) známou masakrem místních bulharských obyvatel v květnu 1876 (turecká domobrana tehdy povraždila asi tři tisíce osob, včetně žen a dětí – srov. např. Rychlík 2000: 208). Dnešní Batak je městečko s cca 3 000 obyvateli, které se nachází v Pazardžické oblasti.

Bulharský tzv. minimální frazém *в Диарбекир „много далече“* (FRBE02: 50, viz též FRBE I: 119) vyjadřuje velkou vzdálenost (lokalizaci ve smyslu „být daleko“). Motivací tu není extrémní vzdálenost tureckého města Diyarbakır.¹³⁹ K frazeologizaci tu podle našeho názoru přispěl historický faktor – konotace tureckého města s reálnou hrozbou krutého vězení, což bolest odloučení od blízkých násobilo a to v důsledku posilovalo představu nadměrné vzdálenosti (srov. „По време на османското владичество там са изпращани на заточение много дейци на българското националноосвободително движение“ – FRBE02: tamtéž).

Těsný prostor je vyjádřen bulharským nářečním frazémem *като свини за Оршова* „много натясно, плътно един до друг“ (FRBE I: 509), přičemž oikonymický komponent (rumunské město Orșova, čes. Oršava) tu nepředstavuje bezprostřední motivant pro sémantiku celého frazeologizovaného přirovnání, primárním obrazem jsou prasata naložená na vozech a odvážená do uvedené lokality. V češtině s tímto obrazem korespondují sardinky naskládané v konzervě (*jsou tam [namačkaní] jako sardinky/slanečci/herynci* – viz SČFI-P: 318), čili je tu opět přítomen animální motiv a oba tyto animální motivy jsou spojeny s lidskou konzumací. Oršava je v současnosti desetitisícové město ležící na jihu rumunského Banátu na břehu přehrady Železná vrata u hranice se Srbskem.

Poslední frazém, který nás inspiroval k provedení historického exkurzu, je bulharský *пратих на Чирпан нещо* диал. шер. „счупих съд на парчета“ (FRBE II: 184). Příslušný frazikon žádnou motivační spojitost Čirpanu s rozbíjením neuvádí. Bulharská wikipedie však přináší zajímavou skutečnost z nedávné historie tohoto města, a tou je ničivé zemětřesení, které Čirpan, ale i Plovdiv a další města v zasaženém regionu postihlo na jaře 1928. Epicentrum prvního otřesu o síle 6,9 stupňů dle Richterovy stupnice ze 14. dubna 1928 bylo vzdáleno asi jen 7–8 km od Čirpanu. Druhý silný otřes dokončil dílo zkázy o čtyři dny později, epicentrum bylo v blízkosti Plovdivu. Prakticky celý Čirpan, ale i značná část Plovdivu a dalších obcí v regionu byly zemětřesením zničeny, obětí bylo více než sto a raněných několik set (více viz Čirpan). Z toho důvodu se domníváme, že frazém souvisí právě s touto přírodní katastrofou.

139 Pro představu – vzdálenost vzdušnou čarou ze Sofie do Diyarbakuru je přibližně 1500 km.

4.5.5 Ostatní toponyma

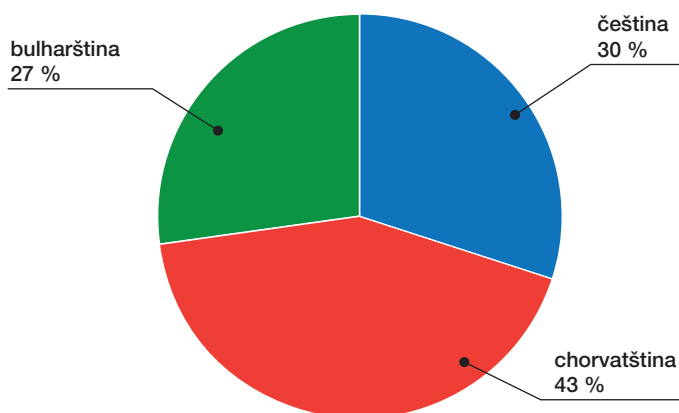
Počet ostatních toponym – 114 (de facto 110)¹⁴⁰

Tabulka 27: Ostatní toponyma

	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
ostatní (114)	Amerika, Athény, Beroun, Bohnice, Brandejs, Brno, Čechy, Český/Českej ráj, Drážďany, Hajany, Hovězí Lhota, Kateřinky, Lovosice, Moskva, Neapol, Nemanice, Olšany, Paříž, Pankrác, Pardubice, Praha, Prčice, Rusko, Řím, Sahara, Sibiř/Sibérie, Stromovka, Šumava, Tatry, Tějn, Tramtárie, Václavák, Vltava, Vystřkov 34	Afrika, Bačka, Banjski dvori, Bare, Bosna, Dembelija, Doboj, Domanovići, Drina, Đevđelija, Hercegovina, Jagomir, Jankomir, Katalinića brig, Kosovo, Krajina, Kroatija, Lepoglava, Lopača, Lovrečan, Mađarska, Markuševac, Miholan (Mihovljan), Mirogoj, Pariz, Parnas, Plitvice, Popovača, Rabac, Rim, Rusija, Sarajevo, Sava, Sibir, Skitača, Srijem, Stenjevac/ Stenjevec, Šandrovac, Šibenik, Triglav, Tunguzija, Ugljan, Varaždinske Toplice, Velebit, Vrapče, Vrbas, Zagreb, Zanzibar, Zenica 49	Австралия, Багдад, Беренде, Боевци, Бойчевци, Бруса, Бутроинци, Враца, Дунав, Индия, Италия, Карлуково, Кестрич, Койнаре, Марица, Москва, Ниш, Орландовци, Патагония, Пещера, Плачковци, Просеченик, София, Спанчевци, Спънциите, Троян, Франкфурт на Майн, Цариград/Стамбул, Шам, Ямбол, Япония 31

140 Některá toponyma se můžou vyskytovat jak mezi ostatními, tak i v předchozích třech skupinách – příčinou je to, že výskyt určitých frekventovanějších toponym může mít v některých frazémeh souvislost s konkrétním mytologickým, literárním nebo historickým faktem, v jiných pak tato souvislost absentuje, motivace je jiná.

Graf 13: Ostatní toponyma



Počet frazémů obsahujících topokomponent, který nelze z hlediska původu spojit s žádnou z předchozích sfér, velmi výrazně dominuje (143 ze 199, tj. 71,9 %). Převažují jednotky chorvatské, o něco méně je českých (přes jednu třetinu), nejméně pak bulharských. Frazémy této skupiny jsou přirozeně velice různorodé, spřízněnost, která se u některých projevuje, je ale frazeosémantického a/nebo motivačního charakteru (typicky např. frazémy s komponenty *Sahara*, resp. *Rusko/Sibiř/Sibérie* v češtině a *Afrika*, resp. *Sibir* v chorvatštině).

Tabulka 28: Frazémy s toponymy jiného původu

Frazémy s toponymickým komponentem jiného původu (143)	
čeština (53)	<p>být svobodný jak Amerika vypravovat se jako vrabci z Čech (Vona je jako) Českéj/Český ráj – samá kost a trosky Nerad/nežvaň, není ti šedesát a v Rusku si taky nebyl! je tam zima jako v Rusku Je tam zima jak na Sibiři je tam jako na Sibiři Je tam úplná Sibérie Je to/tady úplná sahara/Sahara Je tam (horko/vedro) jako na Sahaře (být) vyprahlý jako Sahara bydlet/být někde v Tramtárii/tramtárii jít (někam) do Tramtárie/tramtárie Nerad/nežvaň, není ti šedesát a v Moskvě si taky nebyl! to je jako nosit sovy do Athén Vidět Neapol a umřít Není Řím ani Praha jednoho roku/za jeden rok vystavěn být/bejt (už) z Prahy doma V Praze blaze tomu, kdo má peníze V Praze blaze, ale draze stověžatá Praha to je starý jako Praha Co je Praha Prahou... byla to facka/pětka/flek/lež jako Brno je to jasný/jasně jako Brno (to je) ostuda jako Brno ...(a) šlus na Brno! vědět/poznat, zač je v Pardubicích perník Je vod Drážďan, ne vod Berouna táhnout se/být (dlouhý) jako Lovosice Hopsa hejsa do Brandejsa je (to) tu jako na Vystrkově princezna z Nemanic být/bejt (pán/princ) z Nemanic být/bejt z Hovězí Lhoty poslat někoho do háje/k šípku/do Prčic bejt v Prčicích Do prdele/Prčic! V prdeli a v Tejně (tam) je všude stejně jít do hajan je/vypadá jako by/když utekl z Bohnic dostat se/přijít do Bohnic/Kateřinek</p>

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

	Frazémy s toponymickým komponentem jiného původu (143)
čeština (53)	<p>patřit do Bohnic/Kateřinek odvézt někoho na Pankrác sedět/být/bejt na Pankráci dostat se/odstěhovat se na Olšany ležet na Olšanech poslat někoho do Paďous je to tu jako na Václaváku je to jako když plivne do Stromovky stříbropěnná Vltava být křtěný/bejt křtěnej Vltavou od Šumavy k Tatrám</p>
chorvatština (58)	<p>vruće kao u Africi kao da je došao iz Zanzibara došla teta iz Rusije komu Tu je kao u Sibiru Tu je pravi pravcati Sibir kao da je iz Tunguzije biti iz Tunguzije živjeti u Tunguziji briga koga što Mađarska nema more/mora tri gracije od Kroacije Zbogom Bosno, odoh ja u Sarajevo (pa/i) mirna Bosna pa/i mirna Bačka pa/i mirna Krajina/krajina živjeti kao beg u Hercegovini ravno je sve do mora/Kosova komu ravno je nešto odavde do Srijema/Kosova zemlja dembelija/Dembelija zreo (spreman) za Ugljan zaštićen kao medvjed (na Plitvicama) putovati/ići u Rim mali Pariz Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba Mate u Rabac, Mate iz Rapca Mujo iz Doboja / od Doboja Mujo biti (zreo) za Šibenik Pazi, ići ćeš u Lepoglavu! pobjegao je iz Popovače tko (zreo/spreman) za Popovaču poći na Skitaču biti za Lopaču</p>

	Frazémy s toponymickým komponentem jiného původu (143)
chorvatština (58)	<p>Otišao je u Zenicu biti za Domanoviće Ajđ u Šandrovac Ajđ u Varaždinske Toplice ljepotica iz Markuševca zreo u Ludnicu/Vrapče zreo za Stenjevac/Stenjevec zreo za Banjske dvore autobus za Jankomir čeka koga zreo za Jankomir on je za Jagomir ići na Katalinića brig sprema se na Mirogoj otišao je na Mirogoj poslali su koga na Mirogoj otići u Lovrečane ići na Miholane spremiti koga na Miholane on je za Bare otišao je na Bare izvoditi krive Drine ispravljati/ispraviti krivu Drinu puno/mnogo je vode proteklo (Savom/rijekom i sl.) dasa sa Vrbasa (velik) kao Velebit popeti se na Parnas od Triglava do Đevđelije</p>
bulharština (32)	<p>заминавам/замина за Австралия тъмна Индия от Япония до Патагония свършил у Италия зад коша какво ошел Гого на Стамбул, така дошел оскубали му са мустаките на Стамбул капия в Цариград не държат хляба да се обаятва нерде Ямбол, нерде Стамбул нерде Шам, нерде Багдад пращам/пратя в Бруса за маймуни някого на Франкфурт на Майн Здравей, Москва! запалила се е София кога е горело Враца ходила Цаца на Враца</p>

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

	Frazémy s toponymickým komponentem jiného původu (143)
bulharština (32)	<p>имаам да давам на Михалко от Пещера оправям работата колкото Бамо в Троян търся кум Душан от Ниш Койчо от Беренде Койчо от Койнаре (с кривото магаре) снаха ми Гюрга от Бутроинци Да те не пратя на Плачковци! да не идеш на Боевци Ще те пратя на Бойчевци и ще минеш край Плачковци! за Карлуково съм пошел съм за Спанчевци ще вървя на Спънците ще ида в Орландовци балдъза ми от Кестрич хвърли го с две клечки в Марица не може ме опра ни Дунав търкалям ги от Просеченик</p>

Nyní k některým frazémům podrobněji:

Frazém *tri gracije od Kroacije* odkazuje svou subjektivou částí na antickou mytologii, atributivní část s topokomponentem je fakticky aktualizací výrazu *tri gracije*. Protože však samo toponymum, jež nás zajímá nejvíce, s antikou nijak nesouvisí, zařadili jsme tento frazém nikoliv do první, ale až do této skupiny. Neobvyklé je použití kroatizované italské varianty pojmenování Chorvatska (*Kroacija* ← ital. *Croazia* ← lat. *Croatia*, srov. chorv. *Hrvatska*), které ve spojení s dalším romanismem *gracija* (ital. *grazia*, lat. *gratia*) zvyšuje expresivitu (nebo v závislosti na kontextu ironické vyznění) celého frazému. Grácie (z lat. *Gratae*) představují v římské mytologii tři bohyně půvabu a krásy, v řecké mytologii se nazývají Charitky (z řec. *Χαριτες*) a jsou to dcery nejvyššího boha Dia a Eurynomé. Jejich jména jsou Aglaia, Eufrosyné a Thaleia. Od nejstarších dob bývají předmětem sochařských i výtvarných počinů.

Původ frazému *putovati/ići u Rim* „ići roditi u rodilište“ (Menac-Mihalić 2010: 208) se nám nepodařilo v chorvatských zdrojích dohledat, avšak analogický frazém se vyskytuje též ve slovinštině (*iti v Rim* „roditi“ – SSF: 808) a Janez Keber tu vidí souvislost se starší tabuizací všeho, co se týkalo sexu, plození, rození apod. Frazém je tedy výsledkem tohoto přístupu a také reálných snah z různých důvodů těhotnou ženu „odklidit“ na bezpečné místo, jak o tom píše Keber (tamtéž). Výběr Říma za účelem konkretizace místa, kam taková žena odcházela, pak Keber vysvětluje následovně: „Da je bil cilj takih in podobnih odhajanj po vzorcu *iti nekam, iti v kraj*

x v tem primeru izbran prav *Rim*, je možno razložiti s tem, da je to najbolj znano krščansko romarsko mesto, kar dokazujeta tudi pregovor *Vse poti vodijo v Rim* in sam izraz *romar*“ (tamtéž). Předpokládáme, že proces vzniku posuzovaného chorvatského frazému je analogický popsanému slovinskému frazému (oba jazyky jsou v bezprostředním sousedství a v dialektologickém plánu dochází k plynu- lému přechodu slovinských nářečí v kajkavská nářečí chorvatštiny). Jedinou analogii v jiných jazycích nachází Keber už pouze v němčině: *sie ist nach Rom gereist* „ona je rodila“ (tamtéž), čímž se dotváří kontinuální, historicky přísně katolický německo/rakousko-slovinsko-chorvatský prostor, kde se frazém s toponymem *Řím* v popsaném smyslu vyskytuje.

Přirovnání *vypravovat se jako vrabci z Čech* „složitě a v podstatě zbytečně dlouho se oblékat, připravovat věci s sebou a stále nechtěně oddalovat svůj odchod, popř. zdržovat druhého“ (SČFI-P: 393) nemá svým zobecněným významem „pomalé konání“ s použitým toponymem žádnou souvislost. Pravá strana přirovnání obsahuje pojmenování jednoho z nejběžnějších ptáků, který bývá součástí řady frazémů bez výraznější logické souvislosti s frazeologickým významem. Celé přirovnání by na první pohled mohlo odkazovat na houfování vrabců před podzimním stěhováním do teplejších oblastí, avšak vrabec domácí (*Passer domesticus*) je pták stálý (srov. např. Dungel – Hudec 2001: 220), takže tato motivace nepřichází v úvahu. Kromě SČFI má frazém zachycen i F. Kott u hesla *Čechy* (Kott 1878: 168).

Frazémy vyjadřující neobvyklé, podivínské chování jsme s ohledem na jejich významovou stránku popsali v kapitole 4.2 Sémantický aspekt, podkapitola 4.2.4 Onomaziologické kategorie s negativní evaluací. V této části práce podrobněji představíme dva chorvatské a jeden bulharský frazém s touto sémantikou. Konkretizací příslovečného určení místa u frazémů typu *biti zreo za ludnicu/psihijatriju* vlastním jménem města, městečka nebo městské části, o kterých se všeobecně ví, že se na jejich území nachází psychiatrická klinika, dostáváme syntagmata jako např. *zreo za Stenjevec* s častější kajkavskou fonetickou variantou *Stenjevec* (viz HJK), „lud, poludio, nenormalan“ (FRHSJ: 645) nebo *zreo u Vrapče* „neuravnotežen, u lošem psihičkom stanju, psihički bolestan“ (HFR: 299). Co se týče těchto dvou chorvatských urbenym, jedná se ve skutečnosti o tutéž kliniku, jež se nachází v záhřebské čtvrti Vrapče, která je administrativně součástí městské části Podsused-Vrapče. Stenjevec je od jihu sousední městská část. Abychom se pokusili objasnit, proč je u Matešiče pouze Stenjevec, zatímco u Menacové a kol. pouze Vrapče, ocitujeme několik vět z historie příslušné kliniky: „Zavod za umobolne Stenjevec, odnosno Psihijatrijska bolnica Vrapče, a od 2011. godine Klinika za psihijatriju Vrapče nije nastala slučajno (...)“, a dále: „Zavod za umobolne Stenjevec, odnosno Klinika za psihijatriju Vrapče, sagrađena je, nakon tridesetogodišnjih rasprava i priprema, 1878/79. godine. (...) O otvaranju Zavoda nema nekih zabilješki. Jedino su dnevne

4 Analýza českých, chorvatských a bulharských frazémů ...

novine (Narodne novine, Obzor i Agramer Zeitung) pisale da su iz »ludničkog razdjela Opće bolnice braće milosrdne u Zagrebu« prevezeni »omnibusima i fijaakerima« umobolnici u »stenjevačku ludnicu« (viz Osnutak). Obě urbonyma tak byla v určité době součástí oficiálního pojmenování inkriminované psychiatrické kliniky. Stenjevec je její starší synekdochické označení, Vrapče současné pojmenování.

V bulharských frazeologických slovnících žádnou analogii nenalezneme, Ana Vasungová ale zachytila frazém *за Карлуково сѐм* (Vasung 2012: 61). Bulharský jazykový korpus k lemmatu Карлуково vyhledá 18 výskytů, avšak pouze jeden jediný představuje frazeologické užití:

BNK:

... красиво ли бяха облечени? Красиво. Я сега се ти облечи така де? Веднага ще те пъкнат в Карлуково. Хората обичат всички да си приличат и ги хваща яд, когато някой нарочно се прави различен.

Google (cit. dle Vasung 2012: 61):

Не тя а ти си едно мекере на македонските тайни служби ... или си действително за Карлуково!!

Karlukovo je malá lokalita, která se nachází severovýchodně od Sofie v rámci občiny Lukovit, Lovečská oblast. Psychiatrická klinika tam byla založena v roce 1902, tehdy při karlukovském klášteře, dnes je státní institucí (viz Karlukovo).

Bulharský tzv. minimální frazém *на Франкфурт на Майн* „много далече“ (NFRBE: 172) vyjadřuje velkou vzdálenost (lokalizaci ve smyslu „být daleko“), podobně jako v případě synonymního *в Диарбекир* zařazeného ovšem do předchozí skupiny. Motivací tu opět nebude nějaká extrémní vzdálenost německého Frankfurtu (něm. Frankfurt am Main)¹⁴¹ – jistě by se našla města, která jsou všeobecně známá a přitom od bulharského území mnohem vzdálenější. Konotace německého města s uvedeným významem je daná paronymickým vztahem jména německé řeky Main (čes. Mohan) a bulharského slangového výrazu *на майната си* „някъде много далече“ (BTR 2005: 431). O klíčové důležitosti přídomku *на Майн* pro vyznění celého frazému svědčí i to, že tyto přídomky se zpravidla do frazému s vlastním jménem lokality kvůli pochopitelnému zjednodušení celé struktury nedostanou (viz výše např. český frazém *dopadnout/pochodit jako sedláci u Chlumce* – nikoliv ... **u Chlumce nad Cidlinou*).

141 Vzdálenost vzdušnou čarou ze Sofie do Frankfurtu nad Mohanem je přibližně 1350 km.

Vymezení určitého prostoru lze učinit například stanovením počátečního a koncového bodu. Takovou strukturu mají tři frazémy.

Prvním je nominální bulharský frazém *от Япония до Патагония* „по целия свят“ (NFRBE: 200), jehož choronymní komponenty (název východoasijského ostrovního státu ležícího na severní polokouli – název území v jižní Argentíně, tj. na jižní polokouli) vymezují představu co největšího rozsahu ve světovém měřítku, frazém je tedy použitelný pro globální vymezení.

Druhým je strukturně analogický chorvatský frazém *od Triglava do Devdelije* vymezující za pomoci kombinace oronymního a oikonymního komponentu bývalou Jugoslávii (podrobněji jsme jej analyzovali v podkapitole 4.2.3). Z dnešního pohledu je zajímavé, že ani jeden denotát se nenachází na chorvatském nebo chorvatštinou pokrytém území – Triglav v Julských Alpách je nejvyšší vrchol Slovinska a bývalé Jugoslávie (2864 m n. m.), Gevgelija (mak. Гевгелија) je hospodářsky důležité město na jihovýchodě Severní Makedonie na hranici s Řeckem.

Třetím je opět strukturně analogický český frazém *od Šumavy k Tatrám* „vyjádření, že nějaká činnost se týkala území bývalé Československé republiky od jednoho konce na druhý“ (SČFI-VN: 352), jenž obsahuje oronymní komponenty vymezující metaforicky pouze rozsah Československa, frazém je tedy – stejně jako ten předchozí – použitelný pouze pro regionální vymezení, navíc jednoho konkrétního území.¹⁴² Frazémem se podrobně zabýval Slavomír Utěšený, který si mj. všiml poměrně nepřesných „krajních“ bodů vymezení (Šumava je na jihozápadě Čech, ale Tatry jsou na severu centrální části Slovenska): „Stále více nám v něm však vadí, že [frazém – pozn. P.K.] jaksí pomíjí celé východní Slovensko. Nesmíme ovšem zapomenout na to, že ví-li dnes každý český školák dobře o Dukle a Vihorlatu, v dobách, kdy bylo Slovensko jen uherskou Horní zemí, nedohlédli naši otcové zpravidla dál než k Dunaji a k těm Tatrám. A je třeba mít na paměti i to, že Tatry byly dlouho do 19. století i synonymem názvu Karpaty. (...) Ať v širším, nebo v užším pojetí mohly Tatry vždy zároveň znamenat celé Slovensko (podobně jako řeka Morava moravskou zem)“ (Utěšený 1969: 213).

Poslední frazém, který se vyjadřuje k prostorovým vztahům, je *táhnout se/být (dlouhý) jako Lovosice* 1. „být neobvykle, únavně a příliš dlouhý, do délky protáhlý“ 2. „být nápadně vysoký a hubený“ 3. „trvat nudně nebo únavně a příliš dlouho“ (SČFI-P: 196), s propoziční variantou *Táhne se to jako Lovosice* „je to zdlouhavě nudné a únavné; trvá to příliš a jednotvárně dlouho“ (SČFI-VV: 442). K prostorovému přirovnání tu přibývá ještě faktor času (ve významu 1 oba rysy působí společně, ve významu 2 je přítomen jen rys prostorový, ale ve významu 3 výhradně časový). Lovosice jsou průmyslové město v severních Čechách blízko Litoměřic

142 Srov. např. název výstavy pořádané Regionálním muzeem v Českém Krumlově *Od Šumavy k Tatrám. Historické lidové kroje Československa* (viz Tisková zpráva).

(v bezprostředním sousedství leží rovněž město Terezín, kde se za druhé světové války nacházel nacistický koncentrační tábor). Motivací užití oikonyma *Lovosice* v daném frazému je zřejmě fakt, že město samo má poměrně protáhlý tvar, což v lokálním měřítku může přitahovat pozornost.

Několik českých frazémů zachycených v SČFI obsahuje toponymický komponent *Prčice: jít (s něčím) do háje/k šípku/do Prčic (křen kopat)* 1. „jít pryč a přestat tak naléhat, vadit, obtěžovat ap.; skončit svou kariéru“ 2. „přestat být slibný, uskutečnitelný; porouchat se, rozbít se“ (SČFI-VS: 178, 613); *poslat někoho do háje/k šípku/do Prčic* „odmítnout, odbýt někoho prudce nebo pohrdlivě“ (SČFI-VS: 179); *bejt v Prčících* 1. „být nepříjemně, nepohodlně (a neurčitě, nejasně) daleko“ 2. „být zcela a nepříjemně zmařený, ztracený“ (SČFI-VS: 613) a *Do prdele/Prčic!* „to je velmi nepříjemné, mrzuté a zlobí mě to“ (SČFI-VV: 723). Oikonymum v nich obsažené – jak je patrné z příkladů – velice často představuje přijatelný substituent za tabuový výraz – vulgarismus *prdel*. Sama lokalita Prčice je dnes součástí dvojměstí Sedlec-Prčice a nachází se jižně od Prahy. F. Čermák k Prčicím říká: „Jedinečný případ, kdy naopak frazeologie ovlivnila realitu a vyvolala v život hromadné společensko-sportovní hnutí, představuje dnešní známý pochod Praha–Prčice (realizovaný, resp. zhmotněný a zdoslovněný podle frazému *poslat někoho do Prčic < prdele, resp. jít do Prčic < prdele*)“ (Čermák 2007: 17). Jmenovaný pochod se poprvé realizoval v roce 1966 a v roce 2019 proběhl už jeho 54. ročník.¹⁴³ K jeho popularizaci přispěla i píseň Ivana Mládka s textem Drahomíra Čadka *Praha – Prčice* (viz dále její text), ve své době hojně hraná ve státním rozhlase a dostupná na premiérovém albu Banjo Bandu Ivana Mládka *Dobry den!* (Panton, 1976). Zatímco ve frazémeh se s komponentem *Prčice* zachází zásadně jako s tvarem plurálovým (N *Prčice*, G *Prčic-0*, D *Prčic-ím*...), mimo frazeologii má toto oikonymum formu singuláru feminina (N *Prčice*, G *Prčice*, D *Prčic-i*...). Správnou formu explicitně připomínají i I. Lutterer a R. Šrámek (2004: 233) ve svém výkladu etymologie a vývoje pojmenování *Prčice*. Problematický je tu evidentně synkretismus obou nominativních tvarů, který třeba v chorvatštině není (sg. N *Koprivnic-a*, G *Koprivnic-e*, D *Koprivnic-i*... vs. pl. N *Plitvic-e*, G *Plitvic-a*, D *Plitvic-ama*...) a který tedy v češtině často způsobuje (zejména u obyvatel jiných částí Česka) neznalost správného skloňování – lokalit se sufixem *-ice*, které mají formu singuláru, je v Česku obecně méně, proto je spíše tendence chybovat ve směru sg. → pl. V textu písně se však tato chyba nevyskytuje, takže ji lze s určitou nadsázkou chápat jako v tomto smyslu edukační.

143 Podle české wikipedie trasu zamýšleného turistického pochodu údajně inspirovala paní Běla Dvořáková, která zakladatelům pochodu Jiřímu Dvořákovi a Karlovi Kullemu, marně hledajícím atraktivní cíl ve vzdálenosti kolem 70 kilometrů od Prahy, aby se trasa dala ujít za denního světla, řekla: „Je čas na oběd, běžte s tím už do Prčic!“ (viz Pochod Praha–Prčice).

PRAHA – PRČICE

*Určitě nejsem sportovní typ,
papuče s dýmkou sluší mi líp,
pod vrstvou sádla ztrácí se kost,
při koupi prádla zmítá mnou zlost.*

*Určitě nejsem sportovní typ,
obtíže velké dělá mi shyb,
není mi dána pohyblivost,
jednoho rána řekl jsem: Dost!*

Ref.:

*Mě láká velice
Pochod Praha – Prčice,
zakoupím si střevíce
a hbitě vyrazím.
Jsou plné pohody
ty dálkové pochody,
bez chleba a bez vody
já k cíli dorazím.*

*Určitě nejsem sportovní typ,
zapínám zvolna tepláků zip,
začínám dýchat, začínám žít,
teď mi jen zbývá do Prčice jít.*

Ref.:

Mě láká velice...

4.5.6 Toponymické komponenty ve frazémeh z hlediska původu v komparaci

Zastoupení jednotlivých oblastí původu z hlediska sledovaných jazyků vypadá v kontrastivním souhrnu následovně (pokud se určité toponymum vyskytuje ve více frazémeh, jež jsou zařazeny do různých skupin, je započítáno vícekrát):

Tabulka 29: Toponyma z hlediska původu v komparaci

toponyma ↓ spjatá s: ↓	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
mytologií nebo biblí	8 v 7 frazémeh	3 ve 2 frazémeh	4 ve 3 frazémeh
literaturou, filmem apod.	5 v 6 frazémeh	3 ve 3 frazémeh	2 ve 2 frazémeh
historickými reáliemi	9 v 11 frazémeh	6 v 7 frazémeh	14 v 15 frazémeh
ostatní	34 v 53 frazémeh	49 v 58 frazémeh	31 ve 32 frazémeh
Celkem	56 v 77 frazémeh	61 v 70 frazémeh	51 v 52 frazémeh
CELKEM	168 toponym ve 199 frazeologických jednotkách		

Tabulka 30: Podíly frazémů s toponymy určitého původu

podíl frazémů ↓ spjatých s: ↓	česká frazeologie	chorvatská frazeologie	bulharská frazeologie
mytologií nebo biblí	7, tj. 9,1 %	2, tj. 2,9 %	3, tj. 5,8 %
literaturou, filmem apod.	6, tj. 7,8 %	3, tj. 4,3 %	2, tj. 3,9 %
historickými reáliemi	11, tj. 14,3 %	7, tj. 10,0 %	15, tj. 28,8 %
ostatní	53, tj. 68,8 %	58, tj. 82,8 %	32, tj. 61,5 %
Celkem	77, tj. 100 %	70, tj. 100 %	52, tj. 100 %

Z údajů vyplývá, že ve všech zkoumaných jazycích je frazémů s toponymickými komponenty, které bychom mohli z hlediska původu zařadit mezi mytologické, literární nebo historické, poměrně malé množství – v bulharštině tvoří téměř 40 % zjištěných jednotek, v češtině představují přibližně jednu třetinu zjištěných jednotek a v chorvatštině dokonce jen necelých 20 %. Z těchto tří tematických skupin je pokaždé nejvíce zastoupena skupina obsahující frazémy spjaté s nějakou historickou událostí nebo šířeji motivované historickou realitou. Jejich podíly jsou

však rozličné – zatímco v bulharštině tvoří téměř 30 % celkového počtu frazémů s topokomponentem, v češtině je to přibližně 15 % a v chorvatštině pouhých 10 %. Ostatní dvě skupiny se na celkovém počtu námi sledovaných frazémů podílejí hodnotou, která variuje od tří do devíti procent. Z uvedeného logicky vyplývá, že indiferentní skupina tzv. ostatních frazémů představuje nejvýraznější podíly – v češtině se v zásadě pohybuje kolem 70 % všech frazémů, v chorvatštině podíl převyšuje 80 %, kdežto v bulharštině je jen těsně nad 60 %. Získané výsledky možná překvapí poměrně nízkým podílem frazémů s mytologickým původem, avšak jak u této, tak i u dalších dvou konkretizovaných skupin je třeba mít na zřeteli fakt, že se jedná jen o výsek takových frazémů, provedený na základě toho, že obsahují nějaký toponymický komponent, takže výsledky nemusí být vůbec v souladu s absolutním poměrem, který bychom získali, kdybychom příslušné skupiny členěné dle původu nijak dále (formálně ani sémanticky) nevymezovali.

5 ZÁVĚR

Kontrastivní sonda do specifické oblasti frazeologie – jednotek obsahujících jako jeden ze svých komponentů toponymum – přinesla pozoruhodné výsledky. Nicméně nejprve jsme považovali za důležité představit vývoj frazeologického bádání v prostoru česko-slovenském a jihoslovanském, který jsme završili systematizovaným a komentovaným přehledem frazeologických publikací. Záměrně jsme se přitom soustředili jen na výstupy týkající se příslušné domácí frazeologie a publikace srovnávacího charakteru obsahující alespoň dva jazyky, které jsou předmětem našeho odborného zájmu. Následovala analýza teoretických přístupů, přičemž vedle české, chorvatské a bulharské frazeologie jsme se podrobněji zaměřili i na teorii slovenskou a srbskou, abychom tak získali ucelený obraz o nahlížení na frazeologii v česko-slovenském prostoru na straně jedné a v srbsko-chorvatském na straně druhé. Cílem nám nebyla ani tak snaha přinést nějaký nový výklad toho, co si lze představit pod pojmem frazém, ani reprodukovat již známé postuláty, ale především porovnat jednotlivá „národní“ teoretická pojetí, a to u jazyků, jež nebývají běžně předmětem vzájemných srovnávacích analýz. V další fázi jsme se věnovali problematice vlastních jmen obecně a poté toponym, která jsou spolu s antroponymy nejviditelnějším projevem propriality. V této souvislosti jsme se ve dvou podkapitolách zastavili u otázky nejednoznačného terminologického vymezení zoonym, fytonym a etnonym.

Před vlastní analýzou českých, chorvatských a bulharských frazémů s toponymickým komponentem jsme se nejprve museli vyrovnat s různorodostí zdrojů, z nichž jsme příslušné frazémy shromažďovali. Záměrně jsme se přitom soustředili na důkladnou excerpci z výkladových frazeologických slovníků, především čtyřdílného Slovníku české frazeologie a idiomaticy, dvoudílného Frazeologického slovníku bulharského jazyka, Frazeologického slovníku chorvatského neboli

srbského jazyka a Chorvatského frazeologického slovníku. V některých případech jsme slovníkovou excerpcí doplnili jednotkami z dílčích studií – takto jsme vhodně obohatili především soubor chorvatských frazeologických jednotek. Samotnou analýzu jsme provedli ze čtyř aspektů: formálního, sémantického, motivačního a typologického.

Toponymické komponenty se vyskytovaly v neslovesných, slovesných i větných frazémeh a rovněž v přirovnáních a do syntaktické struktury samotné jednotky byly začleněny celou řadou způsobů. Na základě toho jsme identifikovali množství strukturních modelů frazeologických jednotek s toponymem. Sémantický aspekt jsme zkoumali v rámci padesáti šesti tzv. onomaziologických kategorií vytvořených na základě významu shromážděných frazémů. V kapitole o motivačním aspektu jsme se zaměřili na otázku, do jaké míry se toponymický komponent podílí svým konotačním potenciálem na sémantice celé jednotky. Podle toho jsme vytvořili tři kategorie frazémů: se zásadní, slabou a nulovou asociativní motivací. V kapitole o typologickém aspektu jsme toponyma klasifikovali podle jejich charakteru a zjistili jsme, že ve frazémeh se vyskytují především oikonyma (přibližně v polovině případů), v menší míře choronyma, v ještě menší urbonyma a že nejmenší podíl vykazují hydronyma a oronyma. Poměrné zastoupení těchto vlastních jmen v rámci jednotlivých národních frazeologií není stejné, avšak v zásadě odráží celkový obraz vzájemného poměru jednotlivých typů toponym. Specifickou skupinu představují tzv. kvazitoponyma, tj. pojmenování mytologických, pohádkových, literárních nebo jiných fiktivních geografických objektů. Jejich smyšlenost ovšem nemusí být vždy jednoznačná nebo snadno určitelná. Náhled do světa frazémů s toponymickými komponenty jsme uzavřeli kapitolou zohledňující aspekt jejich původu. Vymezili jsme v této souvislosti především tři výrazněji se profilující skupiny: frazémy s toponymy mytologického nebo biblického původu, frazémy s toponymy spojenými se sférou literatury, filmu apod. a frazémy s toponymy spojenými s historickými reáliemi.

Budeme rádi, pokud naše monografie poslouží jako základ pro další kontrastivní zkoumání příslušného výseku frazeologie. Nabízí se tu především důsledná a systematická excerpcie korpusových zdrojů, ale i umělecké literatury, tisku, internetových diskusních fór a jiných soudobých komunikátů.

SUMMARY

Toponyms in Czech, Croatian and Bulgarian Phraseology

I.

The main publications covering the respective national phraseologies were created for Czech (Čermák 1982, 1985, 2007), Slovak (Mlacek 1977 [second edition 1984], 2001 [second edition 2007], 2007), Bulgarian (Nicheva 1982, 1987, Kyuvlieva-Mishaykova 1986, Kaldieva-Zaharieva 2013) and under reservation for Croatian as well already (Menac 2007). However, it is just Czech, Bulgarian and Croatian for that a complexly oriented phraseology dictionaries are available.

An exhaustive research of the proprial layer in phraseology in the described languages was conducted by Mária Dobříková (specialized book 2008, second edition 2014), in partial studies by Dominik Raguž (1979), Jozef Mlacek (1981), Josip Matešić (1992/1993), Katarína Habovštiaková (1994), Neda Pintarić (1997), Rudolf Šrámek (2003), Ivor Ripka (2003), Juraj Glovňa (2003), Ružena Žilová (2003), Mária Dobříková (2002, 2005, 2006, 2007), Dimitrina Mihaylova (2008), Nataša Jakop (2014), Erika Kržišnik (2018) and many others. Not enough attention was paid to the analysis of toponymic material in the discussed languages. Besides of our humble contribution (Krejčí 2015, 2017a, 2017b, 2018, 2019), mainly Karel Kučera (1974), Egon Fekete (1996), Marinela Mladenova (Valchanova 2001), Ivana Vidović Bolt and Joanna Szerszunowicz (2008), Mira Menac-Mihalić (2010), Ana Vasung (2012), Mariyana Vitanova (2013) and partly Raditsa Nikodinovska (2018) devoted their attention to this area.

II.

From formal point of view, phrasemes with toponymic component (topocomponent) we collected mainly from the existing phraseological dictionaries of Czech, (Serbo-)Croatian and Bulgarian, have a form of comparison, syntagma (collocation) and (poly)proposition. Ex visceribus, we cannot anticipate the existence of subphrasemes with toponyms (their components are of synsemantic nature only) nor the so-called one-word phrasemes in the form as F. Miko understands them (Miko et al. 1989).

Phrasemes with the structure of comparison

A great amount of the comparisons with a toponymic component in our sample, cca 50%, involve as a comparandum *human*, in others there is either *place*, *situation* or *statement* in this position.

The position of comparatum was occupied in our units by:

- a) independent toponym (type *jako Brno, kao Grčka, како Ерусалим*),
- b) toponym with preposition, connected with some circumstance (type *jako v Kocourkově*),
- c) toponym specifying some feature within the frame of compare syntagmate – as a leading substantive there is almost unconditionally a human or an animal stated (type *jako královna ze Sáby, kao Janko na Kosovu, како свини за Опшова*) and
- d) toponym in the compare clause (type *jako nosit sovy do Athén, kao da je došao iz Zanzibara*).

Phrasemes with a nominal structure of collocation

From the point of syntactic structure, we can divide phrasemes including toponymic component with a nominal structure of collocation into six groups:

1. Syntactic structure of minimal phraseme (prep + TOP)
2. Syntactic structure of a phraseme as multiple-word toponym (TOP[Adj + Subst])
3. Syntactic structure of toponymic binomial (TOP + conj + TOP, resp. prep + TOP + prep + TOP)
4. Syntactic structure Adj + TOP
5. Syntactic structure Subst + TOP
6. Syntactic structure Subst + prep + TOP

Phrasemes with a verbal structure of collocation

A number of phrasemes are of verbal nature in our sample. From the point of involvement of topocomponent into the syntactic structure of phraseme, i.e. based on its function in the sentence, we can divide them into four groups:

1. Syntactic structure TOP = OBJ
2. Syntactic structure TOP ∈ ADV

Summary

- a) Syntactic structure TOP = ADV_{mod}
 - b) Syntactic structure TOP ∈ ADV_{loc}^{dir1} (where to)
 - c) Syntactic structure TOP ∈ ADV_{loc}^{stat} (where)
 - d) Syntactic structure TOP ∈ ADV_{loc}^{dir2} (where from)
3. Syntactic structure TOP ∈ ATR
 4. Syntactic structure TOP ∈ KL^{OBJ}

Phrasemes with a propositional and polypropositional structure

Many phrasemes are of sentential or compound sentential nature in our sample from the respective phraseological dictionaries or other sources. Propositional structure is dominant (f.e. Czech *Už sme/j sme z Prahy doma!*, Croatian *Puno je vode proteklo Savom* or Bulgarian *Свършил у Италия зад коша*). Polypropositional structure is present in lower extent (f.e. Bulgarian *Ходил в/на Стамбул, а царя не видял* or Czech *Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm*), in isolated cases polypropositional intersubjectual can be found (Czech *Jak je ti, Rakousko? – Ouzko!*), even though intersubjectivity is only illusive here (answer-back *Ouzko!* is representing an echo).

III.

The semantic side of the collected phraseological units with toponymic component was described using delimitation of different phraseosemantic fields, that is – in line with terminology applied by F. Čermák – identified as *onomasiological category*.

Collected phrasemes with toponymic component constitute 56 onomasiological categories (phraseosemantic fields) in total:

- Onom. cat. “simple, clear”
- Onom. cat. “carefree, pleasant, beautiful (place, life)”
- Onom. cat. “ready, done”
- Onom. cat. “to be happy, express happiness”
- Onom. cat. “huge desire”
- Onom. cat. “global attitude”
- Onom. cat. “to become a poet”
- Onom. cat. “immediate material happiness”
- Onom. cat. “to discover something new”
- Onom. cat. “to make an irreversible decision, to behave bravely, decisively”
- Onom. cat. “to go to sleep”
- Onom. cat. “range, area”
- Onom. cat. “more ways how to achieve the same outcome”
- Onom. cat. “mobilization call”
- Onom. cat. “misinterpretations”
- Onom. cat. “amazement, surprise”

- Onom. cat. “inability to do (good), to change, to finish”
- Onom. cat. “reductant work”
- Onom. cat. “saying, asking about something already known”
- Onom. cat. “omission”
- Onom. cat. “refusal”
- Onom. cat. “to behave strange, not normal”
- Onom. cat. “to lie, cheat”
- Onom. cat. “indifference”
- Onom. cat. “arrogance”
- Onom. cat. “stupidity, barbarism, primitivism”
- Onom. cat. “credulity, dupability, naivety”
- Onom. cat. “decadence, downfall, moral corruption, disgrace”
- Onom. cat. “confusion, chaos, hustle”
- Onom. cat. “strange person”
- Onom. cat. “difficult, problematic, unfavourable, deadlock situation”
- Onom. cat. “something is not alright”
- Onom. cat. “unfavourable climate condition”
- Onom. cat. “impeding or ongoing physical clash”
- Onom. cat. “harsh, bad experience”
- Onom. cat. “unsatisfaction with any solution”
- Onom. cat. “financial factor, indebtedness, destitution”
- Onom. cat. “being unworthy”
- Onom. cat. “to seduce somebody”
- Onom. cat. “to divorce”
- Onom. cat. “to change manner of life”
- Onom. cat. “to die”
- Onom. cat. “physical appearance”
- Onom. cat. “female-specific physiological processes”
- Onom. cat. “to break something”
- Onom. cat. “huge distance”
- Onom. cat. “small amount”
- Onom. cat. “small, tight space”
- Onom. cat. “time factor”
- Onom. cat. “high level, intensity of something”
- Onom. cat. “unpleasant smell”
- Onom. cat. “prostration, excuse”
- Onom. cat. “to be jailed”
- Onom. cat. “departure, absence”
- Onom. cat. “loss”
- Onom. cat. “specific continent, country, region, area; water course; local, national/religious adherence”

IV.

Concerning motivational aspect we aimed mainly at the level of projection of cultural and historical, as well as geographical and morphological, or other association connected with the respective toponymic component into the meaning of the respective phraseological unit. Perception of any event or other phenomenon associated by users of specific language with the respective toponym is to some degree projected into the resulting meaning of the phraseme. This degree can be significant, vague or null – based on this we can speak about essential or strong, weak or null associative motivation.

Essential associative motivation

In case of phrasemes with toponymic component that is – regarding association that are invoked by itself – according to our opinion participating significantly on the meaning of the whole unit, topocomponent is often designating area, that is generally connected f.e. with prison or other restrictive institution, with psychiatric clinic or other similar institution, with cemetery... Toponym can be used for its semantic transparency (often from the point of language reality only illusive, shallow, therefore it is a functional toponym or for this aim constructed quasi-toponym) or other stylistic features (humour, rhythm, rhyme...), that are unambiguously identified by the speakers of the respective language. Toponym can be also used for unambiguous, i.e. at least in given language area widely known historical, biblical or other mythological connotations, unambiguous, i.e. widely known geographical and social or climate connotation or widely understandable delimitation of some area.

Weak associative motivation

Phrasemes with toponymic component that is – regarding associations that are invoked by itself – according to our opinion participating only limitedly, weakly on the meaning of the whole unit, are f.e. various language mutations on phraseme *objevit Ameriku*;¹⁴⁴ connection of the Americas and something new, relatively recently discovered, is notorious, however the all-over semantics of this phraseme (connected with naivety, crudeness, eventually arrogance) is not directly connected with the association that comes to one's mind in connection with America.

Null associative motivation

Phraseme with toponymic component that is – regarding associations that are invoked by itself (if there are any at all) – according to our opinion is not participating on the meaning of the whole unit, are f.e. Czech phrasemes *vypravovat se jako vrabci z Čech*; *nosit sovy do Athén*; *Všechny cesty vedou do Říma*; *Byli jsme před*

144 “To discover America” similar meaning to *reinvent the wheel* used in English.

Rakouskem, budeme i po něm, Croatian phrasemes dužan kao Grčka; kao da je došao iz Zanzibara; briga koga što Mađarska nema more/mora; Nešto je trulo u državi Danskoj or Bulgarian phrasemes в Цариград живял, царя не видял; нерде Шам, нерде Багдад; като свини за Оршова; търся към Душан от Ниш.

V.

Typology of toponymic components is derived from the understanding of toponyms as a class of proper nouns, that is part of the superior class of geonyms (and that part of the superior class of abionyms – see Šrámek 1999) and at the same time divided into narrowly-specified subclasses based on the kind of the geographical object this toponym is naming. It is obvious from the collected material found mainly in the respective phraseological dictionaries that oikonoms (68) are the most prone to become phraseological components, choronyms (35) and urbonoms (21) are represented there to lesser degree, while hydronoms (8) and oronyms (8) are represented minimally.

Based on the data for the respective national phraseologies it is evident, that in case of two out of three examined languages, the most toponymic component are from the sphere of oikonoms – in case of Czech slightly over half of all toponyms, in case of Bulgarian even around 60%. In Croatian their quantity is only about 36%.

Choronyms are in all two out of three examined languages the second most frequent toponymic components. Their percentage share is, however, varying – while in Czech and Bulgarian it is 21–23%, in Croatian it is about 36%, that is the same as the number of Croatian oikonoms.

Somewhere in the middle between frequent and infrequent toponyms, there are urbonoms – names of the parts of settlements, i.e. places, that are not independent as towns, but are part of some larger location, often parts of city or districts. We noted the highest portion of urbonoms in Croatian phraseology – 17%. Somewhat lower share of urbonoms is in Czech – almost 14% – and Bulgarian phraseology (not exceeding one tenth).

The second least frequent topocomponents are hydronoms. The share of hydronoms is 5–7%, and we have not found any component that would designate other water source other than the mentioned rivers.

The least frequent in the examined national phraseologies in the role of topocomponent are oronyms. Their share never exceeded 6%. The fact, that no terrain elevation is typical for international phraseology (and therefore included in all the examined national phraseologies like hydronym *Rubicon* or oikonym *Sodom* and *Gomorrhah*), suggests, that these elevations are very diverse in sense of historical circumstances and localization.

Toponyms and quasi-toponyms

Besides the six exemptions (choronyms *Tramtárie* [Czech], *Tunguzija* and *Dembelija* [Croatian], urbonyms *Boevtsi* and *Boychevtsi* [Bulgarian] and hydronym *Léthé* [Czech]) the quasi-toponyms we found are names of settlements, i.e. oikonoms. As we are dealing with fictive names, we examined the possible motivation of their creation. Based on this criterium we divided our quasi-toponyms into 2 groups:

1) in the first group, there are toponyms with denotate that is not existing, therefore there are the authentic or undisputed quasi-toponyms. There are 7 of them in our sample:

Léthé, Tramtárie/tramtárie, Dembelija/dembelija, Kocourkov, Zlámaná Lhota, Hovžzí Lhota, Спѣхуѣ

2) in the second group, there are toponyms with denotate that exists, but:

2a) such toponyms are included in the phrasemes deliberately for their functionally convenient (appropriate) form; therefore we can track the semasiological process of creation (there are 9 such toponymic components in our sample):

Спанчевци, Брусѣ, Плачковци, Боевци, Бойчевци – Плачковци, Радоусы, Дрѣзданы – Beroun, Tunguzija

or

2b) the sameness of toponymic component of the phraseme and real settlement is accidental (what can be only assumed, based on the commentaries in the respective dictionaries), and therefore we cannot anticipate onomasiological process of creation (there are 3 such toponymic components in our sample, in case of the first two as real paronomasia, third as the so-called pseudo-etymological proprium, based on classification of J. Glovňa [2003]):

Nemanice, Vystrkov, Hajany/hajany

In case 1) these are indisputably *quasi-toponyms* we can label as *authentic*.

In case 2a) we can talk about toponyms, however the chosen propria are on the first sight by their semantically transparent creation considered (or can be considered) as fictive toponyms, so we understand them as “artificial” or “virtual” quasi-toponyms, “quasi-quasi-toponyms”.

However, in case 2b) situation is not that simple, as process of creation of such phraseme, including its toponymic component, is – according to lexicological authorities – like the one in case 1), i.e. it is deliberately constructed as functionally appropriate quasi-toponym, that is not motivated by existence of identical, in real world existing model. Such explanation is supported f.e. by commentary in SČFI for (quasi-)oikonoms *Nemanice* or *Hajany*. The problem of this group is well described by K. Kučera (1974) – even though he is speaking about Czech examples, we can apply his words to situation in other languages as well: “(...) it is more a wordplay created either by playful understanding of etymology of local name already existing, or creation of certain constructs, i.e. artificial forms imitating real geographical names. We cannot deny the possibility that in some cases the

form nowadays in use is a product of both processes, from both sides, so a double, particularly interesting wordplay was created.”

VI.

For classification according to origin of toponymic components from phrasemes collected for this paper, we have chosen the following categories:

1) toponyms connected with mythology or Bible, i.e. such topocomponents that are parts of replica or phrasemes originating in mythology in general or the Holy Scripture,

2) toponyms connected with literature, movies etc., i.e. such topocomponents that are parts of replica or phrasemes originating in literature (however not oral tradition), movies, or even in modern music production,

3) toponyms connected with historical circumstances, i.e. such topocomponents that are parts of replica or phrasemes originating in specific historical affairs (however, not Biblical ones),

4) other toponyms, i.e. such topocomponents that cannot be included in either of the above stated categories.

Ad 1) Topocomponent connected with mythology or Bible is included in relatively small number of phrasemes (12 of 199, i.e. 6.0 %). All phraseological dictionaries of the examined languages note binomial phraseme *Sodom and Gomorrah*. In Czech and Croatian phraseology also phrasemes including toponym *Babylon* are noted (in Bulgarian phrasemes found in dictionaries only its derivatives). Other Biblical toponyms are naturally connected mainly with geography of Israel (Israel, Jerusalem, Bethlehem, Tabor), exception is the already mentioned Babylon and Sheba). Surprisingly low portion of toponyms is of non-Biblical mythological origin – we noted only quasi-hydronym *Lethe* in Czech phraseology and choronym *Arcadia* in Bulgarian phraseology, both originating in Greek mythology. Examples from Czech phraseology clearly dominate here.

Ad 2) Topocomponent connected with literature, movies etc. are present in phraseologies of the examined languages only slightly less than the above-mentioned category (in 11 phrasemes of 199, i.e. 5.5 %). Half of this number is constituted by Czech phrasemes. Croatian and Bulgarian language are represented mainly thanks to their mutation of *the uncle from America* and Shakespeare's *Denmark*. Examples from Czech phraseology are dominating even more than in the previous category, including f.e. quasi-toponyms (*Kocourkov*, *Zlámaná Lhota*) as well as the only example inspired by a movie (*Humpolec*).

Ad 3) Phrasemes including topocomponent connected with a certain historical affair were the most frequent compared to the two above-mentioned categories (33 of 199, i.e. 16.6 %). Bulgarian has the biggest share (almost one half), a somewhat lower number of units can be found in Czech (almost one third), followed by Croatian (circa one fifth). All the phraseological dictionaries of the examined

Summary

languages note phrasemes *to cross the Rubicon* and *to discover America*. In Czech several phrasemes connected with historical (negative) experience from the era of Habsburg rule caught our eye. The most typical Czech historical phrasemes include toponym *Chlumec*. South Slavonic languages are connected by historical experience localized in *Kosovo* – phrasemes referring to lost medieval battle on the Kosovo field can be found in each of them. Bulgarian also has a specific phraseme including oikonym *Batak*, special history has phraseme with oikonym *Chirpan* as well. Historical connotation have also Bulgarian phrasemes connecting two main centres of Christian, later Islamic power with representatives of the respective believe (pope, Byzantine emperor, Ottoman sultan), or state (the Roman Empire, the Byzantine Empire, the Ottoman Empire): *в Рим живял, папата не видял; в Цариград живял, царя не видял; ходил в/на Стамбул, а царя не видял*.

Ad 4) Number of phrasemes including topocomponent that, based on its origin, cannot be connected to any of the preceding sphere, is standing out (143 of 199, i.e. 71.9 %). The most phrasemes of this type can be found in Croatian (more than 40 %), almost the same number of units can be found in Czech and Bulgarian (27–30 %). Phrasemes in this group are naturally very different, connection that can be found in some cases is of phraseosemantic and/or motivational character (typically f.e. phrasemes and components *Sahara* or *Rusko/Sibiř/Sibérie* “Sahara, Russia/Siberia” in Czech and *Afrika* or *Sibir* “Africa, Siberia” in Croatian).

BIBLIOGRAFIE

Prameny

- Fekete 1996:** ФЕКЕТЕ Е. Топонимски елементи у српскохрватским фразеолошким секвенцама. *Ономатолошки прилози*, 12 (1996), 23–30.
- FRBE I:** НИЧЕВА К. – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА С. – ЧОЛАКОВА К. *Фразеологичен речник на българския език. Том I. А–Н*. София: Издателство на БАН 1974.
- FRBE II:** НИЧЕВА К. – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА С. – ЧОЛАКОВА К. *Фразеологичен речник на българския език. Том II. О–Я*. София: Издателство на БАН 1975.
- FRBE02:** НИЧЕВА М. *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив: Издателство „Хермес“ 2002.
- FRBE14:** БАНОВА М. – ДИМОВА С. *Фразеологичен речник на българския език А–Я*. София: Издателство „Бан Мар“ 2014.
- FRBEU:** ВЪТОВ В. *Фразеологичен речник на българския език за ученици*. София: Скорпио 2019.
- FRHSJ:** MATEŠIĆ J. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO Školska knjiga 1982.
- FRSJ:** ОТАШЕВИЋ Ђ. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: ИК Прометеј 2012.
- Genev-Puchaleva 2016:** ГЕНЕВ-ПУХАЛЕВА И. За фразеологичния статус на терминологичните съчетания. *Jihoslovanská frazeologie kontrastivně*. Pavel Krejčí a Elena Krejčová (eds.). Edice Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, č. 453. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2016, 120–129.
- HČSFR:** MENAC A. – SESAR D. – KUCHAR R. *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. Serija Mali frazeološki rječnici, br. 14. 2., prošireno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1998.
- HFR:** MENAC A. – FINK ARSOVSKI Ž. – VENTURIN R. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak 2014.

Bibliografie

- HFR03:** MENAC A. – FINK ARSOVSKI Ž. – VENTURIN R. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak 2003.
- HSRPF:** FINK ARSOVSKI Ž. et al. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra 2006.
- ISJ:** МИЛЕНКОВИЋ Т. *Идиоми у српском језику*. Алексинац: Атеље-63 2006.
- Menac-Mihalić 2010:** MENAC-MIHALIĆ M. O hrvatskim dijalektnim frazemima s toponimom kao sastavnicom. *Folia Onomastica Croatica*, 19 (2010), 203–222.
- MFRBE:** ВЪТОВ В. *Малък фразеологичен речник на българския език*. Велико Търново: Издателство „Слово“ 1999.
- NFRBE:** АНКОВА-НИЧЕВА К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ 1993.
- Parizoska 2018:** PARIZOSKA J. Poredbeni frazemi s vlastitim imenima u hrvatskome – korpusni pristup. *Славистички студии*, 18/1 (2018), 139–151.
- Pintarić 1997:** PINTARIĆ N. Pragmatične osobine vlastitih imena u hrvatskom i poljskom jeziku. *Croatica*, XXVII/45–46 (1997), 157–176.
- RBJ 2007:** *Rječnik bosanskog jezika*. I. Čedić (ur.). Sarajevo: Institut za jezik 2007.
- RHJ 2000:** *Rječnik hrvatskoga jezika*. J. Šonje (gl. ur.). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga 2000.
- RHSKJ 1967:** *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, knjiga prva: A–F; knjiga druga: G–K*. Zagreb: Matica hrvatska 1967.
- RSHKJ 1967:** *Речник српскохрватскога књижевног језика, књига прва: А–Е*. Нови Сад: Матица српска 1967.
- RSHKJ 1969:** *Речник српскохрватскога књижевног језика, књига трећа: К–О (косјерић – огранути)*. Нови Сад: Матица српска 1969.
- RSJ 2007:** *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска 2007.
- RSSKJ 2000:** МОСКОВЉЕВИЋ М. *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*. Београд: Гутенбергов Алаксија 2000 (1. изд. 1966).
- SČFI-P:** *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přírovnání*. Hl. red. František Čermák, Jiří Hronek a Jaroslav Machač. Praha: Leda 2009.
- SČFI-VN:** *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. Hl. red. František Čermák, Jiří Hronek a Jaroslav Machač. Praha: Leda 2009.
- SČFI-VS:** *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Hl. red. František Čermák, Jiří Hronek a Jaroslav Machač. Praha: Leda 2009.
- SČFI-VV:** *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Hl. red. František Čermák. Praha: Leda 2009.
- SChČS 1982:** JENÍKOVÁ A. – LEMARIE K. – SEDLÁČEK J. – SÝKOROVÁ S. *Srbocharvátско-český slovník*. Praha: Academia 1982.
- Smiešková 1989:** SMIEŠKOVÁ E. *Malý frazeologický slovník*. Piate vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989.
- SSF:** KEBER J. *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC SAZU 2011.
- SSJČ VI:** *Slovník spisovného jazyka českého VI*. Hl. red. Bohuslav Havránek. 2. vyd. Praha: Academia 1989.
- Válčanova 2001:** ВЪЛЧАНОВА М. За топонимите в славянската фразеология. *K aktuálnym otázkam frazeológie*. Materiály z konferencie Intersemiotický aspekt frazeológie konanej v Nitre dňa 7.–8. decembra 1999. Zostavili Ema Krošláková a Ľubomír Kralčák. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2001, 80–87.

- Vasung 2012:** VASUNG A. O bugarskim i hrvatskim frazemima s toponimskom komponentom (države i gradovi). *Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája I. Főszerkesztő Aleksander Urkom.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szláv és Balti Filológiai Intézet 2012, 60–62.
- Vidović Bolt – Szerszunowicz 2008:** VIDOVIĆ BOLT I. – SZERSZUNOWICZ J. On the Croatian Toponymic Phraseological Units and their Polish Equivalents. *Edukacija dla przyszłości, tom V.* Redakcja naukowa Jan Franciszek Nosowicz, Jolanta Gorbacz-Pazera. Białystok: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku 2008, 135–146.
- VRHJ 2003:** ANIĆ V. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika.* Zagreb: Novi Liber 2003.
- Zaorálek 2009:** ZAORÁLEK J. *Lidová rčení.* 5. vyd. Praha: Nakladatelství Levné knihy 2009.

Sekundární literatura

- Amosova 1963:** АМОСОВА Н. *Основы английской фразеологии.* Ленинград: Издательство Ленинградского университета 1963.
- AMRI 1993:** МУРГОСКИ З. *Англиско-македонски речник на идиоми.* Скопје: Матица македонска 1993.
- Andrejčin – Popov – Ivanov 1953:** АНДРЕЙЧИН Л. – ПОПОВ К. – ИВАНОВ М. *Съвремен български език.* Учебник за I курс на учителските институти. София: Народна просвета 1953.
- Ardeljan 2018:** АРДЕЛЯН О. В. Фразеологизми з компонентом-топонимом в різносистемних мовах. *Наукові записки ЦДПУ. Серія: Філологічні науки*, вип. 165. Ред. кол.: О. А. Семенюк [та ін.]. Кропивницький: «КОД» 2018, 194–203.
- ASCS 2001:** *Akademický slovník cizích slov.* Kolektiv autorů pod vedením Věry Petráčkové a Jiřího Krause. Praha: Academia 2001.
- Avtamova 2013:** АВРАМОВА Ц. *Имена на жители (nomina habitatorum) в съвременния чешки и съвременния български език.* Голяма чешка библиотека. София: Парадигма – Бохемия клуб 2013.
- Bachmannová – Suksov 2007:** BACHMANNOVÁ J. – SUKSOV V. *Jak se to řekne jinde. Česká přísloví a jejich jinojazyčné protějšky.* Praha: Universum 2007.
- Baláková 2011:** BALÁKOVÁ D. *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém).* Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Philosophische Fakultät 2011.
- Baláková – Kováčová 2017:** BALÁKOVÁ D. – KOVÁČOVÁ V. *K výskumu biblickej frazeológie.* Ružomberok: Verbum 2017.
- Barčot 2017:** BARČOT B. *Lingvokulturologija i zoomimska frazeologija.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada 2017.
- Bečka 1934:** BEČKA J. V. Slovesná rčení a sousloví I. *Naše řeč*, 18 (1934), 8–17.
- Bečka 1982:** BEČKA J. V. *Slovník synonym a frazeologismů.* Knihovnička novináře č. 16. 3., oprav. a dopl. vyd. Praha: Novinář 1982.
- Bečka – Šmilauer 1943:** BEČKA J. V. – ŠMILAUER V. Druhy a názvy rozličných spojení slov. *Naše řeč*, 27 (1943), 197–206.
- BFR 2012:** ČORALIĆ Z. – MIDŽIĆ S. *Bosanski frazeološki rječnik.* Bihać: Pedagoški fakultet 2012.
- Bibliografia 1992:** ĐURČO P. – MLACEK J. – SKLADANÁ J. – PROFANTOVÁ Z. *Bibliografia slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie.* Bratislava: Komisia pre výskum frazeológie pri Slovenskom komitáte slavistov 1992.

Bibliografie

- Bibliografija 2010:** FINK ARSOVSKI Ž. – KOVAČEVIĆ V. – HRNJAK A. *Bibliografija hrvatske frazeologije i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb: Knjižna 2010.
- Bibliografija 2011:** КРУМОВА-ЦВЕТКОВА Л. (науч. ред.) и БЛАГОЕВА Д. (отг. ред.): *Библиография на българска лексикология, фразеология и лексикография (1950–2010)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ 2011.
- Bibliografija 2017:** FINK ARSOVSKI Ž. – KOVAČEVIĆ V. – HRNJAK A. *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb: Knjižna 2017.
- Blanár 1996:** BLANÁR V. *Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1996.
- BNFR 2013:** ČORALIĆ Z. *Bosansko-njemački frazeološki rječnik*. Bihać: Pedagoški fakultet 2013.
- Bojadžiev 2002:** БОЯДЖИЕВ Т. *Българска лексикология*. София: ИК „Анубис“ 2002.
- Bojadžiev 2007:** БОЯДЖИЕВ Ж. *Увод в общото езиковедие*. Пето издание. София: Парадигма 2007.
- Borkovcová 2007:** BORKOVCOVÁ L. *Problematika exonym na mapách*. Diplomová práce. Školitel doc. RNDr. Milan Václav Drápela, CSc. Brno: PFF MU 2007.
- BRFR 1974:** КОШЕЛЕВ А. – ЛЕОНИДОВА М. *Българско-руски фразеологичен речник*. София – Москва: Наука и изкуство – Русский язык 1974.
- BTR 2005:** АНДРЕЙЧИН Л. и кол. *Български тълковен речник*. Четвърто издание. Допълнено и преработено от Димитър Попов. София: Наука и изкуство 2005.
- Buffa 1994:** BUFFA F. *Zo severošarišskej frazeológie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1994.
- Bugarski 2009:** BUGARSKI R. *Uvod u opštu lingvistiku*. Sabrana dela, knjiga 6. Beograd: Čigoja štampa 2009.
- Counter 2010:** COUNTER A. J. *Inheritance in Nineteenth-Century French Culture. Wealth, Knowledge and the Family*. New York: LEGENDA – Modern Humanities Research Association and Routledge 2010.
- Crnić Novosel – Opašić 2014:** CRNIĆ NOVOSEL M. – OPAŠIĆ M. Prilog kontrastivnoj analizi hrvatskih i makedonskih frazema s onimskom sastavnicom. *Makedonsko-hrvatski književni, kulturni i jazyčni vrski*. Скопје: Институт за македонска литература 2014, 281–297.
- Čechová a kol. 2011:** ČECHOVÁ M. – DOKULIL M. – HLAUSA Z. – HRBÁČEK J. – HRUŠKOVÁ Z. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozšířené a upravené vydání. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, a. s. 2011.
- Čejka 1992:** ČEJKA M. *Česká lexikologie a lexikografie*. Brno: Masarykova univerzita 1992.
- Čelakovský 1852:** ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Praha: V kommissi u Františka Řivnáce 1852.
- Čelakovský 1893:** ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Uspořádal Jan V. Novák. Praha: Alois Hynek 1893.
- Čelakovský 1949:** ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Díla F. L. Čelakovského, 2. svazek. Uspořádal Karel Dvořák. Praha: Nakladatelství Vyšehrad 1949.
- Čelakovský 1978:** ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Výbor. Edice Slunovrat. Praha: Československý spisovatel 1978.
- Čelakovský 1999:** ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena*

- jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Reprint vydání z r. 1949. Praha: Lika Klub 1999.
- Čermák 1974:** ČERMÁK F. Víceslovná pojmenování typu verbum – substantivum v češtině (Příspěvek k syntagmatice tzv. abstrakt). *Slovo a slovesnost*, 35/4 (1974), 287–306.
- Čermák 1982:** ČERMÁK F. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova 1982.
- Čermák 1985** viz **Filipec – Čermák 1985**.
- Čermák 2007:** ČERMÁK F. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná = Czech and General Phraseology*. Praha: Karolinum 2007.
- Čermák 2010:** ČERMÁK F. *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010.
- Ćoralić – Mujagić 2017:** ĆORALIĆ Z. – MUJAGIĆ M. *O frazeologiji odabranih Ćopićevih djela*. Bihać: Univerzitet u Bihaću, Pedagoški fakultet 2017.
- Daničić 1871:** DANIČIĆ Gj. *Poslovice*. Zagreb: U štampariji Drag. Albrechta 1871.
- Daničić 1996:** DANIČIĆ Gj. *Poslovice*. Reprint izdanja iz 1871. godine. Beograd: Međunarodni slavistički centar 1996.
- Dobříková 1997:** DOBRÍKOVÁ M. Minimálne frazémy v slovenčine a bulharčine. *Frazeologické štúdie II*. Ed. Peter Ďurčo. Bratislava: Esprima 1997, 18–35.
- Dobříková 2001:** DOBRÍKOVÁ M. Antroponymá v slovenskej a bulharskej frazeológii. *K aktuálnym otázkam frazeológie*. Materiály z konferencie Intersemiotický aspekt frazeológie konanej v Nitre dňa 7.–8. decembra 1999. Zostavili Ema Krošláková a Ľubomír Kralčák. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2001, 88–97.
- Dobříková 2002:** DOBRÍKOVÁ M. Vlastné mená v bulharskej a slovenskej paremiologickej frazeológii. *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca V*. Ed. Ivan Dorovský. Brno: Masarykova univerzita 2002, 230–236.
- Dobříková 2005:** DOBRÍKOVA M. Собственото име във фразеологията. Конкретизация versus индивидуализация. *Юбилеен славистичен сборник*. Съставители: Маринела Вълчанова, Михаела Кузмова и Миглена Михайлова. Благоевград: Югозападен университет „Неофит Рилски“, Филологически факултет 2005, 164–171.
- Dobříková 2006:** DOBRÍKOVÁ M. Apelatívna a propriálna lexika vo frazeológii. *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, svazek 2*. K vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlík a Václav Štěpánek. Red. Václav Štěpánek. Brno: Ústav slavistiky FF MU – Historický ústav AV ČR – Maticе moravská 2006, 1041–1047.
- Dobříková 2007:** DOBRÍKOVÁ M. Pragmatické aspekty fungovania vlastných mien vo frazeológii. *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Ur. Željka Fink Arsovski i Anita Hrnjak. Zagreb: Knjigra 2007, 75–79.
- Dobříková 2008:** DOBRÍKOVÁ M. *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém (na pozadí asymetrie frazeologických koncepcií)*. Bratislava: ASTOR Slovakia 2008.
- Dobříková 2014:** DOBRÍKOVÁ M. *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2014.
- Dolník 1997:** DOLNÍK J. Jazykové princípy vo výstavbe frazém. *Frazeologické štúdie II*. Ed. Peter Ďurčo. Bratislava: Esprima 1997, 36–44.
- Dragićević 2007:** ДРАГИЋЕВИЋ П. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике 2007.
- Dungel – Hudec 2001:** DUNGEL J. – HUDEC K. *Atlas ptáků České a Slovenské republiky*. Praha: Academia 2001.
- Ďurčo 2007:** ĎURČO P. Slovak phraseology. *Phraseologie. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung = Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research*.

Bibliografie

2. Halbband/Volume 2. Herausgegeben von/Edited by Harald Burger, Dmitrij Dobrovoľskij, Peter Kühn, Neal R. Norrick. Berlin – New York: Walter de Gruyter 2007, 728–736. <https://doi.org/10.1515/9783110190762.728>
- ESČ 2002:** KARLÍK P. – NEKULA M. – PLESKALOVÁ J. (eds.) *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002.
- Фекете 1984–1985** viz **Fekete 1984/85**.
- Fekete 1984/85:** ФЕКЕТЕ Е. Антропонимски елементи у српскохрватским фразеолошким јединицама. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII–XXVIII. Нови Сад: Матица српска 1984–1985, 835–843.
- Fekete 1996:** ФЕКЕТЕ Е. Топонимски елементи у српскохрватским фразеолошким секвенцама. *Ономатолошки прилози*, 12 (1996), 23–30.
- FFB 1999:** THOMAI J. – LLOSHI Xh. – HRISTOVA R. – QIRIAZATI K. – MELONASHI A. *Fjalor frazeologjik ballkanik*. Tiranë: Dituria 1999.
- Filipec 1979:** FILIPEC J. К выставбѣ лексикологіе јако лингвистичкѣго ўсеку. *Съпоставително изучаване на частните лексикални системи на славјанските езици в синхрония и дијакрония*. Ред. Емилија Пернишка и Кристалина Чолакова. Софија: Издателство на БАН 1979, 7–22.
- Filipec – Čermák 1985:** FILIPEC J. – ČERMÁK F. *Česká lexikologie*. Praha: Academia 1985.
- Fink Arsovski 2002:** FINK ARSOVSKI Ž. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Knjigra 2002.
- Fink Arsovski – Hrnjak 2007:** [FINK ARSOVSKI Ž. – HRNJAK A.] Josip Matešić. *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Ur. Željka Fink Arsovski i Anita Hrnjak. Zagreb: Knjigra 2007, 17–18.
- Flajšhans 1911:** FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Prísloví staročeská. Sv. 1: A–N*. Praha: Nakladatelství F. Šimáčka 1911.
- Flajšhans 1913:** FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Prísloví staročeská. Sv. 2: O–Ž*. Praha: Nakladatelství F. Šimáčka 1913.
- Flajšhans 2013:** FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Prísloví staročeská, sv. 1: A–N; sv. 2: O–Ž*. Valerij Mokijenko a Ludmila Stěpanova (eds.). Olomouc: Univerzita Palackého 2013.
- FrazTerm 1995:** MLACEK J. – ĎURČO P. et al. *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul 1995.
- FRBEU 2019:** ВЪТОВ В. *Фразеологичен речник на българския език за ученици*. Софија: Издателска къща „Скорпио“ 2019.
- FRMJ I 2003:** ДИМИТРОВСКИ Т. – ШИРИЛОВ Т. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик. Том 1: А–Ј*. Скопје: Огледало 2003.
- FRMJ II 2008:** ШИРИЛОВ Т. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик. Том 2: К–П*. Скопје: Огледало 2008.
- FRMJ III 2009:** ШИРИЛОВ Т. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик. Том 3: Р–Ш*. Скопје: Огледало 2009.
- FRSHJ 1984:** КАШИЋ Ј. – ПЕТРОВИЋ В. – СПАСИЋ Ж. *Фразеолошки речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки*. Нови Сад: Филозофски факултет, Завод за издавање уџбеника 1984.
- FSRBE 2005:** НАНОВА А. *Фразеологичен синонимен речник на българския език А–Я*. Софија: Издателство „Хейзъл“ 2005.

- Furdík 1994:** FURDÍK J. Princíp motivácie vo frazeológii a v derivatológii. Z *problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*. Tom VI. Ed. Mieczysław Basaj, Danuta Rytel. Warszawa: Polska akademia nauk 1994, 7–14.
- Gantar 2007:** GANTAR P. *Stalne besedne zveze v slovenščini. Korpusni pristop*. Lingua slovenica 3. Ljubljana: Založba ZRC 2007. <https://doi.org/10.3986/9789612540364>
- Gazizova – Dmitrijeva 1985:** ГАЗИЗОВА Р. – ДМИТРИЕВА Н. Вторичная номинация лица путем метафоризации зоонима (на материале русского и болгарского языков). *Сопоставительно языковедение*, 10/4 (1985), 27–35.
- Genadieva-Mutafchieva 1959:** ГЕНАДИЕВА-МУТАФЧИЕВА З. Към въпроса за фразеологичните словосъчетания в българския език. *Известия на Института за български език*, кн. VI (1959), 129–163.
- Georgiev 2000:** ГЕОРГИЕВ С. Ономастика. *Енциклопедия на съвременния български език*. Съставители Русин Русинов и Станьо Георгиев. Велико Търново: ИПК „Свети Евтимий патриарх Търновски“ 2000, 280–281.
- Georgiev – Duridanov 1958:** ГЕОРГИЕВ В. – ДУРИДАНОВ И. *Увод в езиковедението*. Учебник за учителските институти. София: Народна просвета 1958.
- Glovňa 2003:** GLOVNĀ J. Kvázipropriá v slovenských parémiách. *Vlastné meno v komunikácii*. 15. slovenská onomastická konferencia Bratislava 6.–7. septembra 2002. Zostavili Pavol Žigo a Milan Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Veda, vydavateľstvo SAV 2003, 245–250.
- Glovňa 2015:** GLOVNĀ J. *Frazeológia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2015.
- Glušac – Majdenić 2019:** GLUŠAC M. – MAJDENIĆ B. Frazemi s imenskom sastavnicom s pragmatičkoga gledišta. *SLAVOFRAZ 2018. Frazeologija, učenje i poučavanje*. Zbornik radova s Međunarodne znanstvene konferencije Slavofraz održane od 19. do 21. travnja 2018. godine u Rijeci. Ur. Željka Macan. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet 2019, 51–63.
- Gunić 2002:** GUNIĆ V. *Na nebu paučina. Bosanske izreke*. Sarajevo: BosniaArs 2002.
- Habovštiaková 1994:** HABOVŠTIAKOVÁ K. Vlastné mená v pranoštikách. *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien*. II. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19.–20. mája 1994. Ed. Ema Krošláková. Bratislava – Nitra: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, 65–68.
- Habovštiaková – Krošláková 1990:** HABOVŠTIAKOVÁ K. – KROŠLÁKOVÁ E. *Človek v zrkadle frazeológie*. Bratislava: Tatran 1990.
- Habovštiaková – Krošláková 1996:** HABOVŠTIAKOVÁ K. – KROŠLÁKOVÁ E. *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1996.
- Hančilová 1963:** HANČILOVÁ M. Příspěvek k analýze víceslovných pojmenování, zvláště frazeologických. Na materiále pro rusko-český a česko-ruský frazeologický slovník. *Česko-slovenská rusistika*, 8 (1963), 71–74.
- Henschel 1993:** HENSCHEL H. *Die Phraseologie der tschechischen Sprache. Ein Handbuch*. Frankfurt/Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien: Peter Lang Verlag 1993.
- Hosák – Šrámek 1970:** HOSÁK L. – ŠRÁMEK R. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I (A–L)*. Praha: Academia 1970.
- HŠČSFR 1986:** MENAC A. – SESAR D. – KUCHAR R. *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Serija Mali frazeološki rječnici, br. 2. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1986.

Bibliografie

- HSFR 1992:** MENAC A. – ROJS J. *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Serija Mali frazeološki rječnici, br. 7. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1992.
- Chocholoušek 1847:** CHOCHOLOUŠEK P. *Kocaurkow, čili Pamětnosti přewelikého města Kocaurkowa a obywatelů geho. Swazek I*. Praha: Tisk a klad Jar. Pofpiffila 1847.
- Cholandi 2010:** ХОЛАНДИ Р. *Зоонимната фразеология в английския и българския език*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“ 2010.
- Jakop 2006:** JAKOP N. *Pragmاتیčna frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC 2006. <https://doi.org/10.3986/9616568493>
- Jakop 2014:** JAKOP N. Dileme ob apelativizaciji pri frazemih z lastnim imenom: kulturološki vidik. *Phraseologie und Kultur = Phraseology and Culture*. Ur. Vida Jesenšek in Dmitrij Dobrovolskij. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta 2014, 207–216.
- Janev 2013:** ЯНЕВ Б. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език (изследване и речник)*. Пловдив: Университетско издателство „Павел Хилендарски“ 2013.
- Jovanović 2004/2006:** ЈОВАНОВИЋ Ј. *Синтакса и стилистика српских народних пословица I–II*. Београд: Јасен 2004, 2006.
- Jovanović 2006:** ЈОВАНОВИЋ Ј. *Књига српских народних пословица I–II*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика 2006.
- Kajčev 2015:** КАЈЧЕВ Н. *Илифија от Варна до Вилах. Хрватското национално възраѓање, сѐрбите и българите (до 1848 г.)*. Софија: Парадигма 2015.
- Калдијева-Захаријева 2013 viz Kaldieva-Zacharieva 2013.**
- Kaldieva-Zacharieva 2013:** КАЛДИЕВА-ЗАХАРИЕВА С. *Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология*. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ 2013.
- Karadžić 1836:** КАРАЏИЋ В. С. *Народне српске пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Цетиње: Народна Штампарија 1836.
- Karadžić 1849:** КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира 1849.
- Karadžić 1933:** КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи и законетке*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије 1933.
- Karadžić 1965:** КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице*. Сабрана дела Вука Караџића, књига девета. Београд: Просвета 1965.
- Karadžić 2015:** *Вукове Српске народне пословице с регистром кључних речи*. Прир. Михаило Шћепановић. Београд: Јасен 2015.
- Kasabov 2013:** КАСАБОВ И. *Българска лексикология и фразеология. Том 3: Проблеми на обштата лексикология*. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ 2013.
- KBFR 1981:** АЛЕКСАНДРОВА З. – БОГДАНОВА П. *Краток български фразеологичен речник*. Софија: Институт за чуждестранни студенти „Г. А. Насър“ 1981.
- KFRMR 1981:** МАРКОВ Б. – ЕРМАКОВА Л. *Краток фразеолошки руско-македонски речник*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“ 1981.
- Kiradžiev 1999:** КИРАДЖИЕВ С. *Енциклопедичен географски речник на България*. Софија: Издателска књига „Петър Берон“ 1999.
- Kjuvlieva-Mišajkova 1986:** КЮВЛИЕВА-МИШАЈКОВА В. *Фразеологизмите в българския*

- език. Библиотека „Родна реч омайна“, кн. 26. София: Държавно издателство „Народна просвета“ 1986.
- Kjувlieva-Mišajkova 1986a:** КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА В. *Устойчивите сравнения в българския език*. София: Издателство на БАН 1986.
- Klajn – Šipka 2007:** КЛАЈН И. – ШИПКА М. *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометей 2007.
- Klajn – Šipka 2010:** КЛАЈН И. – ШИПКА М. *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометей 2010.
- Klimes 1994:** KLIMES L. *Slovník cizích slov*. 5., přepracované a doplněné vydání. Praha: SPN 1994.
- Klötzerová 1997:** KLÖTZEROVÁ P. *Lexikální frazémy v češtině*. Diplomová práce. Školitel prof. PhDr. František Čermák, DrSc. Praha: FF UK 1997.
- Knappová 1974:** KNAPPOVÁ M. O vzniku přísloví z frazeologických spojení. *Slovo a slovesnost*, 35/1 (1974), 15–20.
- Kolenić 1998:** KOLENIĆ Lj. *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek: Pedagoški fakultet 1998.
- Kolenić 2006:** KOLENIĆ Lj. *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*. Osijek: Ogranak Matice hrvatske 2006.
- Konstantinova 1996:** КОНСТАНТИНОВА Ц. Зоонимите и зоонимната лексика в казанлъшката лексика. *Ономастично и етнолингвистично пространство на езика. Астрономи, вентоними, еортоними, зооними, фитоними, хрононими и др.* Сборник в чест на професор Николай Ковачев, том I. Гл. ред. Тодор Балкански. Велико Търново: „Знак '94“ 1996, 213–222.
- Konstantinova 2011:** КОНСТАНТИНОВА Д. *Иронията като начин за възприемане на света (върху материал от българската и словашката фразеология)*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“ 2011.
- Kostov – Vapordžiev 1990:** KOSTOV M. – VAPORDŽIEV V. *Die Phraseologie der bulgarischen Sprache. Ein Handbuch*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie 1990.
- Košková 1998:** KOŠKOVÁ M. *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*. Bratislava: Kultúrny zväz Bulharov a ich priateľov na Slovensku 1998.
- Košková 2003:** KOŠKOVÁ M. K otázke tzv. jednoslovných frazém (So zreteľom na ich lexicografické spracovanie). *Frazeologické štúdie III*. Jozef Mlacek a Peter Ďurčo (eds.). Bratislava: Stimul 2003, 99–104.
- Ковачев 1982 viz Kovačev 1982.**
- Kovačev 1982:** КОВАЧЕВ Н. *Българска ономастика. Наука за собствените имена*. Велико Търново: Великотърновски университет „Кирил и Методий“ 1982.
- Kovačev 1987:** КОВАЧЕВ Н. *Българска ономастика. Наука за собствените имена*. София: Държавно издателство „Наука и изкуство“ 1987.
- Kovačević 2012:** KOVAČEVIĆ B. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2012.
- Krejčí 2006a:** KREJČÍ P. *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*. Brno: Masarykova univerzita 2006.
- Krejčí 2006b:** KREJČÍ P. Teorie idiomatiky a frazeologie v českých a bulharských jazykových příručkách z posledních dvaceti let. *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, svazek 2*. K vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlík a Václav

Bibliografie

- Štěpánek. Red. Václav Štěpánek. Brno: Ústav slavistiky FF MU – Historický ústav AV ČR – Maticе moravská 2006, 1007–1021.
- Krejčí 2015a:** KREJČÍ P. *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*. Brno: Masarykova univerzita 2015. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8004-2015>
- Krejčí 2015b:** КРЕЙЧИ П. Топонимни компоненти в българската и сръбската frazeologia. *Паисиеви четения. Славистика, Пловдив, 29–31 октомври 2015*. Научни трудове, том 53, кн. 1, сб. V, 2015 – Филология. Състав. Жоржета Чолакова и кол. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“ 2015, 70–79.
- Krejčí 2016a:** KREJČÍ P. Česká, slovenská, chorvatská, srbská a bulharská frazeologie v polovině druhé dekady nového století (pokus o srovnávací rekapitulaci). *Jihoslovanská frazeologie kontrastivně*. Pavel Krejčí a Elena Krejčová (eds.). Edice Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, č. 453. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2016, 11–32.
- Krejčí 2016b:** KREJČÍ P. (rec.) Obyvatelská jména v současné češtině a bulharštině. *Opera Slavica. Slavistické rozhledy*, 26/4 (2016), 71–78.
- Krejčí 2017a:** КРЕЙЧИ П. Български и чешки frazeologizmi с топонимни компоненти от frazeosemantično поле „пространство, разстояние“. *Българистични четения – Cezed 2017*. Международна научна конференция, Сегед, Унгария, 8–9 юни 2017 г. Szerkesztők: Balázs L. Gábor, Farkas Baráthi Mónika, Majoros Henrietta. Szeged: JATEPress, Szegedi Tudományegyetem 2017, 185–191.
- Krejčí 2017b:** KREJČÍ P. Toponymické komponenty s příznakem kritiky, posměchu, ironie v české, srbské a bulharské frazeologii. *Славистика*, XXI/1–2 (2017), Београд, 169–175.
- Krejčí 2018:** КРЕЙЧИ П. Регионални и локални топоними у српској, хрватској, бугарској и чешкој frazeologiji. *Јужнословенски филолог*, LXXIV/2 (2018), Београд, 185–198.
- Krejčí 2019:** KREJČÍ P. Kocourkovská fikce v českém prostředí. *SLAVOFRAZ 2019. Percepce nadpřirozena vo frazeológii*. Ed. Mária Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2019, 204–208.
- Krošláková 1997:** KROŠLÁKOVÁ E. Frazeologické prirovnania so zoonymickým komponentom. *Frazeologické štúdie II*. Ed. Peter Ďurčo. Bratislava: Esprima 1997, 103–112.
- Krošláková 2003:** KROŠLÁKOVÁ E. *Kapitoly z frazeológie a veľkomoravskej problematiky*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2003.
- Krumova-Cvetkova – Perniška et al. 2013:** КРУМОВА-ЦВЕТКОВА Л. – БЛАГОЕВА Д. – КОЛКОВСКА С. – ПЕРНИШКА Е. – БОЖИЛОВА М. *Българска лексикология и frazeologia. Том 1: Българска лексикология*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ 2013.
- Kržišnik 2013:** KRŽIŠNIK E. Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Nataša Jakop in Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC 2013, 15–26.
- Kržišnik 2018:** KRŽIŠNIK E. Lastnoimenskost v slovenski frazeologiji. *СЛАВОФРАЗ 2017. Имињата и frazeologijata*. Ур. Катерина Велјановска и Биљана Мирчевска-Бошева. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“ 2018, 25–36.
- Kučeševa 2008:** КУЧЕШЕВА И. Л. Лексико-семантический анализ имен собственных в составе английских и русских frazeологических единиц: лингвокультурологический подход. *Иностранные языки в школе*, № 5 (2008), 81–84.

- Kuchař 1963:** KUCHAŘ J. Základní rysy struktur pojmenování. *Slovo a slovesnost*, 24/2 (1963), 105–114.
- Lalčev 2000** viz **Lalčev 2000**.
- Lalčev 2000:** ЛАЛЧЕВ Д. За произхода и значението на фраземите *гопи тиллелйски* и *гола вода*. За думите и речниците. Лексикографски и лексиколошки четения '98. Ред. Лилия Крумова-Цветкова и Христина Пантелеева. София: Издателство „Диос“ 2000, 378–383.
- Lichtenberg 2001:** LICHTENBERG J. *Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie (mit einem Index zur Geschichte und Etymologie)*. Vergleichende Studien zu den Slavischen Sprachen und Literaturen. Band 8. Frankfurt/Main: Peter Lang Verlag 2001.
- Ljubičić 1994:** LJUBIČIĆ M. O hrvatskim zoonimima: konotativno značenje i frazeologija. *Filologija*, 22–23 (1994), 245–252.
- Lotko 2000:** LOTKO E. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2000.
- Lukić 2006:** LUKIĆ Z. *Bosanska sehara. Poslovice, izreke i fraze u BiH*. Sarajevo: Šahinpašić 2006.
- Lutterer – Kropáček – Huňáček 1976:** LUTTERER I. – KROPÁČEK L. – HUŇÁČEK V. *Původ zeměpisných jmen. Etymologický slovník 1000 vlastních jmen zemí, měst a přírodních objektů z celého světa*. Praha: Mladá fronta 1976.
- Lutterer – Šrámek 2004:** LUTTERER I. – ŠRÁMEK R. *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje*. 2. vyd. Havlíčkův Brod: Tobiáš 2004.
- Magalová 2008:** MAGALOVÁ G. *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2008.
- Magalová 2016:** MAGALOVÁ G. *Frazeológia pre pedagogickú prax*. Trnava: Trnavská univerzita 2016.
- Mahmutović 2012:** MAHMUTOVIĆ A. *Kao frazeološki rječnik. Rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“*. Sarajevo – Zagreb: Dobra knjiga – Synopsis 2012.
- Machač 1967:** MACHAČ J. K lexikologické problematice slovních spojení. *Slovo a slovesnost*, 28/2 (1967), 137–149.
- Majdič 1970:** MAJDIČ V. Frazeologija. *Naši razgledi*, 5 (1970), 138–139.
- Manolova 1999:** МАНОЛОВА Л. *Речник на лингвистичните термини в българския език*. София: Наука и изкуство 1999.
- Maresić – Menac-Mihalić 2008:** MARESIĆ J. – MENAC-MIHALIĆ M. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2008.
- MARI 1993:** МУРГОСКИ З. *Македонско-англиски речник на идиоми*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“ 1993.
- Mašín 1916:** MAŠÍN J. *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady z novějších spisovatelů, z přísloví a z mluvy lidové*. Praha: vlastním nákladem 1916.
- Mašín 1924:** MAŠÍN J. *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady ze spisovatelů novějších i starších a z řeči lidové*. Vydání druhé, opravené a rozmnožené. Praha: Jan Svátek 1924.
- Matešić 1979:** MATEŠIĆ J. O funkciji frazema (na primjeru hrvatskog jezika). *Studia Slavica Hungarica*, XXV/1–4 (1979), 247–253.
- Matešić 1992/93:** MATEŠIĆ J. Frazemi s komponentom vlastitog imena u hrvatskom jeziku. *Filologija*, 20–21 (1992–1993), 293–297.

Bibliografie

- Matković 2004:** MATKOVIĆ D. *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboške na otoku Hvaru*. Jelsa: Ogranak Matice hrvatske 2004.
- MČ2 1986:** *Mluvnice češtiny (2) Tvarosloví*. Red. svazku Miroslav Komárek, Jan Kořenský, Jan Petr, Jarmila Veselková. Praha: Academia 1986.
- Мелерович – Мокijenко 2008** viz **Melerovič – Mokienko 2008**.
- Melerovič – Mokienko 2008:** МЕЛЕРОВИЧ А. М. – МОКИЕНКО В. М. *Семантическая структура фразеологических единиц современного русского языка*. Кострома: Федеральное агентство образования, Костромский государственный университет имени Н. А. Некрасова 2008.
- Melvinger 1989:** MELVINGER J. *Leksikologija*. Osijek: Pedagoški fakultet 1989.
- Menac 1970:** MENAC A. O strukturi frazeologizma. *Jezik*, 18/1 (1970), 1–4.
- Menac 2007:** MENAC A. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra 2007.
- Menac – Menac-Mihalić 2014:** MENAC A. – MENAC-MIHALIĆ M. *Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijskom govoru Splitska u 20. stoljeću*. Zagreb: Knjigra 2014.
- Menac-Mihalić 2003/04:** MENAC-MIHALIĆ M. Hrvatski dijalektni frazemi s antroponomom kao sastavnicom. *Folia Onomastica Croatica*, 12–13 (2003–2004), 361–385.
- Menac-Mihalić 2005:** MENAC-MIHALIĆ M. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb: Školska knjiga 2005.
- Menac-Mihalić 2010:** MENAC-MIHALIĆ M. O hrvatskim dijalektnim frazemima s toponimom kao sastavnicom. *Folia Onomastica Croatica*, 19 (2010), 203–222.
- Menac-Mihalić – Menac 2011:** MENAC-MIHALIĆ M. – MENAC A. *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2011.
- Michajlova 2008:** МИХАЙЛОВА Д. Статус и функция на българските фразеологизми с ономастичен компонент. *Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография. В памет на проф. д-р Кети Анкова-Ничева*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ 2008, 132–138.
- Miko 1978/79:** MIKO F. Frazeológia a kultúra reči. *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 25 (1978–1979), 198–201.
- Miko 1989b** viz **Miko a kol. 1989**.
- Miko a kol. 1989:** MIKO F. – НАВОВŠТИАКОВÁ К. – КАВАБÍКОВÁ J. – КРОŠЛÁКОВÁ Е. – ZELINKOVÁ К. *Frazeológia v škole*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989.
- Milev – Nikolov – Bratkov 2000:** МИЛЕВ А. – НИКОЛОВ Б. – БРАТКОВ Ы. *Речник на чуждите думи в българския език*. Пето издание, допълнено и основно преработено от Е. Пернишка. София: Наука и изкуство 2000.
- Mlacek 1972:** MLACEK J. *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Acta Facultatis philosophicae Universitatis Šafarikanae. Spoločenskovedný zôžit 9. Bratislava: SPN 1972.
- Mlacek 1981:** MLACEK J. Ustálené spojenia s vlastným menom. *Kultúra slova*, XV/8 (1981), 264–270.
- Mlacek 1984:** MLACEK J. *Slovenská frazeológia*. Druhé, doplnené vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984.
- Mlacek 2001:** MLACEK J. *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Edícia Studia Academica Slovaca. Bratislava: Stimul 2001.
- Mlacek 2007:** MLACEK J. *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta 2007.

- Mlacek – Baláková – Kováčová 2009:** MLACEK J. – BALÁKOVÁ D. – KOVÁČOVÁ V. *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta 2009.
- Mokienko 1980:** МОКИЕНКО В. М. *Славянская фразеология*. Москва: Высшая школа 1980.
- Mörtl 2015:** MÖRTL R. *Bosanski frazeološki rječnik pod lupom. Eine Studie zur Funktionalität des Bosnischen Phraseologischen Wörterbuches unter Berücksichtigung der mittelsüdslawischen Phraseologieforschung*. Masterarbeit. Begutachterin Univ.-Prof. Mag. Dr. Ursula Doleschal. Klagenfurt: Universität Klagenfurt, Fakultät für Kulturwissenschaften, Institut für Slawistik 2015.
- Mrhačová 1999:** MRHAČOVÁ E. *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice. Tematický frazeologický slovník I*. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, číslo 124. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra slavistiky 1999.
- Mrhačová 2000:** MRHAČOVÁ E. *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice. Tematický frazeologický slovník II*. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, číslo 135. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra slavistiky 2000.
- Mrhačová 2003:** MRHAČOVÁ E. *Česká a polská přísloví na bázi zooapelativ. Parémie národů slovanských*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané u příležitosti 150. výročí úmrtí F. L. Čelakovského a vydání jeho „Mudrosloví“. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra slavistiky 2003, 107–115.
- Mrhačová 2006:** MRHAČOVÁ E. *Příroda v české frazeologii a idiomatice (Země – Vesmír – Život – Smrt – Barvy – Prostor – Čas)*. *Tematický frazeologický slovník III*. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, číslo 164. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra slavistiky 2006.
- Мршевић-Радовић 1987** viz **Mršević-Radović 1987**.
- Mršević-Radović 1987:** МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Д. *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета 1987.
- Mršević-Radović 2008:** МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Д. *Фразеологија и национална култура*. Библиотека Књижевност и језик, књига 26. Београд: Чигоја штампа 2008.
- MSFR 2007:** ОТАШЕВИЋ Ђ. *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма 2007.
- Mušović 2016:** MUŠOVIĆ A. *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar: Narodna biblioteka „Dositelj Obradović“ 2016.
- Nedkova 2003:** НЕДКОВА Е. *Фразеологично богатство в творчеството на Алеко Константинов (с приложение Речник на фразеологизмите в творчеството на Алеко Константинов и техните съответствия на сръбски и руски език)*. Русе: Лени Ан 2003.
- Nedkova 2006:** НЕДКОВА Е. *Експресивно назоваване на човешки качества посредством фразеологизми с компоненти зооними в българския език. Арnaudов сборник. Доклади и съобщения, т. 4, състав. Р. Русев и др.* Русе: Лени Ан 2006, 328–336.
- Nedkova 2009a:** НЕДКОВА Е. *Помагало по фразеология на българския език*. Русе: Лени Ан 2009.
- Nedkova 2011:** НЕДКОВА Е. *Фразеологизмите като знаци в езика на културата: върху материал от български, сръбски и руски език*. Русе: Лени Ан 2011.
- Ničeva 1982:** НИЧЕВА К. *Българска фразеология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ 1982.
- Ничева 1987** viz **Ničeva 1987**.

Bibliografie

- Ničeva 1987:** НИЧЕВА К. *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство 1987.
- Nikolić 1975:** НИКОЛИЋ Б. Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику. *Наш језик*, XXI/1–2 (1975), 7–13.
- Nikodinovska 2018:** НИКОДИНОВСКА Р. Топонимите во македонските и во италијанските фраземи: сличности и разлики. *СЛАВОФРАЗ 2017. Имињата и фразеологијата*. Ур. Катерина Велјановска и Биљана Мирчевска-Бошева. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“ 2018, 221–232.
- Novokmet 2018:** НОВОКМЕТ С. Називи животиња у настави лексикологије српског језика. *Књижевност и језик*, LXV/1–2 (2018), 107–120. https://doi.org/10.18485/kij.2018.65.1_2.8
- Ološtiak – Ivanová 2013:** OLOŠTIAK M. – IVANOVÁ M. *Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viacslóvné pomenovania)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2013.
- Ondrus 1972:** ONDRUS P. *Slovenská lexikológia II*. Bratislava: SPN 1972.
- Opaić 2014:** OPAŠIĆ M. Biblijski onimi u hrvatskome језику. *Folia Onomastica Croatica*, 23 (2014), 185–208.
- Panoska 1974:** ПАНОСКА Р. *Современ македонски јазик. Дел I*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“ 1974.
- Parcunová 2015:** PARCUNOVÁ E. *Užití slovinských a českých exonym pro evropská toponyma*. Diplomová práce. Školitel Mgr. Pavel Krejčí, Ph.D. Brno: FF MU 2015.
- Parizoska 2018:** PARIZOSKA J. Poredbeni frazemi s vlastitim imenima u hrvatskome – korpusni pristup. *Славистички студии*, 18/1 (2018), 139–151.
- Pavlica 1960:** PAVLICA J. *Frazeološki slovar v petih језиkih: rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*. Ljubljana: Језик in slovstvo 1960.
- Peev 1968:** ПЕЕВ К. Белешки за лексиката и фразеологијата од Струмичко. *Македонски јазик*, XIX (1968), 201–227.
- Peev 1972:** ПЕЕВ К. Фразеолошките изрази во македонскиот јазик. *Македонски јазик*, XXIII (1972), 225–236.
- Pejanović 2010:** ПЕЈАНОВИЋ А. *Фразеологија Горског вијењца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности 2010.
- Pelikán a kol. 2004:** PELIKÁN J. – HAVLÍKOVÁ L. – CHROBÁK T. – RYCHLÍK J. – TEJCHMAN M. – VOJTĚCHOVSKÝ O. *Dějiny Srbska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004.
- Petrova 2016:** ПЕТРОВА С. *Фразеологичните единици в медијната реч: лингвистичен прочит на спортната журналистика*. София: ИК „Феномен“ 2016.
- Petrović 1989:** ПЕТРОВИЋ В. *Новинска фразеологија*. Нови Сад: Књижевна заједница 1989.
- Pintarić 1997:** PINTARIĆ N. Pragmatične osobine vlastitih imena u hrvatskom i poljskom језику. *Croatica*, XXVII/45–46 (1997), 157–176.
- Pintarić 2002:** PINTARIĆ N. *Pragmeme u komunikaciji*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta 2002.
- Pleskalová 2014:** PLESKALOVÁ J. *Vlastní jména osobní v češtině*. Brno: Masarykova univerzita 2014.
- Podolskaja 1988:** ПОДОЛЬСКАЯ Н. В. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: Наука 1988.

- Popov 1983:** ПОПОВ К. *Езикът на Петко Славейков: лексика и фразеология*. Библиотека „Родна реч омайна“, кн. 19. София: Държавно издателство „Народна просвета“ 1983.
- Popović – Stevanović 2006:** POPOVIĆ S. – STEVANOVIĆ M. Srovnání českých a srbských zooapelativních frazémů. *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, svazek 2*. K vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlík a Václav Štěpánek. Red. Václav Štěpánek. Brno: Ústav slavistiky FF MU – Historický ústav AV ČR – Matice moravská 2006, 1049–1070.
- Popovićová 2020:** POPOVIČOVÁ S. *Česká a srbská frazeologie. Na cestě ke dvojjazyčnému frazeologickému slovníku*. Edice Studia philologica pragensia. Praha: Nakladatelství Karolinum 2020.
- Porotnikov 1972:** ПОРОТНИКОВ П. Т. Из уральской зоонимии. *Восточнославянская ономастика*. Ред. Александра В. Суперанская. Москва: Наука 1972, 210–230.
- Radeva 2017:** РАДЕВА В. *Българска лексикология и лексикография*. София: Издателство „Изток – Запад“ 2017.
- Raguž 1979:** RAGUŽ D. Vlastita imena u frazeologiji. *Onomastica Jugoslavica*, VIII (1979), 17–22.
- RHAF 2017:** VIDOVIĆ BOLT I. – BARČOT B. – FINK ARSOVSKI Ž. – KOVAČEVIĆ B. – PINTARIĆ N. – VASUNG A. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb: Školska knjiga 2017.
- RHSFR 1979:** KORAĆ T. – MENAC A. – POPOVIĆ M. – SKLJAROV M. – VENTURIN R. – VOLOS R. *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik. Knj. A–H*. Zagreb: Školska knjiga 1979.
- RHSFR 1980:** KORAĆ T. – MENAC A. – POPOVIĆ M. – SKLJAROV M. – VENTURIN R. – VOLOS R. *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik. Knj. O–Я*. Zagreb: Školska knjiga 1980.
- Ripka 2003:** RIPKA I. Propriá v nárečovej frazeológii. *Vlastné meno v komunikácii*. 15. slovenská onomastická konferencia Bratislava 6.–7. septembra 2002. Zostavili Pavol Žigo a Milan Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Veda, vydavateľstvo SAV 2003, 239–243.
- Rychlík 2000:** RYCHLÍK J. *Dějiny Bulharska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2000.
- ŠČFI-OS:** *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Hl. red. František Čermák. Praha: Leda 2016.
- Sendek 2007:** SENDEK R. *Studia z frazeologii bulgarskiej i macedoňskiej*. Kraków: Wydawnictwo Scriptum 2007.
- Simeon 1969:** SIMEON R. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I. A–O; II. P–Ž*. Zagreb: Matica hrvatska 1969.
- Simonović 1959:** СИМОНОВИЋ Д. *Ботанички речник научних и народних имена биљака са именима на руском, енглеском, немачком и француском језику*. Београд: Научно дело 1959.
- Skladaná 1993:** SKLADANÁ J. *Frazeologický fond slovenčiny v predpisovnom období*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1993.
- Skladaná 1994:** SKLADANÁ J. Konotačný príznak vo frazémach s vlastnými menami z diachrónneho aspektu. *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien*. 11. slovenská onomastická konferencia, Nitra 19.–20. mája 1994. Ed. Ema Krošláková. Bratislava – Nitra: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, 61–64.

Bibliografie

- Skok 1971:** SKOK P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga prva A–J*. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1971.
- Skok 1972:** SKOK P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga druga K–poni*. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1972.
- Slavejkov 1889:** СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи, част 1*. Пловдив: Единство 1889.
- Slavejkov 1897:** СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи, част 2*. София: Иван П. Даскалов и сие 1897.
- Slavejkov 1954/1972:** СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Михаил Арнаудов. София: Български писател 1954, 1972.
- Slavejkov 1982:** СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Съчинения – пълно събрание, том 6: Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Цветана Унджиева и др. Състав. Цветана Македонска. София: Издателство на БАН 1982.
- Slavejkov 1998:** СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български пословици*. Подб. Игор Шметов. София: Фама 1998.
- Slavejkov 2003:** СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Михаил Арнаудов. Състав. Иван Гранитски. София: Захарий Стоянов 2003.
- SLAVOFRAZ 2019:** *SLAVOFRAZ 2019. Percepcia nadprirodzena vo frazeológii*. Ed. Mária Dobríková. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2019.
- SlovTopTerm 2013:** *Slovník toponymické terminologie pro standardizaci geografických jmen*. Verze 1.02. Praha: Návoslovná komise ČÚŽK 2013.
- Smiešková 1989:** SMIEŠKOVÁ E. *Malý frazeologický slovník*. Piate vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989.
- Smith 1923:** SMITH L. P. *English Idioms*. Oxford: Clarendon Press 1923.
- Spagińska-Pruszk 2005:** SPAGIŃSKA-PRUSZAK A. *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej. Z problematyki językowego obrazu świata*. Drugie poprawione wydanie. Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM 2005.
- Stamatoski 1965:** СТАМАТОСКИ Т. Белешки за фразеологијата на нашиот јазик. *Литературен зборник*, XII/6 (1965), 18–20.
- Stamatoski 1969:** СТАМАТОСКИ Т. Прашања на фразеологијата за нашиот јазик. *Литературен зборник*, XVI/3 (1969), 1–7.
- Stojčev 1997:** СТОЈЧЕВ С. Лексикални идиоми? *Обичност и многообразие на славянските езици*. Сборник в чест на проф. Иван Леков. София: Академично славистично дружество 1997, 259–264.
- Stojkov – Andrejčin – Popov 1952:** СТОЈКОВ С. – АНДРЕЈЧИН Л. – ПОПОВ К. *Български език за X и XI клас на средните общообразователни училища*. София: Народна просвета 1952.
- Suhadolnik 1960/61:** SUHADOLNIK S. (rec.) Josip Pavlica: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. *Jezik in slovstvo*, 6/6 (1960–1961), 200–205.
- Superanskaja 1973:** СУПЕРАНСКАЯ А. В. *Общая теория имени собственного*. Москва: Наука 1973.
- Svítková 2013:** SVÍTKOVÁ M. *Teoretické východiská a smerovanie záhrebskej frazeolo-*

- gickej školy. *Philologica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, LXXI (2013). Bratislava 2013, 197–203.
- SVÍTKOVÁ 2015:** SVÍTKOVÁ M. *Hudobné nástroje ako komponenty slovenských a chorvátskych frazém*. Dizertačná práca. Školiteľka doc. PhDr. Mária Dobříková, CSc. Bratislava: FF UK 2015.
- Svoboda et al. 1973:** SVOBODA J. – ŠMILAUER V. – OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ L. – OLIVA K. – WITKOWSKI T. *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky*. Zpravodaj místopisné komise ČSAV, č. 14. Praha: Místopisná komise ČSAV 1973.
- Szerszunowicz 2008:** SZERSZUNOWICZ J. Decoding Phraseological Units as a Socio-linguistic Problem (on the Example of Onomastic Idioms). *Nation and Language Modern Aspects of Socio-linguistic Development, Third Conference*. Kaunas: Kauno technologijos universiteto, Panevėžys Institute Centre of Languages 2008, 118–121.
- Szerszunowicz 2011:** SZERSZUNOWICZ J. *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2011.
- Šćepanović 1997:** ШЋЕПАНОВИЋ М. Ономастичке категорије и српска ономастичка терминологија. *Књижевност и језик*, XLV/2–3 (1997), 65–69.
- Šćepanović 2002:** ШЋЕПАНОВИЋ М. Зооним као ономастички термин. *Српски језик*, VII/1–2 (2002), 321–326.
- Šiljak-Jesenković 2003:** ŠILJAK-JESENKOVIĆ A. *Nad turskim i bosanskim frazionom. Semantički, sintaktički, lingvostilistički i sociolingvistički aspekt*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu 2003.
- Šimunović 2009:** ŠIMUNOVIĆ P. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga 2009.
- Šklifov 2016:** ШКЛИФОВ Б. *Фразеологичен речник на говора на село Черешница, Костурско*. Софија: Издателство „Изток – Запад“ 2016.
- Šrámek 1981:** ŠRÁMEK R. Das onymische und das appellativische Objekt. *Proceedings of the 13th International Congress of Onomastic Sciences, Vol. II*. Edit. Kazimierz Rymut. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Państwowe Wydawnictwo Nauk 1981, 503–511.
- Šrámek 1994:** ŠRÁMEK R. Paradigma onomastiky. *Jazykovédné aktuality*, 31/1–2 (1994), 5–20.
- Šrámek 1999:** ŠRÁMEK R. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita 1999.
- Šrámek 2003:** ŠRÁMEK R. Propria ve frazémeh a příslovích. *Parémie národů slovanských*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 20.–21. 11. 2002 u příležitosti 150. výročí úmrtí F. L. Čelakovského a vydání jeho „Mudrosloví“. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta 2003, 61–66.
- Štrbac 2018:** ШТРБАЦ Г. *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду 2018.
- Tanović 2000:** TANOVIĆ I. *Frazeologija bosanskoga jezika*. Sarajevo: Dom štampe Zenica 2000.
- Todorova 2015:** ТОДОРОВА М. *Типологија и својства на устојчиви словосъчетания в българския език. Глаголни фразеологизми*. Дисертация за присъждане на образователната и научната степен „доктор“. Научен ръководител проф. д-р Светла Коева. Софија: БАН – Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, секция по компютърна лингвистика 2015.

- Toporišič 1973/74:** TOPORIŠIČ J. K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo*, 19/8 (1973–1974), 295–305.
- Trup 1994:** TRUP L. *Slovenské frazémy v piatich jazykoch: čeština, angličtina, nemčina, francúzština, španielčina*. Bratislava: IRIS 1994.
- Tvrđý 1931:** TVRĐÝ P. *Slovenský frazeologický slovník*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1931.
- Uhláriková 2021:** UHLÁRIKOVÁ J. *Somatická frazeológia v slovenčine a srbčine*. Nový Sad: Filozofická fakulta v Novom Sade 2021.
- Vajs – Zečević 1994:** VAJS N. – ZEČEVIĆ V. Frazeologija u rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *Filologija*, 22–23 (1994), 175–183.
- Vasung 2012:** VASUNG A. O bugarskim i hrvatskim frazemima s toponimskom komponentom (države i gradovi). *Fiatat Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája I. Főszerkesztő Aleksander Urkom*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szláv és Balti Filológiai Intézet 2012, 60–62.
- Válčanová 2001:** ВЪЛЧАНОВА М. За топонимите в славянската frazeologija. *K aktuálnym otázkam frazeológie*. Materiály z konferencie Intersemiotický aspekt frazeológie konanej v Nitre dňa 7.–8. decembra 1999. Zostavili Ema Krošláková a Lubomír Kralčák. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2001, 80–87.
- Vátov 1998:** ВЪТОВ В. *Лексикология на българския език. Лексемика, ономастика, frazeologija, лексикография*. Велико Търново: Абагар 1998.
- Vátov 2002:** ВЪТОВ В. *Библията в езика ни. Речник на frazeологизмите с библијски произход*. Велико Търново: Издателство „Слово“ 2002.
- Veljanovska 2006:** ВЕЛЈАНОВСКА К. *Frazeолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на соматската frazeologija*. Куманово: Македонска ризница 2006.
- Veljanovska – Mirčevska-Boševa 2021:** ВЕЛЈАНОВСКА К. – МИРЧЕВСКА-БОШЕВА Б. *Имињата во македонската frazeologija*. Скопје: Антолог 2021.
- Velkovska 2002:** ВЕЛКОВСКА С. *Белешки за македонска frazeologija*. Јазикот наш денешен, кн. 8. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ 2002.
- Velkovska 2008:** ВЕЛКОВСКА С. *Македонска frazeologija со мал frazeолошки речник*. Скопје: Снежана Велковска 2008.
- Vidoeski et al. 1983:** ВИДОЕСКИ Б. и др. *Основен систем и терминологија на словенската ономастика*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1983.
- Vidović Bolt 2011:** VIDOVIĆ BOLT I. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada 2011.
- Vidović Bolt – Szerszunowicz 2008:** VIDOVIĆ BOLT I. – SZERSZUNOWICZ J. On the Croatian Toponymic Phraseological Units and their Polish Equivalents. *Edukacija dla przyszłości, tom V*. Redakcja naukowa Jan Franciszek Nosowicz, Jolanta Gorbacz-Pazera. Białystok: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku 2008, 135–146.
- Vitanova 2013:** ВИТАНОВА М. Город и село во frazeологии и диалектах болгарского јазика. *Славянский мир в третьем тысячелетии. К 1150-летию славянской письменности. Книга II*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2013, 194–217.
- Vrbinc – Vrbinc 2014:** VRBINC A. – VRBINC M. Phraseological Units with Onomastic Components: The Case of English and Slovene. *Revista de Lingüística Teórica y Aplicada*, 52/1 (2014), Concepción (Chile), 133–153. <https://doi.org/10.4067/S0718-48832014000100007>
- Vulović 2015:** ВУЛОВИЋ Н. *Српска frazeologija и религија. Лингвокултуролошка истраживања*. Београд: Институт за српски јазик САНУ 2015.

- Weinberger 2009:** WEINBERGER H. *Gemeinsamkeiten und Unterschiede in der kroatischen und serbischen Phraseologie. Ein Phrasemvergleich anhand der kroatischen und serbischen phraseologischen Wörterbücher. Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik – Wortbildung – Phraseologie.* In der Reihe Slawische Sprachkorrelationen, Band 2. Branko Tošović (Hg.). Berlin – Münster – Wien – Zürich – London: LIT Verlag 2009, 283–295.
- Zaorálek 2009:** ZAORÁLEK J. *Lidová rčení.* 5. vyd. Praha: Nakladatelství Levné knihy 2009.
- Záturecký 1896:** ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví.* Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1896.
- Záturecký 1965:** ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenské přísloví, porekadlá a úsloví.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965.
- Záturecký 1975:** ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenské přísloví, porekadlá a úsloví.* Bratislava: Tatran 1975.
- Záturecký 1996:** ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenské přísloví a porekadlá 1–2.* Jozef Mlacek a Zuzana Profantová (eds.). Bratislava: Nestor 1996.
- Záturecký 2005/2018:** ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenské přísloví, porekadlá, úsloví a hádanky.* Bratislava: Tatran 2005, 2018.
- Zlatković 1988:** ЗЛАТКОВИЋ Д. *Пословице и поређења у пиротском говору.* Српски дијалектолошки зборник, бр. 34. Расправе и грађа. Београд: Институт за српско-хрватски језик САНУ 1988.
- Zlatković 1989:** ЗЛАТКОВИЋ Д. *Фразеологија страха и наде у пиротском говору.* Српски дијалектолошки зборник, бр. 35. Расправе и грађа. Београд: Институт за српско-хрватски језик САНУ 1989.
- Zlatković 1990:** ЗЛАТКОВИЋ Д. *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору.* Српски дијалектолошки зборник, бр. 36. Расправе и грађа. Београд: Институт за српско-хрватски језик САНУ 1990.
- Žilová 2003:** ŽILOVÁ R. *Vlastné meno ako komponent frazeologizmov. Vlastné meno v komunikácii.* 15. slovenská onomastická konferencia Bratislava 6.–7. septembra 2002. Zostavili Pavol Žigo a Milan Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Veda, vydavateľstvo SAV 2003, 251–258.

Elektronické zdroje

Prameny

- BNK:** *Български национален корпус* (2019) [online]. Dostupné z <<http://dcl.bas.bg/bulnc/>>.
- HJK:** *Hrvatski jezični korpus: cjeloviti* (2007–2011) [online]. Dostupné z <<http://riznica.ihjj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>>.
- HNK:** *Hrvatski nacionalni korpus v3.0 beta* (2016) [online]. Dostupné z <http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/corp_info?corpname=HNK_v30>.
- KSSJ:** *Korpus savremenog srpskog jezika* (2013) [online]. Dostupné z <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/korpus2013adv.php>>.
- SYN2015:** KŘEN M. – CVRČEK V. – ČAPKA T. – ČERMÁKOVÁ A. – HNÁTKOVÁ M. – CHLUMSKÁ L. – JELÍNEK T. – KOVÁŘÍKOVÁ D. – PETKEVIČ V. – PROCHÁZKA P. – SKOUMALOVÁ H. – ŠKRABAL M. – TRUNEČEK P. – VONDŘIČKA P. – ZASINA A.

Bibliografie

SYN2015: *reprezentativní korpus psané češtiny*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK 2015 [online]. Dostupné z <<http://www.korpus.cz>>.

Sekundární literatura

- Adžemlerski 2017:** АДЖЕМЛЕРСКИ С. Как Кестрич стана Винаца. *Moreto.net*, 30.09.2017 [online]. Dostupné z <<http://www.moreto.net/novini.php?n=360386>>. 21. 6. 2019
- ARF:** *ARF (average reduced frequency, průměrná redukována frekvence)* [online]. Dostupné z <<https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:arf>>. 2. 9. 2019
- Bachmannová 1986:** BACHMANNOVÁ J. K výzkumu a popisu nářeční frazeologie. *Naše řeč*, 69/1 (1986), 1–5 [online]. Dostupné z <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6589>>. 27. 3. 2017
- Bojčovci:** *Бойчовци* [online]. Dostupné z <<https://bg.wikipedia.org/wiki/Бойчовци>>. 5. 10. 2016
- Bondžolova 2009:** БОНДЖОЛОВА В. (rec.) Емилия Недкова. Помагало по фразеология на българския език. Русе: Издателство ЛЕНИ-АН, 2009, 128 с. *Проглас*, № 2 (2009), [online]. Dostupné z <http://georgesg.info/belb/spisaniya/proglas/2009.2/rec_nedkova.html>. 21. 5. 2017
- Branko Ćopić:** *Branko Ćopić* [online]. Dostupné z <https://hr.wikipedia.org/wiki/Branko_Ćopić>. 30. 11. 2018
- Čermák 1978:** ČERMÁK F. Idiomatika, frazeologie a lexikografie. *Slovo a slovesnost*, 39/1 (1978), 40–5 [online]. Dostupné z <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2501>>. 27. 6. 2017
- Čermák 1994a:** ČERMÁK F. (rec.) Annette Muschner: ESSE-Verbalphraseme (am Material des Tschechischen). *Slovo a slovesnost*, 55/1 (1994), 64–66 [online]. Dostupné z <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3563>>. 14. 2. 2017
- Čermák 1994b:** ČERMÁK F. (rec.) Helgunde Henschel: Die Phraseologie der tschechischen Sprache. *Slovo a slovesnost*, 55/3 (1994), 233–235 [online]. Dostupné z <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3593>>. 14. 2. 2017
- Čermák 2017a:** ČERMÁK F. Frazeologie a idiomatika. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/FRAZELOGIE_A_IDIOMATIKA>. 2. 9. 2019
- Čermák 2017b:** ČERMÁK F. Frazém a idiom. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/FRAZÉM_A_IDIOM>. 16. 3. 2019
- Český Kocourkov:** *Český Kocourkov* [online]. Dostupné z <<https://www.databazeknih.cz/knihy/cesky-kocourkov-43843>>. 5. 10. 2016
- Čirpan:** *Чирпан* [online]. Dostupné z <<https://bg.wikipedia.org/wiki/Чирпан>>. 20. 3. 2017
- Damborský 1974:** DAMBORSKÝ J. (rec.) Slovenská lexikológia II. *Naše řeč*, 57/5 (1974) [online]. Dostupné z <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5798>>. 2. 11. 2010
- David 2017:** DAVID J. Urbanonymum. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/URBANONYMUM>>. 28. 8. 2019
- Evenký autonomní okruh:** *Evenký autonomní okruh* [online]. Dostupné z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Evenký_autonomní_okruh>. 20. 3. 2017

- Frančić – Menac-Mihalić 2014:** FRANČIĆ A. – MENAC-MIHALIĆ M. Hrvatski dijalektni frazemi koji kao sastavnice imaju naziv životinje i glagol tipa *gledati*. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima održanog 21. i 22. III. 2014. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ur. Ivana Vidović Bolt. Zagreb: FF-press 2014, 1–10 [online]. Dostupné z <<http://www.animalisticki-frazemi.eu/index.php/znanstveni-skupovi/znanstveni-skup-21-i-22-ozujka-2014/zbornik-radova>>. 25. 11. 2018. <https://doi.org/10.17234/9789531755139.8>
- Golubović 2009:** GOLUBOVIĆ B. Aus der Welt der südslavischen Phraseologie. *Südslavistik online*, Nr. 1 (Januar 2009), 7–11 [online]. Dostupné z <<http://www.suedslavistik-online.de/01/einleitung.pdf>>. 14. 2. 2017
- Hamlet anglicky:** *Hamlet* [online]. Dostupné z <http://www.shakespeare-online.com/plays/hamlet_1_4.html>. 30. 11. 2018
- Hamlet česky:** *William Shakespeare: Hamlet*. Přeložil František Nevrla [online]. Dostupné z <http://www.phil.muni.cz/kapradi/hotove_texty/Nevrla_Ham.pdf>. 30. 11. 2018
- Harvalík 2014:** HARVALÍK M. Nadávka i jazyková záhada. Kam vás pošle rčení „Jdi do Paďous“. *technet.idnes.cz*, 16.07.2014 [online]. Dostupné z <http://technet.idnes.cz/o-padousech-a-nejenom-o-nich-dfe/veda.aspx?c=A140708_121016_veda_kuz>. 5. 10. 2016
- Hladká 2017:** HLADKÁ Z. Frazelogický slovník. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/FRAZEOLOGICKÝ_SLOVNÍK>. 2. 9. 2019
- Homolová 2010:** HOMOLOVÁ M. Kdo objevil Ameriku? Vikingové tam dopluli 500 let před Kolumbem. *idnes.cz*, 17.10.2010 [online]. Dostupné z <http://cestovani.idnes.cz/kdo-objevil-ameriku-vikingove-tam-dopluli-500-let-pred-kolumbem-p6f/kolem-sveta.aspx?c=A101012_174402_igsvet_tom>. 2. 8. 2016
- Ignatovič 2012:** ИГНАТОВИЧ Я. П. Фразеологические единицы с компонентом-именем собственным в английском языке. *Студенческий научный форум – 2012*. IV международная студенческая научная конференция, 1–17 [online]. Dostupné z <<https://scienceforum.ru/2012/article/2012001088>>. 28. 11. 2018
- IPM:** *i.p.m.* [online]. Dostupné z <<https://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:ipm>>. 2. 9. 2019
- Jegorov 2009:** ЕГОРОВ Н. И. Мифонимы. *Чувашская энциклопедия*. Чувашский государственный институт гуманитарных наук – Чувашское книжное издательство 2009 [online]. Dostupné z <<http://enc.cap.ru/?t=publ&lnk=3301>>. 29. 11. 2018
- Jungmann 1835:** JUNGSMANN J. *Slovník česko-německý. Díl I. A–J*. Praha: Knjžec arcibiskupská knihtiskárna 1835 [online]. Dostupné z <<https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/slovníky/digitalni-kopie-detail/JgSlov01/>>. 15. 5. 2017
- Karlukovo:** *Карлуково* [online]. Dostupné z <<https://bg.wikipedia.org/wiki/Карлуково>>. 5. 10. 2016
- Klötzerová 1998:** KLÖTZEROVÁ P. Hranice frazeologie se posouvají. Lexikální frazémy v češtině. *Slovo a slovesnost*, 59/4 (1998), 277–280 [online]. Dostupné z <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3805>>. 19. 4. 2019
- Knappová 2017a:** KNAPPOVÁ M. Onymická funkce. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/ONYMICKÁ_FUNKCE>. 26. 8. 2018
- Knappová 2017b:** KNAPPOVÁ M. Zoonymum. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

Bibliografie

- Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/ZOONYMUM>>. 2. 9. 2018
- Kocourkov – film:** *Kocourkov (TV film)* [online]. Dostupné z <<https://www.csfd.cz/film/158496-kocourkov/prehled/>>. 5. 10. 2016
- Kocourkov – kniha:** *Kocourkov* [online]. Dostupné z <<https://www.databazeknih.cz/knihy/kocourkov-76883>>. 5. 10. 2016
- Kocúrkvovo:** *Kocúrkvovo (TV film)* [online]. Dostupné z <<https://www.csfd.cz/film/179785-kocurkovo/prehled/>>. 5. 10. 2016
- Kocúrkvovo a jeho příběh:** *Kocúrkvovo a jeho příběh* [online]. Dostupné z <<https://www.gorila.sk/detail/87698/Kocurkovo-a-jeho-pribeh-Milan-Stano-SK>>. 5. 10. 2016
- Kordić 2003:** KORDIĆ S. (rec.) Priručnik iz leksikologije. Danko Šipka: *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Budućnost, Novi Sad, 1998. *Književna republika*, 1/3–4 (2003) [online]. Dostupné z <https://bib.irb.hr/datoteka/446283.rec_SIPKA.PDF>. 26. 7. 2017
- Kott 1878:** KOTT F. Š. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Díl první. A–M*. Praha: Tiskem a nákladem knihtiskárny Josefa Koláře 1878 [online]. Dostupné z <<https://archive.org/details/eskonmeckslovnk02kottgoog/page/n4>>. 15. 5. 2017
- Krcić 2016:** KRČIĆ Š. (rec.) Značajan doprinos razvoju lingvistike i leksikografije bosanskog jezika. *Glas islama*, 2777, 2. avgusta 2016., 25 [online]. Dostupné z <<https://mesihat.org/2016/08/02/znacajan-doprinos-razvoju-lingvistike-i-leksikografije-bosanskog-jezika/>>. 26. 8. 2019
- Kronika města Kocourkova:** *Kronika města Kocourkova* [online]. Dostupné z <<https://www.databazeknih.cz/knihy/kronika-mesta-kocourkova-40981?c=all>>. 5. 10. 2016
- Kržišnik 2014:** KRŽIŠNIK E. Zoonimi v slovenskih frazeoloških primerah. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima održanog 21. i 22. III. 2014. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ur. Ivana Vidović Bolt. Zagreb: FF-press 2014, 1–20 [online]. Dostupné z <<http://www.animalisticki-frazemi.eu/index.php/znanstveni-skupovi/znanstveni-skup-21-i-22-ozujka-2014/zbornik-radova>>. 25. 11. 2018
- Kučera 1974:** KUČERA K. S ženou na pouť do Kyjova. *Naše řeč*, 27/3 (1974), 139–142 [online]. Dostupné z <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5772>>. 11. 7. 2019
- Local Administrative Unit:** *Local Administrative Unit* [online]. Dostupné z <https://de.wikipedia.org/wiki/Local_administrative_unit>. 28. 8. 2019
- Mala moja iz Bosanske Krupe:** *Branko Čopić: Mala moja iz Bosanske Krupe* [online]. Dostupné z <<https://www.6yka.com/novosti/branko-copic-mala-moja-iz-bosanske-krupe>>. 30. 11. 2018
- Meco 2008:** MECO Z. Značaj sevdalinke za frazeologiju bosanskog jezika. *Godišnjak ANU BiH*, knj. XXXVII – *Centar za balkanološka ispitivanja*, knj. 35 (2008). Sarajevo 2008, 245–254 [online]. Dostupné z <https://www.academia.edu/16559671/Znacaj_sevdalinke_za_frazeologiju_bosanskog_jezika>. 15. 3. 2017
- Murjasov 2013:** МУРЯСОВ Р. З. Топонимы в системе языка. *Вестник Башкирского университета*, XVIII/3 (2013), Уфа, 753–762 [online]. Dostupné z <<https://cyberleninka.ru/article/v/toponimy-v-sisteme-yazyka>>. 1. 12. 2018
- Murjasov 2015:** МУРЯСОВ Р. З. Мифонимы в системе языка. *Вестник Башкирского университета*, XX/3 (2015), Уфа, 952–956 [online]. Dostupné z <<http://bulletin-bsu.com/en/archive/2015/3/34/>>. 30. 11. 2018
- Nedkova 2009:** НЕДКОВА Е. Жаргонните фразеологизми като специфичен поглед на

- света. *Проглас*, № 2 (2009), 122–134 [online]. Dostupné z <http://georgesg.info/belb/spisanija/proglas/2009.2/nekova_emilija.html>. 21. 5. 2017
- Osnutak:** *Osnutak i izgradnja Bolnice* [online]. Dostupné z <http://bolnica-vrapce.hr/web/?page_id=128>. 20. 3. 2017
- Pleskalová 2017a:** PLESKALOVÁ J. Abionymum. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/ABIONYUMUM>>. 26. 8. 2018
- Pleskalová 2017b:** PLESKALOVÁ J. Fytonymum. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/FYTONYUMUM>>. 2. 9. 2018
- Pleskalová 2017c:** PLESKALOVÁ J. Vlastní jména – třídění. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/VLASTNÍ_JMÉNA_-_TRÍDĚNÍ>. 2. 9. 2018
- Pleskalová 2017d:** PLESKALOVÁ J. Etnonymum. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/ETNONYUMUM>>. 22. 9. 2018
- Pleskalová 2017e:** PLESKALOVÁ J. Toponymum. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/TOPONYMUMUM>>. 13. 10. 2018
- Pleskalová 2017f:** PLESKALOVÁ J. Onymie. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/ONYMIE>>. 13. 1. 2019
- Pochod Praha–Prčice:** *Pochod Praha–Prčice* [online]. Dostupné z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Pochod_Praha-Prčice>. 28. 8. 2019
- Pochod Praha–Prčice – historie:** *Historie* [online]. Dostupné z <<https://praha-prcice.cz/historie>>. 28. 8. 2019
- Praha–Prčice – text:** *Praha–Prčice – text* [online]. Dostupné z <<https://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/mladek-ivan/praha-prcice-15542>>. 28. 8. 2019
- Profous – Svoboda – Šmilauer 1947–1960:** PROFOUS A. – SVOBODA J. – ŠMILAUER V. *Místní jména v Čechách. Díl I–V*. Praha: Academia 1947–1960 [online]. Dostupné z <<http://www.ujc.cas.cz/electronice-slovníky-a-zdroje/Mistni-jmena-v-zechach.html>>. 28. 6. 2019
- PSJČ:** *Příruční slovník jazyka českého (1935 – 1957)*. Red. O. Hujer, E. Smetánka, M. Weingart, B. Havránek, V. Šmilauer, A. Získal [online]. Dostupné z <<https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>>. 28. 6. 2019
- Rejlek 1932:** REJLEK J. Paďousy. *Naše řeč*, 16/3 (1932), 93 [online]. Dostupné z <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2585>>. 5. 10. 2016
- Rosa 2006:** ROSA V. J. *Thesaurus linguae Bohemicae*. Praha: Knihovna Národního muzea 2006–2019 [1689] [online]. Dostupné z <https://bara.ujc.cas.cz/slovníky/rosa/rosa_uvod.html>. 28. 6. 2019
- Sesar – Grčević 2014:** SESAR D. – GRČEVIĆ M. *Papci i drugi meronimi životinjskih udova u frazemima hrvatskoga i pojedinih slavenskih jezika. Životinje u frazeološkom ruhu*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima održanog 21. i 22. III. 2014. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ur. Ivana Vidović Bolt. Zagreb: FF-press 2014, 1–22 [online]. Dostupné z <<http://www.>

Bibliografie

- animalisticki-frazemi.eu/index.php/znanstveni-skupovi/znanstveni-skup-21-i-22-ozujka-2014/zbornik-radova>. 25. 11. 2018
- Simić 2015:** SIMIĆ S. Kasno. *Danas*, 21. oktobar 2015. [online]. Dostupné z <http://www.danas.rs/danasrs/kultura/kasno_11.html?news_id=309959>. 21. 3. 2017
- Stojmirović 2016:** STOJMIROVIĆ O. Zašto se kaže: Kasno Janko na Kosovo stiže. *Ekspres*, 16. juli 2016. [online]. Dostupné z <<https://www.ekspres.net/drustvo/zasto-se-kaze-kasno-janko-na-kosovo-stize>>. 21. 3. 2017
- Šalković 2016:** ŠALKOVIĆ H. *Kombinacija d. o. o.* Beograd: Tea Books 2016 [online]. Dostupné z <https://books.google.cz/books?id=kJNmDAAAQBAJ&pg=PT84&lpq=PT84&dq=otišao+je+na+Mirogoj&source=bl&ots=IhBQg9qUyV&sig=AcIU_Guig3UQ16MhU4TAI7Sy2nw&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwih0_aq2pbaAhVRaVAKHSu_AD8Q6AEIPzAH#v=onepage&q=oti%C5%A1ao%20je%20na%20Mirogoj&f=false>. 31. 3. 2018
- Šehić 2014:** ŠEHIĆ M. (rec.) Zrinka Ćoralčić i Senija Midžić: *Bosanski frazeološki rječnik* (Pedagoški fakultet, Bihać, 2012). *Lingvazín. Magazin za jezik i književnost*, II/1 (juli 2014), 36 [online]. Dostupné z <https://www.academia.edu/11308399/Prikaz-Bosanski_frazeološki_rječnik>. 26. 8. 2019
- Šrámek 1979:** ŠRÁMEK R. XIII. mezinárodní onomastický kongres v Krakově. *Slovo a slovesnost*, 40/2 (1979), 174–176 [online]. Dostupné z <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2615>>. 20. 1. 2019
- Šrámek 2017:** ŠRÁMEK R. Propriální sféra jazyka. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/PROPRIÁLNÍ_SFÉRA_JAZYKA>. 26. 8. 2018
- Štícha 2017:** ŠTÍCHA F. Názvy obyvatelské. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). Brno: Masarykova univerzita 2017 [online]. Dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/NÁZVY_OBYVATELSKÉ>. 22. 9. 2018
- Tisková zpráva:** *Regionální muzeum v Českém Krumlově. Tisková zpráva k výstavě: „Od Šumavy k Tatrám“ – Historické lidové kroje Československa, 4. 6. – 2. 10. 2016.* Český Krumlov, 23. 5. 2016 [online]. Dostupné z <<http://www.muzeumck.cz/wp-content/uploads/2014/07/TZ-Od-Šumavy-k-Tatrám-1.pdf>>. 31. 7. 2016
- Tokarev 1991:** ТОКАРЕВ С. А. *Мифы народов мира. Том I.* Москва: Советская Энциклопедия 1991 [online]. Dostupné z <<http://bwbooks.net/index.php?id1=4&category=obrazovanie&author=tokarev-sa&book=1991>>. 29. 11. 2018
- U nás v Kocourkově:** *U nás v Kocourkově* [online]. Dostupné z <<http://www.csfd.cz/film/1586-u-nas-v-kocourkove/prehled/>>. 5. 10. 2016
- Utěšený 1969:** UTĚŠENÝ S. Od Šumavy k Tatrám. *Naše řeč*, 52/4 (1969), 213–217 [online]. Dostupné z <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=5451>>. 31. 7. 2016
- Vasung 2009:** VASUNG A. Frazemi sa sastavnicama pas i mačka u hrvatskom i bugarskom jeziku (semantička analiza). *Филологические заметки = Philological Studies*, 7/2 (2009), Пермь, 1–10 [online]. Dostupné z <http://philologicalstudies.org/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=46&Itemid=93>. 26. 11. 2018
- Vidović Bolt 2008:** VIDOVIĆ BOLT I. (rec.) Hrvatski frazeološki rječnik. *Hrvatski plus*, 19.03.2008 [online]. Dostupné z <<http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1866&naslov=hrvatski-frazeoloski-rjecnik>>. 14. 2. 2017
- Zlatý fond SME:** *Zlatý fond SME* [online]. Dostupné z <<https://zlatyfond.sme.sk>>. 28. 6. 2019

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

Adj	adjektivní výraz ve struktuře frazému
Adv	příslovce
ADV	přísllovečné určení
ADVloc	přísllovečné určení místa
ADVmod	přísllovečné určení způsobu
alb.	albánský, albánsky, albánština
angl.	anglický, anglicky, angličtina
anim.	živočišný, týkající se živočichů
ANTROP	antroponymický komponent struktury frazému
arab.	arabský, arabsky, arabština
ASCS	Akademický slovník cizích slov
ATR	přívlastek
aut.	autorský, vztahující se k autorovi
BBLFL	Bibliografija na bǎlgarska leksikologija, frazeologija i leksikografija (bulh.)
BFR	Bosanski frazeološki rječnik (bos.)
BHF	Bibliografija hrvatske frazeologije (chorv.)
bibl.	biblický, týkající se bible
BiH	Bosna i Hercegovina (bos.)
BNK	Bulharský národní korpus
bos.	bosenský, bosensky, bosenština
BPh:Ab	Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie (něm.)
BSIFP	Bibliografija slovenskeje idiomatike, frazeologije a paremiologije (slov.)
BTR	Bǎlgarski tǎlkoven rečnik (bulh.)
bulh.	bulharský, bulharsky, bulharština
conj	spojkový výraz ve struktuře frazému

Seznam zkratek a značek

čes.	český, česky, čeština
čh.	černoohorský, černoohorsky, černoohorština
člov.	člověk, týkající se člověka
ČR	Česká republika
D	dativ
DEVERB	deverbativní
dial.	nářeční, týkající se nářečí
did.	didaktický, týkající se didaktiky
dir	směrový
ESČ	Encyklopedický slovník češtiny
FE	frazeologičeska edinica (bulh.)
FFB	Fjalor frazeologjik ballkanik (alb.)
FJ	frazeologická jednotka
fraz.	frazeologický, frazeologicky, frazeologie
FRBE	Frazeologičen rečnik na bālgarskija ezik (bulh.)
FRBEU	Frazeologičen rečnik na bālgarskija ezik za učenicu (bulh.)
FRHSJ	Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika (chorv.)
FRMJ	Frazeološki rečnik na makedonskiot jazik (mak.)
FRSHJ:SHS	Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika. Srpskohrvatsko-slovački (srb.)
FRSJ	Frazeološki rečnik srpskog jezika (srb.)
FSPJ	Frazeološki slovar v petih jezikih (slovin.)
FSRBE	Frazeologičen sinonimen rečnik na bālgarskija ezik (bulh.)
FT, FrazTerm	Frazeologická terminológia (slov.)
G	genitiv
HFR	Hrvatski frazeološki rječnik (chorv.)
hist.	historický, týkající se historie
HJK	Chorvatský jazykový korpus
HNK	Chorvatský národní korpus
hovor.	hovorový, hovorově
HSFR	Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik (chorv.)
H[S]ČSFR	Hrvatsko[srpsko]-češko-slovački frazeološki rječnik (chorv.)
HSRPF	Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema (chorv.)
chorv.	chorvatský, chorvatsky, chorvatština
I	instrumentál
IF	idiom a frazém, idiomatika a frazeologie
ISJ	Idiomi u srpskom jeziku (srb.)
ital.	italský, italsky, italština
jsl.	jihoslovanský
KBFR	Kratāk bālgarski frazeologičen rečnik (bulh.)
KL	klauze
kompar.	srovnávací

corp.	korpusový, týkající se korpusu
KSSJ	Korpus současného srbského jazyka
lat.	latinský, latinsky, latina
LAU	Local Administrative Units (angl.)
lid.	lidový, týkající se lidové kultury
lot.	lotyšsky
mak.	makedonský, makedonsky, makedonština
MČ	Mluvnice češtiny
MFR	Mal frazeološki rečnik (mak.)
MFRBE	Malāk frazeologičen rečnik na bālgarskija ezik (bulh.)
MFS	Malý frazeologický slovník (slov.)
mov	pohyb, souvisící s pohybem
MSFR	Mali srpski frazeološki rečnik (srb.)
N	nominativ
natur.	přírodní, týkající se přírody
něm.	německý, německy, němčina
NFRBE	Nov frazeologičen rečnik na bālgarskija ezik (bulh.)
NŘ	Naše řeč
Num	číslovkový výraz ve struktuře frazému
NUTS	Nomenclature of Units for Territorial Statistics (angl.)
OBJ	předmět
orig.	originální, originálně, v originálním jazyce
P.K.	Pavel Krejčí
part	částicový výraz ve struktuře frazému
pl.	plurál
pragm.	pragmatický, týkající se pragmatiky
prep	předložkový výraz ve struktuře frazému
prepANTROP	antroponymum s předložkou v gramatické funkci (v bulharštině)
prepTOP	toponymum s předložkou v gramatické funkci (v bulharštině)
Pron	zájmenný výraz ve struktuře frazému
RBJ	Rječnik bosanskog jezika (bos.)
region.	regionální, týkající se určitého regionu
relig.	náboženský, týkající se náboženství a religiozity
RHJ	Rječnik hrvatskoga jezika (chorv.)
RHSKJ	Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika (chorv.)
RSHKJ	Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika (srb.)
RSJ	Rečnik srpskog jezika (srb.)
RSSKJ	Rečnik savremenog srpskog književnog jezika (srb.)
rum.	rumunský, rumunsky, rumunština
rus.	ruský, rusky, ruština
řec.	řecký, řecky, řečtina

Seznam zkratek a značek

SČFI	Slovník české frazeologie a idiomatiky
SČFI-OS	SČFI – Onomaziologický slovník
SČFI-P	SČFI – Přirovnání
SČFI-VN	SČFI – Výrazy neslovesné
SČFI-VS	SČFI – Výrazy slovesné
SČFI-VV	SČFI – Výrazy větné
SFPJ	Slovenské frazémy v piatich jazykoch (slov.)
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
sg.	singulár
sch.	srbochorvatský, srbochorvatsky, srbochorvatština
SChČS	Srbocharvátsko-český slovník
slang.	slangový, slangově
slov.	slovenský, slovensky, slovenština
slovin.	slovinský, slovinsky, slovinština
SlovTopTerm	Slovník toponymické terminologie
somat.	somatický, týkající se částí těla
SR	Slovenská republika
srb.	srbský, srbsky, srbština
SSF	Slovar slovenskih frazemov (slovin.)
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
stat	statický
stprus.	staroprusky
Subst	substantivní výraz ve struktuře frazému
synt.	syntaktický, týkající se syntaxe
špan.	španělský, španělsky, španělština
TOP	toponymický komponent struktury frazému
tur.	turecký, turecky, turečtina
Verb	slovesný výraz ve struktuře frazému
verbonom.	verbonominální, týkající se verbonominálních spojení
VRHJ	Veliki rječnik hrvatskoga jezika (chorv.)
vulg.	vulgární, vulgárně
žurn.	žurnalistický, týkající se žurnalistiky

Značky použité ve schematických vzorcích (v kapitole 4.1), pro vyjádření alternací ve struktuře frazémů a pro popis frazeologického významu:

=	je roven, znamená
∈	je součástí
()	fakultativní komponent struktury frazému; v citovaných chorvatských pasážích vložen do < >
[]	explikace struktury složeného komponentu ve struktuře frazému
{ }	složené komponenty nebo stejnorodé členy komponentu ve struktuře frazému
/	oddělení variantních prvků (gramatických, vidových, lexikálních, stylistických, popř. i slovosledných) ve struktuře frazému; v citovaných chorvatských pasážích jsou lexikální variantní prvky vloženy do ()
„“	popis frazeologického významu

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka 1: Národní frazeologie s bohatou publikační činností	41
Tabulka 2: Národní frazeologie se skromnější publikační činností	42
Tabulka 3: Příklady typických exonym – choronyma.	83
Tabulka 4: Příklady na absenci exonym – choronyma.	83
Tabulka 5: Příklady typických exonym – oikonyma.	84
Tabulka 6: Příklady na absenci exonym – oikonyma.	84
Tabulka 7: Frazém mirna Bosna/Bačka/Krajina.	120
Tabulka 8: Choronyma	153
Tabulka 9: Frazémy s choronymickým komponentem.	154
Tabulka 10: Oikonyma	155
Tabulka 11: Frazémy s oikonymickým komponentem	157
Tabulka 12: Urbonyma	158
Tabulka 13: Frazémy s urbonymickým komponentem.	159
Tabulka 14: Hydronyma	160
Tabulka 15: Frazémy s hydronymickým komponentem.	161
Tabulka 16: Oronyma	162
Tabulka 17: Frazémy s oronymickým komponentem.	162
Tabulka 18: Toponymické komponenty v komparaci	163
Tabulka 19: Poměr národních podílů jednotlivých typů toponym.	166
Tabulka 20: Toponyma celkem	167
Tabulka 21: Toponyma spjatá s mytologií nebo biblí.	180
Tabulka 22: Frazémy s toponymem mytologického nebo biblického původu	181
Tabulka 23: Toponyma spjatá s literaturou, filmem apod.	183
Tabulka 24: Frazémy s toponymem literárního, filmového apod. původu. . . .	184

Tabulka 25: Toponyma spjatá s historickými reáliemi	189
Tabulka 26: Frazémy s toponymy historického původu	190
Tabulka 27: Ostatní toponyma	197
Tabulka 28: Frazémy s toponymy jiného původu	199
Tabulka 29: Toponyma z hlediska původu v komparaci	208
Tabulka 30: Podíly frazémů s toponymy určitého původu	208
Graf 1: Choronyma	153
Graf 2: Oikonyma	155
Graf 3: Urbonyma	158
Graf 4: Hydronyma	160
Graf 5: Oronyma	162
Graf 6: Česká frazeologie	164
Graf 7: Chorvatská frazeologie	164
Graf 8: Bulharská frazeologie	165
Graf 9: Celkový podíl jednotlivých typů toponymických komponentů	167
Graf 10: Toponyma spjatá s mytologií nebo biblí	180
Graf 11: Toponyma spjatá s literaturou, filmem apod.	183
Graf 12: Toponyma spjatá s historickými reáliemi	189
Graf 13: Ostatní toponyma	198

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

doc. Ing. Pavel Bobál, CSc.

prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.

Mgr. Michaela Hanousková

doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.

prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.

prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.

prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.

prof. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr. rer. nat.

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Ing. Zuzana Sajdlová, Ph.D.

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.

prof. PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.

doc. Ing. Rostislav Staněk, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.

doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. PhDr. Marek Blatný, DrSc.

doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

Mgr. Michal Fránek, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

PhDr. Petr Kalina, Ph.D.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.

prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.

PhDr. Dalibor Papoušek, Ph.D.

doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Matthew Rampley, B.A., Ph.D.

prof. PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.

doc. PhDr. Daniel Špelda, Ph.D.

Mgr. Roman Švaříček, Ph.D.

Toponyma v české, chorvatské a bulharské frazeologii

Pavel Krejčí

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 520

Odpovědný redaktor / prof. PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.

Výkonný redaktor / Mgr. Michal Fránek, Ph.D.

Editorka / Mgr. Kateřina Najbrtová, Ph.D.

Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková

Jazyková redakce / doc. PhDr. Irena Bogoczová, CSc.

Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela

Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2022

Náklad / 200 výtisků

Tisk a knihařské zpracování / Reprocentrum, a.s., Bezručova 29,
678 01 Blansko

ISBN 978-80-280-0133-9

ISBN 978-80-280-0134-6 (online ; pdf)

ISSN 1211-3034 (print)

ISSN 2787-9291 (online)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0134-2022>